

Ç'DUHET BËRË

MENDIMTARËT E LIRË DHE RILINDJA ISLAME

Dr. ALI SHERIATI

FJALA JONË

Studiuesit e Islamit dhe të fushave të ndërlidhura me të janë të njohur mirë me emrin e dr. Ali Sheriatit. Ai është njëri nga personalitetet udhëheqëse të gjeneratës së re të mendimit revolucionar islamik, i cili filloi në Iran në vitet '40-të të shekullit të njëzetë. Megjithëse jeta e tij politike brenda Iranit zgjati vetëm pak më tepër se dhjetë vjet (që nga viti 1964 kur u kthye në Iran nga Franca e deri më 1977 kur u largua nga Irani), ai ka pasur ndikimin më të madh nga të gjithë mendimtarët mbi gjeneratën e tashme të iranianëve. Ndër aktivistët e kësaj periudhe përfshiheshin si intelektualë po ashtu dhe dijetarë fetarë tradicionalisht të përgatitur nga radhët e ulemasë. Puna e këtyre veprimtarëve në Iran solli deri te paraqitja e një mjedisi të mbushur me entuziazëm për Islamin, për reformë dhe për revolucion. Ali Sheriati iu bashkangjiti kësaj lëvizjeje qysh në moshë mjaft të re dhe kontribuoi për evolucionin e saj pas përfundimit të arsimimit në Sorbonë të Parisit. Kur u kthye në Iran dr. Ali Sheriati ligjëroi në Husejnije Irshad¹, ku e përvijoi vizionin e tij për një renesansë islame. Ky vëllim jo vetëm që i paraqet ideat e autorit të vet lidhur me reformën në botën muslimane, por në sajë të popullaritetit të gjerë të ligjëratave, është testament për idealizmin e auditorit shiit të cilëve edhe u ishin drejtuar. Besojmë se botimi i këtij teksti do të shërbejë për njohjen e lexuesve me shpresat dhe aspiratat e muslimanëve iranianë në periudhën që solli deri në Revolucionin islamik.

Me rëndësi është të përmendet se megjithëse disa nga diskutimet në këtë punim kanë të bëjnë me çështje të ndjeshme në interpretimin e historisë islame, shpresojmë se ato nuk do t'i ofendojnë ithtarët e cilësdo shkollë të mendimit në fenë islame. Pikëpamjet e shprehura nuk kanë për qëllim përcëimin e cilitdo besim, por ndriçimin e çështjeve të cilat gjenden në bazat e shkollave të ndryshme brenda Islamit. Shpresojmë se lexuesit tanë do t'i falin thëniet e tilla dhe t'i shohin përtej tyre pikat e rëndësishme të parashtruara nga dr. Sheriati, e të cilat janë me rëndësi qendrore për përparimin e mbarë *ummetit* musliman. Besojmë se të vërtetës mund t'i afrohet vetëm nëpërmjet shprehjes së lirë të pikëpamjeve të ndryshme.

Ç' duhet bërë: Mendimtarët e lirë (ndritur) dhe Renesansa islame është një përmbledhje ligjëratash që ai i ka mbajtur në vitet '70-të, të cilat kanë të bëjnë me definimin e një intelektualit, rolin e tij në shoqëri dhe përgjegjësinë e tij ndaj shokëve të vet. Sipas dr. Sheriatit, në kohën e tashme inteligjencia e ka marrë rolin të cilin në kohët e mëparshme e kanë luajtur profetët dhe ata janë forca më e rëndësishme në çdo shoqëri për dhënien e drejtimit dhe për sigurimin e udhëzimit në zhvillimin e asaj shoqërie. Në mendjen e Sheriatit inteligjencia është e ndarë në dy grupe të shquara: intelektualët dhe "mendimtarët e lirë". Ndryshe nga të parët, të cilët thjesht e shfrytëzojnë diturinë e tyre

¹ *Husejnije Irshad* është qendër ku ligjërohet për Islamin, që është ndërtuar nga fundi i viteve 60-të në Teheran. Ali Sheriati ishte ndër të parët që mbajti ligjëratat e veta në këtë qendër dhe me këtë tërhoqi me mijëra dëgjues. Njerëzit tuboheshin nëpër rrugë dhe në lagjet përreth për ta dëgjuar atë. Mirëpo, meqë regjimi i shahut Reza Pahlavi filloi të frikohet nga ndikimi i tij, kjo qendër u mbyll për disa vjet. U rihap pas Revolucionit Islamik.

teorike e praktike, këta të dytët, për shkak të ndjenjës së përgjegjesisë shoqërore, e luajnë rolin e profetëve shoqërorë. Dikush mund të polemizojë se në këto ligjërata, Sheriati e paraqet portretin e vet dhe mënyrën në të cilën ai e percepton rolin e vet në shoqërinë e tij, në botën islame. Ligjëratat flasin për veten në mënyrë elokumente kështu që nuk kanë nevojë për një hyrje interpretuese.

Megjithatë, duhet thënë disa fjalë për renditjen organizative të kësaj përmbledhjeje. Ky vëllim përmban tri ligjërata, njëra nga të cilat është e ndarë në dy pjesë; të dyja së bashku përbëjnë përgjigjen e Sheriatit ndaj asaj që ai e percepton si krizë e botës islame. Sipas tij, muslimanët sot kanë nevojë për një “renesansë islame” të cilën e sjellin mendimtarët e lirë muslimanë. Ligjërata “Nga duhet nisur” merret me karakteristikat e mendimtarëve të tillë. “Ç’duhet bërë” ka dy pjesë të dalluara, njëra teorike e tjetra praktike. Në pjesën e parë Sheriati shtron arsyet e veta përse ndjehet nevoja për një renesansë islame; pjesa e dytë ofron një program praktik për nismën e një renesanse islame në formë të planit për veprim të Husejnije Irshad, institut fetar e arsimor të cilin ai ndihmoi të themelohet më 1967. Ligjërata e fundit e përmbledhjes, “Sureja err-Rrûm” (Romakët): “Mesazh për mendimtarët e lirë”, paraqet një rast studimi të fuqisë së Islamit dhe mënyrën në të cilën ai ishte në gjendje t’i tejkalojë superfuqitë e kohës, perandoritë sasanide dhe bizante. Për shkak se ky studim rasti aq bukur i ilustron konsideratat teorike të Sheriatit në pjesën e parë të “Ç’duhet bërë”, dukej e logjikshme që këto të renditen kështu. Kështu, pjesa e dytë e “Ç’duhet bërë” paraqitet si kapitull përfundimtar i përmbledhjes. Meqë merret me çështje praktike, ai në mënyrë të mirë shërben si plotësues i çështjeve teorike të cilat i ngren dr. Sheriati në tri ligjëratat e mbetura.

Në përkthimin e tekstit të përfshirë në këtë vëllim, përkthyesi ka bërë çmos që t’u mbetet besnikë tonit dhe stilit origjinal të autorit. Nuk është e pazakonshme që të haset në fjali të gjata e të përsëritura në veprat e dr. Sheriatit.

Citatet e shumta të autorëve të tjerë nga ana e Sheriatit, në veçanti ato të Fanonit, Sartrit dhe Shandellit, të cilat paraqiten në tekstet, shpesh janë parafrazime të përafërta, duke e pamundësuar në këtë mënyrë identifikimin e burimeve të sakta të tyre.

Citatet nga Kur’ani janë marrë nga *Kur’ani - përkthim me komentim*, nga H. Sherif Ahmeti (Prishtinë 1988).

BOTUESI

PARATHËNIE

Ali Sheriati shpesh është përshkruar si ideolog i “Revolucionit islamik” të Iranit. Nëse jo për ndonjë arsye tjetër atëherë të paktën për shkak të kësaj ai meriton që punimet e tij të studiohen dhe të përkthehen. Megjithatë, rëndësia e Sheriatit shkon përtej Iranit sepse ai është shembull i një gjenerate të re intelektualësh dhe veprimtarësh politikë islamikisht të orientuar që mund të gjenden në pjesën më të madhe të botës së sotme muslimane. Ali Sheriati është bërë një personalitet ndërkombëtar islamik idetë dhe shkrimet e të cilit janë studiuar, debatuar dhe polemizuar shumë larg përtej kufijve të Iranit.

Vitet ‘70-të të këtij shekulli sollën ndryshime të thella në botën muslimane. Nga Sudani deri në Sumatrë, feja u rishfaq si një faktor i rëndësishëm në politikat muslimane. Në kundërshtim me periudhën pas Luftës II Botërore, e cila dominohej nga forma të nacionalizmit shekullar dhe socializmit si dhe nga përgatitja e elitave të orientuara nga Perëndimi, tani u ngritën zërat për paralajmërim kundër rreziqeve të dominimit kulturor dhe politik nga sistemet dhe vlerat e huaja. Një numër i madh liderësh dhe intelektualësh laikë dhe fetarë e vunë në pyetje depërtimin dhe praninë në dukje të përhapur të Perëndimit (politikisht, ushtarakisht dhe socio-kulturisht) dhe, që këtu, edhe rrezikun për t’u bërë pinjollë të tij. Veçanërisht të rinjtë e gjetën veten të shqyer mes rrënjëve dhe vlerave të tyre tradicionale dhe ideve kundërshtuese e mënyrave të jetesës të shoqëruara me arsimin modern dhe lëvizshmërinë e shtuar. Zgjedhja shpesh paraqitej ndërmjet dy kundërshtive polare: e kaluara tradicionale, fetare dhe një e ardhme moderne, laike. Kjo dilemë pasqyroi bigëzimin e shoqërive muslimane, i cili në përgjithësi shoqëronte procesin e modernizimit, ndërsa në veçanti ndikimin e tij mbi arsimimin dhe shoqërinë. Modernizimi në botën muslimane solli adoptimin e sistemeve politike, ligjore dhe arsimore perëndimore. Shumë shtete, si Irani, paraqitën arsimin laik përmbri sistemit tradicional të shkollave fetare. Ekzistimi i dy sistemeve paralele shkaktoi bigëzim në shoqërinë muslimane. Shkollat laike të themeluara nga qeveria siguruan përgatitje “të re” dhe tituj akademikë për pozita me prestigj në shoqërinë modernizuese (inxhinieri, jurisprudencë, mjekësi, shërbim shtetëror). Shkollat fetare, kryesisht me arsimime tradicionale, nuk ishin më institucione parësore arsimore, por më tepër shërbenin si seminare për përgatitjen e udhëheqësve apo mësuesve fetarë. Dallimet në përgatitje nxorën në shesh dy orientime apo takëme mendjesh. Nga njëra anë, shumica e klerikëve, të bazuar në mësimet tradicionale, ishin të paaftë për të siguruar një udhëheqje krijuese dhe për riinterpretimin e vlerave tradicionale të nevojshme në shoqërinë moderne. Nga ana tjetër, elitave moderne, të përgatitura në shkolla me drejtim perëndimor, duke qenë të udhëzuara mirë në disiplinat moderne, në përgjithësi u mungonte vetëdija e vërtetë për traditën e tyre që ishte e domosdoshme për t’i përmbushur ndryshimet që ishin tejet të ndjeshme ndaj historisë dhe vlerave të mjedisit të tyre kulturor. Shumë shpesh sistemet dhe supozimet perëndimore pranoheshin të pakritikuara nga elitat moderne pavarësisht nga përshtatshmëria e tyre. Mundësitë për të bërë ndryshime me sadopak vazhdimësi me të kaluarën shkuan të papranuara dhe të porealizuara. Edhe elita tradicionale edhe ajo moderne nuk ia arritën të sigurojnë një sintezë të re të aftë për ta plotësuar vazhdimësinë ndërmjet ndryshimeve moderne. Gjenerata më e re, në veçanti, duke

ardhur me prapavijë tradicionale por tanimë nëpër shkolla dhe universitete shtetërore, që kapur në mes. Mentorët dhe aktorët e shoqërive modernizuese në mënyrë implicite pranuan një qasje ndaj zhvillimit që ishte edhe perëndimore edhe shekulare në supozimet dhe qasjen e vet. Megjithatë, një pararojë e intelektualëve religjiozë dhe laikë, siç ishte Xhelal Ali Ahmed, e parashikuan dhe iu përgjigjën krizës kërcënuese të identitetit:

Ne jemi si një popull i tjetërsuar nga vetvetja, në veshjen dhe në shtëpitë tona, në ushqimin dhe në letërsinë tonë, në botimet tona dhe, që është më e rrezikshme, në arsimimin tonë. Ne bëjmë përgatitje perëndimore, zbatojmë të menduarit perëndimor dhe ndjekim procedurat perëndimore për ta zgjidhur çdo problem.

Gjithnjë e më tepër gjatë viteve të vonshme të gjashtëdhjeta dhe shtatëdhjetave të hershme, një gjeneratë e re e udhëheqësve u përpoq ta mbushë vakuumin ideologjik në shoqëritë muslimane dhe ta tejkalojë plasaritjen ndërmjet traditës dhe modernitetit. Ata dënuan varësinë e verbër nga Perëndimi dhe mungesën shoqëruese të identitetit dhe të rrënjëve. Ata dëshironin ta rikërkojnë dhe ta rishpallin opcionin e tretë - Islamit. Ai ishte alternativë ndaj kapitalizmit perëndimor dhe socializmit marksist, ndaj perëndimizimit të shoqërisë dhe refuzimit të modernizimit. Këta ideologë islamikë shpallën nevojën që muslimanët të mbahen për trashëgiminë e tyre dhe të skalisin një ardhmëri e cila do të ishte moderne, mirëpo më fuqishëm e rrënjësuar dhe e udhëhequr nga historia dhe vlerat e tyre islame. Në rishpalljen se Islami ofron një mënyrë të gjithanshme të jetës si për individin ashtu edhe për bashkësinë, për shtetin dhe shoqërinë, ideologët dhe veprimtarët islamikë i drejtoheshin Kur'anit dhe shembullit të Muhammedit a.s. dhe bashkësisë së hershme. Ata gjithashtu ishin trashëgimtarë të trashëgimisë së reformatorëve bashkëkohorë muslimanë: Xhemaluddin Esedabadit (el-Afganiut), Muhammed Abduhut, Reshid Ridasë, Muhammed Ikbali, Hasan el-Bennasë dhe Sejjid Kutubit nga Vëllezërit Muslimanë si dhe Mevlana Mevdudiu nga Xhemaati-Islami. Rezultati i pastër i kësaj ishte shtimi i udhëheqësve dhe organizatave islame që thirrnin në zbatimin e shoqërive më tepër islamikisht të orientuara. Ata shfaqnin një llojllojshmëri të gjerë interpretimesh dhe orientimesh. Ndër më të shquarit dhe më të njohurit kanë qenë Hasan Turabi, Sadik el-Mehdiu, Mehdi Bazergani, Ali Sheriati, Talegani, Hurshid Ahmedi dhe Enver Ibrahim.

Jeta, mendimi dhe ndjekja e gjerë e Ali Sheriatit na japin një shembull të mrekullueshëm të rigjallërimit bashkëkohor të Islamit: ndjenjën për krizën kulturore e shoqërore dhe kërkimin për një identitet më të mirëfilltë. Ashtu si edhe aktivistët tjerë bashkëkohorë islamikë, edhe Ali Sheriati besonte se doktrina e Njëjesisë Hyjnore (*tevhidi*) është bazë për të gjitha çështjet e shoqërisë muslimane. Si shumica e aktivistëve islamikë, edhe ai e kombinoi edukimin tradicional me arsimin modern; ai më tepër ishte laik sesa anëtar i ulemasë. Sheriati ishte mendimtar krijues mendimi i të cilit qëndronte në kundërshti të mprehtë me interpretimet tradicionale fetare të shumicës së ulemave dhe me botëkuptimin e perëndimozuar e shekullar të shumë profesorëve universitarë dhe intelektualëve. Duke pasqyruar ndikimin e Afganiut dhe Ikbali, ai theksonte natyrën dinamike, progresive dhe shkencore të Islamit me qëllim të rigjallërimit të bashkësisë muslimane. Sheriati pohonte se ai rikërkonte mesazhin burimor, të vërtetë e revolucionar të Islamit shiit: "Shiizmi burimor ishte një lëvizje progresive islame si dhe një forcë luftarake shoqërore, sekti më i përkushtuar e më revolucionar islamik". Sheriati predikonte atë që mund ta quajmë teologji të çlirimit, e cila e kombinonte një riinterpretim të besimit islam me mendimin bashkëkohor socio-politik. Ideologjia e tij islame ishte për çlirimin e iranianëve, si individë dhe si bashkësi,

nga shtypja politike dhe asimilimi kulturor. Kjo ideologji e tij vinte theksin mbi identitetin/unitetin nacional dhe drejtësinë shoqërore-ekonomike. Kjo e sqaron suksesin e jashtëzakonshëm të ligjëratave të tij dhe ndjekjen e tij të gjerë nga ithtarë të shumtë në Iran. Kjo gjithashtu e përbën trashëgiminë e tij dhe e shpjegon tërheqjen e saj jo vetëm për muslimanët iranianë por për të gjithë muslimanët me mendime të ngjashme në mbarë botën. Për këto arsye Ali Sheriati mbetet figurë e rëndësishme në historinë muslimane dhe, që këtu, studiuesit e Islamit dhe të politikës muslimane sidomos do ta mirëpresin përkthimin dhe botimin e veprës *Ç' duhet bërë*, nga Ali Sheriati.

John L. Esposito¹
Kolegji Holy Cross
Worcester, Mass.

¹ John L. Esposito është profesor i Studimeve Islame pranë Kolegjit të Kryqit të Shenjtë. Në mesin e botimeve të tija veçojmë: *Islam and Politics (Islami dhe Politika)*, Syracuse University Press; *Voices of Resurgent Islam (Zërat e Islamit të ripërtërirë)*, Oxford University Press; me John J. Donohue, *Islam in Transition: Muslim Perspectives (Islami në tranzicion: Perspektivat muslimane)* dhe *Women in Muslim Family Law (Gratë në ligjin familjar musliman)*, Syracuse University Press.

NJË PASQYRË E SHKURTËR E JETËS DHE VEPRIMTARISË TË DR. ALI SHERIATIT

- 1933 I lindur në afërsi të Meshhedit Iran.
- 1940 Në vitet dyzet iu bashkangjiti “*Lëvizjes së socialistëve që adhurojnë Zotin*” dhe “*Qendrës për propagandimin e së vërtetës islame*” (e themeluar nga i ati Muhamed Taki Sheriati, ligjërues në shkollë të mesme dhe studiues i Islamologjisë).
- 1950 I vijon studimet në Kolegjin e arsimitarëve.
Në bashkëpunim me socialistët - adhurues të Zotit, e shkruan veprën *Mekteb-ul-Vesateh* (“Shkolla e Mesme”). (Meshhed. 1332/1953).
Është mjaft aktiv në lëvizjen popullore dhe kombëtare për nacionalizimin e industrisë së naftës të Iranit.
E themelon “Shoqatën e studentëve islamikë”, në Meshhed.
Burgoset në Teheran për aktivitete politike.
E përkthen në persishte veprën *Hoda Parast-e Socialist: Ebu Dherr-e Ghaffari* (“Ebudherr-ul-Gaffari - socialist dhe adhurues i Zotit”), nga Hamid Xhevdet es-Sahar. (Meshhed, 1935/1956)
- 1958 E përkthen veprën *Dar Nakd na Adab* (“Mbi kritikën letrare”), nga autori egjiptian dr. Mandur.
Fiton bursën për të studiuar në Francë.
- 1959 Fillon me punimin e diplomës në Sorbonë, Paris.
- 1959-63 I studion veprat e autorëve Henri Bergson, Zhak Berk, Alber Kamy, A.H.D. Shandel, Franc Fanon, Zhorzh Gyrvich, Luj Mazinjon, Zh. Pol Sartr dhe Zhak Shvarc.
E përkthen *Nijajesh* (“La Priere”), (“Lutja”) nga Aleksis Karel. (Paris, 1338/1960)
Be Koxha Takije Kunim? (“Cila duhet të jetë përkrahja jonë?”) Paris (1961)
Çon jetë aktive politike në Francë: me Mustafa Çamranin dhe Ibrahim Jazdiun e themelon *Lëvizjen Çlirimtare të Iranit*; merr pjesë në formimin e *Frontit të Dytë Kombëtar* (i themeluar më 1962) i bashkohet lëvizjes algjeriane; arrestohet për shkak të nxitjes së studentëve revolucionarë në Kongo; i boton revistat persiane. *Iran-e Azad* dhe *Nameh-e Paris*.
I përkthen “*Luftimet Guerile*” të Çe Guevarës; “*Ç’është poezia*” të Sartrit dhe “*Mjerimin e Tokës*” nga Fanoni.
- 1963 Kthehet prapë në Iran; arrestohet në kufi dhe dënohet me gjashtë muaj burg
- 1964 Kthehet në Iran; arrestohet në kufi dhe dënohet me gjashtë muaj burgim
- 1964-69 Gjendet në poste të ndryshme të ligjëruesit nëpër shkollat e mesme dhe në Fakultetin e Bujqësisë. Udhëton në Teheran për të themeluar Husejnije Irshadin.
E përkthen *Salman Pak* nga Luj Mazinjon (Meshhed, 1344/1965)
Rahnamaje Khurasan (“Udhërrëfyes për krahinën e Horasanit”). (Teheran: Sazeman-e Jalb-e Sayahan, 1344 /1966).
I kthehet fakultetit në Universitetin e Meshhedit dhe i boton veprat: *Islam Shenasi* (“Islamologjia”). Vëll. 1 (Meshhed, 1347/1968). Bazuar në ligjëratat e mbajtura gjatë kursit për historinë e Islamit; *Tarihu Temeddun* (“Historia e Qytetërimit”) bazuar në ligjëratat e mbajtura gjatë kursit për qytetërimet e botës; *Kevir* (“Shkretëtira e njelmët”).
Një autobiografi intelektuale nga e cila mund të mësojmë për ndjenjat dhe natyrën e brendshme të Sheriatit.
Shpejt pas kësaj u detyrua të pensionohet .
- 1969 Ligjëron në Husejnije Irshad. Këto janë vitet më të frytshme të tij gjatë të cilave fillon, siç e quan ai “Rilindja Islame”

- Kryen haxhxin e parë në Mekke.
- 1970 Haxhxi i dytë në Mekke dhe udhëtimi i tij nëpër vendet tjera të rajonit.
- 1972 Husejnije Irshad i ndërpret aktivitetet e veta.
Burgoset për shkak të aktiviteteve të tij.
- 1975 Organizatat e huaja, intelektualët parisienë dhe algjerianë vijnë në Teheran me peticione për lirim të tij.
Lirohet nga burgu.
- 1975-77 Burgim shtëpiak.
- 1977 Gjatë muajit maj niset nga Irani për në Angli.
Në qershor vdes në mënyrë misterioze në një hotel, ku ka qëndruar bashkë me të bijën para se të niset për në SHBA.
Varroset në Damask, Siri.
- 1979 Botimi i përmbledhjes së veprave të tij. Deri më 1986 u botuan tridhjetë e pesë vëllime.

NGA T'IA FILLOJMË?

Ligjëratë e mbajtur në Universitetin Teknik të Teheranit (Azar 1350/Nëntor 1971). Teksti është gjetur në Përbmledhjen e veprave. (Teheran: Daftar-e Athar-e Shari'ati, 1360/1981). fq. 249-294.

Duke u nisur nga tradita e mentorit tim Ebu Dherrit mendimet, kuptimin e Islamit, idealet dhe dëshirat e të cilit i shembëllej, edhe unë fjalimin e sotëm do ta filloj në emër të Zotit të të shtypurve (musted'âfûn)¹. Tema ime e sotme është mjaft specifike. Shpeshherë ndodh që njerëzit të cilët nuk u rreken çështjeve me metoda dhe gjuhë shkencore, mua më kritikojnë për gjëra të cilat, sipas mendimit të tyre, nuk janë shtjelluar drejtpërsëdrejti në temën e fjalimeve të mia. Por, ju shumë mirë e dini se kur një herë folësi, apo autori e zgjedh një temë të posaçme, atëherë përgjegjësia e tij mbetet vetëm brenda temës së tij, dhe ai bën çmos që sa më mirë t'i zbërthejë dhe shtjellojë tezat që ia ka vënë vetes për detyrë. Për shembull, kur si temë parashtrohet Islami dhe shpifjet që ia ngjesin armiqtë e tij, atëherë folësi apo autori, i cili në mënyrë logjike dhe shkencore dëshiron t'u kundërvihet këtyre qëllimeve të liga, duhet të kufizohet vetëm në atë që e trajton, pra vetëm në çështjet specifike që dëshiron t'i shkoqisë. Një diskutim i këtillë, logjikisht nuk do të mundësonte njohjen e mirë të Islamit. Autori ynë i imagjinuar pohon se në disa rrethana specifike, Islami ishte keqkuptuar, andaj i vë vetes për detyrë që t'i korrigjojë këto gabime. Se a do të ketë sukses në përpjekjen e tij, do të varet nga përgjegjësia që e ka.

¹ Termi kur'anor *istid'âfit* nuk do të thotë "dobësi dhe dëshpërim". Ai është një term i ngjashëm me fjalën *istibdâd* (despotizëm), *isti'mâr* (kolonializëm), *istithmar* (eksploatim) e kështu me radhë. Në të vërtetë, këto të fundit janë forma të ndryshme të *istid'âfit* (shtypje), e cila është paraqitur gjatë periudhave të ndryshme historike. Sa herë që njerëzit janë dobësuar ekonomikisht (eksploatimi), politikisht (despotizmi), si popull (kolonializmi) dhe në kulturë (u është mbjellë hutia), madje edhe nga njëri prej këtyre aspekteve, atëherë në skenë ka dalur *istid'âf* dhe viktimat e saj janë *musted'âfûn* (të shtypur). Kur'ani flet për mohimin e shtypjes në tokë dhe shpëtimin e kësaj klase, andaj porosia e tij është e përrjetshme. Po të bënte fjalë vetëm për një manifestim të shtypjes, për shembull vetëm për skllavërinë, kolonializmin apo despotizmin, atëherë porosia e tij do ta humbte vitalitetin e saj në mëkëmbjen e pavarësisë, të demokracisë e të liberalizmit (apo të mohimit të skllavërisë) dhe kështu do të kish patur vetëm vlerë historike. Në rastin e këtillë, masat do të vuanin nga mjerimet tjera siç janë eksploatimi klasor dhe konfuzioni intelektual në art, filozofi, letërsi, ideologji, propagandë, gnosticizëm, në individualizëm, subjektivizëm, materializëm, realizëm, idealizëm apo në kuptimet tjera që e shkatërrojnë përgjegjësinë dhe vetëdijen e njerëzve. Përveç kësaj, porosia kur'anore nuk do të mund të përdorej edhe në ndonjë periudhë tjetër. Intelektualët do të kishin nevojë për një ideologji të re e cila do t'i interpretonte dhe luftonte sistemet dhe strukturat çnjerëzore.

Një mik imi njëherë më tërhoqi vërejtjen se disa liderë ortodoksë fetarë më kishin kritikuar ngase Zotin e quajta "Zoti i të shtypurve", duke sugjeruar me këtë rast se aristokracia dhe sunduesit kanë Zot tjetër. Unë u përgjigja se do të dëshiroja që këto kritika të ishin në kohën e Të Dërguarit dhe të Imam Aliut (paqja qoftë mbi ta), kështu që ata të mund t'u jepnin sugjerime më të hollësishme. Tani kur e humbën atë mundësi, ata do të duhej ta korrigjojnë librin e Zotit dhe Nehxhul-Belâga të Imam Aliut dhe t'i pastrojnë ato nga ky politeizëm (shirk). Ata posaçërisht duhet ta pastrojnë kaptinën e fundit të Kur'anit e cila ekskluzivisht ka të bëjë me Zotin dhe masat. "*Thuaj: Mbështetem (mbrohem me Zotin e njerëzve! Sunduesin e njerëzve. Të adhuruarin e njerëzve*" (114:1-3). Ata duhet që fjalën "njerëzit" ta zëvendësojnë me "qiejt dhe tokën" (Këtu duhet theksuar se shumica e përkthyesve dhe interpretuesve të Kur'anit, fjalën arabe *en-nâs* e përkthejnë si "njerëzim" e jo si "njerëz" apo "masa" në konotacionin e shekullit XX.)

Duke u nisur nga e tërë kjo, subjekti i ligjëratës sime është një subjekt specifik dhe synon t'i përgjigjet një pyetjeje të prerë, e cila gjithmonë është e pranishme në mendjen e masave në përgjithësi, e veçanërisht (te të arsimuarit) në "shpirtrat mendjendritur" (*rushanfekran*)² Pyetja është kjo: Nga t'ia fillojmë? Kjo është një pyetje universale, pyetje me vend dhe fundamentale. Kjo nuk është pyetje të cilën unë e kam parashtruar duke u mbështetur në njohuritë ose në rezultatet e kundërimeve të mia; kjo është pyetja e kohës sonë, të cilës unë jam përpjekur t'i jap përgjigje. Kur i hidhet një sy historisë së zhvillimit shoqëror të botës, atëherë njeriu vëren një epokë të historisë, gjatë së cilës janë botuar veprat me titull *Nga t'ia fillojmë?* apo *Ç' duhet bërë?* Menjëherë më rikujtohen më së paku pesë vepra të këtilla. Pjesa më e madhe e tyre janë botuar në kohën kur shoqëritë e caktuara gjendeshin në një pozitë të veçantë të transformimit shoqëror. Për shembull, në Mesjetë nuk u paraqit asnjë libër me titull të ngjashëm. Pyetjet e këtilla parashtrohen në kohën kur shoqëria gjendet në procesin i kalimit nga një gjendje në tjetër. Ndërgjegjja e shoqërisë lejon që të ndërmerren hapa të caktuar, të cilët do ta lironin shoqërinë nga efektet dominuese të rendit ekzistues shoqëror dhe nga *status quoja* e jetës aktuale fetare dhe intelektuale të anëtarëve të saj, dhe këtë rend ta zëvendësojë me një rend të ri. Së këndejmi, pyetja se nga të fillohet, paraqet çështje të strategjisë sociale e jo të ideologjisë. Prandaj unë nuk e ndiej të nevojshme të flas për doktrinën, për religjione ose për një teori të veçantë shkencore. Përkundrazi, unë dëshiroj ta përqëndroj vëmendjen në çështjen se ku duhet filluar me strategjinë e shoqërisë sonë në një periudhë të caktuar kohore të rendit shoqëror, dhe me këtë t'i arrij synimet tona të shkapërderdhura dhe t'i mbroj vlerat tona, të cilat tani janë bërë subjekte të sulmeve kulturore, intelektuale dhe të atyre sociale.

Tragjedia më e madhe e shoqërive tradicionale në përgjithësi, e veçanërisht e shoqërive muslimane, është se te ato ndihet mungesë e komunikimit dhe ka dallime midis pikëpamjeve të masave të gjera nga njëra anë dhe klasës së arsimuar nga ana tjetër. Por, duke iu falënderuar zhvillimit të madh të masës, medimeve të letërsisë dhe të edukimit, në vendet industriale të Perëndimit masat e gjera dhe intelektualët shumë më mirë e kuptojnë njëri-tjetrin dhe ndajnë shumë pikëpamje të përbashkëta. Në Evropë një profesor i universitetit shumë lehtë mund të komunikojë me masat e "paarsimuara". As profesori nuk e ndien veten se është në pozitë më superiore, e as masat nuk e trajtojnë atë si një person të paprekshëm, të mbështjellë me një copë të celofanit.

Madje edhe gjatë historisë së hershme të shoqërive islame, midis intelektualëve dhe masave nuk ka ekzistuar një hendek i ndasive të këtilla. Inteligjencia e madhe tradicionale muslimane, ulemaja - këshilltarët juridikë (fukahâ), teologët dialektikë (mutekel-limûn), interpretuesit e Kur'anit (mufessirûn), filozofët dhe gjuhëtarët (udebâ) - nëpërmjet fesë ka mbajtur lidhje të ngushta me opinionin e gjerë. Përkundër mësimave dhe studimeve nëpër seminarët (havza) e tyre, që në shikim të parë dukeshin të fshehta, ata me plot sukses u shmangeshin konflikteve me njerëzit. Një relacion i këtillë midis ulemave dhe njerëzve ekziston edhe sot. Pjesa dërrmuese e masave tona të paarsimuara, që kurrë nuk ka dëgjuar për shkollat e natës ose për kursin e të rriturve, mund të ulet pranë ulemasë, i cili ka arritur një shkallë të lartë të arsimimit dhe të diskutimit rreth problemeve të veta. Ata ndihen shumë mirë kur me ulemanë diskutojnë për nevojat,

² Fjala persiane *rushan fekr* paraqet një koncept të dykuptimtë. Burimisht ajo rrjedh nga fjala arabe *munawwarul-fikr*. (shiko Xhelal Ali Ahmed, *Darul Hidemat vel Hijanatur-Rushanfikan*. Teheran: Ravak, 1358 /1979). Në përdorimin e rëndomtë, kjo fjalë ka qenë e njëjtë me fjalën "intelektual", por në bazë të vetë tekstit, dr. Sheriati kësaj fjale i jep dy kuptime të ndryshme. Nganjëherë ai e jep atë si intelektual por shpeshherë konsideron se duhet ta ketë atributin e "profetit social". Kështu, kjo fjalë është përkthyer si "intelektual", si "mendimtar i lirë" apo në varësi të konteksteve.

hallet dhe problemet personale e familjare, për tatimet fetare ose kur interesohen për librat³ e ndryshëm dhe mendimet tjera të lira.

Për fat të keq, nën ndikimin e kulturës moderne dhe të sistemit edukativ-arsimor, të rinjtë tanë janë edukuar dhe stërvitur brenda fortesave të fortifikuara dhe të patundura. Pasi që një herë të kenë hyrë në shoqëri, ata vihen nën okupim të caktuar dhe pozita shoqërore, të cilat në tërësi janë të izoluara nga masat e gjera. Në të vërtetë, inteligjencia e re jeton dhe vepron krah për krah me njerëzit tjerë, por e mbyllur dhe e kufizuar në një kafaz të artë të qarqeve ekskluzive. Si pasojë e kësaj, inteligjencia e kalon jetën brenda një kulle të fildishtë, pa patur kurrfarë mirëkuptimi për shoqërinë e vet. Nga ana tjetër, masat e paarsimuara janë të privuara nga dituria dhe këtë ua bëjnë ata intelektualë, për të cilët masat e gjera kanë investuar dhe u kanë ndihmuar në ngritjen e tyre.

Përgjegjësia më e madhe e atyre që dëshirojnë ta rindërtojnë shoqërinë e vet dhe t'i bashkojnë elementet kundërthënëse të shoqërisë në një harmoni të plotë, është zbutja e dallimit të madh midis dy poleve - polit të teorisë dhe atij të praktikës, - si dhe mbushja e humnerës së thellë të tjetërsimit e cila gjendet ndërmjet masave të gjera dhe intelektualëve. Për cilindo dijetar me përgjegjësi, që dëshiron të arrijë diçka pa marrë parasysh bindjet ideologjike, detyra parësore është ndërtimi i një ure midis ujdhesës së bukur, të vlefshme dhe misterioze (në mendjen e masave) të intelektualëve nga njëra anë dhe tokës së masave nga ana tjetër; një urë nëpërmjet së cilës masat dhe intelektualët do të mund të bashkëvepronin. Pa marrë parasysh përgjigjen time në pyetjen se “Nga t’ia fillojmë?” dhe pa marrë parasysh miratimin tuaj të përgjigjes sime, ne patjetër duhet ta pranojmë dhe të pajtohemi me këtë parim themelor: hapi i parë është që së pari të ndërtojmë një urë të këtillë.

Përgjigje të qartë në pyetjen “Nga t’ia fillojmë?” paraqet mirëkuptimi ndërmjet një pjese të opinionit dhe personit që e parashtron pyetjen e atillë - ndërkaq përgjigjet në pyetjet “Kush duhet t’ia fillojë?” dhe “Për çfarë qëllimi?” dalin vetvetiu. Shihet qartë se pyetjen ku duhet filluar e bëjnë ata të cilët kanë ndjenjë përgjegjësie përballë kohës dhe shoqërisë, dhe që dëshirojnë të bëjnë diçka në këtë drejtim. Pa dyshim, ata janë *shpirtra të ndritur*, sepse vetëm individët e këtillë ndiejnë përgjegjësinë shoqërore dhe kanë sens për misionin e tyre në shoqëri.. Ai që nuk është *i ndritur*, nuk mban kurrfarë përgjegjësie për asnjërën prej tyre.

Vëreni se unë i theksova *shpirtrat e ndritur* e jo ata që kanë fituar grada të ndryshme. *I ndritur* nuk do të thotë “intelektual”. Ky i fundit, i cili në gjuhën persishte gabimisht është përkthyer si mendimtar (rushanfekr), i referohet njeriut që merret me punë mendore (për dallim nga ajo manuale). Një individ i këtillë mund ose nuk mund të jetë *dijetar mendje-ndritur*. Përkundrazi, njeriu nuk mund të jetë intelektual në qoftë se për shembull punon në fabrikë - por, ai megjithatë mund të jetë (*shpirt i ndritur*) *dijetar*.

Relacioni midis tyre nuk mund të jetë relacion midis dy koncepteve që janë në marrëdhënie të ndërsjella. Nuk janë të gjithë intelektualët edhe të *ndritur*, por ka edhe të atillë. Të paktë janë ata që u takojnë të dy palëve. Për shembull, *Sattar Hani*⁴ ishte njeri

³ Kategoria e përbashkët kulturore te persianët është ushtrimi i bibliomanisë që zakonisht është bërë nga Kur’ani apo nga përmbledhja e poezive të Hafizit - poetit të madh iranian të shekullit të dymbëdhjetë. Kur ballafaqohet me ndonjë vendim serioz ose kur gjendet para një dileme, njeriu e hap njërin nga këto dy libra; përmbajtja e cilësdo faqe do t’i japë atij qetësim ose dekurajim.

⁴ Sattar Hani (1291/1913) ishte njëri nga dy prijësit e lëvizjes rezistuese në Tebriz kundër ushtarëve të Muhammed Ali Shahut, të parafundit nga mbretërit e Kaxharëve. Sattari ishte djali i Haxhi Hasan Karaxhadegli, tregtarit të varfër nga Tebrizi.

i lexuar, por jo edhe intelektual, *Al-lame Muhammed Kazvini*⁵ ishte intelektual por jo aq *i ndritur*, ndërkaq (Ali Ekber) Deh'huda⁶ i kishte që të dyja. Shumica nuk gjenden në asnjërin prej këtyre dy grupeve, dhe aty bëjnë pjesë “politikanët e mëdhenj e të ndershëm!”

Kush është *dijetari i ndritur*? Me një fjalë, ai është një person i vetëdijshëm për “rrethanat njerëzore” të kohës së vet dhe për kushtet historike dhe sociale, të cilit syçeltësia dhe koshienca e vet ia jep ndienjën e përgjegjësisë shoqërore. Nëse ndodh që ai të jetë i arsimuar, atëherë nuk do të jetë. Por kjo nuk është një rregull e përgjithshme, sepse disa herë edhe individët e paarsimuar mund të luajnë ndonjë rol të rëndësishëm në shoqëri. Studimet e shoqërive të cilat nga një pozitë e shtypur koloniale kanë kaluar në një gjendje progresive, të ngritur dhe dinamike, flasin se liderët e tyre dhe ata që u kanë prirë revolucioneve dhe lëvizjeve shkencore dhe sociale, të shumtën e rasteve nuk kanë qenë intelektualë. Ky parim që ka përjashtime të rralla, shumë lehtë është dëshmuar gjatë lëvizjeve sociale në Afrikë, në Amerikën Latine dhe në Azi. Lehtë mund të konkludohet se liderët e revolucionit rrallëherë kanë qenë pjesëtarë të klasave të arsimuara.

Në kohën e sotme, kur njeriu ka arritur pikën e fundit në evoluimin e shoqërisë së tij, dhe kur vendet e pazhvilluara po ballafaqohen me një sërë vështirësish dhe të meta, *dijetar i ndritur* është ai i cili mund ta gjenerojë përgjegjësinë dhe syçeltësinë, ndërsa masave të gjera t’ua japë orientimin social dhe intelektual.

Sipas kësaj, *dijetari i ndritur* nuk duhet patjetër të jetë njeri që i ka trashëguar dhe i vazhdon veprat e Galileut, të Kopernikut, Sokratit, Aristotelit dhe Ibn Sinës (Avicenës). Shkencëtarët bashkëkohorë si Ajnshtajni dhe Fon Brauni vetëm i komplementojnë dhe i vazhdojnë arritjet e atyre. Parimisht, përgjegjësia dhe roli i *dijetarëve të ndritur* të kohës së sotme u shëmbëllojnë përgjegjësisë dhe rolit të pejgamberëve dhe themeluesve të religjioneve të mëdha, pra liderëve revolucionarë të cilët në të kaluarën i promovuan ndryshimet strukturore fundamentale. Pejgamberët nuk janë në një kategori me filozofët, shkencëtarët, teknikët ose me artistët.

Të dërguarit shpeshherë dolën nga radhët e masave dhe ishin në gjendje të komunikojnë me to, t’i njoftojnë me parimet e reja, të projektojnë vizion të ri, të nisnin lëvizje të re dhe të krijojnë energji të reja në ndërgjegjen e njerëzve të tyre të asaj kohe. Lëvizjet e mëdha revolucionare, çrrënjësore, por konstruktive të të dërguarve bënë që shoqëritë stagnuese, të ngrira dhe statike t’i ndërrojnë kahet e veta, mënyrën e jetesës, pikëpamjet, kulturat dhe fatet e tyre. Prandaj këta të dërguar nuk bëjnë pjesë as në kategorinë e shkencëtarëve dhe filozofëve të kohës së shkuar, e as në kategorinë e njerëzve të rëndomtë. Ata i përkasin kategorisë së tyre të veçantë. Ata nuk u përkasin njerëzve të rëndomtë, të cilët zakonisht janë produkt dhe robër të traditave të lashta dhe të mykut apo strukturave sociale, e as që i takojnë komunitetit të shkencëtarëve, filozofëve, artistëve, mistikëve, murgjve ose klerikëve, të cilët janë bërë robër të koncepteve abstrakte dhe janë kapluar nga hulumtimet dhe zbulimet e veta shkencore. Ngjashëm si të dërguarit, edhe *dijetarët e ndritur* nuk kanë qenë nga radhët e shkencëtarëve e as nga

⁵ Al-lame Muhammad Kazvini (1256/1877 - 1328/1949) është njëri nga dijetarët më të mëdhej iranianë të shekullit XX në fushat e letërsisë dhe të historisë. Ai kishte mësuar në të dy llojet e shkollave: si në atë islame ashtu edhe në atë evropiane. Mësuesi i tij i jurisprudencës ishte Shejh Fadlull-llah Nûri, prijësi i lëvizjes antikushtetuese.

⁶ Ali Ekber Deh'huda (1259/1880 - 1334/1955) ishte filolog, enciklopedist, gazetar dhe anëtar aktiv i lëvizjes kushtetuese. Studioi në Teheran dhe Vjenë. Pas kthimit të tij në Iran ai u gjet në qendër të revolucionit kushtetues. Satirat e tij të botuara në gazetën kryesore Sur Israfil, jo vetëm që kishin ndikim politik, por ato gjithashtu inicuan një stil të ri të gazetarisë. Më vonë Deh'huda zgjedhet në parlament. I dëshpëruar nga politika, ai u kthet punimeve në fjalorin e madh enciklopedik të quajtur Lugat Nâme.

tabori i masave të pakënduara dhe stagnuese. Ata janë individë të vetëdijshëm dhe me përgjegjësi, synimi dhe përgjegjësia më e lartë e të cilëve është që dhuratën më të madhe të Perëndisë, “vetëdijësimin” t’ia japin opinionit më të gjerë. Vetëm vetëdijësimi i shndërron masat statike dhe të korruptuara në një qendër kreative dhe dinamike që rrit gjeni të mëdhenj, ua nxit hovin dhe shërben si pikënisje për lindjen e qytetërimit, të kulturës dhe të heronjve të mëdhenj.

Pra, shihet qartë se *dijetari i ndritur* është ai që i pari duhet të fillojë. Tani duhet t’i rikthehemi pyetjes se “me ç’qëllim!” Kjo pyetje meriton shtjellim të pavarur. Unë këtu do ta trajtoj vetëm një interpretim të saj, kurse lexuesve që kanë njohuri për temat e ngjashme, do t’ua lë që të gjykojnë vetë. Ndonëse nuk është i dërguar, *dijetari i ndritur* duhet të luajë rolin e të dërguarit për shoqërinë e vet. Ai duhet ta predikojë thirrjen për vetëdijësim, liri dhe shpëtim në veshët e të shurdhërve, duhet ta nderë zjarrin e besimit të ri në zemrat e tyre dhe shoqërisë së tyre të prapambetur duhet t’ia tregojë kahet sociale të saj. Kjo nuk është punë për shkencëtarë, sepse ata kanë përgjegjësi të kufizuar: ta kuptojnë *status quon* si dhe t’i zbulojnë dhe t’i përdorin forcat natyrore dhe njerëzore për përmirësimin e jetës materiale të njerëzve. Shkencëtarët, teknikët dhe artistët u ofrojnë ndihma popujve të tyre apo racës njerëzore, vetëm me qëllim që t’i ndihmojnë shumicës ashtu që ajo të jetë edhe më e mirë në “ate që është”. Nga ana tjetër, *dijetarët e ndritur* e mësojnë shoqërinë e tyre se si të “ndryshojë” dhe në ç’drejtim ta bëjë atë. Ata e ushqejnë misionin e “të qenurit” dhe e shtrojnë rrugën duke u përgjigjur në pyetjen se “Ç’duhet të bëhemi?”

Shkencëtarit i justifikon, i shpjegon dhe i krijon kushtet për sajimin e mundësive për një jetë më të begatshme, të rehatashme, të qëndrueshme dhe më të qetë. Në të shumtën e rasteve ai i zbulon “faktet”, kurse *dijetari i ndritur* e identifikon “të vërtetën”.

Shkencëtarit prodhon dritë e cila mund të përdoret për qëllime të drejta ose të gabuara; *dijetari i ndritur* ngjashëm me “udhëheqjen fisnore” (râ’id)⁷ dhe si një pararojë e karvanit të njerëzimit, na e tregon rrugën e drejtë, na fton që t’ia nisim lëvizjes dhe na prin drejt cakut tonë përfundimtar. Meqë shkenca është fuqi dhe dritë e diturisë, shkencëtarët kohë pas kohe u shërbejnë edhe interesave të të shtypurve dhe injorantëve; ndërsa *dijetari i ndritur*, sipas rregullës dhe definicionit, u kundërvihet tiranisë dhe errësirës.

Fjala *hikme* (urtësi)⁸, e cila është përdorur në Kur’an dhe praktikohet në Kulturën islame, e ka kuptimin e njëjtë me atë që ia kemi veshur *diturisë së ndritur*. Madje edhe kur diskutohet për diturinë, ajo nuk u referohet mësimave teknike, shkencore ose atyre filozofike. Ajo nuk do të thotë as “dituri fetare” (për disiplinat që i mësojnë studentët e teologjisë, d.m.th. jurisprudencën, traditën, jetën e Të Dërguarit, interpretimin e Kur’anit, etikën, teologjinë etj), e as “dituri të përkohshme” (këtu bëhet fjalë për disiplinat që i mësojnë studentët e shkencave shoqërore ose natyrore, d.m.th. fizikën, mjekësinë, sociologjinë, letërsinë, psikologjinë, historinë etj.). Këto janë përmbledhje të informatave të specializuara dhe të njohurive kulturore, të cilat në sistemet e posaçme arsimore mësohen sikurse të veçanta. Përderisa dituritë fetare dhe shekullare mund ta ndihmojnë vetëdijësimin e *dijetarëve të ndritur* (*agahi-e-rushan fecri*) dhe mund të

⁷ A’râ’id’i është personi i emëruar nga fisi për t’i përparuar hulumtimet e tokave pjellore për gjeneratat e ardhshme. Jo vetëm që duhej të gjente tokë të pleshme, por ai gjithashtu duhej t’i vlerësonte shkallët e sigurisë dhe të distancës nga rreziqet e mundshme të fiseve armiqësore.

⁸ Në Botën islame, fjala *hikme* do të thotë “mbledhje e të gjithë diturisë njerëzore”. Në punimin e tij për klasifikimin e shkencës, Ibën Sina (Avicena) e përdor fjalën hikme që ta shënojë tërë fushën e shkencave të atëhershme. Ai pastaj atë e ndan në pjesën teorike dhe atë praktike. Pandehet se kur dikush e fiton hikmetin, atëherë ai bëhet mendimtar i lirë dhe i vetëdijshëm për ekzistencën e vet.

shërbejnë si mjete të vlefshme në dobi të *dijetarëve të ndritur*, ato nuk përfundojnë vetëm në “dritën” e dëshiruar apo në syçeltësinë. Ky lloj i diturisë (‘ilm) që është theksuar në Islam paraqet vetëdijësim unik të njeriut, një dritë hyjnore dhe burim të vetëdijes së ndërgjegjes shoqërore. Tradita e famshme thotë: “Dituria është një dritë të cilën Zoti e lëshon në zemrat e atyre që dëshiron Ai”. Ky është ai zgjimi, iluminimi, udhëheqja dhe dituria që gjenerojnë përgjegjësi, të cilën ne e quajmë “drita hyjnore”, e jo mësimet e fizikës, të kimisë, të letërsisë, të jurisprudencës, etj. Ato të parat lindin besim dhe përgjegjësi të llojit të *Ebu Dherrit* të paedukuar, gjëra të cilat nuk i patën *Ibën Sina* (*Avicena*) dhe *Mulla Sadra*. Këtu qëndron arsyeja se disa herë, personat e paarsimuar e trazojnë drejt objektiveve të caktuara, kurse shkencëtarët e panumërt nuk e ndërmarrin as hapin më të vogël për të nxitur ndryshime, vetëdijësim dhe formimin e idealit të përbashkët, besimin e ri dhe dashurinë në ndërgjegjen e shoqërisë së tyre. Përkundrazi, duke e përdorur fuqinë e tyre shkencore, shkencëtarët veprojnë si forca që e pengojnë progresin e shoqërive të tyre kombëtare dhe të njerëzimit në tërësi.⁹ Prandaj, qëllimi i *dijetarëve të ndritur* është që ta pajisin popullin e vet me besim dhe bindje të cilat do t’i ndihmonin vetëdijësimin dhe formulimit të idealeve të tyre.

Tani le t’i kthehemi pyetjes “Si”. Së pari nevojitet një shpjegim i rëndësishëm. Mungesa e definicionit të saktë të fjalës *dijetar i ndritur* e pëcjellë me kuptimin e dyfishtë të përgjegjësisë së vonuar, shumë shtrenjtë i ka kushtuar gjinisë njerëzore e posaçërisht Lindjes në tërësi. Sa për fillim, përderisa nuk ekziston njeriu universal, atëherë nuk mund të ketë as model të *dijetarit të ndritur* dhe universal me vlera dhe karakteristika të përgjithshme. Njeriu gjendet shumë larg nga koha, kur në tokë do të ketë një shoqëri njerëzore apo një popull me gjuhë të përbashkët, kulturë, ideale dhe probleme të përbashkëta. Me një fjalë, përderisa dikush flet për shkencëtarë universalë me karakteristika të përgjithshme dhe me vlera të caktuara, nuk mund të ketë asnjë grup *individësh të ndritur* të ndonjë forme, universale dhe me marrëveshje të përgjithshme. Pas studimeve në universitet, qofshin ato të inxhinierisë, të mjekësisë apo astronomisë, personi i arsimuar e fiton statusin e shkencëtarit, pa marrë parasysh se a vjen nga fiset afrikane, nga Bota islame apo nga ndonjë vend i budizmit; qoftë ai i racës së bardhë, të verdhë ose i racës së kuqe; qoftë ai pjesëtar i shoqërisë kapitaliste ose socialiste; qoftë ai nga shtresa tregtare ose nga borgjezia e re: me një fjalë, pa marrë parasysh se prej nga ka ardhur. Arsyeja qëndron në atë se shkenca mbështetet në ligjet e përgjithshme që qeverisin me njeriun dhe natyrën, andaj cilido që i mëson këto ligje, mund të bëhet dhe të jetë, i dobishëm gjithkund dhe në cilatdo rrethana. Thënë shkurt, shkencëtari mëson një pako të parimeve të caktuara, të cilat janë të aplikueshme në të gjitha rastet, pa marrë parasysh kohën, vendin apo regjimin politik. E njëjta nuk mund të thuhet edhe për *dijetarët e ndritur*.

Dijetar i ndritur nuk është ai që ka shkuar në Evropë, që ka studiuar në një shkollë të posaçme të mendimit dhe ka kaluar nëpër një kurs specifik ose që ka marrë një diplomë. Synimi ynë që termave “*i ndritur*”, “*shkencëtar*” dhe “*intelektual*” t’ua veshim cilësinë e sinonimitetit, na ka sjellë në konfuzion të atillë sa që nuk jemi në gjendje të kuptojmë se kush është *dijetar i ndritur*. As *individët e ndritur* nuk e dinë se cilës kategori i takojnë. Virtytet që të jesh *i ndritur* nuk mund të mësohen nëpër universitetet

⁹ Gjetkë, në Islamshenasi (Meshhed, 1347/1968), unë kam treguar se në ç’mënyrë abasidët i depolitizuan masat dhe ua hoqën vëmendjen nga problemet aktuale politike dhe çështjet e “së drejtës dhe së gabuarës”. Këtë e bënë me anën e nxitjes së zhvillimit të shkencës, artit, letërsisë, zbulimeve shkencore, argumenteve shkencore, përkthimeve si dhe nëpërmjet imitimit të kulturës dhe trashëgimisë së popujve tjerë. Zhvillimi i “shkencave religjioze”, çështjet vitale të religjionit i shtyri në errësirë dhe obskurantizëm.

e njohura. Në qoftë se ndodh ndonjë përjashtim në të cilin individi dhe *dijetari i ndritur* njëkohësisht është edhe i arsimuar, atëherë kjo nuk është pasojë e arsimimit universitar sepse shpirti i individit ka qenë *i ndritur* edhe para edukimit universitar.

Mosmarrëveshja tjetër del nga fakti se njerëzit shpesh mendojnë se, në qoftë se dikush del jashtë vendit dhe studion në shkolla të ndryshme të të menduarit sociologjik, politik, ideologjik dhe filozofik, atëherë ai bëhet *dijetar i ndritur (mendimtar i lirë)*. Por kjo nuk do të thotë se ëshë e vërtetë.

Në qoftë se ai e ka studiuar Marks, Sartrin, Rusonë, Sen Simonin e tjerë (pra themeluesit e teorive dhe ideologjive shoqërore që kanë patur rol konstruktiv dhe revolucionar në shoqëritë evropiane dhe kanë shërbyer si burim i inspirimit për *individët e ndritur* evropiane gjatë tre shekujve të fundit), atëherë ai do të jetë një specialist, ngjashëm me kolegët e tij të mjekësisë ose të shkencave natyrore. Ai është një shkencëtar i shoqërisë, i cili këto shkolla të mendimit apo të ideologjisë mund t'i mësojë nëpër universitete. Nëse ai i ka studiuar ideologjitë e këtilla, nuk do të thotë se është i aftësuar ta luajë rolin e denjë dhe të marrë përsipër përgjegjësinë që të jetë *mendimtari i lirë* i shoqërisë së tij. Arsimimi i tij universitar atë e bën shkencëtar dhe e aftëson që kudo që të shkojë të mund të ligjërojë. Por, kjo nuk është e thënë që atë e bën *mendimtar të lirë* deri në atë masë të njohjes së dhembjeve të brendshme të shoqërisë së tij ose të ngritjes së vetëdijes së njerëzve dhe ndihmesës së masave për t'i realizuar synimet dhe idealet e përbashkëta të tyre.

Thënë shkurt, nuk ekziston kurrfarë modeli për të qenë "*mendimtar i lirë*" (*dijetar i ndritur*). Ekzistojnë disa lloje të *mendimtarëve të lirë*. Dikush mund të jetë *mendimtar i lirë* në Afrikën e zezë, por i njëjt nuk është në komunitetin islam. Dikush mund të konsiderohet *mendimtar i lirë* në Francë ose në Evropën industriale të pasluftës, por personi i njëjtë nuk mund të konsiderohet i tillë në Indi, sepse atje nuk do të ishte në gjendje që ta luajë rolin e *mendimtarit të lirë*. Ta marrim më konkretisht Zhan Pol Sartrin, ndaj filozofisë dhe personalitetit të të cilit unë kam respekt të madh dhe për të cilin nuk mund të gjykohet në bazë të bindjeve të mia ideologjike. Në Evropën industriale me sistemin e avancuar kapitalist të saj dhe me shoqërinë e shtresuar që ka, e cila ka disa qindra vjet që ka dalur nga Mesjeta, Sartri mund të quhet *mendimtar i lirë*. A është e mundur që njeriu, i cili ka filozofinë e Sartrit dhe e ushtron pikëpamjen ekzistencialiste të tij ose metodat e analizave sociale dhe ekonomike - me një fjalë, që është kopje besnike e Sartrit - të konsiderohet *mendimtar i lirë* nëse shkon në ndonjë vend tjetër? Shumë do të varej se ku do të shkonte ky individ, në Francë, Gjermani, Angli apo në Shtetet e Bashkuara ku ai do të ishte *mendimtar i lirë* sepse problemet, qëndrimet, idealet, njerëzit, sistemi politik dhe rrethanat historike janë të ngjashme. Shoqëritë e Perëndimit në përgjithësi kanë nevojë për një revolucion "*Sartrian*"¹⁰. Kështu, Sartri ose ata që e praktikojnë filozofinë e tij janë *mendimtarë të lirë* vetëm në Perëndim, aty ku njeriu është bërë viktimë e konsumimit dhe ku të gjitha dimensionet dhe potencialet njerëzore janë kufizuar dhe limituar nga prodhimi i mallrave, nga harxhimet e mëdha dhe nga liria e seksit. Mu për këtë, kjo shoqëri ka nevojë për një shpëtimtar, i cili do ta lirojë atë nga vesi hedonist i konsumimit: Sartri është *mendimtari i lirë* dhe shpëtimtari i atillë.

¹⁰ Është interesante se Sartri ndiente se evropianëve u nevojiten njerëz si Franc Fononi në Perëndim. Në parathënieën e tij për librin e Fanonit "Mjerimi i Tokës", Sartri thotë: "Ky libër i shkruar nga një afrikan është një bombë. Unë e kam marrë këtë vepër si antiperëndimore për ta hedhur atë në zemrën e civilizimit kapitalist dhe në shtëpinë publike të borgjezisë - në Paris. Gjëja që më së shumti i nevojitet njeriut në Perëndim është eksplozivi i këtillë".

Të ketë një shpëtimtar si Sartri në Azi, Afrikë, apo në Amerikën Latine, ku njerëzit luftojnë ta mposhtin varfërinë, urinë, injorancën dhe mangësitë e tjera dhe ku ata vuajnë nga mungesa e industrializmit, kjo është diç e barabartë me katastrofën. Në shoqëritë e këtilla, sartrologu apo ithtari i filozofisë së Sartrit nuk do të jetë *mendimtar i lirë*. Në praktikë, sakrificat e tij qëllimshme do të shndërrohen në sakrificë të gabuar. Vetëm shoqëritë industriale bashkëkohore post-mesjetare ballafaqohen me ngurtësinë filozofike, kështu që ato janë duke kërkuar ndonjë mënyrë për të shpjeguar ekzistimin e tyre dhe nevojën e misticizmit shpirtëror ose religjioz, me qëllim që t'i thyejnë pikëpamjet materialiste të kufizuara dhe bindjet që i kanë. *Mendimtari i lirë* i Perëndimit është njeriu i cili e kupton situatën, e ndien nevojën për t'i treguar parullat, synimet dhe kahet për njerëzit e vet gjatë promovimit të jetesës moraliste, dhe kundër konsumimit. Njeriu i këtillë duhet ta përkrahë spiritualizmin dhe filozofinë indiane të iluminizmit dhe të ngrihet kundër automatizmit dhe racionalizmit karteziq.

Paramendoni tani një ithtar të Sartrit nga India. Fjalët dhe veprimet e tij do të bëjnë që njerëzit e varfër të Indisë ta ndërprejnë konsumerizmin, t'i lënë mënjanë gjërat materiale që i kanë dhe vëmendjen ta përqëndrojnë në instinktet dhe nevojat e veta shpirtërore. Për njerëzit të cilët kanë ndier skamjen dhe urinë dhe pikëpamjet filozofike të cilëve i kanë bërë që të tërhiqen nga bota materiale, profecitë e këtilla nuk janë asgjë tjetër përpos një tragji-komedi. Njeriu mund të shohë raste të këtilla edhe në shoqërinë tonë. Mund të ndodhë që një predikues në rajonin e Teheranit të jetë komunikues i shkëlqyeshëm, por jo edhe nëpër rajonet tjera. Para ca kohësh pata rastin të dëgjoj një predikues, i cili vinte nga një qytezë dhe me mjaft sukses predikonte në Teheran, dhe këtë gjithmonë e bënte njësoj pikë pas pike. Ai gjithmonë thoshte: “Zonja dhe zotërinj, ju të cilët voziteni nëpër këto rrugë me kadillacët tuaj të mëdhenj, a nuk e dini se ka edhe njerëz të atillë, që nuk kanë as një palë këpucë? Në qoftë se nuk u ndihmoni atyre, atëherë së paku kini kujdes që të mos i bezdisni.

Ju që shkoni nëpër ndeja të mëdha dhe hani pata të ziera me uiski, dini se ka njerëz të atillë që ushqimin e ngrohtë e kanë hasur vetëm nëpër përrallat e librave”.

Fjalët e këtilla godasin, por ato kanë kuptim vetëm në Teheran e jo edhe në ndonjë qytezë të vogël. Njeriu që e mbante këtë predikim, temën e tij e bëri tragjikomike. Predikuesi si individ është *mendimtar i lirë* andaj edhe duhet të veprojë si i atillë. Por, kur po ai *mendimtar i lirë*, gjërat të cilat kanë efekt në Teheran i thotë në ndonjë lokacion tjetër gjeografik, atëherë ai shndërrohet në një person të tjetërsuar që nuk mund të komunikojë me askënd. Me fjalë të tjera, nuk ekzistojnë predikues universalë. Do të duhej të pyetemi për predikuesin e cilit lokacion? Nga e njëjta rrjedh se nuk ka as *mendimtar të lirë* universal. Thënë shkurtimisht, *mendimi i lirë* drejtpërsëdrejti është i ndërlidhur me kohën, vendin, rrethanat shoqërore dhe me kushtet historike. Për shembull, të gjithë e dinë se Frensis Bejkëni është njëri nga figurat më të mëdha në historinë e mendimit njerëzor. Ai shumë fort e përkrahu konceptin se besëtytnitë duhet lënë mënjanë dhe se shkenca duhet të ndahet nga subjektiviteti dhe eskatologjia. Aq më tepër, ai pohonte se shkenca duhet të stolisë jetën materiale nëpërmjet kuptimit dhe njohjes së natyrës, kështu që të përmirësojë edhe jetën e njerëzve.

Në kohën e vet, Bejkëni ishte *një mendimtar i lirë*. Në epokën dhe në shoqërinë e tij, shkenca nuk ishte asgjë tjetër përpos një grumbull i ideve dhe i analizave abstrakte, i justifikimeve dhe i pohimeve të teksteve religjioze dhe postulateve klerike. Në rrethanat e këtilla, Bejkëni shumë i shërbeu njerëzimit dhe këtë e bëri duke i liruuar shkencën, arsyen dhe masat e gjera nga kufizimet (e kishës). Po të ishte edhe sot i gjallë, ai do të duhej ta thoshte të kundërtën nga ajo që e tha atëherë (në qoftë se do të dëshironte të

konsiderohej si *mendimtar i lirë*). Në Evropën bashkëkohore, ata që u shkojnë pas hapave të Bejkënit dhe që thonë se shkenca duhet të përqëndrohet vetëm në ekonominë dhe në prodhimtarinë materiale, ndërsa potenciali njerëzor të shfrytëzohet vetëm për të promovuar konsumerizmin dhe për të gjeneruar fuqi më të madhe, nuk janë kurrfarë *mendimtarë të lirë*. Ndonëse e propagandojnë dhe e ushtrojnë filozofinë e Bejkënit, në rastin më të mirë këta shkencëtarë janë në shërbim të *status quos*. Arsyeja qëndron në atë se kohët kanë ndryshuar, nevojat janë të ndryshme, kurse problemet dhe krizat bashkëkohore janë të atilla, ashtu që sot çdo shpëtimtar në Evropë duhet të fillojë nga këndet e ndryshme dhe të marrë qasje të ndryshme.

Vendet e *Botës së Tretë* e posaçërisht vendet islame, kanë qenë dëshmitare të gabimeve dhe të devijimeve të bëra nga të ashtuquajturit *mendimtarë të lirë*. Një zhvillim fatkeq, të cilin unë e quaj historia e “ngatërrimit të rrjedhave” (avadi gereftanha) e konstitui rrefimin mbi gabimet fundamentale të bëra nga muslimanët e arsimuar si dhe nga ata të shoqërive tjera të Lindjes. Pikërisht si shkencëtari që i sjell barnat në vendin e vet, këta njerëz besojnë se edhe të *menduarit e lirë* mund të importohet nëpër shtëpitë e tyre dhe se ata e luajnë rolin e *mendimtarëve të lirë*. Si pasojë tragjike e tërë kësaj ishte privimi i shoqërive të Lindjes dhe atyre islame nga njerëzit më të mirë dhe individët, të cilët mund të ndihmonin vendin e vet që të këndellet nga prapambeturia. Me vite të tëra ndjenjat, vetëdija dhe mendimet e njerëzve tanë, drejtoheshin nga të ashtuquajturit “*mendimtarë të lirë*”, të cilët ligjëronin mesazhe të gabuara, përkundër bindjes së tyre, se janë duke e rrëfyer rrugën drejt shpëtimit. Duke i ndjekur diagnostifikimet e gabuara të tyre si dhe përpjekjet dhe mundimet e shtrembëruara, oportunistët u humbën ndërsa potenciali i njerëzve shkoi kot. Në fund pasojat ishin situata e pashpresë, dëshpërimi, urrejtja, bishtërimi i përgjegjësishë, izolimi, misticizmi dhe lojërat e ndryshme të ekzistencializmit. Gjendja e këtillë vazhdoi derisa dalëngadalë u zëvendësua me një orientim tjetër të gabuar, me objektiva jo të drejta ose me diagnoza të gabuara.

Qarku vetvetiu përsëritej ndërsa rezultoi me atë se njerëzve u shkuan kot talentet e tyre duke u grumbulluar rreth këtyre profetëve socialë.

Për shembull, po e zëmë Pjetrin e Madh. Ai studioi në Holandë dhe pastaj u kthye në Moskë që të punojë për mirëqenien e popullit të vet. Ai ishte një mendimtar i lirë, por mendonte në mënyrë të gabuar. Rusia ishte një vend i prapambetur që vazhdimisht pësonte disfata nga fqinjët e tij. Për shembull, Irani disa herë i shkaktoi disfatë këtij vendi. Pjetri i Madh pyetej se për ç’arsye Holanda të sundojë botën dhe oqeanet kurse Rusia të mbetej aq prapa. Pas një kundrimi të gjatë, shkaku kryesor ai e gjeti te mjekra! Menjëherë sapo e mori pushtetin, ai urdhëroi që të gjithë ta rruajnë mjekrën, sepse sipas tij, danezët ishin popull i përparuar ngase rruheshin çdo ditë. Rusët filluan të marrin pamjen e danezëve, por megjithatë nuk vëreheshin kurrfarë ndryshime fundamentale. Mjekrat u hoqën por kjo s’e luajti Rusinë nga vendi dhe nuk e çoi asnjë hap përpara. Për ta ilustruar shembullin tjetër do të kthehem në vitet e shkollës së mesme. Në qytetin e Meshhedit ne kishim një mësues i cili veten e konsideronte si filozof dhe mendimtar i lirë i shoqërisë. Ai na ligjëronte vizatimin dhe artin figurativ. E kish zakon të thoshte se zgjidhja e vetme e problemeve tona qëndron në vizatimin. Besonte se vizatimi është në gjendje të na i tregojë hallet e shoqërisë dhe të na japë zgjidhjen e tyre. Për ta demonstruar këtë, ai merrte modele të posaçme. Temat e tij kishin të bëjnë me inkurajimin dhe nxitjen e edukimit të përbashkët në Iran.

Ai mendonte se shkaku i prapambetorisë në Azi qëndron në mungesën e edukimit të përbashkët, dhe si dëshmi për këtë e theksonte sistemin shkollor evropian. Aq më tepër, ai tha se Irani duhet t’i nxitë shkollat e përziera, klubet dhe shoqatat ku meshkujt dhe

femrat lirisht do të mund të komunikojnë dhe bashkëveprojnë mes veti. Shihej qartë se ai e projektonte dështimin e tij në dashurinë që e kishte - jetën e shoqërisë në tërësi. Madje edhe sot ka mendimtarë dhe autorë që përpiqen t'i bindin prindërit dhe të rinjtë se shkaqet e mjerimit në shoqëritë islame qëndrojnë në kufizimet seksuale. Ata pohojnë se në qoftë se mënjanoheh barrierat e këtilla ndërsa meshkujt dhe femrat bashkëveprojnë lirisht, atëherë shoqëritë e Lindjes do të lirohen nga të gjitha mizoritë. Vëreni se sa e thellë është kjo tragjedi dhe se në çka orientohet vëmendja e gjeneratës së re. Përderisa prindërit i kundërvihen, ndërsa gjenerata e re insiston në këtë çështje, shoqërinë e kanë kapluar luftëra sociale. Lirinë seksuale prindërit e konsiderojnë si shkak të të gjitha mjerimeve, ndërsa bijtë dhe bijat e tyre atë e shohin si kusht të progresit, të shpëtimit, të civilizimit, të lirisë dhe të pavarësisë. Gjithashtu, mendohet se këto “të arritura” i japin kolonializmit goditje të rënda! Në të vërtetë lufta e lirive seksuale, e cila papritmas fitoi përmasa të mëdha në Afrikë, Azi e posaçërisht në shoqëritë islame, paraqet një dredhi me qëllim të parandalimit të luftës e cila duhet të zë vend, pra të luftës anticolonialiste. Kjo luftë e lirive seksuale është shpallur me qëllim që të parandalojë shpërthimin e pakënaqësive, të cilat do të mund të paraqitnin rrezik për fuqitë në botë. Liria seksuale merret si zëvendësim për llojet tjera të lirive dhe kjo bëhet duke ia hequr vëmendjen gjeneratës së re dhe duke e dekurajuar atë nga të menduarit rreth fitimit të lirive ekonomike ose të atyre politike.

Liria seksuale në të vërtetë paraqet liri të “fundit” në vend të lirisë së “majës” (kokës). Në vendet afrikane dhe aziatike është arritur ky lloj i lirisë, por problemet sociale akoma kanë mbetur të pazgjidhura. Ndikimi është vërejtur në industrinë e kozmetikës, ku konsumi i mallrave të kozmetikës nga viti 1955 e deri më 1965 është rritur për pesëqind herë. Por përse? Përgjigjja qëndron në faktin se, në kohën kur vajza e re shkon në shkollë, lexon libra, e pasuron diturinë dhe fiton një shkollë të vetëdijes shoqërore dhe njerëzore si dhe i kupton përgjegjësitë e njeriut bashkëkohor - dhe mu në kohën kur në mendjen e saj fillojnë të lulëzojnë idealet njerëzore - zhvillimi intelektual i saj ndërpritet dhe të gjitha idealet e saj orientohen në drejtim të “fundit”. Ajo harxhon energji të kotë gjatë mbajtjes së fjalimeve ose gjatë shkruarjes së artikujve për lirinë seksuale. Me këtë rast, njerëzit që brengosen vetëm për seksin kalojnë në anën tjetër të çështjes dhe i kundërvihen asaj. Si rezultat është ajo se shoqëria mund t'i humbë dhjetë, madje edhe njëzet vjet.

Shembulli tjetër ka të bëjë me alfabetin persian. Në valën e luftës politike në Iran, (1941-1953)¹¹, një grup i intelektualëve propagonte kështu: “O njerëz të Azisë, o muslimanë, o iranianë dhe ju që ndiheni të prapambetur, dekadentë, të mjerë, të uritur dhe të sëmurë, duhet të jeni të vetëdijshëm se para së gjithash duhet ta kuptoni shkakun themelor të mjerimit tuaj!” Por, ç'mendonin ata, cili duhej të ishte sipas tyre shkak i mjerimit? Përgjigjja ishte se shkak është alfabeti persian! Vërejtja e tyre kryesore ishte se shqiptimi i disa fjalëve të caktuara shkakton hutesë dhe humbje të kohës. A është koha jonë aq mirë e planifikuar sa që të harxhosh pak kohë për të shkruar mund të sjellë rezultate katastrofale? Unë nuk jam duke thënë se alfabeti persian është pa të meta. Unë vetëm them se të konsiderohen të metat e alfabetit si shkak për mjerimin dhe prapambeturinë tonë, do të ishte njësoj sikurse analfabetizmin e popullatës sonë t'ua mvishnin gropave në rrugë. Kjo nuk do të thotë se gropat duhet toleruar, por do të thotë

¹¹ Vitet ndërmjet 1320-32/1941-53, në Iran njihen si vite të rivitalizimit dhe të konstitucionalizimit (*ihjau meshrutijjât*) gjatë të cilave në Iran kishte njëfarë shkalle të lartë të lirisë demokratike. Autokratit iranian Rida Shahun (sundoi prej 1921-1941) forcat aleate e detyruan të largohet, ndërsa i biri ishte shumë i ri dhe i dobët që të marrë në dorë çfarëdo kontrolli të pushtetit. Sheriati i referohet kësaj periudhe.

se intelektualët e kanë humbur energjinë e tyre për subjekte të gabueshme dhe për “çështje konfuze”. Përveç kësaj, në qoftë se ne e ndryshonim alfabetin tonë, atëherë do të shndërroheshim në një Turqi tjetër. A është Turqia në pozitë më të mirë se ç’jemi ne? A jemi ne shumë më prapa Turqisë? Dhe nëse jemi, atëherë a është kjo për shkak të alfabetit tonë? Thënë shkurt, në qoftë se alfabetet do të paraqitnin shkaqe të prapambeturisë, atëherë Japonia dhe Kina do të duhej të ishin vendet më të prapambetura në botë.

Dikush madje sugjeron se po qe se kjo nuk është shkak i të gjitha problemeve, atëherë së paku është shkak themelor i analfabetizmit në Iran. Unë këtu do të thosha se analfabetizmin e kanë shkaktuar ata që në analfabetizmin e popullit i shohin interesat vetjake. Ekzistojnë shumë gjuhë, mijëra karakteristika, por asnjëra nuk ka qenë pengesë për arsimimin. Po e zëmë për shembull historinë islame prej shekulli të tretë deri në të nëntin, kur Islami e qeveriste Spanjën. Analfabetizmi u çrrënjos fare. Kësisoj, ata që kompleksitetin e alfabetit e fajësojnë për mjerimin në të cilin gjenden, vetëm përpiqen që njerëzve t’ua heqin vëmendjen nga shkak i vërtetë, ose thënë ndryshe, të përfitojnë nga analfabetizmi për interesat vetjake që i kanë.

Shembull tjetër ishte problemi i “djegies së librave”, çështje kjo e cila në masë të duhur ka të bëjë edhe me shoqërinë e kohës sonë.¹² Ka intelektualë të atillë të cilët e kanë zakon të pohojnë se asnjë nga mjerimet tona nuk është shkaktuar nga feudalizmi, nga rrethanat e jashtme ose nga degjenerimi i brendshëm; ata preferojnë të pohojnë se ato janë shkaktuar në mënyrat sipas të cilave poetët i përshkruajnë dashnoret dhe simpatitë e veta. Ata janë të mendimit se përshkrimet e ndjenjave të disa poetëve tanë, e veçanërisht të Hafizit, e shpien shoqërinë tonë nga shkujdesja, lirika, poezia dhe letërsia. Për ta arritur këtë, këta njerëz dhe ithtarët e tyre mblidheshin një herë në javë dhe i digjnin disa libra të caktuar, dhe këtë e bënin me një ceremonial të përcjellë me fjalime, gjaknxehtësi dhe fanfare. Synimi im nuk është që ta mbroj poezinë tradicionale iraniane. Qëllimi im është të theksoj se kjo çështje është prezentuar si mënyrë për një orientim të gabuar, kështu që shkaqet e vërteta të problemeve në Iran të lihen në harresë. Mundësitë më të mira dhe talentet më të mira shkuan kot duke e përkrahur ose duke e dënuar djegien e librave; ndërsa nga ana tjetër kriminelit i vërtetë jetonte në paqe dhe siguri. Njëherë një njeri më pyeti për mendimin tim lidhur me z. Kasravi.¹³ Unë iu përgjigja dhe i thashë se e kam qëndrimin tim. Nuk flas për përmbajtjen e ideve të këtyre njerëzve. Unë nuk e marr parasysh validitetin e kritikizmit të Kasraviut lidhur me imamin e gjashtë shiit Xha’fer Sadikun, me shiizmin, me Islamin ose me historinë dhe letërsinë e tij. Unë madje edhe mendoj se ato janë valide. Pyetja është se a thua gjatë një kohe të caktuar historike të shoqërisë sonë, respektivisht gjatë viteve 1941-1949 në kohën kur Kasravi punonte me të rinjtë, fjalët dhe temat e tij u ngritën deri në nivelin e çështjeve fundamentale? Përse gjatë asaj kohe të caktuar (pas vitit 1949) të gjitha sulmet u drejtuan kundër veprave fetare dhe ideve të Hafizit, të cilat njëkohësisht identifikoheshin si probleme më tragjike me të cilat ballafaqohet shoqëria jonë, kurse nga ana tjetër, për shembull, aspak nuk përmendej kompania anglo-iraniane e vajgurit? Cila ishte çështja më aktuale dhe më thelbësore që u shtjellua gjatë kësaj periudhe relativisht

¹² Kjo ka të bëjë me përvojën e Ahmed Kasravit (shih më poshtë) dhe të ithtarëve të tij, të cilët një herë në javë i digjnin librat për të cilët mendonin se janë të tepërt.

¹³ Sejjid Ahmed Kasravi është njëri nga dijetarët më me ndikim, nga juristët, historianët dhe eseistët e shekullit XX në Iran. Ai u lind në Tebriz në vitin 1269/1890 dhe për shkak të pikëpamjeve të tij shiite u vra në 1324/1946 nga një ithtar i *Fedajjanil Islam* (Adhuruesit e Islamit). Ai fliste: arabishten, frëngjishten, anglishten dhe rusishten. Përveç afro shtatëdhjetë titujve për historinë iraniane dhe jetën socialo-politike, ndër të cilët bën pjesë edhe vepra klasike *Tarihul Meshruta*, ai e botoi gazetën *Parçam* dhe revistën *Pajman*.

demokratike? A ishte identifikimi i Hafizit si shkaktar i të gjitha mjerimeve të Iranit, apo ishte elaborimi i rrethanave ekonomike, politike dhe kolonialiste që dominonin në botë? Mundësia për t'i analizuar problemet politike dhe ekonomike nuk do të thotë se gjithmonë ajo edhe i prezenton ato.

Nga diskutimi i mësipërm mund të dalë një parim i përgjithshëm. Nëpër tubimet akademike, diskutimet për çështjet shkencore, filozofike, teknike e madje edhe për ato artistike e mundësojnë lirinë e vlerësimit dhe të rishqyrtimit. Gjithkush mund ta shprehë mendimin e tij të veçantë, por qëndrimet të cilat janë të përmbajtura nëpër provat dhe që u përballojnë sprovave shkencore, duhet të mbizotërojnë dhe të merren si të drejta. Sepse, teoritë mbi çështjet sociale logjikisht asnjëherë nuk mjaftojnë. Këtu duhet marrë parasysh edhe kontekstin e argumenteve ose të tezave. Një qëndrim i drejtë dhe i vërtetë që shprehet në kohë dhe në vend të gabuar do të jetë i kotë. Nga ana tjetër, një argument i paqëndrueshëm në një atmosferë të caktuar mund të ketë pasoja sinjifikante. Për shembull, gjatë përpjekjeve çlirimtare në Afrikë, liderët afrikanë dhe mendimtarët e lirë, me qëllim të arritjes së qëllimit të tyre shumë shpesh mbështeteshin në folklorin popullor. Ata e përhapën nocionin popullor se nëse dikush e godet armikun dhe vetëm e plagos atë, atëherë shpirti i armikut do të hakmerret dhe do ta vrasë personin që e goditi. Natyrisht, për t'iu shmangur hakmarrjes së shpirtit të armikut, afrikani bënte çmos për ta vrarë atë. Këtij besimi i mungojnë bazat shkencore dhe logjikisht është besim "fals"; mirëpo prapëseprapë në luftimet afrikane kundër kolonializmit, mendimtarët e lirë atë e shfrytëzuan si armë mjaft efektive. Një shembull tjetër është edhe nacionalizmi. Ai luajti një rol mjaft pozitiv në vendet evropiane nga fundi i Kohës së Mesme, por tani në Afrikë ai luan një rol krejtësisht të kundërt. Atje nacionalizmi është si një kamë e cila në fytyrën e kolonializmit e shpon Afrikën e zezë, kontinentin i cili ballafaqohet me fatin e përbashkët kështu që duhet të bashkohet. Nga ana tjetër, gjatë fundit të Kohës së Mesme, nacionalizmi e çliroi shoqërinë evropiane nga zgjedha e Papës, i cili e shfrytëzonte Krishterimin që të dominojë me Evropën.

Në Algjerin e viteve pesëdhjetë, me qëllim që t'i përçajmë dhe ndajnë njerëzit, si dhe për të shkaktuar mjerim të madh në Afrikën Veriore, fuqitë kolonialiste i propagonin pikëpamjet progresive të mendimtarëve siç ishin Rusoi, Volteri dhe Moris Dubare, të cilat janë shkencore dhe potencojnë nacionalizmin. Kjo tezë qendrore e nacionalizmit se çdo komb duhet të ketë shtetin e vet u përdor që të përçahen arabët dhe berberët, të cilët deri atëherë ishin të bashkuar nga besimi në Islam. Kështu ata u bënë viktimë e kolonializmit francez. Tani, në vend që ta luftonin armikun e përbashkët, nacionalistët arabë dhe ata berberë kundërviheshin dhe luftonin kundër njëri-tjetrit.¹⁴ Me një fjalë, kur prezentohet një teori sociale përpara se të vlerësohen kontributet pozitive ose negative të saj, njeriu paraprakisht duhet ta kuptojë kontekstin dhe pasojat e shfaqjes të saj. Një shembull tjetër të diskutimit tim paraqet edhe ajo të cilën unë e quaj si "lidhje false" ose "shtrembërim i emëruesit të përbashkët". Ashtu siç është e mundur të krijohet urrejtja ndërmjet dy grupeve të caktuara, mu ashtu ekziston edhe mundësia e njëjtë për të vënë lidhje të bastarduara dhe false ndërmjet dy armiqve. Taktika e këtillë u zbatua në Afrikë dhe kjo u bë nëpërmjet keqpërdorimit të tezave të fesë së përbashkët, të nacionalizmit e të humanizmit. Këto tri shkolla të të menduarit paraqesin mënyra legjitime të mendimit, por në qoftë se përdoren në kohë dhe në vend të gabuar, ato shumë lehtë mund të shndërrohen në vegla për krijimin e unitetit në mesin e njerëzve, të cilët duhet ta luftojnë njëri-tjetrin. Humanizmi është një shkollë e të menduarit që është

¹⁴ Në kohën e hilafetit të Perandorisë Osmane, nacionalizmi ishte shpata e kolonializmit për shkatërrimin e Islamit. Liderë të tij ishin anglezi Lorensi nga Arabia (1888-1935) dhe (mbreti) Fejsal (sundoi prej 1921-1923).

përdorur për ta luftuar nacionalizmin, sepse ky i fundit sot është bërë një front progresiv antikolonialist në Afrikë, Azi dhe në Amerikën Latine. Në Botën e tretë, e posaçërisht në Afrikë, ai ka përparuar më shumë se marksizmi. Ai madje ia ka marrë frerët nga dora marksizmit zyrtar në luftën e popujve afrikanë për pavarësi.

Humanizmi është një tezë që është përdorur nga fuqitë ekzistuese në botë, të cilat i kontrollojnë fatet e popujve tjerë, me qëllim të vendosjes së marrëdhënieve të përcipta dhe false ndërmjet kolonizatorëve dhe të kolonizuarve. Humanizmi synon të eliminojë gjendjen natyrore të miqësisë, të luftës dhe të mërisë ndërmjet dy poleve të kundërta dhe ndërmjet tyre të krijojë një paqe mistike, humaniste dhe të përgjithshme. Në të vërtetë unë nuk flas për aspektet shkencore dhe filozofike të humanizmit, sepse njëjësia e racës njerëzore është një e vërtetë e shenjtë. Unë këtu e parashtroj këtë çështje për shkak të atyre, të cilët këtë të vërtetë e kanë përdorur në një kohë të caktuar dhe për qëllime të caktuara. A janë Lindja dhe Perëndimi, kolonizatorët dhe të kolonizuarit anëtarë të një kampi të njëjtë?

Kur ka të bëjë me një komb të caktuar dhe kur përdoret në vend të gabuar, nacionalizmi shërben si një kamuflazh, si mënyrë e mëkëmbjes së marrëdhënieve dhe unitetit artificial të bazuar në gjakun, por vetëm nga ata dhe për ata të cilët me të vërtetë besojnë në këtë ide dhe kanë për qëllim që nën flamurin e nacionalizmit të thithin gjakun e njerëzve tjerë. Që të jetë ironia edhe më e madhe, marrëdhënia e këtyllë është e mbështetur në gjakun i cili është i njëjtë si te gjakpirësi, ashtu edhe te viktima.

Nën maskën e ekzistimit të bindjes së përbashkët religjioze dhe të riteve edhe religjioni gjithashtu është përdorur për të krijuar marrëdhënie false ndërmjet eksploatuesit dhe të eksploatuarit. Ritet religjioze, parullat dhe indoktrinimi i rremë janë keqpërdorur për arritjen e qëllimit të këtyllë. Si rezultat i kësaj, njerëzit që në të vërtetë duhej të ishin armiq, janë lidhur së bashku me idenë false të “vëllazërisë religjioze”.

Pasi u tha e gjithë kjo, del se përgjegjësia më e madhe e mendimtarit të lirë është që t’i identifikojë shkaqet e vërteta të prapambeturisë së shoqërisë së vet, si dhe t’i zbulojë shkaqet e vërteta të stagnimit dhe degjenerimit të njerëzve që gjenden në rrethinën e tij. Përveç kësaj, ai duhet ta edukojë shoqërinë e fjetur dhe injorante të tij për shkaqet themelore që sollën gjer te fati ogurzi historik dhe social i saj. Pastaj, duke u mbështetur në burimet, përgjegjësitë, nevojat dhe vuajtjet e shoqërisë së tij, ai duhet t’i identifikojë zgjidhjet racionale, të cilat do të mundësojnë që njerëzit e tij ta lirojnë veten nga status quoja në të cilën gjenden. Duke u mbështetur në përdorimin e drejtë të resurseve të shoqërisë së tij dhe në diagnostifikimin e drejtë të vuajtjes së saj, mendimtari i lirë duhet të përpiqet që t’i zbulojë marrëdhëniet e vërteta kauzale midis mjerimit, sëmundjes sociale dhe jonormalitetit, si dhe të faktorëve të ndryshëm të brendshëm e të jashtëm. Përfundimisht, mendimtari i lirë duhet ta bartë këtë mendim tek grupi i kufizuar i kolegëve të tij dhe tek shoqëria në tërësi.

“Intelektualët” bashkëkohorë në përgjithësi besojnë se kundërthëniet dialektike në punë dhe në shoqëri patjetër e lëvizin shoqërinë përpara dhe e shpien atë nga liria dhe revolucioni dhe shkaktojnë lindjen e një situatë të re. Sipas kësaj logjike del se “varfëria” e qartë ose “dallimet klasore” të cilat e simbolizojnë ekzistencën e konflikteve sociale, patjetër shpien drejt kundërthënies dialektike të cilat nga ana e tyre krijojnë lëvizje në shoqëri. Në të vërtetë, kjo nuk paraqet asgjë tejtër përveç një iluzion të madh. Asnjë shoqëri nuk do të mobilizohet dhe s’do ta fitojë lirinë e vet vetëm e vetëm ngase ekzistojnë dallimet klasore ose shpërpjesëtimi tragjik ndërmjet të pasurve dhe të varfërve. Varfëria dhe konflikti klasor në një shoqëri me mijëra vjet mund të

ekzistojnë, pa shkaktuar kurrfarë transformimesh strukturore. Dialektika nuk ka lëvizje të brendshme.

Duke konsideruar se lëvizja në një shoqëri të caktuar është produkt i transformimit të konfliktit social nga brendia e shoqërisë, në vetëdijen e anëtarëve të saj del qartë përgjegjësia e mendimtarit të lirë. Thënë shkurtimisht, ajo duhet “t’i bartë të metat dhe devijimet e shoqërisë në mendjen dhe ndërgjegjen e anëtarëve të asaj shoqërie”. Pastaj, shoqëria duhet të nisat prej aty. Definicion tjetër i mendimtarit të lirë është ai se, ky është njeriu i cili është i vetëdijshëm për ekzistimin e konflikteve sociale dhe të shkaqeve të vërteta të tyre; i cili i njeh nevojat e moshës dhe të gjeneratës së tij; që e pranon përgjegjësinë për zgjidhjet dhe mënyrat se si ta çlirojë shoqërinë; i cili i ndihmon shoqërisë së vet për t’i formësuar dhe definuar synimet dhe objektivat kolektive dhe përfundimisht është njeri që merr pjesë në mobilizimin dhe edukimin e shoqërisë statike dhe injorante të tij. Misioni i tij është që të “prijë” dhe të punojë për drejtësinë, gjuha e tij i përshtatet kohës së tij, ndërsa zgjidhjet e propozuara nga ai janë në pajtim me vlerat kulturore të shoqërisë së tij.

Andaj pyetja se “Nga t’ia fillojmë?” është një pyetje irelevante. Dikush mund të pyesë, “Nga t’ia fillojmë në shoqërinë tonë?” Përgjegjësia jonë kryesore dhe më e rëndësishme është që të shohim, nga aspekti historik, se ku gjendet shoqëria muslimane. A jetojnë muslimanët nën rrethanat e njëjta me ato të shekullit të njëzetë në Evropë kështu që a ka mundësi për t’u përdorur shkrimtarët, ideologjitë dhe zgjidhjet evropiane? A jetojnë muslimanët në kohën e industrisë dhe a thua problemet e tyre janë të njëjta me problemet e shoqërive industriale? A kanë arritur shoqëritë muslimane në kohën e borgjezisë moderne? A e kanë kapërcyer kohën e sundimit të religjionit? Apo, mos vallë ata janë duke provuar një lloj të reformave religjioze? A jetojnë muslimanët në kushte të njëjta në të cilat jetonin evropianët gjatë Renesansës apo në kohën e Revolucionit francez? Në ç’mënyrë njeriu ta dallojë kulturën muslimane? Kur të kuptohen dhe të njihen rrethanat historike dhe kultura e shoqërisë, atëherë mendimtarët e lirë dhe opinioni në përgjithësi do t’i kuptojnë përgjegjësitë dhe detyrat që i presin.

Shikuar historikisht, rrethanat e sotme të muslimanëve në krahasim me ato të Perëndimit, gjenden në pozitën në të cilën ato të fundit gjendeshin nga mbarimi i Kohës së Mesme dhe fillimi i Renesansës. Ngjashëm me kohën e atëhershme, muslimanët gjenden në një periudhë të transformimit shoqëror dhe atij intelektual. Shikuar nga aspekti ekonomik, sistemi dominant në shoqëritë islame është tregu bujqësor ose borgjezia e mesme. Me fjalë të tjera, baza elementare dhe më e madhe e ekonomisë është prodhimi i produkteve bujqësore, ekonomia jurbane e tregut dhe kapitalizmi borgjez. Arsyeja qëndron në shkaktimin se borgjezia evropiane, e cila në masë të madhe i kontribuoi Revolucionit francez, ishte plotësisht e ndryshme nga ajo që tani është prezente në Iranin e sotëm ose në shoqëritë tjera islame. Që të jemi më të saktë, tregtarëve të pazarit u mungon forca dhe dinamika e borgjezisë bashkëkohore. Ata veprojnë dhe sillen vetëm si ndërmjetës midis sektorit bujqësor dhe atij të konsumatorëve. Pa dyshim se ka edhe ngjallje të një borgjezie që i përgjigjet asaj të shekullit të tetëmbëdhjetë në Evropë, por ajo nuk ka ndikim të atillë siç ka patur kjo e fundit. Borgjezia e re në Iran i zëvendësoi dyqanet e vjetra me të reja, vetëm e vetëm me qëllim që ta luajë rolin e ndërmjetësit në përhapjen e kulturës perëndimore nëpër këto shoqëri tradicionale. Ndryshe nga kopja e saj në Evropën e shekullit XVIII, e cila e rriti prodhimin urban në dëm të atij rural, borgjezia iraniane vetëm e ka shtuar konsumimin urban pa i kontribuar aspak prodhimin urban. Natyrisht se ka edhe individë të atillë të

cilët kanë filluar me prodhimtarinë urbane, por ata janë vetëm ndërmarrës të shkapërderdhur që nuk mund të quhen me emrin borgjezia kombëtare bashkëkohore. Ne gjithashtu duhet ta njohim edhe “taksonominë kulturore”. Për shembull, Greqia kishte kulturë filozofike, Roma kishte kulturë artistike dhe militariste, India kishte kulturë shpirtërore kurse shoqëritë tona kanë kulturë religjioze dhe islame. Me “taksonominë kulturore” nënkuptoj mbizotërimin e frymës që e qeveris trupin e diturisë, karakteristikat, ndjenjat, traditat, pikëpamjet dhe idealet e njerëzve të çdo shoqërie të caktuar. Fryma e përbashkët që i lidh vetitë e lartpërmendura të shoqërisë dhe u jep kuptim është kultura, me të cilën njerëzit marrin frymë, ushqehen dhe rriten. Kësisoj, të njohësh kulturën e një shoqërie do të thotë t’ a njohësh brendinë e vërtetë të saj, sensititetet e brendshme dhe ndjenjat e brendshme të saj. Për shembull, është mjaft vështirë të pohohet se dikush mund ta njohë kulturën greke pa e njohur dhe pa e kuptuar mirë filozofinë e saj. Në mënyrë të ngjashme, njeriu nuk mund të pohojë se është ekspert i sociologjisë indiane pa e njohur paraprakisht budizmin dhe vedantën. Gjithashtu është e papranueshme që dikush të pohojë se është mendimtar i lirë në qoftë se nuk ka njohuri themelore për dhe mbi vetëdijen ekzistuese të masave të shoqërisë së tij. Gandi i cili e njohte shoqërinë e tij dhe mendjen e popullit të vet indian, arriti ta lëvizë shoqërinë shumë më larg se të tjerët. E njëjta vlen edhe për mendimtarin e lirë musliman. Ai duhet ta dijë se fryma islame dominon me kulturën e tij dhe se proceset historike të shoqërisë së tij dhe vlerat morale të saj, janë formësuar nga Islami. Moskuptim i kësaj, ashtu siç bëjnë shumica e “intelektualëve”, e limiton dhe e kufizon individin në mesin ku gjendet ai. Gjithashtu, meqë në përgjithësi një individ i atillë nuk ka bindje religjioze dhe sillet brenda normave të besimit, edukimit dhe përvojës evropiane të tij, ai gjithmonë dështon në përpjekjet për vendosjen e çfarëdo marrëdhënieje me popullin e vet. Përkundrazi, komuniteti asnjëherë nuk e pranon atë. Franc Fanoni, të cilin unë e njihja personalisht dhe librat e të cilit i përktheva në persishte, ishte pesimist lidhur me kontributin pozitiv të religjionit për lëvizjen e shoqërisë. Ai në fakt kishte një qëndrim antireligjioz, përderisa unë e binda se në disa shoqëri ku religjioni luan rol të rëndësishëm në kulturë, ai nëpërmjet ndikimeve psikologjike mund ta ndihmojë mendimtarin e lirë që ky ta shpie shoqërinë e vet drejt cakut të njëjtë, në drejtim të të cilit Fanoni e shpie shoqërinë e vet, por nëpërmjet kuptimeve joreligjioze. Më lart theksova se ndjenja antireligjioze e Fanonit rrodhi nga përvoja religjioze e Evropës në Kohën e Mesme dhe nga rrjedhat e lirimit të shoqërisë evropiane gjatë shekujve pesëmbëdhjetë dhe gjashtëmbëdhjetë. Kjo përvojë nuk mund të zgjerohet edhe në Botën islame, sepse kultura e shoqërisë islame dhe tradita e cila e sajoi atë shoqëri është tërësisht e ndryshme nga fryma e cila nën emrin e religjionit e sundoi Evropën e Kohës së Mesme. Kështu, logjikisht mund të pohohet se njeriu nuk mund t’i gjykojë të dy religjionet në të njëjtin vend. Kjo tezë e imja mund të ilustruhet me krahasimin ndërmjet rolit të Islamit në Afrikë dhe atij të Krishterimit në Amerikën Latine.¹⁵

Kësisoj, luftimi i Islamit në mënyrën e atillë siç e luftuan Krishterimin mendimtarët e lirë të shekullit të gjashtëmbëdhjetë dhe të shtatëmbëdhjetë, do të paraqiste gabim trashanik sepse ndjenjat fetare dhe kulturore fetare të Iranit janë krejtësisht të ndryshme nga ato që në Kohën e Mesme në Evropë ekzistonin nën emrin e religjionit. Të

¹⁵ Siç shihet, dr. Sheriati nuk ka qenë i vetëdijshëm për mënyrën sipas të cilës intelektualët e Amerikës Latine e kanë interpretuar Katolicizmin. Në fakt, siç tregoi një i kënduar, qasja e Sheriatit ndaj Islamit i përngjan atyre të ithtarëve të “Teologjisë çlirimtare” në interpretimin e tyre të Krishterimit. Shih Behmen Bahtijari, “Religjioni dhe politika: Lindja e Mesme dhe Amerika Latine”, Ph. D. Disertacioni. Universiteti i Virxhinisë, 1984.

nxjerrësh konkludim të njëjtë pas krahasimit të Islamit dhe Krishterimit është gabim i madh. Mund të tolerohet që historiani ose filozofi t'i shohë të gjitha fetë me të njëjtën dritë, por mendimtari i lirë këtë nuk guxon ta bëjë. Ai duhet ta identifikojë llojin e shoqërisë në të cilën jeton, t'i kuptojë njerëzit dhe në të njëjtën kohë t'i vlerësojë rrethanat historike që janë aty. Mendimtari i lirë në Botën islame mund të gabojë shumë nëse ndjenjat fetare të cilat sot ekzistojnë në radhët e muslimanëve, nuk i sheh si religjion historik dhe kulturor dhe në këtë mënyrë nuk i lufton burimet e fatkeqësive. Ai pastaj mund ta ftojë shoqërinë e tij që të pranojë një ideologji kompatible me shoqërinë industriale të Gjermanisë së shekullit XIX dhe me këtë të luajë rolin devijant në shoqërinë e tij. Një "intelektual" i këtillë do t'i frikësojë masat e gjera duke i tjetërsuar ato nga klasa e edukuar, e cila nga ana e saj do t'i shtyjë ato që t'u bashkangjiten elementeve reaksionare devijante dhe kolonialiste, vetëm e vetëm që të largohen nga grupet e edukuara antireligjioze. Ky në të vërtetë mund të jetë shkak kryesor i tjetërsimit të intelektualëve nga masat e gjera në shoqëritë islame. Intelektuali formal nuk ka vend në mesin e masave dhe nuk mund të komunikojë me ato. Ata gjithashtu nuk mund të kenë gjuhë e as kulturë të përbashkët.

Mendimtari i lirë duhet të jetë i vetëdijshëm se elementet devijante dhe reaksionare - të cilat gjithmonë kanë qenë kundër masave dhe kanë luajtur me fatin e tyre dhe i kanë shfrytëzuar ato - e keqpërdorin religjionin si një armë efektive për t'i larguar ndjenjat dhe vëmendjen e masave nga problemet aktuale dhe për t'i përqëndruar ato vetëm në problemet nga e kaluara. Ata ia largojnë vëmendjen popullit nga problemet ekzistuese dhe nga ato materiale, përderisa në emër të religjionit e preokupojnë popullin me jetën e pastajme dhe me çështjet abstrakte dhe subjektive, kështu që muslimanët privohen nga lufta për jetë të rehatshme, të qetë e të lirë. Madje edhe idealet dhe mendimet e tyre që kanë të bëjnë me këto çështje fokusohen vetëm në jetën e mëpastajme. Si pasojë e kësaj, religjioni, i cili ka qenë burimi më i madh i energjisë dhe i aspiratave si dhe udhëheqës i jetës kuptimplote në tokë, është shtrembëruar deri në atë masë sa që sytë, veshët dhe zemrat e ithtarëve të tij janë përqëndruar vetëm në jetën e mëpastajme. T'i kushtosh vëmendje jetës në tokë është konsideruar si burim i korrupsionit, ndërsa, nga ana tjetër, shumë janë inkurajuar misticizmi dhe eskatologjia.

Shumica e mendimtarëve të lirë bashkëkohorë janë të vetëdijshëm për këto çështje dhe i ndiejnë ato, por vlerësimi i tyre nuk është mjaft i thellë për të nxjerrë konkludim të drejtë. Ata mendojnë se religjioni (respektivisht Islami) luan rol negativ në shoqëri duke shkaktuar që masat të mos e përfillin jetën aktuale materiale të tyre. Elementet e fshehta dhe reaksionare së bashku me duart e padukshme të të huajve përfitojnë nga ky konkluzion i gabuar dhe këtë forcë kruciale e përdorin si kundër masave, ashtu edhe kundër mendimtarëve të lirë. Mendimtari i lirë musliman duhet t'i shmanget imitimit dhe njohjes sipërfaqësore të problemeve sociale dhe ta vlerësojë faktin se, korrupsioni të cilin në kohën e sotme në mesin e masave e luan religjioni, aspak nuk ka të bëjë me kulturën e vërtetë dhe fenë islame, e cila e përbën themelin filozofik të shoqërisë së tij. Përveç kësaj, përvoja antireligjioze e Krishterimit në Kohën e Mesme nuk mund të bartet në Botën islame, qoftë në të tashmen, qoftë në të kaluarën. Mendimtari i lirë në shoqërinë islame, pa marrë parasysh bindjet ideologjike të tij, duhet që patjetër të jetë islamolog. Duke e njohur dhe kuptuar Islamin, ai në mënyrë mahnitëse do ta kuptojë grosposjen dhe humbjen katastrofale të intelektit si dhe orvatjet e njerëzve për të bërë "hap të gabuar", moskuptimin dhe mosnjohjen, vlerësimin e parëndësishëm dhe lidhjet iracionale.

Tragjedia (në Iran) qëndron në faktin se ata që nga njëra anë e kanë kontrolluar fenë tonë, gjatë dy shekujve të fundit e kanë transformuar atë në formën e tashme statike. Kurse, nga ana tjetër, mendimtarët tanë të lirë të cilët e kuptojnë kohën e sotme si dhe nevojat e kohës dhe të gjeneratës sonë, nuk e kuptojnë fenë. Si pasojë e kësaj, shoqëria jonë islame (edhe pse Islami me kulturën e pasur dhe historinë që ka dhe e cila është e aftë ta lirojë dhe emancipojë veten) nuk mund të sigurojë vetëdije të nevojshme religjioze për shpëtimin e saj. Intelektualët gabimisht e luftuan Islamin, ndërsa reaksionarët këtë e shfrytëzuan për t'i dehur masat dhe për t'i ngritur në maksimum qëllimet e veta. Ndërkohë, Islami i vërtetë mbetet i panjohur dhe i burgosur nëpër thellësitë e historisë, masat e gjera u varrosën në traditat e veta statike të kufizuara, ndërsa intelektualët u izoluan nga masat dhe u bënë si ato.

“Intelektualët” e Lindjes e të Perëndimit e dinë se katolicizmi, budizmi, vedaizmi dhe taoizmi në parim paraqesin shkolla individuale të të menduarit, që i largojnë ndjenjat e njeriut nga kjo jetë me tërë rrjedhat aktuale dhe objektive të saj dhe ato i drejtojnë nga jeta e mëpastajme dhe brengat tjera abstrakte dhe subjektive. Aq më tepër, ata e dinë se qëllimi i tyre është që të vendosin fuqinë, përgjegjësinë dhe objektivitetin e tyre. Ajo të cilën ata nuk e dinë është se kultura jonë fetare - e veçanërisht Shiizmi i cili paraqet një interpretim unik të Islamit - është një antitezë e plotë e këtyre shkollave të të menduarit dhe të religjioneve. Mendimtari i lirë, i cili vëren se rrethanat ekzistuese të muslimanëve u shëmbëllojnë atyre të Krishterimit në Mesjetë, bën një gabim të madh duke e luftuar Islamin, ashtu siç bënin edhe intelektualët e shekullit të nëntëmbëdhjetë duke e luftuar Krishterimin. Këtë konfuzion e kanë shkaktuar reaksionarët të cilët janë thirrur në kohët më të hershme.

Mendimtari i lirë i krishterë ishte Protestant që vepronte prej shekullit të gjashtëmbëdhjetë e gjer në atë të tetëmbëdhjetë. Ai theksonte se me injorimin dhe mospërfilljen e elementeve progresive të Krishterimit, kisha dhe klerikët shkaktuan shpirtligësi dhe mjerim. Përveç kësaj, ata e inkurajuan eremitarinë, vetëkundrimin, individualizmin, besimet metafizike dhe lutjet. Kështu, mendimtari i lirë e dinte se me qëllim të implementimit të reformës religjioze dhe të Protestantizmit të krishterë, ai patjetër duhej t'i rivitalizojë dhe ringjallë vetëdijen dhe elementet lëvizëse të religjionit të tij.¹⁶ Kjo nuk ndodh edhe me Islamin. Islami kurrë nuk i ka injoruar elementet progresive, të vetëdijësimit dhe të lëvizjes. Në një mënyrë shumë të qartë, të dyja parullat “gjak dhe shpatë” dhe “udhëheqja dhe drejtësia”, të cilat i përmbledhin të gjitha dimensionet me rëndësi për procesin e nxitjes së lëvizjes e të vetëdijësimit, janë pranuar si thelb simbolik i Shiizmit. Këto parulla kanë qëndruar gjatë tërë historisë islame. Me të vërtetë nga të gjitha aspektet e kulturës dhe ideologjisë islame, njerëzit më së shumti e kanë dashur kryengritjen e Husejnit.¹⁷ Shehadeti (martirësia) i tij ishte ajo për të cilën njerëzit mbanin zi dhe e përkujtonin çdo vit. Nga ana tjetër, i Dërguari i Islamit dhe udhëheqësit tjerë fetarë gjithmonë e kanë thirrur popullin që të zhvillojnë luftën (xhihadin). Mirëpo

¹⁶ Liderët protestantë thjesht thoshin: “O njerëz, Krishterimi kurrë nuk do t'i injorojë aspektet materiale të jetës dhe t'i kushtojë kujdes vetëm e vetëm thelbit të saj të brendshëm dhe asketizmit absolut. Zoti do të jetë i kënaqur në qoftë se ne kemi fuqi dhe mirëqenie shoqërore”. Me një fjalë, përderisa reaksionarët i linin mënjonë aspektet progresive të religjionit, reformistët i lartësonin dhe i propagandonin aspektet e fesë të cilat kanë të bëjnë me këtë botë.

¹⁷ Rrëfimi për jetën e Imamit të tretë shiit, Husejnit (ra shehid më 680) në duart e ushtrisë së halifit të Emevitëve, Jezidit, u shndërrua në elementin qendror të Shiizmit. Heroizmi i tij paraqet burim më të madh për revolucionarët shiitë. Për analizë më të hollësishme të këtij rrëfimi, shiko punimet në vazhdim: Mahmud Ejjub, *Vuajtja shpërblyese në Islam* (Hagë: Mauton, 1978); S.H. Jafri: *Origjina dhe zhvillimi i hershëm i Islamit shiit* (New York: Longman, 1979); Salihi Nexhefabadi, *Shehidei Xhavid*, (Teheran: Kanûni Intishar, 1349/1970) dhe Mahmud Talegani, *Xhihad dhe Shehadeti* (Houston; IRIS, 1986)

në të vërtetë vërehet se efekti ka qenë i vogël. Përse? Arsyeja është në atë se, ndonëse parullat janë autentike dhe të vërteta, interpretimi i tyre nga udhëheqësit fetarë ka qenë i gabuar. Forma është ruajtur si e atillë, por përmbajtja është shtrembëruar. Kjo ndodhi kështu ngase mekanizmi i mpirë e shndërroi tërbimin e gjakut të Husejnit në lotë të zisë. Qerbelaja nuk u harrua, por shpata e Islamit po. Tani shpata përdoret vetëm për ta goditur veten në ditët e zisë.

Mendimtari i lirë musliman nuk guxon të mashtrohet kaq lehtë.¹⁸ Ai duhet të jetë plotësisht i vetëdijshëm se ka një kulturë unike, e cila nuk është as krejtësisht spirituale, siç është kultura indiane, as krejtësisht mistike, siç është kultura kineze, as krejtësisht filozofike, siç është ajo greke as krejtësisht materialiste dhe teknologjike siç është kultura e Perëndimit. Kultura e tij paraqet një përzjerje të besimit, idealizmit dhe spiritualitetit, dhe akoma është plot jetë dhe energji, me një frymë dominante të barazisë dhe drejtësisë dhe me një ideologji për të cilën shoqëritë islame dhe shoqëritë tjera tradicionale të Lindjes kanë nevojë të madhe. Prandaj, në vend që të jetë përkthyes i veprave të autorëve të huaj, të cilat janë të panevojshme për masat e gjera, mendimtari i lirë musliman vetë duhet të angazhohet në zbulimin, nxjerrjen dhe rafinimin e frymës jetëdhënëse dhe të fuqishme të shoqërisë së tij. Ai ekziston në kontekst të kulturës së gjallë dhe të shoqërisë, si dhe të ndërgjegjes së popullit të tij.

Njëra nga karakteristikat e kësaj fryme është ajo se ndryshe nga religjionet tjera, të cilat e arsyetojnë varfërinë, Islami atë e dënon. Studiuesi i madh i Islamit, Ebu Dherri thotë: “Kur varfëria hyn në shtëpi, atëherë feja del nga dritarja”. I Dërguari i Islamit ka deklaruar: **“Cilido që nuk është i aftë të sigurojë veten e tij, nuk do të ketë jetë të mirë në botën tjetër.”** Këto janë në kundërshtim me botëkuptimin bashkëkohor të Islamit i cili pohon se “ai që është kapluar me mjerim dhe varfëri, ka zemër më të pastër, dhe me këtë më lehtë i pranon frymëzimet shpirtërore”. Barkut të zbrazët çdo gjë i mungon. Edhe shoqërisë e cila ka probleme ekonomike gjithashtu i mungon shëndeti shpirtëror. Sido që të quhet etika e një vendi të varfër, nuk është asgjë tjetër përpos një grumbull dokesh dhe zakonesh të devijuara, që nuk janë shpirtërore.

Njëra nga mënyrat për njohjen dhe kuptimin e aspekteve dinamike të kulturës islame është ajo e krahasimit të jetës së Imam Aliut dhe asaj të Papës. Kur Aliu erdhi në pushtet, ai urdhëroi që të hiqen të gjitha shkallët e tatimeve dhe të gjithëve filloi t’u japë rroga të njëjta, si oficerëve të rangut të lartë të cilët asokohe ishin figura të rëndësishme të jetës sociale dhe politike në shoqëri, ashtu edhe skllevërve të tyre. A ka ndonjë qeveri në botën e sotme e cila aq shumë e zbaton parimin e barazisë? A ka ndonjë sistem bashkëkohor socialist i cili do të ishte i gatshëm të implementojë një masë të këtillë? Ne duhet të shfaqim pikëpamjet, objektivat dhe inklinacionet që e përbëjnë Islamin dhe t’u themi mendimtarëve të lirë se, në kuadër të shoqërisë dhe kulturës së tyre, me qëllim që të arrihet njohja e ndërsjellë me masat, e jo që ata të ndahen nga masat, duhet që ata jo vetëm të mbështeten në fe (në Islamin) por gjithashtu edhe të besojnë se elementet e kësaj feje nuk i thirrin njerëzit të mendojnë për të kaluarën në vend që të mendojnë për të tashmen. Këto elemente janë mbështetur në përpjekjet e vazhdueshme (xhihad) dhe në drejtësinë (adalet). Islami i kushton kujdes bukës, eskatologjia e tij bazohet në jetën aktive në këtë botë, Zoti i tij e respekton dinjitetin e njeriut kurse lajmëtari i tij është i armatosur.

¹⁸ Në qoftë se rrëfimi për një Imam tjetër, jeta e të cilit shumë pak ka të bëjë me kryengritjen, drejtësinë dhe luftën, duhet të jetë tema kryesore, atëherë ne si intelektualë duhet t’i theksojmë aspektet pozitive të ngjarjeve. Nëse është thënë se shtyllat e fesë janë lutja, asketizmi, dashuria dhe adhurimi, mendimtarët e lirë duhet të thonë pa pushuar se shtyllat e fesë janë drejtësia, udhëheqja dhe përpjekja.

Adaleti nuk është thjesht vetëm një parim fetar, por një frymë që qeveris me të gjitha aspektet e Islamit dhe konsiderohet si qëllimi kryesor për të cilin u dërguan të gjithë pejgamberët. Një ditë, Imam Aliu vërejti se njëri nga shokët e tij, Mejthemi, i kishte ndarë hurmat në dy kategori dhe i shiste ato me dy çmime të ndryshme. Ai i zemëruar ia përkujtoi Mejthemit se atij nuk i lejohet t'i kategorizojë njerëzit e Zotit nëpër klasa të ndryshme duke i ndarë frytet në lloje të ndryshme. Pastaj, Aliu me duart e veta i përzieu hurmat dhe i urdhëroi Mejthemit që të gjithëve t'ua shesë me çmimin e njëjtë. Ose, vëreni sjelljen e Aliut dhe krahasoni me atë të Shën Palit. Po qe se dikush jep mendime identike por të dy këta, atëherë ky nuk është mendim i ndritur por ushtrim i injorancës absolute dhe i padrejtësisë. Ebu Dherri, i cili jetën e vet ia kushtoi luftës kundër eksploatimit dhe përfundimisht edhe vdiq në këtë luftë, nuk mund të krahasohet me Shën Palin i cili pohonte se “tempujt e Zotit janë të ndërtuar mbi të uriturit” dhe se “uria shoqërohet me frymëzimin”.

Filozofi ose historiani mund ta studiojë religjionin si të dojë. Ndërkaq, mendimtari i lirë nuk guxon që as nga aspekti shkencor e as nga ai filozofik, religjionin ta konsiderojë si fenomen ose dukuri absolute. Çdo mendimtar i lirë duhet të gjejë se çfarë roli në shoqëri luan religjioni i tij. Kjo është mjaft me rëndësi nga shkakut se gabimi i mendimtarit të lirë nuk është i njëjtë me gabimin e ndonjë shkrimtari të zakonshëm. Ky është gabim i prijësit të shoqërisë, i shpëtimtarit të saj, trashëgimtarit të Të Dërguarit të Islamit dhe pejgamberëve tjerë në historinë e njerëzimit.

Tani le t'i përmbledhim të gjitha ato që i thamë më parë. Në kulturën tonë dhe përkufizimin e veçantë të “mendimtarit të lirë” si një person me mision pejgamberik, shohim se objektivat dhe përgjegjësitë e personit të këtillë janë që t'i transformojë konfliktet ekzistuese sociale nga konteksti i shoqërisë dhe t'i shndërrojë ato në ndjenja dhe vetëdijësim të pjesëtarëve të saj. Mendimtari i lirë duhet t'i përdorë materialet e papërpunuara nga shoqëria bashkëkohore e tij dhe nga jeta sociale. Nuk ekzistojnë lloje universale të mendimtarit të lirë me vlera të përbashkëta dhe karakteristika të njëjta. Historia dhe përvoja jonë kanë dëshmuar se kurdoherë që mendimtari i lirë është kthyer nga feja e vet, e cila paraqet frymën dominante të shoqërisë, edhe shoqëria gjithmonë ia ka kthyer njësoj. Kundërvënja e mendimtarit të lirë ndaj religjionit e privon shoqërinë nga mundësia që ajo të vetëdijësohet për dobitë dhe frytet e mendimtarëve të lirë dhe gjeneratës së re të saj. Në bazë të vetëdijes dhe pikëpamjeve unike që i kanë, mendimtarët e lirë mund të luajnë një rol mjaft efektiv dhe të qëndrueshëm në procesin e edukimit dhe mobilizimit të masave të shoqërisë së tyre. Shoqëria pret nga mendimtarët e lirë që me intensitet të madh ta edukojnë atë lidhur me disa elemente të ndryshme brengosëse të rrezikut, reaksionizmit, korrupsionit, anakronizmit dhe të konfuzionit. Fryma dominante e kulturës islame është ajo e udhëheqjes dhe e drejtësisë. Ai i sfidon religjionet tjera, i nxjerr në pah të metat e besimit në to dhe i shpall të pavlefshme.¹⁹ Shoqëria jonë bazohet në fenë dhe pikëpamjet që janë idealet e njeriut bashkëkohor, sepse feja jonë e ka “traditën e shehadetit /martirësisë”. Askush nga

¹⁹ Në Kur'an fjalët “kafir” dhe “jofetar” nuk janë sinonime. Lexo këtë ajet: “Ata të cilët e ruajtën arin e argjendin e nuk e japin për rrugën e All-llahut”, (O Muhammed) lajmëroji për një dënim të dhembshëm”. (9:34); ose “Ata që mohojnë argumentet e All-llahut, mbysin pejgamberët pa farë të drejte, mbysin edhe njerëz që këshillojnë për të drejtën, ti ata lajmëroi për një dëshim të dhembshëm e pikëllues” (3:21). Kjo është pikëpamja islame për fjalën “kufër”. Njeriu mund ta vërejë kontinuitetin. Nga njëra anë, ka njerëz të cilët kanë punuar shumë për ta vazhduar traditën e pejgamberëve në mesin e njerëzve dhe për ta mëkëmbur barazinë dhe drejtësinë e tyre, ndërsa nga ana tjetër, ka edhe të atillë të cilët janë kundër drejtësisë dhe barazisë së pejgamberëve. Ky është kuptimi historik dhe klasor i Islamit që e dallon nga religjioni dhe “kufër-i”. “A e ke parë ti (a e njeh) atë që përgënjeshtron përgjegjësinë dhe llogarinë në botën tjetër? Po ai është që e përzë në mënyrë të vrazhdë bonjakun. Dhe që nuk nxit për të ushqyer të varfërin”. (107:1-3)

prijësit e shenjtë të Islamit nuk ka vdekur nga vdekja natyrore nëpër shpella ose manastire të izoluara; të gjithë ata ranë shehidë nëpër burgje apo në fushëbeteja. Për t'i emancipuar dhe udhëhequr njerëzit, për t'i dhënë jetë një dashurie, besimit dhe dinamizmit të ri, për t'i ndriçuar mendjet dhe zemrat e njerëzve dhe për t'i bërë të vetëdijshëm lidhur me elementet e ndryshme të injorancës, bestytënisë, vrazhdësisë dhe degjenerimit të shoqërive bashkëkohore islame, mendimtari i lirë duhet pikësëpari të fillojë me “fenë”. Këtu e kam parasysh kulturën tonë karakteristike fetare e jo atë që sot mbizotëron. Mendimtari i lirë duhet të fillojë me Protestantizmin islam ngjashëm me atë të Krishterimit të Kohës së Mesme, duke i shkatërruar të gjithë faktorët degjenerues, të cilët në emër të Islamit e kanë penguar dhe hutuar procesin e të menduarit dhe fatin e shoqërisë, dhe kështu t'u japin jetë mendimeve dhe lëvizjeve të reja. Ndryshe nga Protestantizmi i krishterë i cili ishte duarthatë dhe duhej të justifikonte prezentimin e lirë të Jezusit, Protestantizmi islam ka burime të ndryshme dhe elemente nga të cilat niset. Një lëvizje e këtillë do t'i çlirojë energjitë e mëdha dhe do t'i aftësojë mendimtarët e lirë muslimanë që:

1. T'i nxjerrin dhe rafinojnë burimet enorme të shoqërisë sonë dhe t'i konvertojnë agjentët degjenerues në energji dhe lëvizje të dobishme;
2. T'i transformojnë konfliktet ekzistuese klasore dhe sociale në një vetëdije për përgjegjësi ndaj shoqërisë, dhe këtë ta bëjnë me përdorimin e aftësive dhe fuqive artistike letrare dhe oratorike, si dhe të mundësive tjera që i kanë në dorë;
3. Të ndërtojnë një urë të qëndrueshme ndërmjet “ujdhesës së mendimtarit të lirë” dhe “bregut të masave”, dhe këtë ta bëjnë me vendosjen e lidhjeve miqësore dhe mirëkuptimit ndërmjet tyre, e gjatë kësaj ta përdorin edhe fenë e cila do ta ringjallë dhe gjenerojë lëvizjen që do të jetë në shërbim të njerëzve;
4. Arma e fesë të bëhet e paarritshme për ata të cilët pa meritë janë armatosur me atë dhe synimi i të cilëve është shfrytëzimi i fesë për shkaqe personale, kështu që të përfitohet energjia e nevojshme për motivimin e njerëzve;
5. Të inicojnë renesansën fetare nëpërmjet së cilës, duke u kthyer nga feja e jetës dhe e lëvizjes, e fuqisë dhe e drejtësisë, nga njëra anë t'i bëjnë të paaftë agjentët reaksionarë të shoqërisë dhe nga ana tjetër t'i mbrojnë njerëzit nga ato elemente që i përdorin për t'i dehur ata. Me shkaktimin e një renesanse të këtillë, këto elemente të deritashme dehëse do të përdoren për rivitalizim, rritje të syçeltësisë dhe luftim të besëtytnisë. Përveç kësaj, kthimi dhe mbështetja në kulturën burimore të shoqërisë do të mundësojë ringjalljen dhe rilindjen e pavarësisë kulturore në sytë e sulmeve kulturore të Perëndimit.
6. Dhe më në fund, ta eliminojnë frymën e imitimit dhe të bindjes e cila e ka vulosur religjionin popullor, dhe ta zëvendësojnë atë me një frymë kritike revolucionare dhe agresive të mendimit të pavarur (ixhtihad). Të gjitha këto mund të shoqërohen me një lëvizje reformiste fetare e cila do ta nxjerrë dhe rafinojë akumulimin e madh të energjisë në shoqëri, do ta ndriçojë epokën dhe do ta zgjojë gjeneratën e sotme. Pikërisht për këtë, unë si një mësues i ndërgjegjshëm i cili është ngritur nga thellësia e dhembjeve dhe e përvojës së popullit dhe historisë së tij, shpresoj se mendimtari i lirë do të arrijë një zgjim përparimtar të vetëdijes. Sepse, përderisa masave tona u nevojitet vetëzgjimi i tyre, intelektualëve dhe mendimtarëve tanë të lirë do t'u nevojitet “imani - besimi”.

Ç'DUHET BËRË?

Botim i përpunuar i një ligjërate të mbajtur në Husejnije Irshad, (Përmbledhje e veprave, vëll. 20, fq. 333-472)

Ata që janë të afërt me kohën e sotme - që e dinë rrëfimin për historinë e të menduarit, të kulturës e posaçërisht, të religjioneve të mëdha në civilizimin bashkëkohor - janë të vetëdijshëm për orientimin shpirtëror dhe intelektual të njeriut bashkëkohor. Në fakt, mendimtarët e lirë që kanë bindje të plotë e që vijnë nga Lindja, nga popujt joevropianë e veçanërisht ata që rrjedhin nga popujt muslimanë (të cilët më shumë se kushdo tjetër janë bërë viktimë e kolonializmit ekonomik, intelektual dhe e atij moral), vërejnë dhe shohin se rendi eksploatues bashkëkohor dhe strukturat ekonomike (së bashku me “dominimin e frymës materialiste” dhe të “filozofisë së konsumimit” e cila e konstituoit “religjionin” dhe “rendin moral” të sistemit ekzistues ekonomik), të pajisura me fuqinë e shkencës, të filozofisë, të teknologjisë, të artit, të letërsisë, të sociologjisë, të historisë dhe psikologjisë, si dhe të armatosura me të gjitha kuptimet e mundshme të luftës, paqes dhe të politikës - shfrytëzojnë çdo mundësi që vendet e ndryshme dhe botën e tërë ta shndërrojnë në një treg të mallrave e të prodhimeve. Për këtë qëllim, të gjitha qeniet njerëzore duhet të bëhen “kafshë konsumuese” kurse të gjithë popujt duhet të zhvishen nga autenticiteti i tyre. Ata duhet t'i humbin karakteristikat e tyre shpirtërore, historike, religjioze dhe fetare - cilësi këto që e formojnë personalitetin dhe pavarësinë e tyre. Përveç kësaj, të gjitha qeniet njerëzore duhet të sajohen në mënyrë uniforme dhe të formësohen sipas një trajte të imponuar, kështu që të gjithë njerëzit e Lindjes e të Perëndimit, muslimanët e Azisë dhe budistët e Orientit, afrikanët dhe të krishterët e Amerikës Latine, të shndërrohen në skllëvër që varen nga makineria prodhuese e “perandorisë së botës”. Njerëzit duhet të shndërrohen në një lloj të vetëm (pamja fizike), një shpirt të vetëm, të kenë nevoja të njëjta dhe stilin e njëjtë të jetesës, si dhe mendime dhe imagjinatë uniforme, kështu që të bëhen konsumatorë të “barabartë” të rendit botëror. Të gjitha kullat ekzistuese në tokë duhet të bien, fortesat duhet të rrënohen, të gjitha barrierat që e pengojnë dhe rezistojnë plaçkitjen e Perëndimit duhet të hiqen mënjane. Me një fjalë, të gjitha ato që e begatojnë shoqërinë njerëzore me karakter superior dhe me pavarësi, si dhe tërë ajo që i mbron vlerat e shoqërisë nga sulmet e befasishme që vijnë nga “barbarizmi i civilizuar”, duhet të eliminohen apo të shkatërrohen.

Përvoja historike, shkencore, psikologjike dhe sociologjike i ka mësuar kolonialistët se, shoqëria përpara se të aftësohet për “produktivitet ekonomik” dhe se, përpara se të bëhet konsumues i plotë dhe i përhershëm i prodhimeve të të tjerëve, ajo duhet ta pushojë “produktivitetin intelektual” të saj. Ajo duhet të jetë konsumuese totale e “produktivitetit intelektual” të të tjerëve. Dhe, më në fund ajo duhet ta humbë pavarësinë njerëzore kundrejt armikut. Përvojat historike gjithashtu i kanë mësuar kolonialistët se religjioni është faktori më i fuqishëm që e begaton shoqërinë kur ajo ballafaqohet me të huajt, ia veçon identitetin, mbështetjen në vete, besimin dhe pavarësinë.

Në këtë mënyrë në vërvitjen e tyre universale, kolonialistët e kanë identifikuar religjionin si pengesë më të madhe në rrugën e tyre për depërtim kulturor dhe politik në mesin e popujve të tjerë - veçanërisht në mesin e popujve me forma joprimitive të religjionit. Përveç kësaj, ndryshe nga njerëzit e viseve të kolonizuara, kolonizatorët më shumë e kanë çmuar faktin se “autenticiteti kulturor”, “veçoritë historike” dhe “themelet e forta tradicionale” janë faktorët më të mëdhenj që rezistojnë, që mbrojnë dhe krijojnë energji të madhe njerëzore në luftën kundër transformimit të shpejtë të shoqërisë në një treg të konsumatorëve. Në këtë mënyrë, njerëzit mbrohen nga ndryshimet drastike që duan t’i shndërrojnë në krijesa, funksioni i vetëm i të cilave është pafuqia dhe etja e madhe ndaj prodhimeve të Perëndimit, kështu që të krijohet mundësia për përhapjen më të gjerë të sëmundjeve siç janë “humnera e civilizimit konsumues”, “prodhimi i frymës uniforme të përgjithshme” dhe “standardizimi i njëjtë për të gjithë njerëzit”.

Siç e dimë të gjithë, historia, kultura dhe traditat e popujve janë të gërshetuara me frymat e tyre religjioze. Përveç kësaj, disa herë ka ndodhur që historia e një populli, kultura dhe tradita e tij, të jenë formësuar dhe sajuar nga religjioni i tij: ngase pjesëtarët e atij populli kanë jetuar në pajtim me rregullat dhe mënyrën religjioze të jetesës. Fuqitë kolonialiste, sidomos në shkallët e hershme të kolonializmit të tyre, nën trajtën e “fanatizmit sulmues” e luftuan religjionin, nën emrin e “dënimit të prapambeturisë” e luftuan historinë dhe nën pretekstin e “flakjes së besëtytnive dhe besimeve të vjetra” e lënduan traditën. Ata e bënë këtë që të krijojnë një popull pa histori, pa traditë, pa kulturë, pa religjion dhe pa kurrfarë forme të identitetit. Në sytë e kolonialistëve, njerëzit filluan t’u përngjajnë majmunëve. Ata filluan të krenohen me ushtrimin e “modernizmit ekstrem në formën e konsumerizmit të ri”, ndërsa me “imitimin e dalldisur” dhe me “asimilimin”,¹ ata filluan ta mohojnë kulturën dhe traditën e tyre. Si rezultat i kësaj, ata të entuziazmuar do t’i nënshtrohen fatit të cilin tjetërkush ua ka përcaktuar. Në kohën e barbarizmit modern ata do t’ua hapin armiqtë të gjitha dyert, papritmas do të çarmatosen dhe do të mbeten të pambrojtur, do të jenë viktima të teknologjisë, të dredhive të shkencës, të magjisë së artit, të mashtrimeve të filozofisë dhe hipokrizisë së demokracisë e të humanizmit (të të gjithëve që janë bërë mëditës të “religjionit të parasë” dhe të “filozofisë së konsumimit”).

Mu për këtë qëllim borgjezia sapo i forcoi pozitat e saj në Evropë (në fillim të një epoke të re, respektivisht në shekujt gjashtëmbëdhjetë dhe shtatëmbëdhjetë), nën emrin e “mendjes së lirë” dhe të “shkencës” ajo filloi ta kundërshtojë religjionin. Kur borgjezia e arriti fazën e kolonializmit dhe për herë të parë shkeli në Lindje, qëllimi i parë i saj ishte që nën maskën e nacionalizmit, liberalizmit, modernizmit dhe të humanizmit t’i sulmojë religjionet e mëdha. Thënë më saktësisht, borgjezia dëshironte ta eliminojë dhe çrrënjosë religjionin nga pjesa më elite e popullatës, si dhe ta inkurajojë formën më reaksionare të mundshme të korrupsionit në mesin e masave, kështu që religjioni të mos mund të përdorej si kuptim i rezistencës, i vetëdijes dhe si lëvizje, por ai të kishte funksion dehës dhe t’i preokuponte masat. Në këtë rast, masat nuk do të dinin se ç’ndodh në të vërtetë, sepse do të preokupoheshin me rituale dhe aksione të pakuptimta dhe me iluzione, me mendime imagjinare dhe besëtytni të kota. Synimi i tërë kësaj ishte

¹ I Dërguari i Islamit ka thënë: “*Ai që i përngjan vetëm një grupi, është njëri prej tyre*”. Si forma ashtu edhe përmbajtja e kësaj tradite të Të Dërguarit i përket asaj që sociologët dhe mendimtarët e lirë antikolonialistë e quajnë asimilim. Kolonizatorët evropianë me shpejtësi dhe përpikshmëri i përçanë njerëzit dhe i kolonizuan në dy kategori. Thënë ndryshe, njerëzit e vendeve të kolonizuara janë të dy llojeve, varësisht nga qëndrimet e tyre ndaj fuqive evropiane: ata ose janë tradicionalë, vendas që u mbeten besnikë sistemeve të tyre të vlerave ose diku i asimilojnë vlerat e sistemit të të tjerëve; ose janë të zëvendësueshëm me të huajt dhe modernizohen e bëhen si të Perëndimit apo madje edhe intelektualë, por fjala më e qëlluar është se “asimilohen”.

gjymtimi i religjionit kështu që kur të duhej ai mund të përdorej si kuptim për të krijuar përçarje, për të gjeneruar lufta të shtrembëruara, për të paralizuar mendimin e lirë dhe për t'i kontaminuar përpjekjet e mendimtarëve të lirë dhe zgjimin e masave; sidomos të atyre që e synojnë frymën e vërtetë të religjionit.

Për ta bërë religjionin që të veprojë në këto dy mënyra konfliktuoze, kolonizatorët kishin nevojë për dy grupe themelore që do të paraqiteshin në kinse role të kundërta, që do të konfrontoheshin ndërmjet vete nga dy palë të kundërta dhe që do të fillonin një luftë të rreme dhe të paqenë, kundër njëri tjetrit. Në këtë luftë të shpifur, palët e konfrontuara në realitet gjenden nën komandën e përbashkët, ndërsa plaçka e grabitur në luftë dhe toka e pushtuar shkojnë te komandanti i njëjtë. Përveç kësaj, në këtë luftë të shpifur (që filloi nën udhëheqjen e imperializmit botëror, qëllimi i të cilit është grumbullimi i pasurisë), njëri grup i aktorëve i ka veshur rrobat, është maskuar dhe pandeh se e luan rolin e “mendimtarëve të lirë”, kurse grupi tjetër i ka veshur kostumet, është maskuar dhe pandeh se e luan rolin e “klerit”.

Rolin që e kanë luajtur pseudomendimtarët e lirë ka qenë rol më i lehtë se ai tjetri. Funksioni i tyre ka qenë zgjedhja dhe selektimi i mendimeve dhe ideve evropiane, si dhe përhapja e stilit perëndimor të jetesës, të marrëdhënieve shoqërore, të moralit dhe të shembujve të sjelljes. Pseudointelektualët duhej që njerëzit t'i bëjnë “modernë” si dhe ta asimulojnë elitën dhe rininë përparimtare e të arsimuar të shoqërive joevropiane, të mundësojnë përhapjen e kulturës evropiane dhe të vënë gurthemelin për depërtimin dhe arritjen e Perëndimit. Përveç kësaj, ata do të mund të shërbenin si urë për komunikimin e lehtësuar dhe njohjen me të huajt nga Perëndimi. Rezultati përfundimtar i këtij misioni ishte pushtimi kulturor, politik dhe ekonomik i “fortesës së patundshme të fanatizmit”. Lëvizja kolonialiste e “asimilimit” e cila u zhvillua nën hijen e mendimit të lirë, të modernizimit e të progresit, filloi me parakushtin se, kushti i parë dhe kryesor për industrializmin apo shkuarjen në drejtim të Evropës progresive dhe për përvetësimin e pikëpamjeve shkencore, ishte rebelimi i njeriut kundër historisë dhe kulturës së tij. Kjo veçanërisht nënkuptonte eliminimin total të vlerave artistike, tradicionale dhe morale të njeriut. Luftimi i besimit fetar dhe përhapja e indiferencës absolute ose e “mungesës së paragjyqimit kulturor”² ishte hapi i parë i nevojshëm që duhej të ndërmerrej. Thuhej se shkencat bashkëkohore parimisht e kanë dëshmuar se religjioni ishte gjë e së kaluarës, përkundër faktit se shumica dërrmuese e gjenive, shkencëtarëve, hulumtuesve dhe shpikësve më të mëdhej të Perëndimit të cilët në masë të madhe kontribuan në zhvillimin e njohurive bashkëkohore të njerëzimit, kanë qenë njerëz religjiozë. Sot nëpër vendet islame, rinia jonë gjysmintelektuale sapo e arrin shkallën e leximit të gaze-tave dhe fillon t'i përdorë mobiliet dhe veshjen evropiane (e veçanërisht nëse kanë studiuar pak matematikë ose biologji), ajo menjëherë e mohon Zotin. Përderisa Ajshtajni e kish zakon të thotë se ndjenjat fetare janë kurrizi i hulumtimit shkencor, ndërsa Maks Planku, krenaria e fizikës bashkëkohore, gjithmonë thoshte se: “Duhet që mbi hyrjen në tempullin e shkencës të shkruhet se ai që nuk beson le të mos hyjë brenda”, nga ana tjetër në vendet islame gjeneratat janë “moderne” - ata që vetëm i kanë dëgjuar emrat e këtyre dy shkencëtarëve - nuk do t'i nënshtrohen besimit religjioz. Në emër të shkencës bashkëkohore, ata pohojnë se nga pikëpamja shkencore, pyetjes (ekzistencës) së Zotit, Evropa i është përgjigjur në tërësi.

² Një sintagmë që përsëritet nëpër veprat e dr. Sheriatit është nocioni i “veçorisë kulturore”, të cilën ai e krahason me konceptin e *Ta'assub-e- Farhangi* (zell kulturor). Për të, debati për tolerancën dhe mostheksimi i veçorisë kulturore është një kuptim thjesht tjetër me anën e të cilit Perëndimi dëshiron të cenojë identitetin e atyre që dallohen prej tij.

Sipas Sartrit, funksioni kryesor i kësaj gjenerate pseudo-evropiane, e cila u paraqit nëpërmjet aktorëve që e luanin rolin e mendimtarëve të lirë modernistë, ishte roli ndërmjetës midis të shtypurve dhe kolonialistëve evropianë.³ Apo, siç thotë Çendëlli (Chandell), detyra e tyre ishte që të luajnë rolin e udhëheqësit për ata hajna të cilët pushuan së vrari njerëzit, me qëllim që të kenë duar të lira për t'i robëruar ata.⁴ Detyra kryesore e tyre ishte që ta prishin shoqërinë autentike të tyre; ta shkatërrojnë atë me duart e veta; të rrënojnë çdo gjë që kishin dhe që kishin trashëguar nga e kaluara; dhe mbi shoqërinë e tyre tradicionale ta imponojnë stilin evropian të jetesës dhe format e saj politike, administrative, ekonomike morale, kulturore dhe ideologjike, kështu që e tërë kjo të shkojë vetëm në dobi të kolonizatorëve. Sidoqoftë, ajo që duhet theksuar është se këto vende me traditat që kishin, e njohën njeriun e ri modern evropian si dhe civilizimin, shkencën dhe kulturën, ndërsa tërë këtë e bënë nëpërmjet ndërmjetësve të brendshëm të kolonializmit, mësimet e të cilëve paraqitnin një modernizim dhe civilizim vullgar i cili nuk ekzistonte madje as në Evropë. Kjo e shpjegon numrin e madh të intelektualëve pseudomodernë dhe properëndimorë.

Cilët qenë pararoja e lëvizjes së pseudomendimit të lirë dhe modernizimit nëpër vendet islame? Pjesëtari i parë i këtij grupi aktorësh që u paraqit në Iran në kohën e kësaj lufte të shpifur dhe i cili e luante rolin e intelektualit pseudomodernist ishte Mirza Malkum Hani (1833-1908)⁵. Ai me të madhe trumbetonte: “Lërn bankat evropiane që të hapin përfaqësitë e tyre në Iran dhe lejoni kompanitë e huaja që të vijnë në Iran dhe ta përmirësojnë vendin... mos kini frikë prej tyre.” Tjetri ishte Sejjid Hasan Tekizade, i cili pohonte: “Rruga jonë e vetme që shpie nga progresi është ajo që këmbë e krye të evropëizohemi. Unë isha ai i cili për herë të parë këto ditë e hodha bombën e nënshtrimit të shoqërisë iraniane ndaj evropianëve...”⁶

Natyrisht se religjioni duhej të eliminohet ashtu që kjo bombë e nënshtrimit të mund të hidhet në zemër të shoqërisë muslimane. Nga bashkëkohësit e Malkumit, Islami është treguar si reaksionar, antiprogresiv, antimodernizues dhe anticivilizues, kështu që bankat e huaja, kompanitë, kartelet dhe trustet të mund të depërtojnë aty pa kurrfarë pengese, problemi ose paragjykimi! Në të njëjtën kohë, Ajatull-llahu i kohës së vjetër, Mirza Hasan Shirazi me tërë diturinë dhe fuqinë religjioze që kishte, i rezistoi kompanisë Regie - e cila ishte simotër e kompanisë së Indisë Lindore - dhe duke proklamuar se “prej tash e tutje pirja e duhanit është njësoj sikurse lufta kundër Imamit të Kohës (Mehdi) i mobilizoi masat “fanatike” fetare kundër kompanisë deri në atë masë sa që madje edhe gratë e mbretit (Kaxhar) - i cili edhe vetë kishte koncesione - nuk ngurruan dhe morën guxim që edhe mbretit t’ia refuzojnë duhanin që shërbehej në pallatin mbretëror!⁷ Një tjetër “fanatik religjioz”, Xhemaluddin Esedabadi (Afganiu), i cili e

³ Shih parathënien e Zhan Pol Sartrit për veprën e Franc Fanonit “*Mjerimi i Tokës*” (përkthyer nga Constance Farrington, New York, 1963)

⁴ Shih “*Biseda në burgun e Parisit*”, (1966)

⁵ Për jetën dhe veprat e Mirza Malkum Hanit në anglishte, shih veprën e Hamid Algarit “*Mirza Malkum Han: Një studim mbi historinë e modernizmit iranian*”. (Berkeley dhe Los Angeles: University of California, 1973).

⁶ Ai ka gënjyer madje edhe në këtë temë. Kjo tregon se Tekizade nuk ishte autentik as në pandershmërinë e as në poshtërsinë e vet. Personi i parë që e tha këtë ishte Mirza Malkum Hani e jo Tekizade.

⁷ Autori i referohet periudhës së historisë iraniane të njohur si Protesta e duhanit (1891-1892), gjatë së cilës njerëzit e ngritën zërin e tyre kundër koncesioneve të duhanit që iu dhanë kompanisë britanike. Udhëheqësi fetar me vendimin e të cilit u ndërpre pirja e duhanit ishte Mirza Hasan Shirazi.

ndjeu kërcënimin, klithi: “Ata duan këtu të themelojnë një bankë! Oh sa mjerim, një bankë; kurse ju as që dini se ç’është banka?”⁸

Po! Religjioni duhej të zhdukej nga kujtesat e elitës, bujarëve dhe grupeve përparimtare të shoqërisë, kështu që aty të zënë vend “religjioni i tregut dhe i pazarit” dhe “skllavëria e re”, dhe në këtë mënyrë populli (kreativiteti dhe gjenialiteti i të cilit e rrezatoi botën në shekujt e errët të Kohës së Mesme), të rritet i verbët, të bie shumë thellë dhe të bëhet e ndritur nga jashtë kurse nga brenda të groposet. Tani populli ynë nuk është i aftë t’i ndërtojë shtëpitë e veta, të veshë rrobat e veta, t’i dekorojë dhomat e veta, dhe ngjashëm me shoqëritë primitive, ai as që guxon ta zgjedhë edhe mënyrën se si do të ushqehet!

Po në këtë kohë dhe po në atë teatër të njëjtë, në skenën e kundërt gjenden aktorët tjerë të cilët me maska tjera luajnë një rol krejtësisht tjetër. Në këtë skenë, të gjitha personazhet janë personazhe të shenjta, e gjithë kostumografia është kostumografi religjioze, kurse e tërë biseda është përqëndruar rreth Zotit, rreth jetës së pastajme, qiellit, ferrit, rreth veprave të mira, mëkatit, shpalljes, rreth Të Dërguarit, Kur’anit, Imametit (udhëheqjes), shenjtërisë, rreth përkushtimit, spiritualitetit, moralit, rreth pastërtisë, puritanizmit, asketizmit,... duke u larguar kështu nga të mirat materiale të kësaj bote. Roli i këtyre aktorëve është edhe më i vështirë. Ai është rol dialektik. Këta aktorë duhet ta shkatërrojnë religjionin nëpërmjet propagandimit të tij!

Nën maskën e vrojtimit dhe të nderimit të riteve fetare, në emër të glorifikimit të personaliteteve të mëdha fetare, dhe të fshehur prapa maskës së kërkimit të bekimit dhe shenjtërimit nga Kur’ani i Shenjtë, këta aktorë e fshehin thelbin e vërtetë të Kur’anit dhe mësimet e vërteta të udhëheqësve të Islamit, me ç’rast duan ta privojnë popullin që t’i njohë këto të vërteta. Derisa e ruajnë formën dhe përmbajtjen, ata duan që me ndihmën e ideve të importuara antireligjioze, ta eliminojnë fenë duke e shtyrë atë kundër vetes. Përndryshe, këta aktorë e luajnë rolin i cili është në kundërshtim ndërmjet formës dhe përmbajtjes. Roli i tyre së bashku shfaq dy elemente kontradiktore - pamundësinë se mrekullia e veprimeve dhe e shkathtësive të këtyre aktorëve është e mundur!

Në këtë pikëpamje, historia e Islamit krahasuar me religjionet tjera është më tragjike. Armiqtë e Islamit i kanë angazhuar të gjithë gjenitë, tërë mundin dhe diturinë që të punojnë në drejtim të konfrontimit të Islamit nga një Islam tjetër; objektivi i tyre është që me anën e glorifikimit të rrejshëm të riteve dhe ritualeve islame, ta shkatërrojnë të vërtetën e Islamit.

Ata duan që Islamin ta luftojnë me Islamin, sepse që nga fillimi i tij, historia e Islamit ka dëshmuar se kurdoherë që ai është ballafaquar me armiqtë e tij - madje edhe atëherë kur Islami gjendej në fundin e fuqisë ndërsa armiqtë e tij në zenitin e fuqisë së tyre - Islami gjithmonë ka ngadhënjyer dhe ka dalë fitimtar. Kurdoherë që armiqtë e tij janë stolitur me rrobat e miqve të vet, dhe kur politeizmi dhe korrupsioni i kanë veshur rrobat e virtyeteve dhe të përkushtimit, madje edhe gjatë kulmimit të lavdisë së jashtme dhe të madhështisë së riteve dhe të ritualeve, Islami është shkatërruar brendapërbrenda. Ai e ka humbur të vërtetën dhe vitalitetin e tij dhe me shpatën e vet i ka flijuar përkrahësit dhe udhëheqësit më të denjë dhe më të sinqertë.

Për shembull, derisa Emevitët i mbanin në duart e veta idhujt Lat dhe Hubel, përderisa shpatat e tyre i ngritën kundër Të Dërguarit ndërsa shigjetat i drejtuan nga Kur’ani, fati i tyre ishte disfata në betejën e Bedrit dhe turpi i betejës së Hendekut. Përveç kësaj, pas çdo goditjeje që Islami ua jepte miqve të vet, ai bëhej edhe më i fortë, më i ndritur dhe

⁸ Një poet dhe revolucionar i njohur afrikan ka pasur zakon të thotë se kolonializmi francez në Afrikë nuk përfundoi kur vendet afrikane e fituan pavarësinë dhe kur u tërhoq ushtria franceze, por atëherë kur bankat e huaja e lëshuan rajonin e lartpërmendur.

bënte edhe nga një hap përpara. Po e zëmë për shembull rrëfimin për Ebu Sufjanin. Shtëpia e tij, e cila për njëzet vjet me radhë ishte qendër e komplotëve kundër Islamit, pas kësaj bëhet vendstrehim për refugjatët e Islamit. Njëri nga dy djemtë e tij, Jezidi, bëhet luftëtar i madh i Islamit (muxhahid) dhe njeri i cili në qytetin Sham të Sirisë e ngriti flamurin e Islamit; ndërkaq djali tjetër Muavije bëhet mik i ngushtë i Të Dërguarit dhe përshkrues i Kur'anit. Kur ata e ndryshuan strategjinë dhe armikun e gjetën në mesin e miqve, ata këtë e bënë në betejën e Siffinit, sepse atë të Bedrit e humbën. Në Bedër, duke iu përbetuar Hubelit, ata u treguan si armiq; mirëpo në Siffin ata iu përbetuan për besnikëri All-llahut - dhe u bënë armiq me rroba të miqve. Para kësaj ata gjuanin në Kur'anin, kurse tani Kur'anin e kishin ngritur në majë të flamujve të tyre. Kësisoj, në betejën e Hendekut kur Emevitët ishin në "anën tjetër" të ujit, ata pësuan disfatë. Por kur ata u zvarritën në "këtë anë të lumit", në Eufrat (Qerbelaja), ata e kishin shumë lehtë t'i hakmerren atij njeriu i cili u shkaktoi disfatë në betejën e Hendekut. Kushdo që ka njohuri për Të Dërguarin dhe Kur'anin, shumë mirë e di se ata e kanë parashikuar se rreziku më i madh për Islamin nuk vjen as nga politeistët, as nga jobesimtarët, as nga idhujtarët, as nga materialistët, ateistët apo natyralistët, por nga "hipokritët".

Askush nga të lartpërmendurit nuk paraqet ndonjë rrezik të madh, sepse Islami gjithmonë ka ngadhënjyer në luftërat intelektuale dhe ushtarake kundër tyre. Armiku më i rrezikshëm është shtypësi i veshur me rrobat e drejtësisë islame, idhujtari, adhuruesi i njeriut, i parave dhe i fuqisë, parullat e të cilit janë ato të tevhidit (njësisë); ai është skllavi tregtar i cili është mbuluar me devocionin e shenjtë, element ky që është vegël në duart e politeizmit, kurse Islamin e përdor vetëm si vegël; ai është individi që është mbrojtës i dehjes dhe injorancës, e propagandon besëtytninë, gënjeshtërinë dhe iluzionin, është agjent i stagnimit shoqëror dhe i poshtërsisë, e mashtron popullin, kurse në emër të Islamit i thërret njerëzit që ta harrojnë fatin, varfërinë dhe mjerimin e tyre si dhe ta injorojnë rrezikun e komplotit të armiqve të tyre; ai është njeriu i cili për t'i kënaqur zotërat e kësaj toke i vesh rrobat e religjionit që ta kënaqë All-llahun dhe i bind njerëzit që ta pranojnë *status quonë*. Hipokriti është një njeri, i cili Zotin e Islamit e tregon si një fenomen që kërkon vetëm tolerimin e injorancës, të shtypjes, të dobësisë, të varfërisë, të prapambeturisë e të lëngimit, duke pohuar se Zoti i Islamit e respekton "dinjitetin", Kur'anin (që konsiderohet pasuri dhe gjë e mirë) dhe Islamin, i cili është religjion i "shkencës, i drejtësisë dhe i bukurisë". Hipokriti e bën tërë këtë që të shpërblehet nga ata të cilët gjithmonë kanë përfituar nga injoranca, varfëria, prapambeturia dhe nga besimet e kota të muslimanëve. Nuk është gjë e rastit që Kur'ani flet me më shumë zemërim dhe urrejtje për muslimanët që Islamin e kanë pranuar me hipokrizi, sesa për politeistët të cilët haptas e mohojnë atë. Në fakt, një Sure e tërë në Kur'an u është kushtuar muslimanëve të këtillë.⁹

Nuk befason fakti se I Dërguari përderisa në qytetin e Mekkes ishte i rrethuar nga politeistët, ose kur në Medine ishte i rrethuar nga armiqtë, u klithi idhujve pa kurrfarë frike dhe e hapi hendekun me plot besim në vete dhe me siguri. Nga ana tjetër, në kohën kur feja e tij e pushtoi tërë gadishullin, pasi që i eliminoi rreziqet barbare dhe politeiste përreth, pasi që i bashkoi dy perandoritë e mëdha në Veri dhe në Jug - perandori të cilat asokohe luanin me tërë botën - dhe pasi që korri fitore kundër armiqve të tij gjatë luftërave të pabarabarta, në të cilat i mundi armiqtë shumë më të fortë; me një fjalë - në

⁹ Sheriati i referohet sures LXIII të Kur'anit të titulluar si "Hipokritët" (Munafikun). Kjo sure u shpall në Medine në vitin 4 H./626 e.r. Emri është marrë nga ajeti i parë që fillon kështu: "*Kur hipokritët erdhën te ti (O Muhammed)*".

zenitin e fuqisë së tij - kur deshi t'ua thoshte lamtumirën ithtarëve të tij, I Dërguari ishte i brengosur dhe foli me shumë kujdes dhe syçeltësi.¹⁰ Ai e dinte se **“Islami kurrë nuk do të pësonte disfatë për shkak të numrit të vogël të atyre që i shkojnë pas”**.¹¹ Ai e dinte se Islami nuk do të gjunjëzohet nga disfata në luftë të hapët, e as që do të mund ta copëtojnë shpatat e politeistëve dhe jobesimtarëve. Ai e dinte se shtëpia e tij do të shkatërrohej nga përkrahësit dhe mbrojtësit “zyrtarë” të fesë së tij. I Dërguari e dinte se miqtë e tij të mëdhenj do ta detyronin Aliun që të tërhiqet nga jeta publike, dhe se njerëzit e shenjtë, ata që falen, që agjërojnë dhe që mbahen fetarë do të jenë ata të cilët nuk ia dhanë përkrahjen Aliut në betejën e Siffinit. Ata do t'i drejtojnë shpatat kundër tij në luftën e Nahravan-it dhe më në fund to ta vrasin mbi altar (mihrab), (viti 661 e.r.) I Dërguari e dinte se Ebu Dherri do të vritet, jo gjatë pushtimit të Qipros dhe jo nga shpata e politeistëve, por se ai do të vdesë i vetmuar, i uritur dhe i syrgjynosur në shkretëtirën e Rabadhah-ut, ku i zbatonte dekretet fetare të përgjegjësist “zyrtar” të Islamit, Ka'b el-Ahbar-it dhe ku qëndronte me urdhrin e Uthmanit, njërit nga shokët më të ngushtë të Të Dërguarit. Ai e dinte se dëshmitë e parisë islame së bashku me dekretet fetare të muftive zyrtarë fetarë do të justifikonin vrasjen e shokut të tij, trimit Huxhr.¹² I Dërguari e dinte se Ashura (dita e dhjetë e muajit Muharrem), dita në të cilën familja e tij do të masakrohej dhe robërohej, do të ndodhte jo në Kadisijje e as në Jermuk,¹³ jo nga shpata e Qesarit ose ajo e Hosrosit, e as nga gjykimi i magjistarëve zoroastrianë, i priftërinjve të krishterë, i rabinëve hebrej apo nga gjykimi i murgjve brahmanë. Ai e dinte se masakra do të ndodhë në bazë të dekretit fetar të Përgjegjësist të Islamit dhe në bazë të urdhrin të “udhëheqësist të besimtarëve”, Halifit të Islamit - Ubejdull-llahut, njeriut i cili ishte sundues i pushtetit fetar dhe njëkohësisht të Islamit! I Dërguari e dinte se familja e tij do të masakrohej nga ushtria e Islamit, nga po ajo ushtri e cila i pushtoi vendet e jobesimtarëve, e cila në vend të kishave, sinagogave dhe tempujve i ndërtoi xhamitë e Zotit, e cila në tërë botën që nga Lindja e në Perëndim e përhapi thirrjen qiellore (ezanin) për t'u falur dhe që e përpiloi, e shumëzoi dhe e propagandoi Kur'anin. Që të jetë ironia edhe më e madhe, pas fitores në Ashura dhe me qëllim që ta tregojë falënderimin ndaj Zotit i cili e shpëtoi Islamin nga rreziku i “atyre të huajve që u rebeluan kundër Muhammedit, bënë mëkate ndaj Zotit, u ngritën kundër Halifit të Të Dërguarit të Zotit dhe e përçanë komunitetin musliman”, po e njëjta ushtri agjëroi dhe madje ndërtoi edhe qindra xhami tjera. Asnjë histori tjetër nuk është aq e çuditshme dhe aq tragjike se ajo e Islamit - fesë e cila gjithmonë ka ngadhënjyer kundër armiqve të jashtëm, ndërsa gjithmonë ka pësuar disfata nga duart e miqve të saj. Kush mund të paramendonte se liderët e vërtetë të Islamit, që të gjithë do të helmoheshin apo vriteshin në ndonjë mënyrë tjetër nga liderët e vet mashtrues?¹⁴

Historia e Shiizmit është historia e frymës së Islamit, shpirti i së cilës ka qenë viktimë e trupit të vet. Të gjithë anëtarët e shtëpisë së Muhammedit janë vrarë nga shpatat në të cilat ishin skalitur ajetet e Kur'anit për xhihadin, dhe nga shpatat e skalitura me parullat për monoteizmin. Ata u vranë nga sunduesit të cilët njiheshin si ndërtues të xhamive,

¹⁰ Në predikimin e tij të fundit të mbajtur në xhami, I Dërguari tha: **“O njerëz, paralajmëruesit e kohëve të errëta vijnë njëri pas tjetrit”**.

¹¹ Ky është fjalimi i Të Dërguarit para se të niset së bashku me 12000 ushtarët e tij të marshojë kundër fisit Huvazan.

¹² Huxhr ibn Adi ishte mik i rëndësishëm i Imam Aliut dhe Imam Hasanit, i cili në mënyrë brutale u vra gjatë sundimit të Muavijes për shkak të kundërshtimit të tij me politikën e Emevitëve.

¹³ Ushtritë e Islamit dhe të Sasanidëve u përleshën në Kadisijje, gjë që solli disfatën e Sasanidëve dhe vdekjen e tyre. Jermuku është vend ku ushtria muslimane u konfrontua me atë të Perandorisë Bizantine.

¹⁴ Ekziston një traditë e njërit nga Imamët Shiitë, që thotë “Për ne s'ka vdekje, as me helm e as me shpatë”.

luftëtarëve të fesë dhe pushtues për Islamin. Ata u vranë nga njerëzit që ishin përpiluesit, propaganduesit dhe mbrojtësit zyrtarë të Kur'anit. Dihet mirë se kundërshtarët filozofikë apo ushtarakë të Islamit nuk e shtynë Islamin në këtë gjendje tallëse në të cilën ai gjendet sot, por këtë e bënë përkrahësit e tij, tradicionalistët siç ishin Ebu Derda dhe Ebu Hurejre, gjykatësit si Ka'b el-Ahbari, Ebu Musa dhe Shurajhu, teologët spekulantë, interpretuesit e Kur'anit, gjykatësit fetarë, sundimtarët, predikuesit dhe teozofistët. Këta mbrojtës të Islamit që ishin përgjegjës për glorifikimin e riteve dhe ritualeve islamike dhe për propagandimin e traditave të Islamit, që u ishte besuar stolisa e fuqisë së tij dhe që duhej ta përhapnin dhe ta mbillnin qytetërimin, shkencat, kulturën dhe misticizmin e tij - e jo të përhapnin dhe të mbillnin farën e jobsimtarëve e të materialistëve - e shkatërruan Islamin nga brenda dhe e bënë atë të pajetë, ia humbën drejtimin dhe e bënë të palëvizshëm.

Asnjë histori nuk përsëritet ashtu siç ndodh me historinë e Islamit. Edhe sot, situata është e ngjashme me atë në të kaluarën, madje edhe më e keqe! Modernistët, pseudo-intelektualët dhe muslimanët pseudoevropianë, të cilët duan që ta zhdukun Islamin, janë armiq të hapët dhe të njohur të Islamit. Le të parafrazojmë një fjali të bukur dhe humane të djalit të devotshëm dhe të çliruar të Aliut, Husejnit, “Në qoftë se këta njerëz nuk janë fetarë, atëherë ata së paku janë njerëz të “çliruar” dhe të “lirë”.¹⁵ Fakti se ata nuk e fshehin veten, identitetin e tyre, objektivat dhe dëshirat e tyre, e paralajmëron shpirtin e tyre të lirë. Këta njerëz nuk paraqesin ndonjë kërcënim të vërtetë ndaj Islamit.

Përkundrazi, mu në luftërat e drejtpërdrejta me njerëzit e këtillë, Islami bëhet më i fuqishëm dhe fiton më tepër gjallëri. Arsyeja është se këta njerëz kanë filluar një luftë intelektuale me Islamin dhe në rrethana të atilla Islami gjithmonë mund t'ua kthejë me logjikë më të fortë dhe më shkatërrimtare. Në asnjë kohë dhe në asnjë çast, asnjë libër materialist, asnjë përkthyes antiislamik ose ndonjë intelektual jofetar nuk ka mundur të bëjë asnjë hap përpara në sulmet e tij kundër Islamit. Kurdoherë që Islami dhe blasfemia janë konfrontuar me njëri-tjetrin, beteja është shndërruar në betejë ideologjike dhe logjike me ç'rast Islami gjithmonë e ka paraqitur forcën ngadhënjuese; madje edhe në kohën tonë e cila është periudhë e dobësisë, përçarjes dhe e devijimit tonë. Në Afrikë për shembull Islami gjendet në garë të drejtpërdrejtë me aparatën e propagandës gjigante materialiste nga njëra anë dhe me misionarët e krishterë nga ana tjetër. Akoma, siç tregon profesori Vinsent Monti, nga pesë njerëzit që atje e ndërrojnë fenë, mbi katër sish kalojnë në Islam, kurse më pak se një e pranon Krishterimin; shumica e atyre që e pranojnë Krishterimin janë të punësuar lokalë nëpër spitalet, kompanitë, organizatat ose nëpër misionet e Perëndimit. Këto të dhëna rrjedhin nga fakti se gjatë çdo viti në Afrikë harxhohen me miliarda dollarë ose funta me qëllim të propagandimit të Krishterimit dhe për studimin e historisë, të gjuhëve, kulturave, religjioneve, fiseve, të institucioneve sociale-politike dhe ekonomike, të karakteristikave racore, të psikologjisë dhe të gjeografisë së këtij kontinenti. Bibla është përkthyer në çdo gjuhë lokale, kurse misionarët, siç thanë edhe ata vetë, “kontinentin e zi e njohin si xhepin e tyre” dhe në tërësi janë të njoftuar me çdo fis të largët dhe me çdo traditë të harruar shoqërore.¹⁶

¹⁵ Është thënë se në Ditën e Ashurës, Imam Husejni u tha armiqve të vet si vijon: “Në qoftë se ju nuk keni besim dhe fe, atëherë së paku jeni njerëz me shpirt të lirë në këtë botë”.

¹⁶ Madje edhe sot ne lexojmë nëpër librat tanë fetarë se miliona tonelatat e mishit që një herë në vit flijohen në ditën e haxhshit në Mekke, nuk duhet t'u jepen sudanezëve të uritur, por duhet të mbulohen me dhë. Kur dikush pyet se përse ky mish nuk u jepet sudanezëve, meqë mishi i kurbanëve, në parim mund t'u jepet madje edhe politeistëve, atëherë njeriun e kaplon ndjenja se autorët e librave të këtillë as që e dinë se Sudani është vend me shumicë të popullatës muslimane.

Në qoftë se pseudointelektualët dhe njerëzit jofetarë kanë mundur të arrijnë pak sukses në “shkatërrimin e Islamit” dhe në qoftë se ata kanë mundur të magjepsin një numër të konsiderueshëm të rinisë sonë të shkolluar, atëherë këtë sukses ata ua kanë borxh “liderëve pseudointelektualë” të cilët me shtrembërimin e Islamit e kanë larguar rininë nga Islami. Nga ana tjetër, pseudointelektualët i kanë gjuajtur ata. Kjo është ajo që drejtorët (kolonizatorët) e kanë dëshiruar me çdo kusht. Ata që e kanë luajtur rolin e “liderëve fetarë” dhe funksioni i të cilëve ishte shtrembërimi i Islamit, me mjaft sukses arritën të tërheqin pas vetes një numër të madh njerëzish; duke i përdorur shkathtësitë magjike dhe artistike, ata i magjepsën njerëzit dhe i shushatën ata. Ata i helmuan shpirtrat e njerëzve duke i argëtuar këta me ndjenja të imagjinuara, të fabrikuara dhe me qëllime politike, me shpresë, dashuri, mllef dhe urrejtje. Ata futën në përdorim emra, gabime dhe trillime të ndryshme vetëm e vetëm që ta preokupojnë mendjen e njerëzve dhe atyre t’ua humbin kohën me veprime, zakone, tradita dhe rituale të kota dhe të pakuptimta. Masat filluan të merren me diçka që quhej religjion, me abstraksione të padobishme siç janë dashuria, urrejtja, shpresa dhe gjërat e papëlqyeshme, si dhe me të derdhurit lot për ngjarjet mbi të cilat kishin shumë pak njohuri. Njerëzit u mësuan të jetojnë të hutuar për idenë e jetës së mëpastajme ndërsa nga ana tjetër, i harruan rrethanat ekzistuese dhe armiqtë që i kishin. Islami u shndërrua në një vegël me të cilën muslimanëve u trazohej fati i tyre. Shiizmi u bë mënyra dhe rruga më e shkurtër për në qiell, ndërsa qëllimi kryesor i liderëve fetarë ishte që dëgjuesit e tyre ta harrojnë këtë botë. Qëllimi parimor i tyre ishte që auditoriun ta kthejnë nga “Islami”, domethënë që ai t’i joshë ata vetëm me të kaluarën. Përse? Me qëllim që t’i përgatitin këta për jetën e mëpastajme! Por ku është jeta e tashme e njeriut? Ku është qëndrimi parësor i Islamit mbi vdekjen? A nuk mund të jetë Islami i dobishëm edhe tani për mua? A s’mund të ketë ndonjë dobi edhe për njerëzit tanë të sotëm? Ç’mund të bëjë ai për injorancën, urinë dhe dekadencën tonë të tashme? Ç’mund të bëjë ai për miqtë tanë dhe kundër armiqtë tanë, për dhembjet dhe për nevojat tona? Liderët fetarë do të përgjigjeshin se këto i takojnë kësaj bote, se kjo botë nuk vlen asnjë lek, dhe se “që të mos i nevojitet dikujt këmisha, ai duhet ta injorojë trupin e vet”.

Kjo paraqet njëfarë lloj nihilizmi religjioz, një filozofi të absurditetit nën emrin e fesë. Ajo e shfrytëzon fenë për dobi të atyre që e sundojnë botën. Natyrisht se kur njerëzit nuk çajnë kokën për këtë botë, njerëzit e pasur (Croesusian) dhe të fuqishëm (Faraonët) shumë më pak brengosen për pozitat e veta. Kur religjioni i përfshiu pasanikët në tokë, që d.m.th. me bekimin e Zotit u larguan nga duart e masave dhe ato i damkosën si gjëra të papastrat dhe i quajtën kufoma të ndyra, atëherë ishte e qartë se kush do t’i grabiste ato.

Në përgjithësi, qëllimi i aktrimit në këtë “teatër religjioz” është që t’i largojë masat nga e tashmja dhe t’i hipnotizojë ato. Qëllimi i tyre është që Islamit e kësaj bote, Islamit e përherëshëm dhe të përshtatshëm të jetës, të lëvizjes, të përgjegjësisë dhe të përpjekjes (xhihadit), ta shndërrojnë në një Islam që do t’i tërhiqte shpirtrat nga e kaluara ose nga jeta e mëpastajme. Nuk ka nevojë të shtohet se drejtorët e këtij teatri as që brengosen për të kaluarën e as për atë se çka ka pas vdekjes. Objektivi i tyre kryesor vetëm është kufizuar dhe përqëndruar në të tashmen dhe në këtë botë. Në emër të këtyre, “aktorët religjiozë” e propagandojnë pohimin se Islami është tepër i vlefshëm që ta kufizojë vetveten në këtë botë.

Ky është ai Islami i prezentuar nga këta “aktorë religjiozë”, i cili i vë njerëzit në gjumë dhe e shtyn audiencën e vet që ta harrojë të sotmen. Në një ekstazë të këtyllë mistike, në një lumturi romantike të këtyllë, në mesin e një ngritjeje të këtyllë ndaj kësaj bote

vegimtare, muslimani nuk e kupton se duart e tagrambledhësve janë në xhepat e muslimanëve. Po e zëmë se një ditë këtë do ta kuptojë. Ç' mund të bëjë? Ai as nuk është i shëndoshë sa duhet as që ka kohë të protestojë. Madje ai as që mendon se duhet të protestojë? Sepse, sipas mendimit të tagrambledhësve, muslimanët me dashurinë e liderëve të tyre do të ngjiten në qiejt më të lartë, dhe me flatrat që u përngjajnë atyre të engjëjve, do të fluturojnë që sa më shumë t'i afrohen All-llahut xh.sh. Përveç kësaj, për çdo pikë loti që muslimanët e derdhin në këtë botë, tagrambledhësit u thanë se ata me këtë vetes i ndërtojnë në qiell pallate prej rubini dhe topazi. Në këtë mënyrë, materialisti i cili tërë jetën e kalon me mundime, gënjeshtër, luftime dhe me mashtrime vetëm që fuqinë e vajgurit ta paguajë tri qindarka më lirë, për muslimanin paraqet njeri të mjerë i cili nuk i kupton kënaqësitë e përhershme shpirtërore të të qenurit musliman.

Ekziston mundësia që një numër i caktuar i njerëzve të zgjuar nga radhët e auditorit të imagjinuar të kenë zgurdulluar sytë te aktorët e shkathët religjiozë dhe të kenë refuzuar që të përkunden deri në gjumë. Po e zëmë se përderisa i dëgjonin përgjërimet, ata e kuptuan shqiptimin e fjalëve të aktorëve, ua lexuan lëvizjet e duarve, e kuptuan rolin që religjioni e luan në shoqëri dhe kuptuan se përse me aq këmbëngulje dhe përlutje nga muslimanët kërkohet që ta hedhin mollën e kuqe që e mbajnë në dorë - mos ndoshta se është e kalbur apo është plot krimba - vetëm e vetëm që në anën tjetër të ketë një grup anëtarët e të cilit do ta kapin atë pa rënë përdhe. Atëherë ç' duhet të ndodhë? Ç' do të bënte në këtë situatë intelektual i cili e kupton këtë? I neveritur nga religjioni dhe nga çnjerëzorja, nga roli që ai e luan kundër jetës, i vetëdijshëm dhe syhapët, ai do të ikë shumë larg. Ku do të shkonte? Në anën tjetër të teatrit, te teatri i pseudointelektualëve, ku do të mund të bëhej spektator i procesit i cili gjërave ua vesh petkun e Perëndimit. Për sa i përket parimit kryesor, ai nuk bën kurrfarë dallimi, sepse objektivat dhe temat kryesore të anëve të kundërta janë pothuajse identike. Fundi parasheh që shtegtarin ta parandalojë nga udhëtimi i tij. Çfarë vlerash mund të ketë në emrat, titujt apo në parullat? Të gjithëve u kujtohet shumë mirë Viljem Juart Gledstouni (1809-1893), njëri nga kryeministrat e Anglisë, i cili në ditët e hershme të depërtimit kolonial të Britanisë nëpër shoqëritë islame, i zemëruar bërtiti: "Përderisa Kur'ani gjendet në mesin e tyre, asgjë nuk mund të bëhet". Kurdoherë që diskutohet lidhur me urrejtjen ndërmjet Islamit dhe kolonializmit perëndimor, disa pseudointelektualë protestojnë duke theksuar se marrëdhënia ndërmjet Lindjes dhe Perëndimit reflektohet vetëm në eksploatimin ekonomik gjë që shkakton pasoja në çështjet politike dhe ushtarake, kurse shumë pak në ato fetare. Përse këto marrëdhënie ne i analizojmë në sferën e çështjeve shpirtërore dhe të urrejtjes fetare?

Pikësëpari bie në sy se këta individë nuk kanë njohuri shkencore dhe sociologjike për fenomenin e kolonizimit - e veçanërisht rreth asaj që ndodhi ndërmjet Lindjes e Perëndimit gjatë disa shekujve të kaluar. Njohuritë e pseudointelektualëve mbi kolonializmin vijnë vetëm nga shtypi dhe masmediat kështu që ata nuk e dinë se kultura dhe ekonomia janë dy determinant logjike që qëndrojnë në një raport të caktuar, kurse janë të lidhura përmes një marrëdhënieje të ndërsjellë të shkakut dhe të pasojës. Pseudointelektualët e këtillë, ashtu si tradicionalistët, subjektivitetin materialist /spiritualizmin ose objektivitetin/ e shohin si dy qenie të ndara e të pavarura. Ata nuk e kuptojnë se kur e përsërisin thënien "religjioni është opium për masat", ata e pranojnë tezën se religjioni nuk është ekskluzivisht vetëm një superstrukturë - një prodhim i mënyrës së marrëdhënieve prodhuese dhe ekonomike të shoqërisë. Me një fjalë, ai është baza dhe shkak kryesor i çdo gjëje. Me fjalë të tjera, ata ia kanë veshur religjionit një

rol kauzal, një rol i cili atij i mundëson të gjejë rrugën e vet në infrastrukturën ekonomike të shoqërisë.

Maks Veberi ka treguar se madje edhe në Krishterim religjioni individualist, respektivisht tërësia shpirtërore dhe morale është kufizuar nga raporti i zemrës së njeriut dhe Zotit, kurse sektet katolike dhe protestante kanë luajtur dy role të kundërta sa i përket qytetërimit materialist, progresit ekonomik, nevojës së kapitalizmit dhe progresit teknologjik të Perëndimit. Përderisa njëra ka luajtur rol pozitiv, roli i tjetrës ka qenë negativ. Me fjalë tjera, në qoftë se i hedhim një sy hartës gjeografike të Perëndimit, ne do të vërejmë një bashkërenditje midis religjionit dhe rrethanave ekonomike. Duke i shpjeguar në dritën e parimit të Dyrkemit (Durkheim) se dy fenomene të bashkërenditura gjenden në marrëdhënie kauzale, vërejmë se Protestantizmi paraqet një Krishterim pozitiv, racional dhe të kësaj bote. Kjo është kështu ngase të gjitha vendet protestante, kur flasim për nga aspekti material, janë vende kapitaliste me industri të zhvilluar (p.sh. SHBA-të dhe Gjermania). Nga ana tjetër, duhet të pranojmë faktin se Katolicizmi paraqet, me fjalë të tjera një Krishterim negativ dhe aristokrat dhe pikërisht për këtë shkak sa i përket industrializimit dhe kapitalizmit, të gjitha shoqëritë katolike janë relativisht shoqëri më të prapambetura (p.sh. Spanja dhe Italia). Përveç kësaj, vendet në të cilat ushtrohen që të dy këto religjione, mund të vendosen diku ndërmjet këtyre dy poleve në korelacion pozitiv ose në proporcion të drejtë ndaj përpjesës protestante/katolike (p.sh. Franca, Anglia, etj.).

Po qe se religjioni i monasticizmit (eremitarisë) do të konsiderohej si një element i fuqishëm për determinimin dhe formësimin e jetës materiale dhe ekonomike të ithtarëve të vet, atëherë e njëjta plotësisht do të ishte e vërtetë edhe për atë religjion, monasticizmi i të cilit është përpjekja dhe lufta e shenjtë; për religjionin, interpretues i të cilit është “lajmëtari i armatosur” dhe ithtar i të cilit është Aliu; për religjionin, historia e të cilit fillon ndërmjet politikës dhe përpjekjes (xhihadit); për religjionin, tagra e të cilit është baras me lutjen; dhe për religjionin i cili - krahas me dëlirësinë morale, me përhapjen spirituale, mistike dhe krahas me progresin kulturor - i ka ndërtuar shoqëritë, sistemet politike e ekonomike dhe qytetërimin. Në qoftë se Krishterimi monastik është një forcë që e formëson jetën materiale të ithtarëve të vet, atëherë i këtillë është edhe Islami, parullat e të cilit gjithmonë kanë qenë për t’i luftuar shtypësit në tokë; Islami i cili synon nga formimi i një pushteti të përgjithshëm dhe universal; islami i cili këtë botë e konsideron si lavër për botën tjetër; Islami i cili i fton të shtypurit që të ngrenë krye, të luftojnë, të bërtasin e të përбетohen; Islami i cili me Aliun si simbol i dëlirësisë e i devocionit paraqet prototip të rafinimit dhe misticizmit shpirtëror; i cili ngjashëm me liderët bashkëkohorë të lëvizjeve antieksplotuese konsideron se ekonomia, si infrastrukturë e moralit dhe e materializmit shpie në drejtim të spiritualitetit. Në qoftë se Krishterimi flet se si të jetojnë ithtarët e tij, atëherë kështu flet edhe Islami, I Dërguari i të cilit në mënyrë, të qartë ka theksuar se **“ai që e harron ekonominë, sikur ta ketë harruar Ditën e gjykimit”**. Ndërkaq, një ithtar i Islamit, Ebu Dherri, tërë jetën e vet ia kushtoi luftës kundër pushtetit fetar dhe halifatit islamik, për parimin se “i tërë kapitali duhet të shpërndahet ndërmjet njerëzve kurse thesarin që e kanë grumbulluar disa persona, patjetër duhet konfiskuar”¹⁷, kështu që parimi i barazisë së njerëzve të mos

¹⁷ Ebu Dherri nuk foli për pasurinë e drejtë (hallall) apo të padrejtë (haram). Ai nuk diskutoi se a thua pasuria është fituar me anën e sanksionimeve fetare apo jo. Ky lloj i diskutimit ishte ngjarje e shpeshtë në oborrin e Uthmanit (Osmanit) nga njerëzit si Ka’b el-Ahbar dhe Ebu Hurejre. Sipas Ebu Dherrit, çdo lloj i pasurisë është si njollë në fytyrën e pronarit, sepse ajo është vjedhur nga njerëzit me anën e marifetllëqeve religjioze ose joreligjioze. Edhe sipas mendimit të Aliut, çdo pasuri e grumbulluar paraqet indikacion se të drejtat e dikujt janë cenuar. Në Kur’an, pasuria personale ose kapitali është krim: marifetllëqet juridike (kulah-i sher’i) ishin zbulime të mëvonshme.

vlejë vetëm përpara Zotit, por gjithashtu edhe përpara pushtetit; jo vetëm në botën tjetër por edhe në këtë botë, dhe më në fund, jo vetëm përpara “shkallës së drejtësisë së Zotit”, por gjithashtu edhe përpara pasurisë publike. Islami është ai i cili bëri që Ebu Dherri të befasohet kur e sheh të uriturin i cili ndonëse në shtëpi nuk ka asgjë për të ngrënë, ai megjithatë nuk ngre krye dhe nuk e nxjerr shpatën e tij nga milli. Përkundër mësimëve të liderëve tjerë fetarë dhe moralistë, të cilët pohojnë se varfëria është motra e religjionit dhe se e ndihmon lulëzimin e tij, mësimet e Islamit flasin se “kur varfëria hyn në shtëpi nëpër njëren derë, atëherë besimi del nëpër derën tjetër”. Unë flas për atë Islam liderët e të cilit e barazojnë varfërinë me blasfeminë, dhe për Islamin, Imami i të cilit haptaz pohon se “njeriu i cili e sakrifikon këtë botë për fenë e tij, është i njëjtë me njeriun i cili fenë e tij e sakrifikon për këtë botë, dhe se këta nuk janë pjesëtarë të qarkut tonë”. Islami është një fe realiste që e do natyrën, fuqinë, bukurinë, mirëqenien, pasurinë, progresin dhe plotësimin e të gjitha nevojave të njeriut - deri në atë masë sa që Zoti i tij përbetohet në gjërat dhe fenomenet e bukura dhe të dobishme materiale si dhe i çmon lart nderin, gëzimin dhe rehatinë e jetës së njeriut. I Dërguari i tij është njeri i jetës, i politikës, i fuqisë dhe madje edhe i bukurisë. Libri i tij më tepër flet për natyrën, kurse më pak merret me metafizikë. Në vend që të flasë për të luturit, ai flet për përpjekjen dhe e diskuton fatin e “pakicës e cila dominon mbi jetën e shumicës”. Ai i thërret njerëzit që t’i nënshtrohen vetëm Zotit, ndërsa kërkon rebelim kundër shtypjes, padrejtësisë, injorancës dhe jobarazisë. Ai kërkon nga njerëzit që të luftojnë kundër nëpunësve të vrazhdësisë dhe të parasë, si dhe kundër rabinëve dhe predikuesve. Islami nuk paraqet thjesht vetëm një superstrukturë, sepse ai e ka mëkëmbur udhëheqjen dhe drejtësinë si dy parullat dhe karakteristikat më të qëndrueshme, dhe se është fe “fillimi dhe titulli i së cilës është shkruar me gjak”. Historia e tij është shkruar me rebelimin dhe luftën kundër shtrembërimit të realitetit dhe kundër shtypjes së masave. Të gjithë liderët e tij e dhanë jetën e vet në shtigjet e rezistencës e të përpjekjes. Siç ka thënë Çendëlli (Chandell), Islami është një besim që fenë, nga bota tjetër, e ktheu në këtë botë, në mënyrë të njëjtë si Sokrati që e zbriti filozofinë nga qielli në tokë. Muslimanët mbi supet e veta e bartin barrën e rëndë të përgjegjësisë për shoqërinë dhe madje edhe të misionit universal, duke i luftuar të ligat dhe duke u përpjekur që ta sjellin fitoren e humanizmit, të lirisë, drejtësisë dhe të mirësisë. Përveç kësaj shoqëritë muslimane janë të pasura me qytetërim, fuqi, krijimtari intelektual, shkencore dhe artistike, me nder, fitore dhe liri. Kultura e tyre është përplot me burime shpirtërore, idealiste, jetëdhënëse, gjallëruese, si dhe me burime të mendimit të lirë dhe të frymës së pavarur. Ajo është një det përplot me furtuna të gjenive të logjikës, të estetikës e të ndjenjave, që kontribuon në dëlirësinë e shpirtit, përsosjen e moralit dhe në sensibilizimin e njeriut. Me fjalë tjera, kultura islame është e begatuar mbi vetëdijen e qenieve njerëzore, mbi pavarësinë, personalitetin dhe mbi zemërgjerësinë e tyre. Megjithatë nga pikëpamja e kolonizatorëve, Islami paraqet një krijesë abstrakte dhe të kufizuar fetare, ashtu që mund të krahasohet me religjionet e nirvanës në Budizmin indian, të magjisë në Taoizmin kinez, me monasticizmin e Katolicizmit të Amerikës Latine, me gjysmë religjionet autoktone, ose me traditat lokale të totemizmit, tabuizmit, animizmit dhe fetishizmit australian apo atij afrikan.¹⁸

¹⁸ Kolonializmi gjithashtu kishte të bëjë edhe me këto religjione. Ndonëse religjionet nuk janë marrë me çështje shoqërore e politike, ato megjithatë kanë qenë mbrojtës të traditave shoqërore, kolektive dhe mënyrës së jetës familjare nëpër rajonet ku kanë dominuar. Kundër sulmeve të kolonializmit, i cili dëshironte që për qëllimet e veta të fshijë çdo gjë, të shkatërojë shoqërinë, jetën, ekonominë dhe rregullimin shtetëror (këto i bënte me shpejtësi të hatashme), dhe t’i zëvendësojë me një model uniform, këto religjione tradicionale kishin një potencial të vetëdijshëm dhe të pavetëdijshëm me të cilin u rezistuan sulmeve të lartpërmendura.

Parakushti për arritjen e pragut të kolonializmit universal dhe të imperializmit ekonomik nga ana e Perëndimit, ishte njohja e mirë e Islamit. Islami në vetë Evropën, respektivisht në Spanjë e ndërtoi njërin nga qytetërimet më të mëdha të botës. Me qindra vite dhe në raste të shumta, Evropa është ndeshur me Islamin, si në Lindje, ashtu edhe në Perëndim. Madje edhe gjatë periudhës në të cilën Islami ka vuajtur nga dobësitë sociale, nga përçarjet fetare dhe nga çintegrimet politike (p.sh. periudha e Kryqëzatave), Evropa ka marrë plagë të rënda nga Islami. Ai përgjithmonë e ka larguar ndikimin religjioz të saj nga Irani, Mesopotamia, Siria, Palestina dhe madje nga Azia e Vogël dhe Anadulli. Përveç kësaj, gjatë shekujve të fundit, Evropa ishte dëshmitare e dominimit të Islamit dhe të forcës goditëse dhe kërcënuese të tij mbi vendet e Evropës Lindore, në Austri dhe në Itali. Në të vërtetë, gjatë shekullit të nëntëmbëdhjetë, muslimanët dy herë e rrethuan edhe vetë Vjenën. Historia e ka mësuar Evropën se Islami nuk ishte një fe e cila i kufizonte ithtarët e vet që të izolohehen vetëm rreth xhamive, të mos i kushtojnë kujdes botës dhe asaj që ndodh në të, dhe të preokupohen vetëm me përgjërimet mistike dhe me tronditjet e vdekjes. Islami është një fe që me një shpejtësi të hatashme gjeneron lëvizje, krijon fuqi, mundëson ngritje të vetëdijes, e nxit sensitivitetin politik dhe përgjegjësinë shoqërore që kanë të bëjë me fatin e tij. Dhe, në fund, Islami nuk është shandan i xhamisë, por ai është një forcë që e ngre mendjen, i thërret të shtypurit që të ngrenë krye, dhe që vazhdimisht pasurohet nëpër fushëbetejat e frymës së besimit, të shpresës dhe të trimërisë. Si mundëj që kolonizatorët e Perëndimit të hyjnë në tokën islame, të depërtojnë në zemrën e shoqërisë së saj, ta trazojnë jetën e ithtarëve të tij dhe organizimin tradicional të tyre, t'i plaçkisin resurset e tyre, qytetet e tyre t'i shndërrojnë në tregje, muslimanët t'i bëjnë imitatorë absurdë, të pavlefshëm dhe johumanë, pa kurrfarë konsiderate serioze mbi "rrezikun e Islamit" që u tregua në të kaluarën? Kjo u arrit me mënjanimin e krejtësishëm të Islamit nga ana e liderëve pseudoreligjiozë (shibh-u mulla) ose me preokupimin e muslimanëve me gjërat imagjinare.

CILA ËSHTË ZGJIDHJA?

Në qoftë se shoqëria, në të cilën gjysma e popullatës nuk di asgjë për fenë, kurse gjysma tjetër atë e di në mënyrë të shtrembëruar, duhet të përjetojë një revolucion intelektual dhe shpirtëror; në qoftë se duhet të fillojë një renesansë fetare; në qoftë se duhet ta ringjallë skeletin e vdekur, të kalbur dhe të deformuar të kulturës; në qoftë se duhet të gjenerojë karakteristika progresive me elemente dinamike dhe udhëheqëse - qofshin ato elemente që në të kaluarën kanë mbetur të fshehura dhe për të cilat gjenerata e re nuk di asgjë, ose elemente të cilat deri sot kanë qenë të përziara me pjesë të jashtme, të imagjinuara, të fabrikuara apo të helmueshme, ose elemente të cilave nën glorifikimin e pamendueshëm të riteve dhe ritualeve u është hequr fryma, kuptimi, lëvizja apo edhe objektivi dhe kështu me ndihmën e miqve injorantë, ose të autoriteteve hipokrite dhe të padrejta janë varrosur dhe janë harruar - dhe në qoftë se shoqëria e këtillë i rizbulon dhe i diskuton këto elemente vitale, duke u lejuar atyre që të rrjedhin në kontekst të kohës; atëherë secili që posedon së paku një njohuri minimale shkencore për edukimin modern apo atë tradicional, do të duhej ta ketë të qartë se kushti i vetëm i domosdoshëm është bashkëpunimi dhe kooperimi i të gjithë njerëzve të ndershëm dhe i mendimtarëve të lirë dhe të ndërgjegjshëm, të cilët e kanë kuptuar tragjedinë. Në qoftë se fryma jetëdhënëse, dinamike dhe kreative e Islamit duhet të ringjallet, atëherë që të gjithë mendimtarët e lirë dhe njerëzit me përgjegjësi, të cilët e njohin historinë tragjike të Islamit në kohën e tyre, duhet të kuptojnë se rrugëdalja e vetme nga kjo situatë është që ta zgjidhin

“kontradiktën ogurzezë” dhe “dualitetin mashtrues” nga të cilat vuan shoqëria e tyre. Unë këtu i kam parasysh ata individë të cilët shohin se shtrembërimi i realitetit paraqet shkatërrim, poshtërim dhe kërcënim për zhdukjen dhe eliminimin e tyre, dhe të cilët e kuptojnë dhe e ndjejnë përgjegjësinë shoqërore, njerëzore dhe ideologjike kur shohin se në një vend feja disa herë është sulmuar, për t’ia shtruar udhën armikut, kurse në një vend tjetër ajo sipërfaqësisht është glorifikuar, për t’i mbajtur masat në errësirë. Me frymën jetëdhënëse dhe krijuese të Islamit, unë i referohem frymës e cila për një kohë të shkurtër e nxit revolucionin, kulturën dhe historinë, dhe njeriut i cili në mesin e dekadencës, injorancës, përçarjes, dobësisë, kapitullimit, varfërisë, mjerimit, diskriminimit, në mesin e gjysmë-religjionit, fanatizmit të marrë, besëtytnisë dhe barbarizmit, pra në mesin e tërë këtyre, megjithatë është plot me gjallëri dhe syçelë. Unë i referohem frymës e cila e shkrep shkëndinë jashtë dashurive, mendimeve dhe aspiratave të larta, dhe frymës e cila i ndez revolucionet e fuqishme të bazuara në përpjekjen e përhershme (xhihadin) dhe në martirësinë (shehadetin). Unë i referohem frymës e cila ka ndërtuar një qytetërim përplot me fuqi dhe pasuri dhe frymës e cila i dha jetë një kulture me mendime dhe ide gjeniale, me ndjenja të dëlira shpirtërore, me thellësi të intelektit dhe me zemra të ndritura. Unë gjithashtu i referohem asaj fryme e cila njerëzimit i la në trashëgim një letërsi përplot me bukuri humane, me ideale të drejtësisë, të barazisë njerëzore dhe të unitetit njerëzor, me virtyte, me sinqeritet dhe me një letërsi që i pasqyron ndjenjat e brendshme të njerëzimit.

Me një prapavijë të këtillë, është turp i madh që grindja midis pseudointelektualëve dhe liderëve pseudoreligjiozë, shoqërinë tonë e ka ndarë në dy grupe, me ç’rast njëra palë është e preokupuar me shkujesjen, kurse pala tjetër me fanatizmin. Mu kjo grindje e ka zmadhuar distancën ndërmjet njeriut tonë të rëndomtë bashkëkohor dhe njerëzve të kënduar, ndërmjet tregtarëve dhe njerëzve nga universiteti, ndërmjet pleqve dhe të rinjve, ndërmjet atyre që janë edukuar në sistemin e vjetër dhe atyre që janë edukuar në sistemin e ri, si dhe ndërmjet ulemave dhe shkencëtarëve që nuk janë religjiozë. Ky dualitet i rrejshëm ka shkaktuar që dy duart e një trupi dhe dy krahët e një shpendi të luftojnë kundër njëri-tjetrit, në vend që të bashkohen të luftojnë armikun agresiv, gënjeshtar e të fuqishëm. Kjo na ka bërë që ta zhvillojmë luftën qesharake të modernizmit kundër tradicionalizmit, të modës së vjetër kundër asaj të resë, ndërkaq lufta e vërtetë është lufta ndërmjet Lindjes dhe Perëndimit, ndërmjet prodhuesit dhe konsumatorit, ndërmjet kolonizatorit dhe të kolonizuarit, ndërmjet pronarit dhe të pronësuarit, dhe ndërmjet dekadencës dhe progresit. Dhe, së fundi, kjo na ka bërë të merremi me luftimin “religjioz” të atyre “që nuk janë religjiozë” dhe me luftimin e fanatikëve injorantë pseudo-religjiozë kundër fanatikëve më injorantë pseudoreligjiozë. Me qëllim që ta tërheqin vëmendjen nga realiteti objektiv, nga dhembjet e vërteta dhe nga çështjet serioze që i kërcënohen besimit tonë, shoqërisë sonë, të tashmes sonë si dhe fatit tonë të ardhshëm, nxitësit e kësaj grindjeje i kanë nxjerrë në shesh problemet abstrakte dhe problemet e devocionit, kështu që inteligjencien tonë të re e kanë mbajtur të preokupuar me maskën e intelektualizmit, ndërsa inteligjencien tonë tradicionale e kanë preokupuar me idenë e “mbrojtjes së religjionit”.

Zgjidhja e vetme është inkorporimi i frymës Mesianike Islame në skeletin, gjysma e të cilit është paralizuar dhe është kalbur, kurse gjysma tjetër është e zbrazët dhe pa shpirt, kështu që gjenerata e humbur e cila është tjetërsuar nga vetvetja dhe është e ndarë nga të gjitha rrënjët shpirtërore dhe kulturore - rrënjë këto që e forcojnë dhe e solidarizojnë individualitetin dhe personalitetin social tek njerëzit - të mund t’i rikthehet vetvetes, trashëgimisë së vet kulturore, historisë dhe moralit të vet dhe të “vetëdijësohet”. Vetëm

atëherë gjenerata e humbur mund të shpëtojë nga rreziku i nihilizmit, i absurditetit, i zbrazëtisë shpirtërore, i dëshpërimit filozofik dhe intelektual, dhe të hyjë në kuadrin e pikëpamjeve të hapura dhe të ndritura që e gjenerojnë vetëdijësimin unitar (tevhidin). Kthimi nga vetvetja është shpresa e vetme e cila gjeneratës së humbur do t'i mundësonte të ngrihet lart kundër përbindëshit kërcënues të Perëndimit, i cili tërë magjinë dhe nishanin e vet e ka përqëndruar në drejtim të bombardimit total kulturor, intelektual, estetik dhe moral të kësaj gjenerate, kështu që pas pushtimit të aftësive shpirtërore dhe mendore të saj, pas zbrazjes së saj nga të gjitha vetitë njerëzore, pas shfuqizimit të fuqisë e të rezistencës logjike të saj, siç janë aftësia për të kritikuar, për të gjykur, për të kuptuar, për të zhvilluar, për të testuar, për të “zgjidhur” dhe për të zbuluar - me një fjalë, pas rënies shpirtërore të saj - Perëndimi ta sundojë atë si nga aspekti ekonomik, ashtu edhe nga ai politik. Ringjallja e jetës kulturore dhe shpirtërore të gjeneratës së humbur dhe kthimi i saj nga vetvetja është kursi i vetëm i cili do të mund ta aftësojë atë që të qëndrojë me këmbët e veta, të ecë në rrugën e vet, ta rikthejë krenarinë e lëkundur dhe më në fund t'i rezistojë dhe ta shkatërrojë përbindëshin e Perëndimit.

Sa u përket masave, religjioni, i atillë siç është predikuar, paraqet një agjent që e paralizon arsyen, e pengon mendjen, e degjeneron vullnetin, shkakton pesimizëm dhe dëshpërim social, e justifikon dhe kërkon nënshtrim absolut si dhe tolerancë ndaj *status quosë*, e inkurajon besëtytninë, i bën të pranueshme përsëritjet iracionale, kërkon shfaqje të ritualeve dhe veprimeve të pakuptueshme, e shton frikën dhe dyshimet e pabaza, e mbron dashurinë e pafrytshme dhe urrejtjen, i preokupon njerëzit me miqtë dhe armiqtë e panjohur të cilët madje as nuk ekzistojnë, dhe më në fund i argëton njerëzit me atë që nuk ekziston ose pa kurrfarë nevojë i parandalon ata që të mos i kushtojnë kujdes asaj që ekziston, apo që duhet t'i kushtohet kujdesi i duhur. Si rezultat i kësaj, religjioni i popullarizuar është një religjion nga i cili përfitojnë tri grupe - Faraonët (fuqitë politike), Hosrosët (fuqitë ekonomike) dhe Bal'ami-Ba'ûrâ (inteligjencia pseudoreligjioze) - ndërsa viktimë është vetëm një grup i veçantë: njerëzit.¹⁹

Në një situatë të këtillë tragjike, faktori i mrekullueshëm që mund ta eliminojë religjionin dehës - religjionin e injorancës, të varfërisë dhe të nënshtrimit absolut - nga fryma dhe nga konteksti i jetës është vetëm “religjioni i vërtetë”. Religjioni (feja) paraqet një fenomen të çuditshëm që luan role kontradiktore në jetën e qenieve njerëzore. Ai shkatërron dhe ringjall, zgjon dhe vë në gjumë, robëron dhe çliron, mëson butësi dhe revoltë etj. Thënë shkurt, historia e njerëzimit është histori e luftës së “religjionit kundër religjionit” e jo histori e luftës së religjionit kundër ateizmit. Historia islame në të vërtetë paraqet një rrëfim të këtyre dy roleve të fesë në mesin e klasave të ndryshme të shoqërisë. Ajo është histori e luftës së Islamit kundër Islamit dhe madje edhe histori e luftës së Kur'anit kundër Kur'anit (si në luftën e Siffinit). Ashtu siç është e vërtetë dhe siç dihet mirë se Islami logjik dhe progresiv dhe Islami lëvizës dhe i lëvizjes gjithmonë dhe gjithkund është mundur nga Islami devijant dhe dekadent dhe nga Islami i stagnimit dhe i kompromisit, po ashtu edhe personi realist dhe mendimtari i lirë e di mirë se mënyra e vetme për t'i bishtëruar këtij të fundit dhe për ta fshirë atë nga mendja dhe jeta e njerëzve, është që të zëvendësohet me një Islam fillestar, të gjallë e të vërtetë. Në këtë çast, ne shohim se as intelektualët që nuk e njohin Islamin, e as njerëzit

¹⁹ Këto katër grupe (të fuqishmit, pseudointelektualët, të pasurit dhe masat e gjera) luajnë rol të rëndësishëm në mendimin e Sheriatit. Tri të parat janë të bashkuara kundër të katërtit. Lufta e vazhdueshme ndërmjet këtyre është një motor në lëvizjen e historisë.

pseudoreligjiozë të cilët nuk janë të vetëdijshëm për kohën e tyre në të cilën jetojnë, nuk mund t'i përmbushin nevojat tona të menjëhershme. Vetëm mendimtarët e lirë islamologë janë në gjendje që nga njëra anë ta vetëdijësojnë gjeneratën e tjetërsuar dhe të zhgënjyer dhe t'ia bashkangjesin shoqërisë nga e cila janë larguar, dhe nga ana tjetër, me ndihmën e revolucionit të frymës dhe mendimit të Islamit të vërtetë, t'i nxjerrin dhe rafinojnë energjitë e humbura religjioze të cilat tani janë zënë në kurth. Unë i referohem fuqisë së pafundme të besimit e cila në këtë çast është e mbuluar, e panjohur apo që shpenzohet kot. Kur të shfrytëzohet si duhet, atëherë kjo energji do t'i mobilizojë dhe frymëzojë historinë, shpirtin, qytetërimin, mendimet dhe jetën tonë.

Ajo që është e nevojshme është një revolucion intelektual dhe një rilindje islame, një lëvizje kulturore dhe ideologjike e mbështetur mbi bazat më të thella të besimit tonë dhe e pajisur me resurset më të pasura që i posedojmë. Me një fjalë, neve na duhet Islami. Pa dyshim se vetëm ata të cilët janë fëmijë të kohës së tyre dhe, siç thekson Çendëlli (Chandell), që mund ta ringjallin historinë e popujve të vet - atë histori e cila është fosilizuar në të kaluarën, ka vdekur apo është e ftohtë dhe e sigurt, e ka ngrirë jetën e shoqërisë së saj dhe asaj ia ka pamundësuar që të jetojë, dhe historinë e cila me tërë dinamizmin e saj duhet që një herë e përgjithmonë të rrjedhë nëpër shtratin e kohës së sotme - mund të marshojnë në këtë rrugë dhe nën udhëheqjen e tyre ta vënë këtë kohë të paqenë, e cila është humbur larg nga lëvizja e historisë dhe është bërë lodër në duart e pushtetmbajtësve bashkëkohorë.

Pyetja është se ku të gjenden njerëzit e këtyllë. Problemi ynë qëndron në atë se universitetet tona jo vetëm që nuk kanë lindur dhe janë rritur apo që janë tjetërsuar nga sistemi ynë tradicional i edukimit, por ato kanë qenë në kundërshtim me to. Sistemi ynë i ri i edukimit nuk është zhvilluar si plotësim apo si vazhdim i sistemit tonë të vjetër. Ai filloi të zhvillohet duke ia kthyer shpinën kulturës sonë dhe duke e kthyer fytyrën nga Perëndimi. Kjo e shpjegon faktin se përse dy sistemet edukative funksionojnë në një izolim aq të madh nga njëri-tjetri. Universitetet tona janë në relacion ndaj institucioneve edukative evropiane sikur të kishin qenë ndërtuar diku në ndonjë vend apo në ndonjë tokë pa histori, diku në Afrikë ose në Amerikën Latine. Askush nuk e ndien se ato janë vazhdim i trashëgimisë mijëvjeçare të edukimit të vazhdueshëm universitar. Në të njëjtën kohë, qendrat tradicionale të edukimit (havzat) i kanë mbajtur dyert e mbyllura pa lënë asnjë dritare të hapur në drejtim të pikëpamjeve të reja shkencore dhe intelektuale. Nuk ka shenja se ato kanë vepruar krahas universiteteve gjatë këtij gjysmëshekulli. Ato kurrë nuk janë ndier të rrethuara nga Perëndimi, sepse gjithmonë e kanë ruajtur qasjen tradicionale të shkollimit. Ky dallim dhe tjetërsim ndërmjet universiteteve bashkëkohore dhe shkollave tradicionale ka pasur një ndikim të thellë në ngritjen kulturore dhe strukturën sociale të inteligjencies sonë. Ato krijuan në shoqërinë tonë dy grupe të tjetërsuara dhe dy mjedise të kundërta shkencore dhe intelektuale, dhe që të dyja i kufizuan brenda kulturës së vet dhe pikëpamjeve të veta. Islamologjia akoma mësohet vetëm nëpër shkollat tradicionale. Prandaj, njerëzit tanë të arsimuar nuk janë as të pajisur me kulturën e re evropiane e as që e njohin si duhet Islamin, ose thënë ndryshe, ata e kanë studiuar Islamin por nuk kanë njohuri për pamjen e jashtme bashkëkohore, për pikëpamjet ndaj botës, për metodologjinë dhe situatën në botë. Duke folur në përgjithësi, asnjëri prej këtyre grupeve nuk është në gjendje t'i nxitë ndryshimet që kanë për qëllim përkufizimin e Islamit të vërtetë në kohën e sotme. Për realizimin e një objektivi të këtyllë, neve na nevojiten njerëz të cilët i kuptojnë dhe i njohin të dy kulturat.

Mirëpo për fat të mirë, në radhët e këtyre dy grupeve (ato që janë edukuar nëpër shkollat tradicionale dhe ato që janë edukuar nëpër universitete) ka edhe individë të atillë të cilët nuk e pranojnë frymën dominuese të mjedisit të vet. Ata nuk janë vetëm produkte të faktorëve shoqërorë, por janë njerëz që e ndërtojnë dhe e formësojnë mjedisin e tyre. Këtu bëjnë pjesë ata shkencëtarë të universiteteve që kanë studiuar në Evropë ose në Iran. Ata i njohin të dyja kulturat. Ata janë ekspertë të një lëmi të caktuar shkencor, por nuk janë si ata intelektualët përsëritës dhe të mykur të cilët janë fabrikuar sipas kallëpeve evropiane, që mendojnë njësoj dhe që pa kurrfarë rezerve e konsumojnë dhe e përhapin çdo prodhim kulturor të importuar nga Perëndimi. Këta shkencëtarë nuk janë të lumtur kur asimilohen apo kur evropëizohen, siç thotë Tekizade “nga thembra gjer në kokë”. Përkundrazi, ata bëjnë pjesë në radhët e mendimtarëve të lirë, të cilët Sartri i përshkruan kështu: “Në Botën e Tretë dhe në shoqëritë e prapambetura ku askush nuk e hap gojën pa lejen paraprake të Evropës, ata i thanë mendimet e veta dhe kanë diçka të thonë kundër pikëpamjeve të importuara evropiane”. Ata janë njerëz që mund të mendojnë për vete, të shohin për vete, të kuptojnë vetë dhe më në fund vetë të zgjedhin. Ata nuk përsërisin çdo gjë që u thonë. Ata nuk janë medime për transmetimin e koncepteve perëndimore dhe nuk funksionojnë si makina përkthyes për popullin e vet. Ata janë mendimtarë të lirë; nuk janë pseudoevropianë; janë njerëz që e kanë tejkaluar shkallën e imitimit dhe e kanë arritur shkallën e pjekurisë e të pavarësisë shkencore dhe intelektuale. Ata e kanë mësuar metodologjinë hulumtuese bashkëkohore dhe i kanë përvetësuar pikëpamjet shkencore nga civilizimi evropian, por këto i kanë shfrytëzuar me qëllim që t’i kuptojnë shoqërinë, historinë dhe kulturën e tyre. Nga njëra anë, duke e ndier përgjegjësinë për fatin e fesë dhe të popullit të vet, dhe nga ana tjetër, duke e njohur për së afërmi botën dhe kohën e sotme, ata përpiqen të hapin një rrugë të re për një lëvizje të pavarur dhe kreative të mbështetur mbi kulturën dhe besimin e pasur dhe të vërtetë islam. Synimi i tyre është i dyfishtë: a) që gjeneratën e re e të arsimuar, e cila si majmunët e imiton Perëndimin dhe nga kolonizatorët ka pësuar skllavërim intelektual e shpirtëror, ta nxjerrin në rrugë të drejtë, dhe b) t’i mobilizojnë dhe lirojnë masat e vjetra statike religjioze nga prangat e tyre reaksionare, nga traditat e tyre të ngrira, nga pavetëdija dhe fanatizmi i tyre pseudoreligjioz, nga besëtytnia, degjenerimi dhe nga shprehitë e trashëguara nëpër mendjet e tyre. Synimi i tyre është që ta nxjerrin dhe rafinojnë fuqinë e pashfrytëzuar fetare e cila është e groposur në thellësitë e shoqërisë sonë - fuqi kjo e cila tani gjendet në formën e energjisë statike dhe të ngrirë dhe është e mbuluar me shtresa të injorancës e të shtrembërimit - dhe ta transformojnë në një energji konstruktive e dinamike, e cila intelektualëve tanë do t’ua kthejë besimin kurse masat tona fetare do t’i vetëdijësojë.

Fatmirësisht, sot një lëvizje e këtillë është shkrirë ndër intelektualët, të cilët gjer më tani kanë jetuar jashtë kontekstit të shoqërisë dhe kanë qenë konsumatorë të mendimit dhe të opinioneve të mbështjella me kolonializmin kulturor. Kjo lëvizje mund të karakterizohet si luftë për transformimin e modernistëve dhe të pseudoevropianëve në mendimtarë të lirë dhe njerëz të qytetëruar. Kjo është një lëvizje, në të cilën njerëzit që e godasin Perëndimin e lirojnë vetveten nga prangat e robërisë intelektuale dhe nga imitimi i të huajve - teknikë kjo në të cilën kolonizatorët kulturorë gjatë këtij shekulli kanë investuar aq shumë, vetëm e vetëm që të prodhojnë dhe krijojnë ndërmjetës dhe me qëllim që ta përmbushin vakuumin e tjetërsimit dhe të konfliktit ndërmjet “vendasve” dhe “evropianëve”. Qëllimi i kësaj lëvizjeje është që ta çrrënjosë sëmundjen e “adhurimit të të tjerëve” apo “shëmbëllimë e Perëndimit” nga mendjet dhe zemrat e njerëzve. Ajo është përhapur nëpër shoqëritë anëmbanë Botës së Tretë, e veçanërisht në

radhët e zezakëve afrikanë, të cilët më shumë se kushdo tjetër kanë qenë viktime të kolonializmit të ri kulturor. Intelektualët e mëdhej si Franc Fanoni, Aime Cesaire, Julius Njerere, Kenijata dhe Umer Mevludi janë liderë të kësaj lëvizjeje, qëllimi i së cilës është që modernistët pseudoevropianë dhe pseudointelektualë të shoqërive koloniale t'i kthehen botës së vetvetes.

Kjo lëvizje krijoi një revolucion në fushën e kulturës, në njohuritë mbi fenë, në pikëpamjet politike, në kuptimin e thellë social, në letërsi, histori, poezi, art, në moralin, në relacionet ndërnjerëzore dhe madje edhe në mënyrën e vrojtimit dhe kuptimit të jetës. Ajo papritmas në botë transformoi një gjeneratë të tërë - gjeneratë kjo e cila ishte viktimë e zhvendosjeve kulturore dhe mbytjes shpirtërore të kolonializmit perëndimor; gjeneratë e cila mburrej me ndikimin e Perëndimit; gjeneratë e cila ishte tjetërsuar nga "vetvetja" dhe ishte imitatore e thjeshtë e evropianëve; gjeneratë kjo e cila me fanatizëm të patundur dhe pa mëshirë i shkatërronte të gjitha vlerat e veta fetare, shkaqet historike të lavdisë, karakteristikat kulturore dhe morale dhe çdo gjë që ishte "e vetja", dhe me këtë rast u hapte vend vlerave të importuara perëndimore; gjeneratë kjo, pjesëtarët e së cilës rrinin së bashku dhe kënaqeshin me përluljen e tyre, talleshin me fenë, kombin dhe me sistemin moral të tyre, i çnderonin vlerat e tyre dhe gjërat e shenjta, kurse çdo fjalë nga Evropa, çdo veprim dhe ligësi e pranonin si dëshmi; gjeneratë kjo, njerëzit e së cilës ishin robër të papaguar të të huajve, dhe të cilët, në konfrontim me Evropën e huaj dhe më me famë e humbën sedrën dhe ranë në një inferioritet të atillë, saqë madje edhe personalitetet e mëdha si Gandi dhe Tagore i luteshin ekzekutuesit dhe okupatorit të tyre. Por, jashtë kësaj gjenerate të ndryshuar, lindën fytyra të reja, të cilat pa frikë dhe me guxim të tyre e shkallmuan errësirën e shekujve të kolonializmit dhe e ndriçuan Botën e Tretë.

Lufta për liri dhe pavarësi nga kolonializmi kulturor gjithashtu filloi edhe në shoqëritë islame. Nën ndikimin e lëvizjes për "kthimin nga vetvetja", e cila ekzistonte në radhët e intelektualëve, shkrimtarëve dhe artistëve të Botës së Tretë, u krijuan valë të mëdha në mesin e grupeve të reja të edukuara me ide të Perëndimit që mund të haseshin nëpër vendet islame. Nën ndikimin e liderëve të parë, të cilët shumë vite para Fanonit dhe Cesaireit e filluan dominimin e tyre kulturor dhe e njohën dimensionin kulturor të kolonializmit politik e ushtarak të plaçkitësve dhe agresorëve të "civilizuar" evropianë, lëvizjet e hershme filluan të shkaktohen nga ana e mendimtarëve të vetëdijësuar fetarë. Lëvizjet e këtilla kishin kahe të njëjtë me lëvizjen e Sejjid Xhemaluddin Esedabadit, e cila e mori formën e "kthimit nga paraardhësit" (Selefijje), në krye me Muhammed Abduhun i cili e mbronte qëndrimin për kthimin nga Kur'ani, dhe me Al-lame Ikbali, i cili e propozonte filozofinë e "vetes" dhe të gjithë mendimtarët fetarë i ftonte në Rindërtimin e Mendimit Fetar në Islam. (Lahore: Muhammad Eshref, 1962). Qëllimi i këtyre mendimtarëve ishte që t'i zgjojnë shoqëritë e tyre islame të përgjumura. Ndryshe nga ajo se pseudointelektualët dhe ata që s'e njohin realitetin nuk mund t'i kuptojnë fjalët e këtilla, lëvizjet e Sejjid Xhemalit, Abduhut, Ikbali dhe të tjerëve nuk ishin lëvizje reaksionare dhe regresive që donin kthimin e kohës prapa. Këta individë ishin njerëzit e parë që i mirëpritën shkencat e reja ndërsa studimeve fetare dhe shkencave islame ua dhanë frymën e kohës së tyre, pikëpamjet e reja dhe qytetërimin evropian. Ata ishin liderët përparimtarë dhe modernistë të qendrave të vjetra kulturore dhe arsimore që lëvizjen për "kthimin nga vetvetja" e filluan edhe në radhët e inteligjencies. Kjo lëvizje që në radhët e inteligjencies islame filloi para një shekulli, e që pastaj u përhap edhe në mesin e intelektualëve të rinj, me gjasë origjinën e ka nga dy pole të ndryshme dhe të larguara mes vete. Sidoqoftë, në kohën e sotme të dyja lëvizjet

po marshojnë në rrugën e njëjtë dhe në drejtim të caktuar të njëjtë. Ky është shkaku që mendimtarët e lirë, të cilët nga dy pole të largëta e kanë arritur vetëdijen e përbashkët dhe identike dhe natyrisht i kanë ndër përgjegjësitë e njëjta intelektuale dhe shoqërore, më shumë se kurdoherë e kanë kuptuar nevojën e bashkëpunimit dhe të koordinimit me njëri-tjetrin. Qëllimi i përbashkët i tyre është ringjallja e jetës dhe e lëvizjes që kanë qenë viktimë e “reaksionit të brendshëm” në bashkëpunim me “kolonializmin kulturor të jashtëm”. Në shoqëritë islame, historia, kultura, fryma shoqërore, institucionet dhe vlerat njerëzore të të cilave janë formësuar nga Islami, kjo paraqet mënyrë të re të vështrimit të Islamit i cili duhet ringjallur.

Islami është ai drejt të cilit duhet të kthehemi, jo vetëm pse është fe e shoqërisë sonë, formues i historisë sonë, shpirti i kulturës sonë, ndërgjegje e fuqishme, lidhëse e fortë e njerëzve tanë dhe themel i moralitetit dhe spiritualitetit, por për shkak se ai gjithashtu paraqet edhe “vetë” pjesën humane të njerëzve tanë. Natyrisht se, kur zgjerohet lufta kulturore e shpirtërore kundër kolonializmit kulturor të Perëndimit; kur synohet ikja nga “adhurimi i të tjerëve”, nga mungesa e personalitetit apo nga mungesa e pavarësisë së spiritualit; dhe kur përpqemi të qëndrojmë në këmbët tona, të ndërtojmë vetëdijen tonë njerëzore si dhe ta ringjallim kulturën tonë historike dhe autenticitetin intelektual, ne duhet t’i rikthehemi Islamit. Ne doemos duhet të gjejmë strehim te Islami, ngase vetëm ai është fe që e tejkalon kombin dhe historinë. Ne duhet t’i rikthehemi Islamit me qëllim që me kulturën dhe spiritualitetin e pasur të tij ta përmbushim vakuumin e sotëm kulturor. Duke e luftuar kulturën dhe duke i mënjeluar mjeshtritë e kolonizatorëve, ne duhet të armatosemi vetëm me Islamin, ngase ai për këtë ekziston. Ne gjithashtu duhet t’i rikthehemi Islamit sepse në sytë tanë dhe në sytë e shumë islamologëve jomuslimanë të cilët Islamin e kanë studiuar vetëm për nga pikëpamjet e vlerave humaniste të tyre, dhe për shkakun se Islami, ashtu siç e kanë pranuar shumë liderë politikë dhe ushtarakë të kolonialistëve evropianë, është faktori më i madh antikolonialist që jo vetëm i reziston kolonializmit, por edhe ngrihet kundër dhe synon pavarësi prej tij.²⁰

Kështu, jo vetëm për të ringjallur shoqërinë tonë dekadente, për t’i mobilizuar masat tona të prapambetura, për pavarësimin e kombit tonë, për rikthimin ndaj traditave tona historike me qëllim të zbulimit të identitetit tonë të vërtetë kulturor dhe historik, por gjithashtu edhe për t’u aftësuar që ta mbijetojmë agresionin e pamëshirshëm të vlerave të importuara perëndimore dhe shkeljen nga të gjitha anët, ne patjetër duhet të mbështetemi në Islamin ngase e kemi kuptuar se ai paraqet të vërtetën e cila mund t’i kënaqë nevojat tona njerëzore, t’u përgjigjet pyetjeve tona filozofike dhe të mundësojë strehim për pasigurinë e rrezikshme ideologjike, për jostabilitetin e sotëm të vlerave tona morale si dhe të dhembjeve sociale, të kundërthënieve, të diskriminimit dhe të metave tona. Jo vetëm që ne duhet “të kapemi për litarin e All-llahut” (Kur’ani, 3:103) për t’u përballuar rreziqeve që na janë drejtuar, por ne gjithashtu duhet të mbështetemi në Islamin, sepse duke marrë parasysh krizën bashkëkohore të ndërgjegjes së njeriut së bashku me pezullimin filozofik të qytetërimit të vetëm dhe me rezultatet e përpjekjes së njeriut bashkëkohor - i cili në zenitin e fuqisë së tij është i paralizuar; i cili përkundër faktit se me teknologjinë e tij fluturoi në gjithësi, në tokë e ka arritur absurditetin, dëshpërimin dhe kotësinë; i cili përderisa nëpër të gjitha shkollat e reja e të vjetra të të menduarit e humbi besimin; dhe i cili në kulmin e fuqisë së pikëpamjeve shkencore dhe etjen për një ideologji - Islami e dëshmoi aftësinë e tij që, si një doktrinë e hapët dhe e thellë, me pikëpamje botërore dhe si një strukturë progresive, të jetë i dobishëm dhe i

²⁰ Shih “*Pedar, Mâdar mâ Muttahamîn*” në Vepra të përmbledhura, vëll. 22 (Teheran 1361-1982, fq. 55-170)

përshtatshëm për kohët e ndryshme dhe rrethanat e ndryshme. Islami ka treguar se në vete përmban një filozofi shkencore të historisë të mbështetur në unitetin, një determinizëm të përgjithshëm shkencor dhe një optimizëm pozitiv humanist dhe historik të bazuar në nocionin e fitores së pashmangshme të dobtëve dhe klasave të shtypura. Ai ka një pikëpamje shoqërore popullore dhe përparimtare, e cila beson në vlerat fundamentale të drejtësisë, të barazisë dhe të udhëheqjes së zgjedhur. Islami beson në konfliktin e pashmangshëm ndërmjet dy poleve sociale të së vërtetës kundrejt uzurpimit, në aftësinë krijuese kundër pronësisë dhe në shoqërinë kundër individit. Përfundimisht, Islami është dëshmuar si një filozofi antropologjike progresive, e cila bazohet në humanizmin dhe beson në esencën e ngjashmërisë së njeriut në Zotin, në aftësinë ultra-materiale të tij, në hyjninë e tij, në përgjegjësinë universale dhe të vërtetën. Ai gjithashtu beson në evolucionin e përhershëm dhe të pakufishëm të njeriut, dhe kështu e fton atë që nëpërmjet natyrës dhe realitetit të ngjitet tek Zoti, si dhe nëpërmjet dominimit mbi çështjen dhe angazhimit të fuqive natyrore. Islami beson në mohimin e të gjitha vlerave racore, etnike, fisnore dhe tradicionale dhe në mëkëmbjen e një shoqërie gjigante njerëzore (Ummet) mbi faqen e dheut, e cila bazohet në barazinë ekonomike dhe njerëzore si dhe në idealet madhështore dhe hyjnore. Kësisoj, Islami mund të prezentohet si “ideologji”, “kahe”, “udhëheqje”, “besim”, “shpjegim spiritual i botës” dhe si përgjigje ndaj çështjeve më fundamentale që e preokupojnë shpirtin fluturues të njeriut bashkëkohor. Atëherë pra, ç’duhet bërë?

Atmosfera intelektuale e shoqërisë sonë, përkatësisht ambienti i veçantë i inteligjencies së sotme bashkëkohore, gjithnjë vazhdon të mbetet nën influencën e mendimeve dhe të shijes së Perëndimit. Pavarësia kulturore dhe shkencore nga Perëndimi, akoma nuk është asgjë tjetër përveç se një dëshirë e largët. Institucionet tona universitare, shkencore dhe arsimore, mediumet, rrethanat ideologjike, shpirtërore dhe morale të shkrimtarëve tanë, të përkthyesve, poetëve, artistëve, sociologëve dhe ekspertëve të shkencave natyrore, akoma në vete përmbajnë dy karakteristika të vjetra: a) tjetërsimin e tyre nga (dhe ndonjëherë në drejtim nga) vetvetja, nga feja e tyre, kultura e tyre, nga pikëpamjet dhe karakteri i tyre shpirtëror, dhe b) fascinimin e madh nga varësia ndaj Perëndimit dhe madje demonstrimin e paskrupullit të ideve perëndimore dhe të modernizmit të çrrënjësuar dhe neveritës. Në një atmosferë të atillë, gjithkush merr frymë nga ajri i Perëndimit, gjithkush i konsumon vetëm ato produkte morale, intelektuale dhe artistike të importuara nga Perëndimi, dhe askush nuk mbrohet nga depërtimi i kulturës së huaj. Ndonëse vuajtja është e pamasë, vetëm disa njerëz rezistojnë dhe me sinqeritet përpiqen të bëjnë diç që ta armatosin gjeneratën e tyre të pambrojtur e të paarmatosur. Ata kanë për qëllim që të njerëzit të nxisin një besim të ri e të fuqishëm dhe një pikëpamje progresive e të pavarur, kurse me begatitë e tyre të vërteta kulturore dhe shpirtërore ta përmbushin vakuumin ekzistues të besimit dhe atë kulturor. Për t’i luftuar mallrat e makinerisë së Perëndimit të cilat në shoqërinë tonë depërtojnë dhe konsumohen në forma të ndryshme (libra, filma, programe të radios dhe të televizionit, teatër, art, klube të ndryshme), dhe për t’i ndaluar pseudointelektualët dhe asimiluesit, këta njerëz duan të nxisin një revolucion të thellë për zgjimin dhe ndërtimin e personalitetit, i cili do të gjeneronte risi intelektuale dhe ideologjike, fuqi mendore dhe intelekt, fuqi të zgjedhjes ose, me një fjalë, do t’i formësonte mendimtarët e lirë.

Pyetja është se a thua këta shpirta të mendimtarëve të lirë, të cilët e kanë arritur ndërgjegjen dhe ndiejnë se kanë një mision pejgamberik, nuk do të mbesin të izoluar. A thua mesazhi i tyre do të dëgjohet nga hallet e këtij shekulli që i preokupojnë njerëzit?

Mos vallë rrezeveprimi i mendimeve dhe ideologjive të tyre do të kufizohet me muret e mbyllura të klasave të tyre, me faqet e pakta të librave, me artikujt apo konferencat e tyre? Këta mendimtarë të lirë a mund të bëjnë ndonjë dallim, meqë janë aq të shkapërderdhur dhe u mungon çfarëdo kuptimi apo programi? Njeriu posaçërisht duhet t'i ketë parasysh këto pyetje kur ballafaqohet me faktin se këta intelektualë bashkëkohorë kryesisht jetojnë në margjinat e shoqërive të tyre. Ata nuk kanë kurrfarë lidhjeje me masat. Ata janë të kufizuar brenda botërave të tyre subjektive, intelektuale, artistike dhe shoqërore, ndërsa kanë gjuhë, parulla, art, letërsi, frymë, kulturë, sjellje shoqërore, ndjenja dhe ideale të cilat nuk u përngjajnë dhe shëmbëlajnë atyre të njerëzve të zakonshëm.

Natyrisht se mendimtari kreativ dhe i vetëdijësuar, i cili përpiket të krijojë një revolucion fundamental në mënyrën e të menduarit dhe të vetëdijes sociale dhe ideologjike të shoqërisë së tij, do të kënaqej me një orvatje të kufizuar ndaj shtresës së hollë të inteligjencies dhe të të arsimuarve. Ai do të ndihej i suksesshëm sepse i ka prezentuar mendimet e veta nëpër ligjëratat gjatë orëve të mësimit që i ka mbajtur dhe kështu e ka ndryshuar mënyrën e të menduarit të nxënësve të tij. Ndoshta ai do të ndiente se ka arritur sukses sepse në një revistë ka botuar një artikull shkencor që u kushtohet intelektualëve dhe lexuesve të cilët: a) janë të ngritur dhe b) artikujt e këtyllë i lexojnë dhe i kuptojnë, ose ndoshta ai ka botuar ndonjë libër nga i cili kanë dobi ata që e lexojnë, apo ka mbajtur ndonjë ligjëratë. Ndoshta ai do të ndiente kënaqësi sepse ka shkruar një poezi, në të cilën e vërteta është fshehur nën simbolikën e shumtë të kuptimit të dyfishtë, të kontradiktave, metaforave, sarkazmave apo aluzioneve, ashtu që atë do ta kuptonte vetëm një numër i vogël njerëzish. Por mendimtari i këtyllë nuk është mendimtar i lirë. Mendimtari i lirë nuk është vetëm filozof, shkencëtar, artist apo ekspert i letërsisë, ndonëse ai mund të jetë njëri prej tyre. Siç ka thënë Chandelli, "Mendimtari i lirë është një lloj profeti". Pas Të Dërguarit të fundit Muhammedit, mendimtari i lirë është ai i cili e vazhdon misionin e peygamberisë në histori. Mendimtar i lirë është një individ i vetëdijshëm që është dërguar të kryejë një mision në mesin e njerëzve të vet dhe t'i drejtojë ata nga vetëdijësimi, liria dhe përsosuria njerëzore, si dhe t'u ndihmojë atyre që ta ruajnë vetveten nga injoranca, politeizmi dhe nga shtypja. Karakteristikë e brendshme e mendimtarit të lirë është socializimi i tij, aftësia e tij të gjendet ndërmjet njerëzve dhe të ndiejë përgjegjësi për fatin e të robëruarve dhe të shtypurve. Mendimtari i lirë, siç do të thoshte Chandelli, është një profet i cili nuk pranon shpallje apo zbulon profetikë, por e mban barrën dhe përgjegjësinë e tyre. Mendimtarët e lirë, ngjashëm me të dërguarit e kohëve të vjetra, dallohen nga filozofët, nga njerëzit e penës, shkencëtarët, mistikët, nga njerëzit fetarë dhe nga artistët të cilët jetojnë vetëm me njerëzit si ata, të izoluar, larg prej njerëzve të zakonshëm dhe në margjinat e shoqërive të tyre, nëpër male, nëpër manastire dhe tempuj, në universitete, shkolla, librari apo të mbyllur nëpër shtëpitë e veta. Këta të fundit e bëjnë punën e vet pa ditur asgjë për fatin historik të njerëzve, për vuajtjet apo nevojat e tyre, dhe e arrijnë shkallën e filozofëve të mëdhenj, të murgjve fetarë, të mistikëve ose të gjenive të artit. Ndryshe nga këta, kur i dërguari e pranonte misionin e tij, ai pa u vonuar fare shkonte në zemrën e shoqërisë së tij për t'i kërkuar njerëzit. Shpalljet e para për shembull, i urdhëruan Muhammedit që të dalë nga izolimi dhe vetmia në të cilën gjendej, të lë mënjanë jetën e tij personale, private, familjare dhe grupore, dhe të shkojë ndërmjet njerëzve që t'ua japë shpresën, t'ua tërheqë vërejtjen, t'i sulmojë simbolet e gënjeshtreve, të injorancës dhe besëtytnisë, t'i dërrmojë zotërat e rrejshëm që njerëzit vetë i kishin krijuar, t'u tregojë masave të skllëvërve, të privuarve dhe njerëzve të

pashpresë se në të shumtën e rasteve grupet e vogla i sundojnë grupet e mëdha t'u premtojë të dobtëve dhe të dënuarve se me vendimin e Zotit të Plotfuqishëm atyre u jepet e drejta për udhëheqjen dhe trashëgiminë e tokës, t'i porositë njerëzit që të bëjnë vepra të mira e jo të këqija, t'i mbrojnë njerëzit e skllavëruar nga dominimi i shtypësve dhe murgjit hipokritë, dhe t'u prijë atyre drejt lirisë, drejt tokës së premtuar, lavdisë dhe drejtësisë, dhe më në fund, t'i ftojë njerëzit që nga poshtërsitë e tokës të ngjiten në qiell, t'i falen Zotit e jo individëve dhe ta pranojnë drejtësinë e Islamit në vend të padrejtësisë së religjioneve tjera.

Të jesh i popullit, të rritesh midis tij dhe të jesh me të është njëri nga kuptimet e fjalës "Ummi" ("I Dërguari që nuk di as të shkruajë e as të lexojë" Kur'ani, 2:156). Vetia që t'i përkasë popullit paraqet tipar të veçantë shoqëror të të dërguarit dhe të mendimtarëve të lirë, të cilët janë trashëgimtarë të të dërguarve. Kësisoj, ata nuk mund të jetojnë të izoluar e të fshehur nga njerëzit, apo siç thonë evropianët nëpër "kullat e fildishta" të tyre, ose siç e thekson Kur'ani, të mbështjellë në mantelat e vet dhe që e shohin vetëm punën e tyre. Në këtë mënyrë, Platoni mund t'ua mbyllë njerëzve derën e kopshtit të tij akademik, të thotë se "ata që nuk e njohin gjeometrinë nuk mund të hyjnë në këtë kopsht", ndërsa mund të hyjnë vetëm ata shkencëtarët e rrallë që e njohin gjeometrinë, që meditojnë për republikën, utopinë, poezinë, të vërtetën, moralin, për drejtësinë dhe trimërinë. Ai mund të injorojë faktin se në Athinë disa mijëra skllavër kanë shërbyer si zëvendësim për gomarët për tridhjetë familje aristokrate, të cilat, sipas Platonit, ishin të vetmet nga radhët e të gjitha qenieve njerëzore që në gjakun e tyre kishin përzierje të virtyteve dhe të bujarisë. Nga ana tjetër, Muhammedi nuk vepronte kështu, por përkundrazi. Ai i kaloi vitet e rinisë edhe si bari në shkretëtirat, në shtëpinë e Hadixhesë, apo në shpellën e Hirasë duke medituar. Por, në çastin kur u shpall I Dërguar, nga lartësia e kodrës së vetmuar e të heshtur të tij, ai zbriti me të shpejtë dhe shkoi mu në zemrën e qytetit të Mekkes. Shpalljen e parë ai e transmetoi në majën e kodrës Safa, mu përballë *Dar-un-Nedves*, aty ku gjendej vendtubimi i bujarisë (mexhlisi) dhe mu përballë zotërave të rrejshëm të shoqërisë së tij. Muhammedi i la mënjane pengesat e shtëpisë, shkoi të banojë në xhami dhe derën e dhomës së vet e hapi nga xhamia - e cila paraqet shtëpi të popullit. Kjo tregonte se, prej çastit kur ai u bë njeri i besueshëm dhe peygamber i ummetit, i cili tani ishte i dërguar që e bartte shpalljen, doli nga mbulesa, nga veshja në të cilën që mbështjellë ashtu siç ishin mbështjellë të tjerët.

Sot shkencëtari, filozofi apo fetari, pa i kushtuar kurrfarë vëmendjeje asaj që ndodh në botë, mund ta varrosë veten me punë në skajin e zyrës së tij, në shkollë, në laborator, në klasë ose në shtëpinë e vet.

Sido që të jetë, njeriu si Sejjid Xhemaluddin Esedabadi nuk mund të kënaqë veten me njohuritë duke i adhuruar apo zbërthyer intuitat mistike, duke i përcjellë tronditjet e trupit apo duke i përcjellë hulumtimet e përimtësuarra në jurisprudencë, letërsi, filozofi e tjerë. Ose, pas promovimit për doktor shkencash, Muhammed Ikbali nuk mund të vishej me mantelin e filozofit universal, të pranojë postin e profesorit të universitetit, t'i tubojë rreth vetes studentët e tij dhe elitën e shkencëtarëve, të zërë një vend në tendën e errët të imperializmit britanik në Indi, ndërsa nga ana tjetër, t'i injorojë problemet e shoqërisë së tij. Pa marrë parasysh gjenialitetin dhe diturinë e tij, ai megjithatë nuk mund të fliste sa të donte për Sokratin, Aristotelin, Platonin, Ibn Sinanë, Mulla Sadran për Xhelaluddin Mevleviun, apo për sferën e filozofisë së lartë dhe të pohojë se ka ndier kënaqësi që e ka provokuar Aristotelin, e ka kritikuar Ibën Sinën, ka shkruar shpjegime për veprat e Mulla Sadrit dhe se e ka kuptuar të vërtetën që askush para tij nuk e ka

ditur. Po e zëmë se ai ka menduar që njerëzit analfabetë të Indisë dhe muslimanët e prapambetur, nuk kanë mundur t'i kuptojnë idetë e tij; cilat ishin obcionet e tij? Ai nuk mundej as ta izolojë veten, ta privojë nga komunikimi me njerëzit e tij dhe të mbesë i preokupuar me intuitën filozofike, të dalldisur dhe mistike, e as të lejojë që vendi i tij dhe margaritarët e tij të merren e t'i shiten ndonjë blerësi tjetër. Është e vërtetë se bashkatdhetarët e prapambetur nuk e kuptonin atë; por meqë ishte mendimtar i lirë dhe i ngritur, ai nuk deshë as të ikë e as të izohet. Ai e kuptoi se ishte i dërguar me mision të caktuar ndërmjet njerëzve. "Vetvetja" (Hudi) filozofike e tij nuk ishte vetëm një teori e specializuar. Ajo ishte një frymë revolucionare, të cilën ai dëshironte t'ia japë skeletit të shoqërisë së tij. Transformimi intelektual asnjëherë nuk mund të kufizohet me pozitën e limituar e të fortifikuar të inteligjencies. Mendimtari i lirë duhet të zbresë nga "kulla e fildishtë" tek masat e gjera, sepse siç thotë Chandelli, të flasësh për njerëzit kur ata nuk janë aty është gënjeshtër ose punë e kotë. Ata që flasin për njerëzit, shoqërinë, kolonializmin, Botën e Tretë, etj., kurse rrinë ulur nëpër kafenetë luksoze në pjesën veriore të Teheranit apo nëpër vendet tjera, mund ta quajnë veten sociologë, politikanë, shkencëtarë, filozofë, shkrimtarë apo artistë, por ata nuk janë mendimtarë të lirë.

Ata individë të rrallë, nga radhët e elitës sonë të arsimuar, të cilët kanë arritur të vetëdijësohen, më nuk mund të mbeten brenda suazave të grupit specifik shoqëror të tyre. Përgjegjësia ndaj shoqërisë, e cila paraqet pjesë përbërëse të mendimtarit të lirë, i shtyn ata që t'i tejkalojnë interesat individuale dhe grupore dhe i bën ta flakin mënjanë rrobën e profesorit, të shkrimtarit, ekspertit, shkencëtarit, të hulmtuesit, përkthyesit, filozofit apo të artistit. Rroba e këtillë e mbyll njeriun në vetvete me qëllim që ta mbrojë integritetin akademik dhe reputacionin shkencor të dikujt, si dhe e pengon atë që t'u bashkohet masave të gjera. Kjo përgjegjësi ndaj shoqërisë shkakton që intelektualët e vetëdijësuar të zbresin e të dalin nga shpellat në të cilat janë izoluar dhe nga statusi i lartë e i privilegjuar i shoqërisë, ashtu siç bëri I Dërguari i Islamit, t'u bashkangjiten njerëzve dhe të kuptojnë se edhe ata janë vetëm njerëz. Ajo i shtrëngon që të bashkohen me njerëzit e zakonshëm, me ata që janë quajtur "shtazë të pasofistikuar", përkundër faktit se nga mesi i tyre dolën heronjtë më të shquar. Ndjenja e përgjegjësisë shoqërore i shtyn mendimtarët e lirë e të vetëdijësuar që të lidhen me njerëzit e thjeshtë dhe të tolerojnë mashtrimin, përbetimin, akuzat, fyerjen, gënjeshtren dhe intrigën, ndonëse që të dyja palët e lartpërmendura shtiren sikur nuk pajtohen me qëllimet përfundimtare. Përveç kësaj, ata duhet t'i durojnë edhe kritikën e shumta nga njerëzit e sëmurë që vuajnë nga anonimiteti dhe xhelozia, nga njerëzit të cilët nuk mund të arrijnë as nivelin e nxënësve të intelektualëve dhe nga analfabetët, nga ata që kurrë s'kanë dëgjuar as për fjalorin e rëndomtë në fushat shkencore dhe nuk kanë aftësi për të lexuar madje as një artikull nga një libër për fëmijë.²¹

Mendimtari i lirë i dëgjon kritikën dhe pikëpamjet "shkencore" e të "argumentuara" të kritikës, por nuk u përgjigjet fare, sepse ata kanë për detyrë të realizojnë vepra me përgjegjësi të mëdha shoqërore.

Këta mendimtarë të lirë dëshirojnë të ndezin një revolucion intelektual dhe të besimit në shoqëritë e tyre, t'i transformojnë pikëpamjet e përgjithshme, shkencore dhe kahet shpirtërore të gjeneratës së tyre, krahas vakuimit ekzistues dhe urrejtjes së besimit të mobilizojnë valën e fuqishme logjike dhe racionale të besimit fetar, të paraqesin Islamit e vërtetë në rrethanat ekzistuese të tjetërsuara e të harruara, njerëzve të tyre t'ua

²¹ Gjatë përshkrimit të këtyre llojeve të karaktereve, Sheriati i ka ndër mend kritikuesit e vet, për të cilët ai kishte përçmim të madh dhe mendim të ulët.

transmetojnë mesazhin e të dërguarit të tyre, të fillojnë një rilindje islame dhe një reformë të logjikshme e progresive fetare në shoqërinë dhe në kohën e tyre. Pyetja është se në ç'mënyrë ata mund ta arrijnë këtë, kur dihet se janë të shkapërderdhur, të paorganizuar dhe të tjetërsuar nga masat e gjera? Në ç'mënyrë ata mund t'i fokusojnë apo përqëndrojnë aktivitetet e tyre të pakoordinuara? Në ç'kahe ata mund t'i drejtojnë shërbimet e ndryshme të tyre. Çfarë plani kanë për përhapjen e ideologjisë së tyre në mesin e gjeneratës së re! Cilën dalje do ta shfrytëzojnë për të zbritur nga kullat e fil-dishta dhe çfarë ure do të ndërtojnë mbi hendekun e madh e të thellë që i ndan ata nga masat e gjera? Fundja, ç'duan të bëjnë ata? Cili është programi i tyre? Çfarë burimesh kanë në disponim? Mbi kë duan të mbështeten? Prej ku duan të fillojnë dhe në ç'mënyrë? Dhe, ç'është më kryesorja, ç'mund të bëjnë ata për aktorët e vjetër e me përvojë, të cilët e luajnë rolin e intelektualëve, që drejtohen nga duart e pasura e të fuqishme të kolonializmit kulturor, dhe që në mënyrë të përsosur e tërheqëse i interpretojnë "rolet e reja të hutimit"? Nga ana tjetër, si mendojnë ata t'ia dalin në krye me masat injorante dhe aktorët e shkathët që e luajnë rolin e liderëve fetarë dhe i shfrytëzojnë "mënyrat e vjetra të hutimit"?

Këta individë të cilët e kanë arritur vetëdijësimin dhe, nëpërmjet shkencave islame dhe besimeve të fuqishme fetare që e rritin përgjegjësinë, janë bërë mendimtarë të lirë, mu ashtu si individët të cilët në njohuritë përparimtare të kulturës së tyre islamike dhe me pikëpamjet logjike islame atyre ua kanë dhënë misionin e udhëheqjes e të arsimimit, (fjala është për dijetarët islamikë), kanë një përgjegjësi më të madhe.

Ashtu siç është i vështirë roli i intelektualëve pseudofetarë nga ana tjetër, përgjegjësia e mendimtarëve të lirë fetarë nëpër shkollat tradicionale (havzat) është më e rëndë dhe më e madhe. Ata nuk veprojnë në një mjedis në të cilin mungon Islami, por në një mjedis të mbushur me Islamin fals e të shtrembëruar. Detyra e intelektualëve është lufta në tokën e blasfemisë, kurse detyra e mendimtarëve të lirë fetarë është lufta në zemrën e Islamit. Armiku i intelektualëve nuk është as duarzbrazët e as mban ndonjë idhull të qartë që vërehet apo bie në sy. Vijat janë të qarta, kufijtë janë mirë të përcaktuar, kurse Islamin nga jofeja e ndan një lumë i tërë. Mirëpo, sido që të jetë, mendimtarët e lirë fetarë, të cilët në duart e veta e kanë Kur'anin, patjetër duhet t'i luftojnë njerëzit që Kur'anin e përdorin si mburojë nëpër flamujt dhe bajonetat e veta. Ata patjetër duhet të ballafaqohen me njerëzit, në vendbanimet e të cilëve si nga kosheret e bletëve njeriu dëgjon vrundullimin e lutjeve dhe të recitimit të Kur'anit. Dhe kjo është një detyrë shumë e rëndë. Pra, ç'duhet bërë!

SYNIMET

1. Njerëzit fetarë dhe liridashës të kësaj shoqërie duhet të jenë të bashkuar. Këtu mendoj për ata, të cilëve vetëdija dhe humanizmi ua kanë dhënë përgjegjësinë e lartë për "vetëdijësim dhe udhëheqje", dhe për ata, të cilëve shpërblimi islam i Muhammedit dhe shkolla e Aliut, e cila kërkonte drejtësinë (Shiizmi) ua kanë dhënë përgjegjësinë e madhe për t'i mbrojtur vlerat e vërteta dhe hyjnore të Islamit dhe humanizmit.
2. Njerëzit duhet të ruhen nga dy kurthe mashtruese (dy teatro), të cilat në rrugën e tyre i kanë vendosur me duart e veta. Ata duhet të ruhen, ashtu që masat, në emër të fesë, të mos bien pre e injorancës, e besëtytnive dhe emocioneve, e traditave abstrakte të dëmshme dhe të padobishme, me ç'rast religjioni i ndershmërisë, i zgjuarësisë, i lëvizjes dhe i lavdisë, nuk do të bëhet bartës i gënjeshtrave dhe hutimeve.

Njëzërit duhet të ruhen kështu që gjenerata jonë më e re dhe intelektualët tanë të mos udhëhiqen nga vështrimi i shtrembër i realitetit, për të ikur nga religjioni, dhe gjatë procesit të ikjes të bien në kurthin e goditjeve të cilat vijnë nga gjahtarët e Perëndimit dhe nga imitatorët që më tepër u përngjajnë majmunëve. Kjo do të thotë që të mos kapen në rrjetën komplekse të kolonizatorëve kulturorë dhe në kurthin e makinerisë propagandistike të fuqive dominante botërore; kështu që ata nuk do të shkojnë nga gremina dhe kotësia, dhe nuk do të humbin aftësinë e tyre për të dalluar, për të zgjedhur dhe rezistuar, për të humbur origjinalitetin e tyre njerëzor e kulturor, dhe të shndërrohen në krijesa të buta e pa identitet të cilat konsumojnë çfarëdo produkti subjektiv dhe material që u afrohet.

3. Gjer më sot Perëndimi i ka mësuar intelektualët dhe inteligjencien tonë për botën dhe rreth saj. Ai na ka treguar se ç'është qytetërimi apo kultura. Ai neve na i ka shpjeguar Lindjen, Perëndimin, shkencat, religjionin, filozofinë, arsimimin, sistemet shoqërore, sistemet ekonomike, udhëheqjen politike, mënyrat e të jetuarit, moralin e ri, letërsinë, artin, estetikën etj., apo me një fjalë, të gjitha aspektet e jetës së njeriut, si ato personale, ashtu edhe ato që kanë të bëjnë me shoqërinë. Perëndimi për ne i ka interpretuar dhe zgjedhur ato gjëra në mënyrën që ne të mendojmë për to. Madje edhe feja jonë, historia, letërsia, arti, figurat historike dhe vlerat njerëzore na janë shpjeguar nga ana e Perëndimit. Që të mësojmë për vetveten dhe t'i kuptojmë vlerat tona historike, islamike dhe shpirtërore, ne kemi pritur se së pari ç'do të thonë "mësuesit absolutë". Mendimtarët tanë, shkencëtarët tanë, hulumtuesit dhe madje edhe shkrimtarët që merren me temat islame dhe me poezinë persiane, të gjithë këta janë konsumatorë të produkteve të importuara të makinerisë kulturore të Perëndimit, kështu që hulumtuesit janë shndërruar thjesht në përkthyes të veprave të Perëndimit. Kjo është ajo që e mendonte Sartri në parathënien e tij në një libër të Fanonit, kur thotë se Perëndimi e ka zakon të sjellë në Evropë ca njerëz nga Afrika, Azia dhe Amerika Latine, të cilët i çon të bëjnë një xhiro rreth Parisit, Londrës apo Amsterdemit, ua mëson disa manire evropiane, me qëllim që ata pastaj të luajnë rolin e ndërmjetësve dhe të jenë transmetues të asaj që Perëndimi dëshiron të importohet në Botën e Tretë. Dhe, kur një ditë, këta njerëz do të kthehen në vendet e veta, ata si zëdhënës do t'i përsëritin gjërat që i kanë mësuar në Perëndim për viset e largëta të Azisë, Afrikës apo Amerikës Latine. Për ne ka ardhur koha që të shfaqim guximin dhe ta themi atë që e mendojmë. Apo, siç e thotë Sartri, ne duhet gjetur guximin që idetë dhe përvojat evropiane të mos i vjellim prapë nëpër vendet tona.

4. Ne patjetër duhet “t’i kthehemi vetvetes”.²² Kjo nuk do të thotë se ne duhet ta flakim të tashmen, t’ia kthejmë shpinën ardhmërisë, apo në mënyrë fanatike të flakim çdo gjë që është e re dhe me çdokush t’i kthehemi së kalurës. Përkundrazi mendoj unë, ne duhet t’i rikthehemi “vetes sonë, njeriut tonë, kulturës dhe besimit tonë”. Kjo parullë nuk përkrah një lëvizje revolucionare. Ndryshe nga ajo që e pandehin pseudointelektualët, “kthimi nga vetvetja” nuk paraqet ringjallje sipërfaqësore dhe imitim të traditave lokale, zakoneve dhe adeteve. Kjo nuk është vjellje prap e së

²² Parulla që disa intelektualë të zinj (afrikanë) e kanë propozuar është: “Rikthimi nga vetvetja dhe mbështetja në traditën kombëtare dhe historike”. Kjo është një mënyrë për t’iu kundërvënë Perëndimit, i cili racën e zezë e tregon si racë pa krijimtari kulturore dhe që kurrë nuk ka qenë krijuese e kulturës së vet, kështu që zezakëve u sugjerohej se nuk kanë alternativë tjetër përpos që të punojnë për evropianët dhe të jenë imitatorë të Perëndimit. Parulla e intelektualëve afrikanë për t’u rikthyer nga kultura autoktone, në këtë mënyrë paraqet moto progresive. Ajo mund të krahasohet me përshkrimin e të ndjerit Xhelal el-Ahmed, në librin e tij Garbzadegî (*Goditjet e Perëndimit*), në rastin kur bëhet fjalë për shoqërinë iraniane.

Megjithatë, sipas mendimit tonë, gjatë konfrontimit me Iranin dhe Islamin, Perëndimi nuk e ka mohuar ekzistencën e kulturës sonë tradicionale. Përkundrazi, Perëndimi jo vetëm që e pranon kulturën tonë, por ai madje këtë e bën në mënyrë të egzagjeruar. Ai e shfrytëzon kulturën tonë duke i lartësuar vetëm disa aspekte të zgjedhura të saj. Për të glorifikuar të kaluarën tonë kulturore, ashtu siç Perëndimi dëshiron të bëjmë, jo vetëm që nuk zgjidhet asnjë problem yni, por gjithashtu mund të krijohet hapësirë e re për abuzime nga ana e Perëndimit. Në emër të ringjalljes së zakoneve dhe traditave tona etnike dhe në saje të rimëkëmbjes së sjelljeve dhe trashëgimisë vendase, Perëndimi mund të na shtyjë në një fazë të re “reaksonare”. Në të vërtetë, disa vija të kësaj faze të re reaksionare tanimë shihen në formë të sjelljes mendjelehtë dhe imitimit të modës së vjetëruar, si dhe të komunizmit perëndimor e të pakripë, gjëra këto që paraqesin tregues kontradiktorë për stupiditetin dhe naivitetin e individëve të goditur nga Perëndimi. Kjo sjellje artificiale t’i përkujton individët e atij lloji që i vjellin prapë të gjitha ato që “mësuesi i tyre absolut” apo Perëndimi ua kërkon të bëjnë. Kjo të përkujton njeriun nga Lindja, i cili e shijon “ëmbëlsinë” e uthullës, dikush nga Perëndimi i ka thënë se uthulla është e ëmbël. Thënë shkurt, ky lloj i rikthimit të dikujt nga traditat iraniane apo të ndonjë pjese tjetër të Botës islame, që ndryshe mund të quhet edhe “reaksionizëm amerikan”, paraqet formë të re të hutesës dhe është krejtësisht e shëmtuar.

Kur e theksojmë rikthimin nga vetvetja, nuk e mendojmë rikthimin nga e kaluara reaksionare. Ne nuk e nënkuptojmë rikthimin nga mitet e hershme të të parëve e as glorifikimin e eshtrave të tyre të kalbura. Islami i hedh poshtë të gjitha rikthimet e këtij lloji. Ne e kuptojmë rikthimin si kthim nga “vetja jonë njerëzore” me qëllim të gjetjes së personalitetit dhe karakterit tonë, vetes sonë doktrinale dhe historike, dhe ringjalljes së shpirtit tonë krijues dhe vlerave sublimë spirituale. Kësisoj, në parullën e “rikthimit nga vetvetja” ne duhet të pyetemi se nga cila vetvete? A jemi duke folur për veten tonë legjendare dhe mitologjike, veten etnike apo racore, veten historike, tradicionale apo vendase, veten e lashtë apo për veten religjioze? Në qoftë se flasim për veten religjioze, atëherë për cilin religjion mendojmë, Zoroastrianizmin, Manekianizmin,... apo Islamin? Nëse flasim për Islamin, atëherë cilin Islam, Sunnit apo Shiit, dhe cilin Shiizëm, Alevi apo Safevi?

Në eseuin tim “*Rikthimi nga cila vete?*” (Vepra të përmbledhura, vëll. 4, fq. 35-401), unë kam theksuar se rikthimi nga vetja e nënkupton rikthimin nga ajo vete e posaçme e njeriut, e cila është krijuar gjatë historisë, na e ka dhënë personalitetin shpirtëror dhe identitetin kulturor dhe e ka formuar drejtimin tonë intelektual. Mendoj se shpirti i vërtetë e i vazhdueshëm i cili përkundër mbulimit nën gërmadhat, ngjarjet, skenat dhe incidentet historike dhe përkundër mbulesës me barrën e së kaluarës dhe hallet e së sotmes, ka një “lëvizje të pandërprerë” që arrin gjer në kohët e sotme. Unë mendoj për realitetin që me vete e bart humanitetin tonë thelbësor, moralin tonë sublim dhe frymën ideologjike si dhe resurset spirituale dhe mundësitë tona. Kjo është një e kaluar e cila është prezente dhe një histori që është e gjallë dhe lëviz. Kjo nuk paraqet rikthim nga religjioni i vdekur apo nga vetja e lashtë e cila në të kaluarën është ndërprerë ose është varrosur në thellësitë e shekujve, apo në brendinë e pallateve të rrënuara, të cilat historianët dhe shkencëtarët i rikujtojnë nëpër fletët e librave, dokumenteve dhe vjetërsinave të tyre. Ai nuk është kufomë në varrezat e së kaluarës, të cilën arkeologët duhet ta nxjerrin dhe ta shtyjnë të lëvizë dhe të jetojë. Vetja që e paramendoj unë e paraqet “njeriun e përjetshëm”. Ai është një person që i mishëron dhe i personifikon ato miliona qenie njerëzore që kanë jetuar gjatë shekujve dhe që i kanë përjetuar ndryshimet, revolucionet, kulturat e ndryshme dhe ideologjitë. Në kohën e sotme ky njeriu jemi ne.

Me tërë këtë përvojë, kjo “vete” pandeh të ketë identitet të përcaktuar dhe posedon shpirt të madh, begati dhe aftësi të pamashë si dhe fuqi të mrekullueshme siç kishte Jezusi (Isai)! Në të njëjtën kohë, kolonizatorët kulturorë dhe përkrahësit e tyre frikësohen nga ai dhe përpiqen që ta shkatërrojnë apo shfuqizojnë! Perëndimi nuk e mohan ekzistencën e këtyllë, por ai dëshiron ta prezentojë atë në formë të shtrembëruar me qëllim që ne të mos mund ta njohim. Perëndimi druan se ne mund ta njohim atë dhe në vend që ta adhurojmë, ne do të kërkonim strehim tek ai. Ai është njeriu që në kaptinën e fundit të jetës së vet kaloi në Islam, në Islamin e Imam Aliut. Ai është “vetja” jonë, ne kundër Perëndimit, kolonializmit kulturor, kundër reaksionizmit, religjionit të shtrembëruar, injorancës, dobësisë, imitimit të verbët të traditave, kundër fanatizmit dhe së fundi, kundër modernizmit të rrejshëm. A jemi “ne” kundër të gjithë të huajve me të cilët ne duhet të konfrontohemi. Ai është vetja në të cilën ne duhet të mbështetemi, dhe është pikërisht ajo vete te e cila ne duhet të kthehemi.

kaluarës. Kjo paraqet një lëvizje progresive për shpëtimin e vetes sonë nga “vetëtjetërsimi” nëpër “eliminimin e të huajës në njeriun tonë dhe në esencën kulturore e shpirtërore”. Kjo është një lëvizje për gjetjen e së vërtetës së humbur dhe vlerave të palaçitura. Kjo është thirrje për t’u mbështetur mbi rrënjët tona. Kjo është lëvizje për të parandaluar të folurit me gjuhën e njerëzve tjerë dhe të ecurit me këmbët e njerëzve tjerë.

5. Ne duhet t’i nxjerrim dhe rafinojmë burimet e panumërta shpirtërore e kulturore, të cilat kanë qenë të mbuluara apo madje të harruara nën mbulesën e errët të historisë, resurse këto për të cilat trashëgimtarët e tyre e kanë humbur aftësinë që t’i shfrytëzojnë; dhe, si pasojë e kësaj humbjeje, ne jemi dëshmitarë se në krye të këtyre pasurive të panumërta e të pafundme që nuk i njeh historia e njerëzimit, trashëgimtarët e tyre jetojnë të rritur, të varfër, të zbrazët dhe të varur nga të huajt.

6. Ne duhet t’i luftojmë paragjykimet shkencore dhe intelektuale, si dhe t’i vëmë në dyshim traditat dhe besimet antinjerëzore dhe antiislamike, të cilat e kanë helmuar dhe paralizuar shpirtin dhe mendimin e shoqërisë. E tërë kjo mund të përcillet nëpërmjet hulumtimit shkencor dhe analizave logjike të motiveve të liga politike, religjioze, filozofike dhe të faktorëve klasorë të cilat kanë qenë prezente përgjatë tërë historisë sonë, si dhe nëpërmjet diagnostifikimit të inovacioneve religjioze, devijimeve dhe justifikimeve negative që janë paraqitur gjatë historisë, dhe ndikimit negativ të tyre në shoqëri, bashkë me pasojat ogurzeza ideologjike dhe praktike në jetën e muslimanëve. Përvojat historike, të cilat zakonisht e përfshijnë luftën e mundimshme ideologjike (medhheb ‘alejhi medhheb)²³, na mësojnë se faktori më i fuqishëm në eliminimin e “religjionit degjenerues dhe dehës” nga zemrat dhe mendjet e njerëzve në shoqëri është “religjioni progresiv dhe syçelë”. Historia e Islamit nuk është kurrfarë përjashtimi. Ajo është rrëfimi i dy llojeve të Islamit përballë njëri-tjetrit.

7. Ne patjetër duhet t’u bëjmë ballë sulmeve të fuqishme e të vazhdueshme të mendimeve helmuese e devijuese, të cilat kanë për qëllim që idealet e shoqërisë sonë dhe të intelektualëve të saj, t’i shembin duke krijuar konfuzion në sistemin tonë të besimit, duke shkaktuar përçarje kulturore dhe duke i këputur lidhjet shpirtërore, të cilat neve na e japin karakterin njerëzor dhe pavarësinë kundrejt Perëndimit. Ne mund të rezistojmë vetëm me krijimin e një lëvizjeje intelektuale të pavarur, duke i tubuar intelektualët e nevojshëm dhe pasuritë ideologjike, duke e shtuar dhe përmirësuar aftësinë për të kritikuar, nivelin e të kuptuarit dhe saktësinë e diagnostifikimit, si dhe duke e rritur fuqinë e rezistencës ideologjike ndër të rinjtë dhe intelektualët tanë.

8. Ne patjetër duhet t’i luftojmë skemat, shpifjet dhe proceset e ndryshme, të cilat kanë për qëllim sjelljen e kolapsit moral të shoqërisë sonë, dhe atë posaçërisht ndër gjeneratën e re dhe në mesin e intelektualëve, ashtu që ata të humbin jo vetëm fuqinë por madje edhe mundësinë për të menduar, dhe për t’i plotësuar detyrat dhe përgjegjësitë. Si pasojë e kësaj, besimi i tyre, ideologjia, vetëdijësimi dhe vlerat e tyre njerëzore kanë rënë në baltën e korrupsionit.

Kjo luftë mund të fitohet me krijimin e një rryme të mprehtë të të menduarit, me zgjerimin e sferës së ndërjegjes, me diskutimin e problemeve intelektuale dhe të përgjegjësisë shoqërore, në mënyrë që njerëzit të shtyhen që të mendojnë rreth statusit të tyre, ndërsa gjeneratat e reja t’u bashkangjiten themeleve të forta dhe elementeve udhëheqës ideologjike. Thënë shkurt, ky qëllim mund të përmbushet duke krijuar “synime” në radhët e intelektualëve, sepse, ta parafranojmë Aleks Karelin, kërkimi i

²³ Shih “Medhheb alejhi medhheb” në Vepra të përmbledhura, vëll 22 fq. 3-54.

kënaqësisë është një baltë në të cilën kredhen vetëm ata individë që nuk kanë kurrfarë qëllimi në jetën e vet.

9. Ne duhet me përpikshmëri, ta kuptojmë botën, qytetërimin bashkëkohor, kulturor të Perëndimit, fuqitë koloniale, si dhe relacionet e dukshme e të fshehta ndërmjet Lindjes dhe Perëndimit. Veçanërisht, ne patjetër duhet t'i kuptojmë synimet specifike të Islamit si një religjion, një kulturë dhe një histori që ka ndikim të madh në shoqërinë njerëzore. Ne duhet t'i diskutojmë të gjitha çështjet intelektuale, shkollat e të menduarit dhe ideologjitë të cilat i përbëjnë ecuritë dominuese në botë, ideologjitë të cilat deshëm ne apo jo ndikojnë në mendimet dhe ndjenjat tona, e posaçërisht në ato të intelektualëve. Ne gjithashtu duhet t'i kuptojmë realitetet objektive ndërkombëtare, faktorët dhe fuqitë e involvuara, resurset e vlefshme dhe rrethanat ekzistuese. Me një fjalë, ne duhet t'i marrim vesh të gjitha problemet që e konstituojnë "kohën tonë" dhe që sipas nevojës, pozitivisht apo negativisht përkojnë me fatin, besimin, kulturën dhe me jetën tonë. Arsyeya është se sot, kur në botë në mënyrë të shpejtë përhapet ndikimi i masmedimeve dhe i maskomunikimeve, fortifikatat tradicionale të mbyllura po rrënohen, kurse Perëndimi (nëpërmjet homogjenizmit formal të të gjithë njerëzve dhe kombeve dhe nëpërmjet imponimit të kulturës dominante të tij ndaj religjioneve dhe kombeve tjera apo kulturore religjioze në mbarë rruzullin tokësor) po e shpejton dhe nxit këtë proces. Vetëm "njohja e vetvetes" dhe "vetëdija për t'iu kthyer kulturës së vetvetes", apo siç e thotë Ikbali "rikonstruimi i mendimit fetar në Islam", e formon kursin e mundshëm për aksion të atij grupi, i cili ka qenë i hapur dhe me pikëpamje të gjera botërore, dhe i cili ka pasur njohje të saktë e të përpiktë kundrejt kohës së vet dhe kushteve të njerëzve të vet.

10. Ne duhet ta inicojmë "Renesansën Islamike", që do të thotë rilindjen e Islamit, zgjimin e frymës mendjempërtë revolucionare me tërë besimin e ndershëm të saj që nxit krijimin e ndjenjës së përgjegjësive. "Islami burimor" posedon pikëpamje logjike, realiste dhe sociale, dhe projektton ideale humane. Ne patjetër duhet që përsëri ta prezentojmë këtë mesazh; mesazh ky i cili menjëherë do të bëjë një revolucion radikal e të qëndrueshëm në zemrën e vyshkur, të dobët e të errët të historisë së njerëzimit; mesazh që do ta ngrohë burimin e thellë të moralit, të mendimeve dhe ndjenjave të njerëzve; mesazh që do të shkaktojë lulëzimin madhështor në shkretëtirën dhe civilizimin që dolën nga errësira dhe e stagnuan lëvizjen; dhe më në fund mesazh që krijojë fuqi të reja nga dobësia, lavdi nga poshtërsia dhe liri nga skllavëria. Ne doemos duhet ta ripërtërijmë mesazhin që në mesin e klasave të varfëra e të shtypura, krijon frymën e kërimit të drejtësisë dhe të vetëdijësisë.

Këtu paraqitet nevoja e parashtrimit të pyetjes se ç' duhet bërë për t'i arritur këto synime? Ose, të themi më saktë, "Nga t'ia fillojmë?"²⁴ Natyrisht se përgjigjja në këtë pyetje nuk mund të jetë formulë e caktuar dhe universale. Sepse, së pari, çdo individ kë-saj pyetjeje do t'i përgjigjet në pajtim me pikëpamjet e veta dhe me mendimet e posaçme që i ka. Së dyti, duke marrë parasysh faktin se përgjegjësitë e njerëzve shpeshherë determinohen nga pozita e tyre shoqërore, përgjigjja në këtë pyetje do të varet nga ajo se a thua publiku është një grup, një njeri apo një klasë e caktuar. Kështu, me qëllim që këtu të mundësojmë përgjigjen, ne duhet të identifikojmë jo vetëm qëndrimin tonë, por edhe të klasës sonë shoqërore. Kjo do të thotë se ne duhet të determinojmë varësisht se nga cila pikëpamje e të menduarit apo pikëpamje e cilës klasë flasim. Përgjigjja jonë është se ne flasim si "mendimtarë të lirë muslimanë".²⁵

²⁴ Shih kapitullin 1. të këtij vëllimi.

²⁵ Shih: "Rushanfikr ve Mes'ulijatu" (Vepra të përmbledhura, vëll. 20 fq. 49-108.

Parim i përbashkët është se ne të gjithë duhet të besojmë se në shoqëritë tradicionale me “masat e pavetëdijshme”, përgjegjësia kryesore e mendimtarëve të lirë është që ta vetëdijësojnë popullin e tyre.²⁶ Si pasojë e kësaj, për t’iu përgjigjur pyetjes “Nga t’ia fillojmë?”, ne e propozojmë këtë parullë finale: “Me rilindjen e Islamit”.²⁷

Mbetet pyetja se në ç’mënyrë mund të arrihet kjo rilindje e Islamit. Përgjigjja del nga vetë Islami. Ai i mëson ithtarët e vet se kurdoherë që ata e humbin shtegun e tyre gjatë historisë, përçahen nëpër sekte kundërshtare në errësirën e historisë, apo janë të frikësuar dhe ndihen të hutuar në detin e ideve. Ata megjithatë nuk duhet të pushojnë së marshuari, nuk duhet të tolerojnë përçarje dhe sektarizëm e as t’i humbin energjitë e veta. Në vend të kësaj, ata duhet t’i rikthehen Kur’anit.

Pa dyshim se nga situata e tanishme kur secili grup i ndryshëm i muslimanëve e konsideron veten si përfaqësues të Islamit të vërtetë, ne duhet të rikthehemi në kushtet e muslimanëve të parë në agimin e Islamit. Ata ishin në gjendje të kuptojnë mesazhin e Islamit pa kurrfarë ndihme të filozofisë, mistikës, apo elementeve tjera fetare, tradicionale dhe historike, të cilat u ngjallën vetëm pas zbulimit të shpalljes. Madje edhe me ndonjë ndryshim revolucionar, i cili do të ishte në gjendje t’i eliminojë barrierat e kohës dhe t’i arrinte kushtet e atëhershme, do të na mbetej një

²⁶ Varësisht nga rrethanat shoqërore, shkalla historike dhe kultura e çdo shoqërie, ky vetëdijësim mund të marrë formën e lëvizjes “kombëtare”, “kulturore”, “klasore” apo “politike”. Për shembull në Amerikën Latine e ai e merr formën sociale apo politike, kurse në shoqëritë e kolonizuara dhe në viset ku diskriminimi racor është rregull, ai ka ngjyrë “kombëtare”. Në Afrikën e zezë, ai e ka marrë formën e “vetëdijësimit kulturor”.

²⁷ Kjo është arsyeja që në shoqëritë tradicionale islame, ku përgjegjësia e çdo intelektualit (qoftë ai religjioz apo shekullar) është që të mbështetet në Islam, intelektualët religjiozë atë duhet ta shohin si ideologji, ndërsa ata shekullarë ta shohin si kulturë.

pyetje tjetër që kërkon përgjigje, e kjo është se cilit Kur'an do të duhej t'i rikthehemi?²⁸ A do t'i riktheheshim Kur'anit i cili përdorej në pallatet halifëve të cilët e ringjallën aristokracinë Kurejshite dhe e vrau Ebu Dherrin? Apo do t'i rikthehemi Kur'anit që përdorej në shtëpinë e vogël të një njeriu të heshtur, i cili ulej në skajin e xhamisë së Të Dërguarit, Imam Aliut? Ose do t'i rikthehemi Kur'anit që u ngrit nga bajonetat e Amr ibn As'it për të mbrojtur mbretërinë e racës, aristokracinë dhe për të përkrahur dinastinë klasore të Emevitëve? Cilit Kur'an, prej këtyre, ne duhet t'i rikthehemi? Kur të gjejmë përgjigjen e drejtë, atëherë ne do të kuptojmë përse populli iranian me të madhe nxitoi të përqafojë thirrjen që Islami e bëri në ditët e hershme të tij. Pa dyshim se përgjigjja ndaj çdo ftese është funksion i nevojës dhe i vuajtjes. Duke vuajtur nga diskriminimi klasor, nga shtypja e Sasanidëve dhe nga hutia e klerit zoroastrian, populli iranian në mesazhin e Islamit gjeti "besimin, drejtësinë dhe udhëheqjen". Këto tri elemente të Islamit burimor përbëjnë moton e të gjithë njerëzve edhe në ditët e sotme. Në të vërtetë, lufta e vazhdueshme në botën tonë bashkëkohore rrotullohet rreth këtyre parimeve dhe gjithashtu i synon objektivat kryesore të muslimanëve të sotëm. Për të mos lënë çështje të dykuptimta, disa shembuj të "tipeve ideale" kanë të bëjnë me renditjen. I pari është Imam Aliu, Islami i të cilit mbështetet në "besimin, drejtësinë dhe udhëheqjen". "Të jesh Ali" nënkupton manifestimin e udhëheqjes së vërtetë të njerëzve. Sjellja e tij e dëshmon këtë pohim: njëzet e tri vitet e para ai luftoi për besimin, njëzet e pesë vitet e ardhshme ai duroi për "unitetin e komunitetit musliman", kurse gjatë pesë viteve të fundit ai luftoi për drejtësi. Shembulli i dytë është Imam Husejni "drita e udhëheqjes", "mbrojtësi i shpëtimit" dhe "martiri i gjallë" i të gjitha kohëve dhe gjeneratave. Ai është njeriu që jetoi dhe me jetën e vet shembullore e interpretoi Islamit e Imam Aliut, që ky pastaj të pranohet nga të gjithë bashkëvendësit dhe bashkëkohorët e tij.²⁹ "Muslimani intelektual" e mat kohën e tij, vendin dhe jetën, ndërsa sillet në pajtim me standardet e Imam Husejnit. Intelektuali i cili na ka përcjellë gjer në ditët e sotme, është bërë i vetëdijshëm se ne kemi nevojë për ringjalljen e Islamit të vërtetë. Ne shpresojmë se ai është i bindur që, për të arritur ndonjë qëllim në një shoqëri islamike, njeriu duhet t'i rikthehet Kur'anit - ashtu siç atë Kur'an e ka kuptuar Imam Aliu. Më në fund, miqtë tanë intelektualë do të pajtohen se rikthimi nga Kur'ani i Imam Aliut në botën bashkëkohore, patjetër duhet ta përfshijë parullën fundamentale të "besimit, doktrinës, unitetit, drejtësisë dhe udhëheqjes". Kësisoj në mënyrë të qartë është identifikuar përgjegjësia e intelektualit dhe mendimtarit të lirë, jeta e të cilit është "ideologjia" dhe "lufta" ndërsa për mision të vetin ka ngritjen dhe arsimimin e njerëzve.

²⁸ Pyetja retorike e Sheriatit drejtohet nga interpretimet e ndryshme të Kur'anit. Ai nuk ka ndërmend të sugjerojë se ekzistojnë më tepër se një Kur'an.

²⁹ Imam Aliu dhe Imam Husejni janë dy heronjtë kryesorë të dr. Sheriatit. Portretimin e të parit ai e ka bërë në vëllimin e njëzet e gjashtë të Veprave të përmblëdhura, kurse të dytit në vëllimin e nëntëmbëdhjetë.

SURETU (KAPTINA) ER-RÛM (BIZANTËT - ROMAKËT)

MESAZH PËR MENDIMTARËT E LIRË¹

Ligjëratë e mbajtur para auditorit të Husejnije Irshadit në Aban 1351/tetor, 1972. (Përmbledhje e veprave) vëllimi 20, fq. 1-47

Me emrin e All-llahut, Zotit të Muhammedit, lajmëtarit të fundit të syçeltësisë, zotësisë dhe lirisë;

Zoti i Imam Aliut, shembull i muslimanit të vërtetë, viktimë e shtypjes, udhëheqës i njerëzimit;

Me emrin e All-llahut, krijuesit të shtëpisë së Fatimesë ku u vendosën shpresat e njeriut për liri, të asaj shtëpie të vogël që është po aq e madhe sa edhe gjithësia...;

Me emrin e All-llahut, Zotit të Ebu Dherrit. Shembullit të musted'afinëve, i të shtypurve në të kaluarën dhe në kohën e sotme; Zoti i atyre që gjatë historisë kanë vuajtur dhe përjetuar tortura, dhe i atyre që sot vazhdojnë të durojnë dhembjen deri në paraqitjen e Imamit të Dymbëdhjetë²; All-llahu i atyre që gjatë historisë kanë qenë të privuar nga gëzimet e kësaj bote. Ndonëse të varfër, ata gjithmonë e kanë ndjekur shtegun e Ibrahimit dhe i kanë trashëguar virtytet e luftës për arritjen e lirisë, që nga koha e Ademit e deri në atë të Husejnit, dhe nga kjo e fundit e deri në amshim, ata do të vazhdojnë luftën për shpëtimin e njerëzimit;

Me emrin e All-llahut, Zotit të martirëve (shehidëve) që dhanë jetën për kauzën e lirisë dhe drejtësisë.

Vëllezër dhe motra.

Derisa pritja të fillojë programi, unë dëgjova një prezentim të shkëlqyer nga një i ri³.

Kjo më shtyu të mendoj për karakterin e Aliut dhe atë se sa gjë e lartë është që ta duash atë. Aty mund të gjendet edhe përgjigja! Në qoftë se në këtë mjedis të korruptuar, që ka shkaktuar zhvlerësimin e gjeneratës sonë, mund të shkaktohet vetëm një shkëndi për njohjen e karakterit të Aliut, dhe nëse kjo shkëndi i kaplon zemrat e rinisë sonë, atëherë errësirën do ta largojë dashuria. Një qasje e këtyllë mund të sjellë liri dhe mirëkuptim. Në tërë botën, komplotet dhe intrigat janë shpikur për të preokupuar dhe shkatërruar gjeneratën e re. Në vend që të jenë të prezentuar me drejtësinë e lartë dhe lirinë që atyre u nevojitet dhe e presin, rinisë sonë i është dhënë “liria seksuale”. Të gjitha sferat e komunikimit (radioja, televizioni, shtypi, arti e tjerë) kanë për qëllim t’i kënaqin “nevojat seksuale”. Nga ana tjetër, në qoftë se rinisë sonë ia eksponojmë “shkollën e Aliut” dhe e pajsim me flakën e zjarrit të përjetshëm nga shtëpia e qetë dhe e braktisur

¹ Çdo sure përbëhet nga disa apo më tepër ajete. Njëqind e katërbëdhjetë suret e përbëjnë Kur’anin. “Er-Rûm” i referohet Perandorisë Romake të Lindjes, respektivisht Bizantit.

² Sipas Shiizmit, Imami i Dymbëdhjetë është zhdukur dhe do të paraqitet në fund të kohës për të mrekëmbur drejtësinë dhe barazinë. Shih Abdulaziz Sachedina, “Mesianizmi islamik: Ideja e Mehdiut në Shiizmin e Dymbëdhjetëshit”. (Albany: Universiteti shtetëror i Nju-Jorkut, 1981) dhe burimet e cekura aty.

³ Kjo ligjëratë u mbajt me rastin e mbrëmjes komemorative kushtuar martirizimit të Imam Aliut. Dr. Sheriati i referohet rastit kur si student i ri ka lexuar një pjesë që i përshkruan disa karakteristika të Imam Aliut.

e Fatimesë, atëherë ne do të ndezim në të një zjarr të madh. Përveç kësaj, shoqëria jonë e prapambetur, e heshtur dhe e përçarë do të konfrontohet me një rreze të re shprese, energjie, të lëvizjes dhe synimit. Pas kësaj gjenerata e zgjuar dhe e ndërgjegjshme do të mund të ngrihet sipas parimeve që i praktikonte Aliu.

Shpresoj që së shpejti të shoh ditën kur do të ndryshojë situata e tashme, e ngarkuar me pesimizëm, mallkim dhe mësim të liga që kanë depërtuar në radhët e muslimanëve nga ana e armiqve të Islamit me qëllim që të nxisin trazira midis tyre, kështu që ata të mund ta harrojnë armikun e vërtetë. Në vend që energjinë e tyre ta harxhojnë kot duke u përçarë, akuzuar, mallkuar, poshtëruar dhe duke e fyer njëri-tjetrin, të gjithë muslimanët duhet t'i ndjekin mësimet e vërteta islame dhe të gëzojnë miqësinë dhe mirëkuptimin.

Unë shpresoj se kjo ditë nuk është aq larg! Do të jetë kjo një ditë kur studentët e universiteteve tona moderne së bashku me ata të shkollave fetare, havzat, kur profesorët tanë së bashku me ulematë, kur besimtarët tanë analfabetë së bashku me intelektualët, rinia jonë me pleqtë, modernistët tanë me tradicionalistët, bijat tona me nënat e tyre, dhe djemtë tanë së bashku me baballarët e vet, të gjithë do të mund të ulen bashkë dhe të përkrahin njëri-tjetrin në luftën e përbashkët kundër intrigave që u kurdisen muslimanëve. Ajo gjithashtu do të jetë një ditë kur muslimanët do t'i stolisin njohuritë e tyre për Islamit e vërtetë. Le të lutemi që kjo ditë të vijë sa më shpejt.

Në këtë ligjëratë, unë do të përpiqem të përkufizoj synimin dhe strategjinë e përbashkët e cila do të duhet të përkrahët nga muslimanët e mbarë botës. Ajo mbështetet në shkrimet e vetme të vlefshme për muslimanët - në Kur'anin Famëlartë, mësimet e të cilit kanë aftësi t'i tejkalojnë të gjitha sektet, përçarjet dhe fraksionet e shkapërderdhura të muslimanëve, dhe njëkohësisht mund t'i ribashkojnë muslimanët dhe të ringjallin vëllazërinë islame.

Të përkujtojmë se Kur'ani është dokumenti i vetëm që ka qenë i mbrojtur nga ndryshimet (e pakta apo të shumta) ose shtrembërimet që janë bërë nga ana e armiqve të Islamit. Ndonëse armiqtë e brendshëm e të jashtëm, duke i përfshirë këtu edhe superfuqitë, mbretërit dhe ulematë e ligë bënë çdo gjë që mundën për ta shkatërruar Kur'anin, përpjekjet e tyre megjithatë dështuan. Frika e tyre nga Kur'ani vazhdoi me ngulm, derisa ata më në fund u përpoqën që ta shtrembërojnë interpretimin e Kur'anit. Përveç kësaj, armiqtë e Islamit janë orvatur që ta zhvendosin Kur'anin nga pozita e referencës për mënyrën e jetës së muslimanëve dhe ky të mos paraqesë shembull për mënyrën e të menduarit (madje as për studentët e teologjisë). Për ata që ishin të patundur në interesimin e tyre për Kur'anin, armiqtë me tërë zemrën u orvatën t'ua tërheqin vëmendjen nga bukuria e kopertinave, botimi apo recitimi i drejtë i Kur'anit, e jo nga përmbajtja e tij.

Pa marrë parasysh intrigat e së kaluarës për dobësimin e Kur'anit apo për stolisjen e diferencave ndërmjet muslimanëve, të gjithë muslimanët e botës - pleq apo të rinj, të arsimuar apo analfabetë, Shiitë apo Sunnitë, nga Lindja apo Perëndimi dhe nga cilido segment kulturor - të gjithë këta, pa fije dyshimi, pajtohen se Kur'ani është themeli i Islamit. Prandaj përgjegjësia e muslimanëve të ndërgjegjshëm është që Kur'anin t'ia shpjegojnë shoqërisë muslimane. Prej ku duhet të fillojnë? Ekziston një rekomandim lidhur me muslimanët kudo që ata të jenë, që të takohen në xhaminë më të afërt, në Husejnije⁴, në çfarëdo qendër fetare, shkencore apo kulturore, në fshat apo në qytet, në zyrë apo madje edhe në fabrikë, me qëllim që të themelojnë një qendër për studime

⁴ Tradicionalisht Husejnije është vendi ku bëhet komemoracioni i shehidllëkut të Imam Husejnit gjatë muajit të Muharremit. Sot ka disa salla për mbajtjen e ligjëratave apo qendra të kulturës anembanë Iranit, të cilat njihen nën emrin Husejnije.

kur'anore. Në fillimin e një projekti të këtillë mund të inkuadrohet gjithkush nga cilado shtresë e shoqërisë. Qëllimi i fundit do të jetë që xhamitë, Husejniet dhe tubimet fetare të përqëndrohen në përmbajtjen e Kur'anit. Pra, njohja më e mirë e Kur'anit, e traditave dhe historisë së të Të Dërguarit dhe ithtarëve të tij duhet të përcillet me studimin kur'anor.

Kur'ani i shenjtë gjithmonë duhet të mbetet me muslimanët deri në atë masë saqë drita e tij të mund ta pulsojë dhe ndriçojë zemrën e muslimanit. Në rrethana të atilla, sektet dhe diferencat do të zhduken, kurse nën hijën e Kur'anit do të shkrihet uniteti. Në shkoqitjet përfundimtare, gjuha dhe gjykimi i Kur'anit do të shkaktojnë që pesimizmi dhe keqkuptimi të zëvendësohen me optimizëm dhe mirëkuptim.

Meqë rasti është i tillë (mbledhje komemorative për martirizimin e Imam Aliut), do të ishte me vend që të flitet për vetitë morale dhe karakteristikat e Imam Aliut. Sidoqoftë, në vend të kësaj unë vendosa të veçoj një pjesë nga teksti kur'anor dhe të diskutoj rreth tij. Intenca ime nuk është të pohoj se unë jam shtjellues i kualifikuar i Kur'anit e as që kam njohuri të thella për përmbajtjen e tij, por dua që të prezentoj një shembull dhe dëshmi që shkon në favor të atyre, të cilët besojnë se Kur'ani është ende i gjallë. Pohimi i këtillë nuk del nga paragjykimet që i kanë disa besimtarë, por rezulton nga ajo që i është e qartë dhe e dukshme çdo muslimani apo jomuslimani objektiv, të vetëdijshëm dhe pa paragjykim.

Këtu do të bëjmë një studim të sures XXX të Kur'anit, sures err-Rrûm. Kjo sure muslimanëve ka mundur t'u shpallet edhe në ditët e sotme, sepse me saktësi mjaft të madhe u pasqyrohet edhe rrethanave ekzistuese. Përveç kësaj, ajo paraqet një mesazh jo të rëndomtë, mesazh nxitës dhe të gjallë për të gjithë individët e ndërgjegjshëm të sotëm dhe në veçanti për ata mendimtarë të lirë muslimanë, të cilët energjikisht dhe vazhdimisht luftojnë që të mbjellin diturinë dhe të ngrenë vetëdijen e anëtarëve të shoqërisë së tyre; dhe pa marrë parasysh frustracionet dhe kundërshtimet, muslimanët me përgjegjësi mbeten të palëkundur në përpjekjet e tyre për të tejkaluar shtypjen. Siç u cek edhe më parë, kjo sure paraqet një shembull për të konfirmuar faktin se përderisa gjërat tjera ndryshojnë, Kur'ani gjithnjë jeton. Për shembull, derisa disa qenie vdesin, qeniet tjera linden. Madje edhe dhembjet e njeriut, nevojat dhe mendimet e tij dhe fatet në shoqëri u nënshtrohen ndryshimeve të vazhdueshme. Ndërkaq Kur'ani, fjala e All-llahut mbetet konstant dhe i pandryshuar gjatë të gjitha reformave dhe evolucioneve. Ai është i zbatueshëm në të gjitha vendet dhe kohët; pa marrë parasysh klasat politike, kulturore apo sociale, Kur'ani do të shpjerë drejt lirisë së çdo individi të ndërgjegjshëm. Së fundi, para se ta filloj komentimin e sures err-Rrûm, dëshiroj të shfrytëzoj rastin dhe të shpreh keqardhje e njëherit të kërkoj ndjesë, që këtë sure të Kur'anit po e prezentoj në formë mësimi, e jo në mënyrë të hollësishme dhe interpretese, siç është bërë zakon dhe praktikë tradicionale nëpër tubimet tona fetare.

SUREJA ER-RÛM

Meqë koha është e kufizuar, teksti komplet i sures nuk do të diskutohet. Theksi kryesisht do të bie në ato ajete që kanë të bëjnë me mesazhin qendror të sures. Me një vëmendje dhe koncentrim të pandërprerë do të zbulohet kuptimi i madh i sures. Vetëm atëherë do të kuptohet thirrja për "t'u rikthyer Kur'anit Famëlartë". Në qoftë se shpirtrat e ndërgjegjshëm të mendimtarëve të lirë në shoqëritë muslimane, të cilët janë duke kërkuar metoda, ideologji dhe zgjidhje për problemet e popullit të tyre, i rikthehen këtij libri madhështor, atëherë ata nga ai do t'i mësojnë mësime më të mira. Ata në të

vërtetë do të ndiejnë njëjësinë dhe natyrën e mrekullueshme të Kur'anit dhe mësimëve të tij:

Me emrin e All-llahut, Mëshiruesit, Mëshirëbërësit. Elif, Lamë, Mimë. Bizantinët (rumët) u mundën në tokën më afër (tokës së arabëve), por pas disfatës së tyre, ata do të ngadhënjejnë brenda pak (dhjetë) viteve - Çështja është vendim i All-llahut, fillim e mbarim (për disfatë dhe për fitore) - E atë ditë (kur do të fitojnë bizantinët) besimtarët do të gëzohen. (XXX:1-4)

Këto ajete janë palca dhe esenca e sures (kaptinës). Kur'ani bën një parashikim për të cilin askush nuk është i vetëdijshëm. Ai jep përshkrim të saktë për atë se “diçka” do të ndodhë. Çka, kur dhe ku do të ndodhë kjo? Ashtu siç iu shpall Të Dërguarit Muhammed, ajeti thekson se bizantinët do të ngadhënjejnë dhjetë vjet pas disfatës së tyre në tokën më të afërt. Një paralajmërim i këtillë nuk ishte mendim personal i Të Dërguarit; në qoftë se ai dyshonte në gjenialitetin e parashikimit, atëherë ai kurrë nuk do ta përmendte. Mos ta harrojmë faktin se I Dërguari Muhammed nuk tha se ngjarja do të mund të ndodhë “në një të ardhme të afërt”, ashtu që ajo do të mund të interpretohej si tridhjetë apo madje njëqind vitet e ardhshme (edhe po të ishte ashtu, kjo do të paraqiste vetëm një çast në krahasim me gjatësinë e historisë). Pa fije dyshimi, ai e definoi periudhën pas disfatës dhe para fitores brenda kohëzgjatjes prej dhjetë vjetësh.

Historia e vërtetoi validitetin e parashikimit që u bë në suren. Ashtu siç ka edhe raste tjera në Kur'an, ky qëndrim të shtyn të besosh në mrekullitë e pastra që nuk mund t'i përfshijë mendja e njeriut. Disa koncepte të caktuara, në shikim të parë mund të dukeshin jologjike, por kur fenomeni u shpall nëpërmjet Kur'anit dhe u përsërit nga I Dërguari, njerëzit filluan të besojnë dhe pranojnë se Kur'ani dhe I Dërguari Muhammed janë burime unike të diturisë.

Për të arritur njohjen nga njerëzit e rëndomtë, pejgamberët ishin të detyruar të bëjnë mrekulli e posaçërisht nga ato të natyrës fizike, siç edhe bënë Musai, Isai, Muhammedi dhe të gjithë të dërguarit tjerë. Aftësia për të bërë mrekulli i bindte njerëzit analfabetë se dituria dhe fuqia e të dërguarve buron nga një burim jashtë realitetit fizik (është i padukshëm). Njeriu analfabet ishte ai i cili pritte që I Dërguari ta shndërrojë rërën në flori, përpara se ky të besonte në pejgamberinë e tij. Nga ana tjetër, njeriu i ndërgjegjshëm dhe i vetëdijshëm i pranonte pejgamberët jo si rezultat i mrekullive të tyre, por për shkak të esencës së mesazhit të tyre.

Besimtari mendjehollë i di vlerat e Kur'anit nga vetë kuptimi i tij, nga ritmi, fonetika dhe harmonia e fjalëve të cilat janë të rralla dhe ndryshojnë shumë nga fjalët që i përdor njerëzimi. Madje edhe pa parashikime apo mrekulli, personi i ndërgjegjshëm dhe i arsimuar e kupton njëjësinë e Kur'anit. Kësisoj, Kur'ani është mrekullia më e madhe e Të Dërguarit, Muhammedit. Ai është shpallur si për kohën e Të Dërguarit, ashtu edhe për kohët e ardhshme kur njeriu do të arrinte nivelin më të lartë të vetëdijësisimit, të njohurive dhe të logjikës, kur ai shumë lehtë do ta njihnte Kur'anin si fjalë e All-llahut dhe do ta pranonte si dëshmi më e mirë e pejgamberisë së Të Dërguarit Muhammed. Muslimanët e hershëm (Aliu, Ebu Dherri, Ammari, Selmani e tjerë) asnjëherë nuk kërkuan kurrfarë mrekullie nga I Dërguari. Në çastin kur I Dërguari foli ata e njohën lavdinë e mesazhit të tij. Për shembull, menjëherë pas kthimit nga shkretëtira dhe takimit me Të Dërguarin, Ebu Dherri e pyeti atë lidhur me pejgamberinë dhe mesazhin. Përgjigjja e shkurtë e Të Dërguarit e bindi Ebu Dherrin se ai ishte “njeriu të cilin shpirtrat e gjallë ishin duke e prituri”. I nxitur nga besimi dhe sinqeriteti, Ebu Dherri e shpenzoi tërë pasurinë dhe jetën e vet në përkrahjen dhe përhapjen e mesazhit të Të Dërguarit. Gjithashtu, kur në moshën tetëvjeçare, Imam Aliu (i cili për shkak të

fatkeqësisë familjare jetonte me Të Dërguarin) e pa Të Dërguarin dhe gruan e tij Hadi-xhenë duke u lutur të shtrirë përdhe, ai pyeti për sjelljen e tyre. Njëherë tjetër, I Dërguari deklaroi se ai ka qenë i zgjedhur nga All-llahu që t'u drejtohet njerëzve dhe t'i bëjë të vetëdijshëm për dy parime themelore. I pari ishte se All-llahu është Një dhe i vetmi Zot i vërtetë, kurse zotërat tjerë ishin të rrejshëm dhe parimi i dytë se Muhammedi ishte i dërguari i Tij. Aliu reagoi në mënyrë të çuditshme; ai i tha Të Dërguarit se dëshiron të konsultohet me të atin. I Dërguari u pajtua që Aliu të veprojë ashtu siç dëshironte. Fill pas bisedës, Aliu menjëherë shkoi në dhomën e vet. Ai tërë natën e kaloi syhapur duke menduar për thirrjen dhe mesazhin të cilit i referohej I Dërguari. Të nesërmen në mëngjes, para se të lëshonte shtëpinë e Të Dërguarit dhe pa kurrfarë konsultimi me të atin e vet, Aliu u takua me Të Dërguarin dhe kërkoi që të njoftohet me Islamin. Aliu i shpjegoi se me mjaft kujdes kishte menduar rreth bisedës së tyre, dhe kish nxjerrë përfundimin se meqë All-llahu nuk e ka konsultuar Ebu Talibin, babanë e Aliut para se ta krijojë atë, atëherë nuk do t'i nevojitej as leja e babait për ta adhuruar All-llahun. Aliu e përsëriti kërkesën e tij që I Dërguari ta njihte me Islamin. I Dërguari e plotësoi dëshirën e Aliut. Duke ia shtrënguar dorën njëri-tjetrit, Aliu u zotua për besnikëri. Historiani i famshëm Tomas Karlajl (Thomas Carlyle) këtë e komenton: "Kur kjo dorë e vogël zuri vend te dora e fortë e Të Dërguarit, ndryshoi shtegu i historisë." Në këtë mënyrë besojnë njerëzit e ndërgjegjshëm: ata nuk presin të shohin mrekulli fizike.

Dhe tani, t'i kthehemi prapë kaptinës err-Rrûm. Ata që kishin njohuri për kaptinën, u fascinuan nga parashikimi i saj, i cili më vonë u materializua. Disfata e Perandorisë Bizantine dhe ngadhënjimi i saj pas dhjetë vjetësh, ishte një mrekulli që e vërtetoi pejgamberinë e Të Dërguarit Muhammed dhe faktin se Kur'ani në të vërtetë është fjalë e All-llahut. Mirëpo, a thua kaptina nënkupton vetëm parashikimin e ardhmërisë? A flet ajo vetëm për diçka që një herë ka ndodhur si mrekulli dhe pastaj nuk është me rëndësi? Mos vallë aty gjendet edhe ndonjë mesazh i fshehur në ajetet, për ata të cilët janë të ballafaquar me rrethanat e sotme të korruptuara dhe, të cilët pa kurrfarë ndjenje përgjegjësie për ardhmërinë mundohen t'i identifikojnë problemet e veta? Mos vallë atje ka edhe ndonjë mesazh për ata shpirtra të ndritur, të cilët e ndjejnë për obligim të gjejnë një ideologji, një komunikim apo mënyrë për plotësimin e premtimeve dhe detyrave të tyre kundrejt njerëzimit?

A mund të thuhet se Kur'ani është vetëm një Libër i Shenjtë, parashikimet e të cilit koha i ka dëshmuar si të vlefshme? Sigurisht se jo. Pas mrekullisë së madhe fshehet një mesazh i madh. Ai mund të krahasohet me lindjen e diellit. Kur e vërejmë gjatë ditës, dielli duket njësoj, por në realitet ai kalon mbi ndryshime të qytetërimeve, sistemeve dhe gjeneratave. Duke emetuar jetë, ngrohtësi dhe dituri, agimi paraqitet sikur të jetë i përjetshëm. Njerëzimit i nevojitet Kur'ani, ashtu siç i nevojitet drita e diellit, pa marrë parasysh kohët e historisë, konsideratat gjeneralogjike apo kulturore, ose rrethanat e bujqësisë, të ekonomisë apo të politikës. Përveç kësaj Kur'ani nuk mund të krahasohet me fjalët e një autori, poeti, filozofi apo të një sociologu. Diskutimi që në vazhdim do ta zhvillojmë për Bizantin, do të tregojë se në ç'mënyrë Kur'ani është ende i gjallë. Ose, nëse flasim në mënyrë hipotetike, në qoftë se sot do të kishte ndonjë profet i cili do të pranonte ndonjë shpallje të re për muslimanët, pa dyshim ajo përsëri do të ishte sureja err-Rrûm.

Për të sqaruar kuptimin e suresë dhe rastin me të cilin ajo u shpall, nevojitet një pasqyrë relevante e gjeografisë dhe historisë. Megjithatë gjeografia e rajonit ka ndryshuar, mund të ndihmojë edhe një shikim i ndonjë harte bashkëkohore. Rajonet me interes janë

Siujdhesa e Arabisë, e veçanërisht qytetet Mekka dhe Medina, dhe rajonet e Persisë së lashtë dhe Perandorisë Bizantine. Sa i përket vendit të Të Dërguarit në këtë skenar, ai ka lindur gjatë vitit 570-571 e.r. dhe u bë peygamber në moshën dyzetvjeçare, kurse kulmi i peygamberisë së tij ndodhi rreth vitit 622 e.r.

Si ishte situata në botë dhe pozicionet e Të Dërguarit në vitin 622 e.r. Sureja u shpall në Mekke përpara se I Dërguari të kalojë në Medine. Asokohe, numri i shokëve dhe i ithtarëve të Të Dërguarit ishte tejet i vogël. Me përjashtim të disave, të gjithë ata ishin të varfër dhe përjetonin tortura nga duart e mosbesimtarëve. Pjesa dërmuese e muslimanëve të parë ishin të huaj dhe pa shtëpi, andaj ishin të tjetërsuar nga familjet e pasura dhe sundimtarët e Mekkes. Të privuar nga marrëdhëniet fisnore, nga kapitali dhe mburrja e të pasurve, ata ishin një grup i njerëzve të dobët, të paarmatosur e të varfëruar, në fytyrat e të cilëve pasqyrohej dhembja dhe vuajtja. Përveç kësaj, muslimanët e parë si Ammari, Jasiri dhe Sumejja shfrytëzoheshin jo vetëm nga pasanikët e asaj kohe, nga kriminelët dhe pronarët e tokave nga Ta'ifi, por edhe nga Kurejshët që ishin pronarë të karvaneve.

Skllavja e zezë abisinase nga Mekka, Sumejja, ishte e martuar me Jasirin, një arab i varfër i cili në Mekke ishte vendosur nga shkretëtirat e Jemenit. Para kësaj martese, Jasiri ishte njeri i varfër, pa shtëpi dhe i vetmuar. Pasi gjeti punë si shërbëtor në Mekke, Jasiri kishte kërkuar nga Sumejja që të martohen kurse ajo kishte pranuar. Lidhjet racionale dhe sociale të familjes ishin më se të qarta. Pas një kohe atyre u lindi një djalë, Ammari. Këta të tre ishin ndër të parët që shfaqën interesim për Islamin gjatë vitit të parë të shpalljes së tij. Si pasojë e kësaj, ata me siguri qenë kandidatët më të mirë për t'u torturuar nga zotërinjtë e tyre (nga Kurejshët), me qëllim që të tjerëve t'u tërhiqet vërejtja që edhe ata të mos bëjnë diç të atillë. Çdo ditë Ebu Xhehli njeri i njohur i sundimtarëve të Mekkes, e merrte çiftin e lartpërmendur bashkëshortor me djalin e tyre dhe i çonte në shkretëtirën jashtë qytetit të Mekkes ku i torturonte nën atë diellin përcëllues deri në ngrysje të ditës. Gjatë çdo trajtimi torturues, Ebu Xhehli ushtronte mënyra të reja të torturës. Qëllimi i tij ishte t'i detyrojë këta që ta mallkonin Të Dërguarin, mirëpo Jasiri, Sumejja dhe Ammari u rezistuan dhe u bënë ballë të gjitha mundimeve të rrepta. Ebu Xhehli deklaroi se do ta ndërpriste torturën vetëm në qoftë se familja hiqte dorë nga I Dërguari dhe shpallja e tij. Por, për të treguar sinqeritetin e tyre ndaj Të Dërguarit dhe besimin e flaktë në Islamin, viktimat me durim të madh i përballuan të gjitha torturat. I varfër dhe pa kurrfarë ndihme, I Dërguari nuk kishte mundësi t'i mbrojë ithtarët e vet nga tërbimi i Ebu Xhehlit. Ndonëse I Dërguari ishte anëtar i një familjeje në zë, ai ishte plotësisht i vetmuar dhe pa kurrfarë mbrojtjeje. Për ta lehtësuar mjerimin e Jasirit, Sumejjes dhe Ammarit, I Dërguari vetëm mund të shkonte te vendi ku ata torturoheshin, dhe t'u ofronte simpati dhe përkrahje morale.

Në rastet kur përmenden "njerëzit e shpatës" si njerëz pa ndjenja dhe të pamëshirshëm, atëherë është shumë vështirë të paramendohet se në ç'mënyrë I Dërguari i fuqishëm dhe guximtar arriti të posedojë cilësi të dashurisë dhe të dashamirësisë që nuk i kishte as vetë Isai, cilësi këto që i shfaqte gjatë të gjitha mynxyrave që i përjetonte. I Dërguari i Islamit ishte i vetmi që njëkohësisht në dorën e vet e mbante shpatën e Qesarit, kurse në kraharor e kishte zemrën e Isait. Ky njeri i ndjeshëm ishte i detyruar t'i japë shembujt më të mirë të dashurisë dhe besimit përballë duarve të ndyta të Ebu Xhehlit dhe miqve të tij. Fatkeqësisht, I Dërguari nuk mund t'u kundërvihej veprimeve të atilla e as që mund të ndërmerre masa për t'i parandaluar të njëjtat. Derisa çdo ditë qëndronte afër viktimave, ai i vështronte reagimet sadiste të atyre që e shkaktonin torturën. Të dehur nga veprimet e veta, torturuesit e inkurajonin njëri-tjetrin që sa më ashpër të sillen me

ithtarët e Të Dërguarit. Siç u theksua edhe më parë I Dërguari gjendej atje, por gjatë këtyre situatave të ligësisë, dëshpërimit dhe të injorancës së përgjithshme, ai viktimave mund t'u ofronte vetëm përkrahje morale. Duke u lutur që ndihma e All-llahut dhe fitorja të vijnë sa më shpejtë, I Dërguari i inkurajonte viktimat që të jenë të durueshëm dhe të qëndrueshëm në rezistencën e tyre.

Nga dita në ditë, I Dërguari i Islamit e shikonte gruan e zezë, plakën Sumejje, njeriun e varfër, të dashur, plakun guximtar Jasir dhe të riun Ammar, të cilin plotësisht e kish kapluar dashuria për Të Dërguarin e tij. Ndonëse vazhdimisht u nënshtroheshin torturave, këto viktimat ishin simbole të përgjakura të nderit dhe drejtësisë. Kurdoherë që vërenin se kish ardhur I Dërguari, këto viktimat përpiqeshin dhe mundoheshin të paraqesin imazhin e forcës, vetëkontrollit, të lumturisë, përkushtimit dhe dashurisë për Të Dërguarin. Pasi që e ndante mallëngjimin e vet me këta të munduar, I Dërguari largohej nga vendi.

Ngjarja e këtillë përsëritej dita-ditës, përderisa një ditë I Dërguari nuk i pa as Sumejjen, as Jasirin e as torturuesit. Ulurimat e Ebu Xhehlit dhe Umejje Ibn Hal-lafit (shok i Ebu Xhehlit) nuk e mbushnin më ajrin. Në luginën e zbrazët e të heshtur të Mekkes, I Dërguari e pa Ammarin, - që posedonte një sinqeritet të abisinasit, ndjenja të arabit dhe syçeltësi të muslimanit - se si po qëndronte fill i vetëm. Ndryshe nga herët e kaluara, duart dhe këmbët e Ammarit nuk ishin të lidhura. Askush nuk e ruante; në të vërtetë, Ammari ishte i lirë. Atëherë përse rrinte aty? Kur I Dërguari iu afrua Ammarit, ai vërejti se Ammari gjendej në një pozitë jo të zakonshme, pozitë në të cilën nuk është gjendur madje edhe kur u nënshtrohej torturave. Duke e lëshuar kokën mbi kraharor, Ammari përpiquej të fshehë fytyrën e tij nga I Dërguari. I mësuar me qëndrimin e mëhershëm të tij, I Dërguari u befasua kur e pa në këtë gjendje të mjerë. I Dërguari u përpoq t'ia ngrrejë kokën Ammarit e t'ia drejtojë si duhet, dhe këtë e bëri duke e kapur për flokësh. Ai kërkoi nga Ammari që ta shohë në sy. Ai e përsëriti kërkesën, por pastaj i vërejti lotët nëpër faqet e Ammarit kur ky i fundit edhe më tepër përpiquej të fshehë fytyrën e vet. I Dërguari e mori vesh se Ammari kish kaluar nëpër mundime të mëdha, dhe erdhi në përfundim se ai me siguri ka qenë dëshmitar i vuajtjeve dhe vdekjes së prindërve të vet.

Ndonëse kufomat i kishin larguar nga aty, Ammari kishte mbetur. Përse Ammari nuk dëshironte të kthehet në qytet? Derisa Ammari ishte duke qarë, I Dërguari përpiquej ta qetësonte dhe ta ngushëllonte për prindërit e tij. Por, shi për çudi, Ammari nuk ishte i brengosur aq shumë për fatin e prindërve të vet. Ai vuante nga një dhembje shumë më të madhe. Ammari tha: "O I Dërguari i All-llahut, unë më në fund e thashë atë që gjithmonë e kam urreyer ta them". Të Dërguarit iu bë e qartë se Ammari e kishte humbur vetëdijen e tij duke e parë torturimin e prindërve deri në vdekje. Si çdo qenie tjetër njerëzore, edhe Ammari kishte ndjenja dhe emocione, të cilat ia kufizonin atij mundësinë për të rezistuar. Si rrjedhojë e kësaj, kur Ammari e humbi vetëdijen e vet, ai e kënaqi Ebu Xhehlin por e dëshpëroi vetveten në çastin kur hoqi dorë nga I Dërguari. Si shpërblim për këtë, Ammarin e kishin liruar. Meqë tani iu kthye vetëdija, dhembjet e torturës u qetësuan, kurse ulurimat e Ebu Xhehlit dhe të tjerëve tani nuk dëgjoheshin më. Pasi që iu kthye vetëdija e plotë, Ammari filloi të pyesë veten se përse u lirua. Ai shpejt e kuptoi se iu është nënshtroar armiqve të Islamit dhe se më nuk mund ta përballonte torturën e turpit të vet, e cila ishte shumë më e dhembshme se tortura e Ebu Xhehlit. Gjendja mendore e Ammarit e shtyu atë që të harrojë vdekjen e prindërve të vet. Ai tani ballafaqohej me ankthin e kthimit prapë në shtëpi dhe me ballafaqimin me Të Dërguarin. Duke ndenjur i vetmuar në shkretëtirë, Ammarin e kaplonin ndjenjat e

pikëllimit, të mungesës së kulmit mbi kokë dhe të dëshpërimit. Por I Dërguari në mënyrë miqësore dhe ngushëlluese, iu drejtua Ammarit e i tha: **“Ammar, mos u brengos nëse ke thënë diçka që nuk e beson, sepse All-llahu është falës”**. Këto fjalë Ammarin e lehtësuan shumë.

Ammari vazhdoi të jetojë jetën e vet (trembëdhjetë vjet para Hixhrit⁵ dhe dyzet vjet më pas) në mbrojtjen e Islamit. Gjatë tërë jetës së Të Dërguarit e deri në kohën e Uthmanit (Halifit të tretë), Ammari mori pjesë në shumë beteja. Ndonëse i moshuar dhe me aftësi të zvogëluara luftarake, Ammari i mbeti besnik kauzës së Islamit. Dyzet e tre vjet pasi që e detyruan të deklarojë atë të cilën nuk e besonte (që të heqë dorë nga I Dërguari), si dhe i shtyrë në moshë dhe shëndetlig, Ammari akoma qëndronte i paepur. Ai mori pjesë në betejën e Siffinit.⁶ Atij gjithnjë i kujtoheshin fjalët që një herë ia kish thënë I Dërguari: **“Ammar, ti do të vritesh nga një grup i shtypësve”**. (Shumë njerëz kanë qenë dëshmitarë kur I Dërguari i ka shqiptuar këto fjalë). Duke dashur që të bëjë çmos dhe i vetëdijshëm për paaftësinë e tij që të marrë shpatën në dorë dhe të luftojë krah për krah me Aliun, Ammari vendosi të luftojë duarthatë. Ai kishte një parandjenjë se në qoftë se e vrasin ushtarët e Muavijes, atëherë e vërteta do të dilte në shesh dhe njerëzit do t'i identifikonin shtypësit. Armata e Muavijes kishte dëshirë të flaktë që ta shohë Ammarin të vdekur, por shumica e tyre ishin të vetëdijshëm për fjalët e Të Dërguarit, andaj qëndronin larg Ammarit. Megjithatë, Ammari me gjithë zemër përpiquej të depërtojë në vijat e para të frontit të luftës, gjë që më në fund edhe arriti ta bëjë. Kur u vra, ithtarët e Muavijes jo vetëm që qanë për vrasjen e Ammarit, por gjithashtu edhe i përkujtuan fjalët e Të Dërguarit lidhur me vdekjen e Ammarit. Pjesëtarët e ushtrisë së Muavijes filluan të qortohen ndërmjet tyre, por u bënë edhe të pavendosur, gjendje kjo e cila edhe më tepër e forcoi bindjen e ithtarëve të Aliut. Ky rrëfim tregon se Ammari vdiq ashtu siç edhe i kishin parashikuar se do të vdesë.

Një viktimitë tjetër e torturës e ndëshkuar nga Ummejje Ibn Hal-lafi ishte skllavi me emrin Bilal. Për çdo ditë në afërsi të Mekkes, një fuçi me ujë nxehej nën diellin përcëllues të shkretëtirës. Pastaj torturuesit ia zhytnin kokën Bilalit në ujë dhe gati sa nuk e mbytnin. Sa herë që ia lironin duart dhe ia nxirnin kokën jashtë, Bilali mbushej me frymë dhe thoshte **“Ehad”** (All-llahu është një). Pa marrë parasysh mynxyrat e vazhdueshme, Bilali i përsëritte fjalët **“Ehad, Ehad”**. Më vonë, kur u bë gjysmë i vetëdijshëm dhe kur pothuajse i afrohej vdekjes, njerëzit injorantë dhe fëmijët filluan ta tallin. Pa kurrfarë mëshire, ata e ngacmonin, e mallkonin, e pështynin në fytyrë dhe ia zvarritnin trupin nëpër tokë. Por, fjalët e Bilalit **“Ehad, Ehad”** nuk mbetën të padëgjueshëm. Për shkak të rëndësisë së vet, fjala **“Ehad”** u bë parullë të cilën muslimanët e përsëritnin nëpër betejat e tyre, atëherë kur gjendeshin në kulmin e fitores. Ajo mbeti trashëgim nga Bilali.

Këto rrëfime e ilustronë pozitën e muslimanëve të hershëm në Mekke dhe fuqinë e atyre të cilët e përkrahnin Të Dërguarin e varfër e të vetmuar, njeriun e privuar nga të drejtat e arabëve të rëndomtë në Mekke. Ai madje as nuk mundej të falej në Mesxhid-ul-Haram, e cila ishte e hapur për të gjithë. I përvuajtur nga çdo formë e shqetësimit nga ana e jobsimitarëve, Të Dërguarin e mallkonin, e binin me gurë, mbi kokë i hidhnin përmbajtjen e barkut të deles, ndërsa kur shkonte në xhami e bënë shkrumb e hi. Gjatë këtyre situatave të vështira e të palakmueshme, vetëm një grup i vogël i individëve të varfër, të vetmuar dhe pa shtëpi, i dolën zot Të Dërguarit. Në një atmosferë të këtille të

⁵ Hixhreti i referohet shpërnguljes së Të Dërguarit nga Mekka në Medine në vitin 622 e.r., që njëkohësisht paraqet edhe fillimin e kalendarit islamik.

⁶ Forcat e Muavijes dhe ato të Aliut u përleshën në vendin e quajtur Siffin në vitin 658 e.r.

dobësisë, dëshpëruese e të pashpresë, I Dërguari u drejtohej shokëve të vet me këto fjalë: *“Ju do të jeni ngadhënjyesit e historisë. As superfuqitë, as mbretëritë e mëdha, e as Qesarët nuk do të sundojnë me botën, por këtë do ta bëjnë muslimanët. Ju jo vetëm që do të sundoni me Arabinë, me Mekken apo Kurejshët, por ju gjithashtu do të pushtoni Persinë, Bizantin, Jemenin dhe Egjiptin* (dmth. Lindjen dhe Perëndimin e sotëm).” Këto ishin fjalët e udhëheqësit të vetmuar, ithtarët e të cilit vdisnin nga torturat pa u ndihmuar askush, ose shpërnguleshin në Abisini që t’i iknin shtypjes së Kurejshëve. Jo vetëm që udhëheqësi i një grupi të vogël e të dobët fliste me vendosmëri të madhe, por ai gjithashtu edhe u tregonte ithtarëve të vet se ata do të mund të sundojnë botën.

I Dërguari i siguronte ata se ndonëse intelektualët e kohës së tyre do të tallen me ta, muslimanët megjithatë do t’i shtijnë në dorë qytetërimet e mëdha të Lindjes e të Perëndimit. Kush ishin intelektualët e kohës së Të Dërguarit? Aty bënin pjesë njerëz të pasur që ishin pronarë të fermave të Ta’ifit, apo importonin mallra nga Irani, Bizanti, Jemeni dhe Siria (Sham); njerëz të cilët ishin në kontakt me religjionet tjera dhe kishin pranuar besime tjera, dhe më në fund njerëz që ishin bërë të afërt me vendet e huaja nëpërmjet tregtisë me Persinë. Duke pohuar se Kur’ani nuk ishte gjë tjetër përpos një përmbledhje e rrëfimeve të vjetra, për të cilat ata kishin zëvendësime më të mira, ata shkonin në Mesxhid-ul-Haram dhe publikut arab ia tregonin përrallat për Rustemin, Esfandiarin dhe Ashkabusin.⁷ Gjatë tubimeve të këtilla, intelektualët i preokuponin njerëzit me qëllim që të pushojnë së menduari për mesazhin e Të Dërguarit. Ndryshe nga “intelektualët” të cilët dinin çdo gjë për botën dhe gjithësinë, I Dërguari ishte njeri “i pashkolluar”. Me përjashtim të disa rasteve kur shkonte e i vizitonte viset e afërta, ai rrallëherë dilte nga rrethina e Mekkes. I Dërguari as që i kishte parë e as që i kishte studiuar librat tjerë të shenjtë. Ai nuk kishte ndonjë njohuri të madhe për qytetërimet, perandoritë, besimet dhe për politikanët e asaj kohe. Përveç kësaj, duke mos i njohur ushtritë e tyre dhe armët që ato i përdornin, I Dërguari as që mund t’i vlerësonte aftësitë e fuqive të mëdha. Shokët dhe miqtë e Të Dërguarit gjendeshin në situatë edhe më të vështirë. Atyre jo vetëm që u mungonin veçoritë kulturore dhe sociale, por gjithashtu edhe kualifikimet dhe veçoritë shkencore. Intelektualët i lënë mënjane dhe i veçuan të birin e Abdull-llahut dhe njerëzit e varfër rreth tij (shokët e tij). Ata pyeteshin se mos vallë I Dërguari i mashtronte ithtarët e tij apo ndoshta tallej me vetveten. Mos vallë ai i siguronte shokët e tij se po qe se ata përpiqen sa duhet dhe besojnë në All-llahun, ata do të sundojnë me botën? Intelektualët mendonin se, meqë I Dërguari nuk e njohte gjeografinë e botës, ai me siguri ka menduar se bota përbëhet vetëm nga Mekka, Medina dhe nga disa fise arabe. Ata gjithashtu pohonin se I Dërguari nuk ishte i vetëdijshëm për faktin se legjioni arab i ushtrisë bizantine numëronte rreth njëqind mijë ushtarë të pajisur me armët më të mira. Ky ishte vetëm divizioni i tyre i Veriut. Atë të Jugut e përbënin numri i njëjtë i kalorësve të armatosur. Në qoftë se këto dy regjimente thirreshin në luftë, atëherë menjëherë paraqiteshin dyqind mijë ushtarë të armatosur me armët më të sofistikuara. Sa i përket Persisë, ajo kishte dërguar shtatëqind mijë ushtarë në Greqi, kishte pesëqind mijë ushtarë në armatën e Veriut, kurse treqind mijë ushtarë të pajisur si duhet gjendeshin në Isfahan. Çdo kalë i ushtrisë persiane kishte shalë dhe ornamente që ishin më të shtrenjta sesa shpenzimet e përgjithshme për armatimin e ushtrisë së arabëve. Megjithatë, ndonëse nuk kishte njohuri të shumta për

⁷ Interpretuesit e Kur’anit kanë polemizuar se Kur’ani 31:6 i referohet Nadhr ibn Harith-it, bashkëkohanikut të Të Dërguarit të Islamit, i cili rrëfimet e Rustemit dhe Esfandiarit i ka mësuar nga folklori persian. Rrëfimet e këtyre heronjve janë përshkruar nëpër vargjet e Shahnames së Firdusit.

rrjedhat ndërkombëtare të asaj kohe, I Dërguari u tha Bilalit, Hubabit, Ammarit, Sumejjes, Selmanit dhe të tjerëve, se në qoftë se punonin si duhet dhe nëse jetonin me nder, gjenerata e tyre do të sundonte botën.

I Dërguari nuk e dinte se e tërë Arabia dhe fiset arabe (jo në Mekke dhe Medine) së bashku me Jemenin, nuk ishin aq të vlefshme që të sundoheshin nga persianët apo bizantinët. Kjo situatë shkaktoi që arabët të mos jenë të vlefshëm as si skllëvër apo si koloni të perandorive. Persianët e shkelën Greqinë dhe Egjiptin. (Për të arritur në Egjipt, persianët duhej të kalonin rreth e përqark Siujdhesës së Arabisë). Ata e pushtuan Egjiptin. Si pasojë e kësaj, Iraku i sotëm, Deti i Kuq, Turqia dhe Greqia e sotme u bënë pjesë të Perandorisë Bizantine, andaj kur në shekullin e shtatë I Dërguari e shpalli mesazhin e tij, ajo botë që njihej deri atëherë ishte e ndarë ndërmjet Persisë dhe Perandorisë Romake të Lindjes. Këto perandori gjendeshin në shkallën më të lartë të qytetërimit dhe kishin ushtri me armatim më të mirë të asaj kohe. E tërë pasuria e botës u takonte këtyre dy perandorive. Në Konstantinopojë dhe Ktesifon, respektivisht në kryeqytetet e Bizantit dhe të Sasanidëve bëheshin planet dhe vendoseshin fatet dhe ardhmëritë e të gjitha racave, popujve dhe qytetërimeve. Nëse kishte vende apo popuj që nuk sundoheshin nga bizantinët ose persianët, kjo nuk ndodhte ngase ata ishin të fuqishëm dhe të pavarur, por sepse nuk kishin ndonjë rëndësi nga pikëpamja historike, ekonomike apo nga ajo politike. Me fjalë tjera, superfuqive nuk u paguhej të humbin kohën dhe të bëjnë orvatje për pushtimin e këtyre viseve.

Gjatë shekullit të shtatë, Mekka ishte mesi ndërmjet dy qytetërimeve më të fuqishme, dy ideologjive, filozofive, dy sistemeve shoqërore, dy sistemeve të marrëdhënieve publike, ndërmjet dy sistemeve qytetare dhe dy strukturave ushtarake të botës. Armët më të sofistikuara dhe më moderne të asaj kohe gjendeshin në duart e persianëve dhe të bizantinëve. Persia e pushtoi pothuajse tërë Lindjen, kurse Bizanti e okupoi pothuajse tërë Perëndimin. Mekka dhe Medina ishin dy fshatra të vogla për të cilat as bizantinët e as persianët nuk shfaqnin ndonjë interesim për t'i pushtuar. Bizantinët nuk ishin të interesuar t'i përjetojnë të zitë e ullirit gjatë kalimit të shkretëtirës veriore për të arritur në Medine. Ngjashëm me këta, persianët nuk dëshironin të kalojnë Rub'ul-Halin dhe shkretëtirën Nexhd për ta pushtuar Mekken. Fundja, ç'ishte Mekka? Aty kishte vetëm një tempull (Ka'be), banorët e saj ishin pronarë të karvaneve apo të kopeve, ndërsa vendit i mungonte plleshmëria dhe vegjetacioni. Në Medine kishte disa drurë të palmave, dy fise kryesore të Avsëve dhe Hazrexhëve që ishin të angazhuar me punët e bujqësisë dhe disa familje hebraike që merreshin me punët e tyre të zakonshme nëpër shitoret dhe tregti. Dikush mund të pyetet se cilën kohë jemi duke e përshkruar, gjendjen e sotme në botë, apo shekullin e shtatë.

I Dërguari u vendos në Mekke, në një fshat të vogël që objekt kryesor e kishte xhaminë, ndonëse kishte filluar të marrë formën e qytetit sepse gjendej në vijën e rrugëtimit të karvaneve. "Rruga e Mëndafshit" ishte njëra nga linjat më të rëndësishme ekonomike që shtrihej prej Kinës e deri në Romë: ajo kalonte nëpër Persi dhe Arabinë Veriore (Turqia e sotme). Sidoqoftë, për shkak të luftës ndërmjet persianëve dhe bizantinëve, tregtarët ishin të detyruar t'i shmangen "Rrugës së Mëndafshit" dhe të shfrytëzonin rrugën nëpër shkretëtirë me qëllim që t'i bartnin mallrat kineze dhe persiane në Evropë. Shkretëtira ishte një vend i nxehtë e i pabanuar ku nuk rritej asgjë. Përderisa shkëmbinj të e saj ishin nga graniti, nga ana tjetër era i kishte formësuar kodrat nga rëra e shkretëtirës. Meqë devetë ishin të vetmet që mund t'i përballonin kushtet e këtilla, tregtarët lidhnin marrëveshje vetëm me pronarët arabë të deveve dhe karvaneve që mallrat e veta t'i

bartnin nëpër shkretëtirë. (Mekka dhe Medina gjenden në pjesën perëndimore të shkretëtirës).

Historianët gabimisht i referohen “aristokracisë së Kurejshëve” dhe pohojnë se në Mekke ka pasur mjaft aristokratë. Ata me siguri nuk e kuptojnë se Mekka ishte diçka më tepër se vetëm një tempull. Sa vlente prona dhe pasuria e Ebu Sufjanit? Cili ishte kriteriumi për të qenë anëtar i aristokracisë së asaj kohe? Me gjasë, aristokratë janë konsideruar ata që kanë pasur disa deve apo që kanë qenë fajdexhinj. Këtu ka një gjë interesante: nëse në librat persiane apo romake shqyrtohet shekulli i shtatë, atëherë rralëherë mund të gjendet fjala “Arab” apo “Arabia Felix”. Vetëm nëpër disa libra greke mund të gjenden këto terme. Madje edhe atëherë ato i referohen Jemenit, i cili përmendej për shkak të plleshmërisë së tij dhe rëndësisë që ishte si mollë sherri ndërmjet Persisë dhe Abisinisë.

Në këto vise, të cilave persianët dhe bizantinët nuk u kushtonin ndonjë kujdes të madh dhe s’kishin ndonjë vlerë për t’i pushtuar, u lind I Dërguari, i pranoi shpalljet, e proklamoi mesazhin dhe e inicoi Revolucionin Islamik. Në rrethana të atilla nuk do të ishte jonormale të pritej që ajo lëvizje të jetë jetëshkurtër dhe si stuhia e shkretëtirës të zhduket menjëherë. Bota që gjendej jashtë Mekkes nuk mund të dëgjonte për lëvizjen, sepse ajo botë nuk kishte depërtuar në ato vise. Fitohej përshtypja se fuqia e lëvizjes shumë vështirë do të përhapej jashtë Mekkes. Kërcënimet e revolucionit në fillim u kufizuan vetëm në Mekke, ku I Dërguari dhe shokët e tij mund të fitonin epërsi. Pra, ç’do të ndodhte nëse ata e arrinin këtë?

Gjatë situatave dëshpëruese, në të cilat grupi i njerëzve të varfër, të eksploatuar, analfabetë, pa kulm mbi kokë, të torturuar dhe pa ndihmë, nuk mund të bënin asgjë për t’i penguar torturuesit e tyre nga mynxyrat që ata i pësonin bashkë me miqtë e tyre, I Dërguari i Islamit përpiqej që t’i qetësonte. Ai i siguronte ithtarët e vet se në qoftë se besonin në Islamin, atëherë do të mund të sundonin edhe botën. Të ashtuquajturit intelektualë talleshin me parashikimin e Të Dërguarit. Ata mbillnin dyshime. A thua këta njerëz dinë diçka për botën? A e dinë ata se ç’do të thotë fuqia? A e dinë ata se kush e ka fuqinë? A e dinë ata se kush është ai i cili është në gjendje që vetë t’i mundë romakët? Ata përgjigjeshin se vetëm persianët janë ata të cilët janë të aftë t’i mundin bizantinët.

Gjatë një mijë e njëqind vjetëve (prej vitit 550 p.e.r. deri më 622 e.r.), persianët dhe romakët e kontrollonin botën dhe luftonin me njëri-tjetrin. Arabët pothuajse as që përmenden në historinë e kësaj periudhe kohore. Ata u vërejtën vetëm si rezultat i disa aktiviteteve tregtare nëpër rrugët anësore, kur arabët, pronarët e deveve dhe karvaneve filluan të merren me veprimtari afariste. Asokohe, njeriu pa kulm mbi kokë që jetonte në shtëpinë e xhaxhait të vet, në pamundësi që të mbrohet madje as nga pronarët e deveve, përjetoj një sërë mynxyrash në jetën e vet dhe u martua me gruan për të cilën punonte, që ishte më e moshuar se ai dhe me të cilën vendosi të krijojë familje. Ky ishte ai njeriu i cili pohonte se muslimanët do ta pushtonin tërë botën. Sureja i vërtetoi fjalët e tij, “*Elif-Lâm-Mîm, Bizantinët u mundën*”. (XXX:1-2)

Edhe përkundër sqarimeve gjeografike dhe historike, akoma është e paqartë se a thua ajo që u diskutua gjer më tani i përket situatës së tashme në botë apo situatës para një mijë e katërqind vjetëve. Sot rrethanat janë shumë të ngjashme. Në të vërtetë as terminologjia nuk ka ndryshuar. Edhe sot ekziston polarizimi i njëjtë, kurse pozicionet gjeografike kanë pësuar transformime të vogla. Muslimanët janë në të njëjtin hall, në mos qofshin edhe më keq. Lindja dhe Perëndimi sundojnë me botën, kurse muslimanët që gjenden në mes konsiderohen si pjesë e Botës së Tretë. Fatkeqësisht, shumë

intelektualë që kanë qenë të kapluar nga ana e superfuqive të tashme, janë të bindur se ekzistenca e popujve të Botës së Tretë varet kryekëput nga aleanca me njëren prej këtyre superfuqive. Natyrisht se një qëndrim i këtillë bie ndesh me besimin islam se All-llahu është i Madhërueshëm dhe i Plotfuqishëm.

Bizantinët dhe persianët arritën një marrëveshje për ndarjen e botës ndërmjet tyre, por edhe i lanë të pazgjidhura disa çështje siç janë statusi i armenëve dhe territori i Mesopotamisë. Varësisht se kush i kontrollonte (Lindja apo Perëndimi), sundimtarët e këtyre territoreve vetëm zhvendoseshin njëri pas tjetrit. Territori tjetër kontestues ishte Gjeorgjia. Kjo mosmarrëveshje ishte zgjidhur në mënyrë qesharake: sundimtari zgjedhej nga persianët, por ai ishte i detyruar të punojë dhe veprojë sipas rregullave dhe normave të përcaktuara nga bizantinët.

Lindja e Afërt ishte problemi kryesor në shekullin e shtatë. Një kohë, rrugët kryesore kontrolloheshin nga Lindja (persianët), kurse në kohët tjera nga Perëndimi (bizantinët). Në disa raste, njerëzit e Perëndimit arrinin deri në Ktesifon, kurse ata të Lindjes depërtonin gjer në zemër të Bizantit. Dhe, gjatë rrjedhave të atëhershme që aq shumë u ngjajnë rrjedhave të sotme politike, njerëzit e Arabisë kishin lidhje të afërta me njëren nga superfuqitë e ditës, me persianët, dhe e imitonin mënyrën e tyre të jetesës. Nga ana tjetër, ata që jetonin në pjesën veriore gjendeshin nën ndikimin e madh të bizantinëve. Aleatët e Lindjes kontraktin marrëveshje ushtarake me persianët, të cilët ua garantonin atyre mbrojtjen nga fiset arabe që i sulmonin fshatrat e tyre. Një grup mercenarësh arabë ishin të angazhuar për t'i mbrojtur vendbanimet nga sulmet e papritura nga Lindja. Arabët e pjesës veriore, Gassanitët, ishin pro-bizantinë. Ata ishin në gjendje të mbrohen nga agresioni i fiseve qendrore, por ushtria e tyre nuk ishte në gjendje të luftojë në shkretëtirë. Prandaj ata i shfrytëzonin arabët e Veriut për t'i luftuar fiset arabe të pjesës qendrore. Si pasojë e kësaj, Lindja e Mesme paraqitte fushëbetejë të Lindjes e të Perëndimit.

Në kohën e shpalljes së sures err-Rrûm në shekullin e shtatë, arabët në përgjithësi ishin shumë të varfëruar. Ndërkaq ithtarët e Të Dërguarit gjendeshin në kushte edhe shumë më të këqija. Mirëpo, edhe përkundër rrethanave të këtilla, I Dërguari u tha muslimanëve se në qoftë se këta do të kishin besim të fortë, të ishin të drejtë dhe të luftonin për kauzën e All-llahut, atëherë do të mund ta pushtonin botën. Ai nuk aludonte për Kurejshët apo Mekken, por për botën e tërë (duke i përfshirë këtu edhe fuqitë sunduese). Duke u tallur me këtë pohim, intelektualët pyetnin se cilës botë dhe cilës fuqi I Dërguari i referohet. Ata arsyetoheshin me fjalët se Mekka ishte e përqëndruar ndërmjet dy superfuqive, të cilat e kanë ndarë botën ndërmjet tyre dhe kontrollojnë çdo gjë. Përveç kësaj, ata pohonin se madje edhe nëse të gjithë arabët e përkrahnin Të Dërguarin dhe vepronin si një, ata megjithatë asgjë nuk mund të bënin për t'i dëmtuar fuqitë e Lindjes apo të Perëndimit. Intelektualët pyeteshin se si është e mundur që muslimanët të cilët nuk mund t'u kundërviheshin madje as Ebu Xhehlit dhe Umejje Ibn Hal-lafit, t'u bëjnë ballë dhe të ngrihen kundër fuqive të Lindjes e të Perëndimit.

Mesazhi i Kur'anit ishte si për intelektualët e sofistikuar dhe të shkujdesur që kishin njohuri të mira për Lindjen dhe Perëndimin, ashtu edhe për shpirtrat e mendimtarëve të lirë të ndritur që gjendeshin në radhët e ithtarëve të Të Dërguarit.

Muslimanët e arsimuar ishin të detyruar të durojnë tortura dhe mynxyra të padurueshme, por ata megjithatë nuk hoqën dorë nga përgjegjësia për t'i mbrojtur të drejtat e njerëzve të varfër e të privuar, të cilët ishin të burgosurit e Lindjes e të Perëndimit. Kur'ani u drejtohet të dy grupeve: "*Elif, Lâme, Mîme. Bizantinët (rumët) u mundën, në tokën më afër (tokës së arabëve).*" (XXX:1-2). Kjo ndodhi gjatë viteve 624-

625 e.r. kur persianët i luftuan dhe u shkaktuan disfatë romakëve. Ata e pushtuan Lindjen e Mesme. Për shkak të vdekjes së perandorit të tyre dhe ndryshimeve në sistemin e tyre të brendshëm dhe në rrjedhat e jashtme, romakët pësuan disfatë në betejën kundër persianëve. Si pasojë e kësaj, ata u detyruan të tërhiqen dhe territoret kontestuese t'ua lëshojnë persianëve. Sureja e parashikon fitoren e Perëndimit ndaj Lindjes në një afat kohor më të shkurtër se dhjetë vjet. Kështu, Perandoria Romake e Lindjes edhe një herë e sulmoi Lindjen e Afërt dhe i ripushtoi territoret e humbura; ushtarët arritën deri në afërsi të Ktesifonit.

“Pas disfatës së tyre, ata do të ngadhënjejnë brenda pak (dhjetë) viteve. Çështja është vendim i All-llahut, fillim e mbarim (për disfatë dhe për fitore)” (XXX:3-4). Ajeti i katërt u zbulua menjëherë pas parashikimit në ajetin e tretë me qëllim që t'ua tërheqë vëmendjen intelektualëve dhe dogmatistëve, të cilët për vetveten konsideronin se janë ekspertë për politikë ndërkombëtare, dhe se janë në gjendje t'i komentojnë dhe analizojnë shkaqet dhe pasojat e rrjedhave në botë. Kur'ani thotë: “Çështja është vendim i All-llahut”. Botën nuk e sundon as Lindja e as Perëndimi, por këtë e bën All-llahu. Pushteti nuk është përgjegjësia e Perandorisë së Perëndimit (Qesari) apo e Perandorisë së Lindjes (Husrevi).⁸ Superfuqitë nuk e kontrollojnë forcën, jetën, vdekjen, ardhmërinë dhe fatin e popujve. Në të gjitha rastet, “Çështja është vendim i All-llahut”. Superfuqitë kurrë nuk e kanë kontrolluar dhe as që do ta kontrollojnë botën. Çdo gjë është e caktuar nga All-llahu; Ai është i Plotfuqishmi.

Ndonëse Perëndimi pësoi disfatë nga Lindja, parashikimi ishte se Perëndimi së shpejti do të ngadhënjejë. Në ç'mënyrë? Sepse fuqia për të sunduar me botën shtrihet në duart e All-llahut. (Kështu ka qenë gjithmonë dhe kështu gjithmonë edhe do të jetë). Kur'ani thotë: *“E atë ditë (kur do të fitojnë bizantinët) besimtarët do të gëzohen”*. (XXX:4) Por, ç'lidhje kishte sukcesi apo dështimi i superfuqive me besimtarët e varfër, të cilët torturoheshin në Mekke? Disa komentues të Kur'anit, ajetin e kanë interpretuar në mënyrën se, më mirë do të ishte që të ngadhënjejnë bizantinët ngase ata ishin të krishterë apo “njerëz të librit” (ehl-ul-kitab), sesa persianët të cilët ishin zoroastrianë. Çfarë shpjegimi i gabueshëm! Fundja, çka do të fitonin besimtarët që vdisnin nga torturat e Umejje Ibn Hal-lafit, në qoftë se ngadhënjenin bizantinët? Përse ata do të duhej të ndihen të lumtur? Lumturia e tyre do t'i gjasonte gëzimit të disa iranianëve për zgjedhjen e Xhon Kenedit në vitin 1960.⁹

Shembulli tjetër i interpretimeve të gabuara ka të bëjë me ditëlindjen e Të Dërguarit: “I Dërguari u lind në kohën e mbretit të drejtësisë”. A e dinë njerëzit me të vërtetë se sa “i drejtë” ishte mbreti Anushirvan?¹⁰ Përveç kësaj, ai ishte mbret i Persisë jo vetëm në kohën e lindjes së Të Dërguarit, në Arabi, por edhe më vonë kur ithtarët e Të Dërguarit torturoheshin nga Ebu Sufjani. Ose, çfarë privilegji kishte I Dërguari kur u lind, në qoftë se mbreti i drejtësisë sundonte në një pjesë tjetër të botës? Kjo koincidenca nuk ka kurrfarë rëndësie. Për disa komentues, bizantinët ishin “besimtarë” ngase këta ishin të krishterë dhe kishin librin e tyre hyjnor. Komentuesit e tillë gjithashtu bëjnë gabim kur nuk e marrin parasysh faktin se, Krishterimi, i cili deri atëherë ishte i njëmendtë dhe i respektuar, pas Të Dërguarit dhe shpalljes së Islamit ai më vjetërohet. Zhvillimi i këtillë kishte të bëjë me bizantinët e krishterë, të cilët Islami dhe I Dërguari i quanin politeistë

⁸ Fjala persiane “Husrev” ishte titulli i mbretërve sasanidë.

⁹ Kur Xhon F. Kenedi u zgjodh president i Shteteve të Bashkuara, disa intelektualë iranianë u gëzuan pa masë. Ata shpresonin se gjendja në Iran do të përmirësohet si pasojë e qëndrimeve reformiste të Kenedit.

¹⁰ Anushirvan-i ishte mbreti i sasanidëve në kohën e lindjes së Të Dërguarit. Ai në përgjithësi i referohej Anushirvan Adilit, Anushirvanit të Drejtë. Shumë dijetarë e kanë kundërshtuar emërtimin e këtillë.

(mushrikûn). Si ishte e mundur që bizantinët të jenë besimtarë të vërtetë (mu'minûn), kur dihej se ata besonin në "Trininë"?

Kur'ani u drejtohej ithtarëve të varfër e të shtypur të Muhammedit në Mekke. Pa patur kurrfarë mundësie për të migruar, ata nuk kishin se ku të shkojnë, madje as në qytetin e tyre në Medine. Megjithatë, ai i siguronte ata se një ditë do të jenë të lirë e të lumtur. Shihet qartë se Kur'ani e prezentonte ligjin universal, ligjin i cili ishte shkruar në suren. Aty përmbahej urdhri i Zotit (emr) apo shpallja se vullneti i Zotit do të mbizotërojë. Ashtu duhej të jetë fati i historisë. Ndikimet latente të skemave imperialiste të superfuqive për t'i shtypur të tjerët, zgjerimi i viseve të pushtuara dhe konfiskimi i resurseve natyrore të popujve të tjerë, paraqesin vetëm vetëzhvleftësim dhe dekadencë. Është gjë e pashmangshme se imperializmi dhe kolonializmi do t'i shtojnë armiqtë e vet. Sa më shumë shtypëse dhe më agresive bëhen fuqitë eksploatuese, ato aq më tepër i afrohen vetëshkatërrimit dhe destruksionit. Më në fund, ato dalëngadalë do t'i lirojnë ata që i kanë zaptuar dhe do të ikin. Kujtohuni se çka ngjau me superfuqinë bashkëkohore, Shtetet e Bashkuara të Amerikës në Vietnam. Ajo ishte e detyruar të tërhiqet dhe të heqë dorë nga interesat e saj në këtë rajon.

Për shkak të madhësisë dhe garës së tyre, të dy superfuqitë janë në konflikt të vazhdueshëm. Kryeneçësia e tyre dhe fuqia ushtarake i shtyu ato që të shkojnë nga militantizmi, eksploatimi dhe egërsia. Marrja e një drejtimi të atillë shkaktoi që aftësitë dhe cilësitë e tyre prodhuese të zhvleftësohen nga brenda. Si pasojë e kësaj të rinjtë e këtyre popujve, në vend që të involvohen në produktivitetin dhe në ndërtimin e ekonomisë, janë të detyruar të luftojnë nëpër vende të huaja e të largëta. Atje ata do të vrasin apo do të vriten, dhe kështu do t'i kontribuojnë dobësimit dhe shkatërrimit të ndërsjellë.

Historia tregon se Hashajarsha (Kserksi), njëri nga mbretërit e dinastisë Ahaemenide, dërgoi në Greqi mijëra trupa të përbëra nga të rinjtë e Persisë, me qëllim që të shkatërrojnë Athinën. Të nxitur nga krenaria e militarizmit në kulmin e tij, rinia persiane lundroi në Detin Mesdhe me qëllim që të djegë Athinën dhe të pushtojë kryeqytetin. Është vështirë të paramendohet e tërë ajo energji, para dhe teknologji të cilat persianët i angazhuan për të arritur qëllimin e tyre. Por mjerisht, të gjitha këto shkuan kot. Me mijëra bujq të rinj nga të cilët pritej t'i ushqejnë anëtarët më të vjetër të familjes dhe me disa mijëra të tjerë që punuan për t'i financuar ata që luftuan në fushëbetëj (tetë apo nëntë persona për çdo luftëtar), u pakësuan. Energjia dhe potenciali i tyre u shndërruan në armë, të cilat u shkatërruan në shkretëtirat e huaja të largëta. Ajo që doli në shesh ishte konfrontimi i dy armiqve të cilët nuk e njihnin njëri-tjetrin, e as që e dinin shkakun për të cilin luftojnë. (Maks Veberi ka një definicion të posaçëm e të pazakonshëm për ushtritë. Ai i përshkruan ato si "grupe të individëve që nuk e njohin njëri-tjetrin por luftojnë kundër njëri-tjetrit për hir të atyre që e njohin njëri-tjetrin por që nuk luftojnë kundër njëri-tjetrit".) Për qindra mijëra ushtarët e vet, Hashajarsha lëshoi edhe mijëra barka dhe anije që këta t'i bartë nëpër Detin Mesdhe. Pjesa dërrmuese e këtyre anijeve u ballafaqua me një stuhi, e cila e pengoi lundrimin e tyre dhe fundosi me mijëra ushtarë të rinj. Mirëpo, sapo e mori raportin për katastrofën, Hashajarsha u urdhëroi ushtarëve të tjerë që të "shkojnë dhe t'i dënojnë stuhitë ngase këto nuk janë sjellë si duhet me ushtarët persianë". Paramendoni - ndonëse resurset, energjia dhe teknika më e mirë e njeriut ishin fundosur në ujë, mbreti kërkonte përsëritje të katastrofës së mëparshme.

Një mbret tjetër që i mori në qafë mijëra të rinj persianë ishte Nadirshahu (themeluesi i dinastisë Afshar). Ai i dërgoi ata që të pushtojnë Indinë dhe ta rrëzojnë nga fronti

Muhammed Shahun (perandorin e Mongolëve). Sidoqoftë, Muhammed Shahu së shpejti e riktheu kurorën dhe persianët i thanë lamtumirë. Kjo aventurë u ndërmor vetëm me qëllim të demonstrimit të fuqisë së Nadirshahut. Çfarë çmimi i lartë u pagua vetëm për të treguar fuqinë dhe prestigjin e dikujt. Vetëm një njeri, Nadirshahu, ishte përgjegjës për humbjen e jetës së mijëra të tjerëve.

As bizantinët nuk ishin në situatë më të mirë. Ata investuan shumë kohë dhe energji në Lindje me qëllim që të dëshmojnë se mund të arrijnë deri në Ktesifon. Cilat ishin humbjet e tyre? Cili ishte niveli i degjenerimit që rinia bizantine e përjetoi gjatë betejave që i zhvilloi nëpër tokat e huaja? A e dinin ata se për çka po luftojnë? Ata gjendeshin në pozitën e njëjtë si edhe persianët. Dhe, më në fund, ushtarët ktheheshin nëpër shtëpitë e veta me shumë shqetësime dhe tronditje psiko-emocionale.

Plot tridhjetë vjet pas ngjarjeve që kishin të bënin me bizantinët, grupet e njëjta të arabëve të varfër, të organizuara në grupe prej disa mijë njerëzve, kaluan rreth e përqark Siujdhesës së Arabisë dhe i sulmuan bazat e persianëve. Përpara se Armata Mbretërore (persiane) t'i kompletojë masat përgatitore për luftë - duke përfshirë këtu organizimin e armëve dhe të pajisjeve tjera, si dhe riparimin e zburimeve të arta për kuajt e luftës - armata arabe e pushtoi Perandorinë Persiane. Gjithashtu, fatin e njëjtë e pësoi edhe Perandoria Bizantine. Përpara se armata bizantine arriti të zgjohej nga gjumi i saj dhe t'i radhitë oficerët e saj në radhët e tyre, arabët hynë dhe e pushtuan perandorinë e tyre. Rrethanat në të dy superfuqitë ishin të atilla që, tridhjetë apo tridhjetë e pesë vjet pas shpalljes së sures err-Rrûm, Musal-lib ibn Harixhe, së bashku me ndihmesën e kufizuar që e mori nga Umeri i Medines, ishte në gjendje që ta mundë Perandorinë Persiane.¹¹

Njëra nga bazat më të mëdha në botë, në afërsi të Isfahanit, ishte kampi qendror i ushtrisë persiane. Sipas Taberit, oficeri i ngarkuar për sigurinë e llogorit doli nga tenda e tij dhe u paraqit përpara ushtrisë muslimane, e cila përbëhej nga përafërsisht tre mijë ushtarë të veshur me mbulesa të bardha dhe me shpatë në dorë. Komandati i ushtrisë më të pajisur në botë, e cila kishte armë dhe teknologji më të përsosur për atë kohë, u ballafaqua me ushtrinë muslimane dhe e shfaqti gatishmërinë e tij për të luftuar. Një oficer i ushtrisë muslimane u paraqit vullnetar për duelin, mirëpo oficeri persian, i cili nuk ishte në gjendje të pranojë ofertën, e refuzoi këtë propozim. Në vend të kësaj, ai sugjeroi që secili prej tyre t'i numërojë fitoret e veta apo të të parëve të tij, ashtu që duelin do ta fillonte ai që do të numëronte më tepër fitore. Oficeri musliman e pranoi propozimin e këtillë. Duke iu drejtuar oficerit të varfër musliman, oficeri persian e pyeti se kush ishte ai. Arabi u përgjigj se ai ishte "i biri i të atit të vet". Pastaj, oficeri persian me mburrje të madhe filloi t'i radhitë emrat e shumtë të të parëve të vet dhe kështu arriti gjer te luftëtarët e vjetër persianë. Ishte e qartë se persiani i pari duhej të fillonte duelin. Oficeri persian e hodhi shtizën e vet në drejtim të muslimanit. Ndonëse arabi u rrëzua nga kali, ai menjëherë u ngrit në këmbë dhe nxori shpatën e tij. Fluturimthi hipi mbi kalë dhe tha se tani ai e ka radhën që të luftojë. Oficeri persian ia ktheu se këta të dy duhet të ulen dhe të bisedojnë për dallimet e tyre. Ai pohoi se problemi nuk mund të zgjidhej me luftë prandaj edhe propozoi zgjidhje politike. Arabi u pajtua me vërejtjen e persianit. Dy orë më vonë, oficeri persian u takua me arabët dhe ushtrinë islamike dhe nënshkroi një marrëveshje, e cila ishte e vetmja e atij lloji në histori. Kur u arrit marrëveshja? Vetëm tetëmbëdhjetë apo nëntëmbëdhjetë vjet pas Hixhrit, respektivisht afër tetë vjet pas vdekjes së Të Dërguarit. Çfarë mrekullie? Perandorinë e madhe të

¹¹ Përpara se të pranojë Islamit, Musal-lib Ibn Harixhe kishte qenë vjedhës. Meqë jetonte në kufirin lindor të Iranit, ai i sulmonte dhe plaçkitte fshatrat përreth.

Lindjes e shtiu në dorë një grup i varfër i arabëve, të cilët asokohe nuk kanë luajtur ndonjë rol të rëndësishëm.

Njëra anë e marrëveshjes kishte të bëjë me Perandorinë e Lindjes, kurse tjetra u përkiste po atyre njerëzve të varfër që përmenden në kaptinën. Ishte ironike që këta njerëz, pa ditur se ku është Lindja apo Perëndimi, kishin qeshur kur kishin dëgjuar për vendet e atilla. Do të jetë me vlerë që t'i cekim disa nga dispozitat e marrëveshjes. Arabët kërkonin që nëse ata e sulmonin ndonjë fshat persian, atëherë ushtria persiane ishte e obliguar t'u ndihmonte ngase arabëve u mungonin njerëz dhe armë. Oficeri persian me mirësjellje u pajtua me këtë kërkesë. Arabët kërkuan që po qe se ushtrisë së tyre i nevojiten kuaj, atëherë persianët do të duhej të ndihmonin në këtë drejtim. Përsëri oficeri persian u pajtua. Dhe, tani diçka edhe më qesharake. Oficeri arab kërkoi që, nëse ndonjë nga oficerët e tij duke udhëtuar nëpër ndonjë qytet persian, e sheh ndonjë oficer persian mbi kalë, atëherë persiani të zbresë nga ai dhe kalin t'ia japë arabit. Komandanti persian u pajtua me të gjitha kërkesat dhe e kontrakttoi marrëveshjen me arabët. Arabët kontraktuan një marrëveshje të ngjashme edhe me Perandorinë e Perëndimit. Në kohën kur muslimanët ballafaqoheshin me persianët, një grup tjetër i disa mijëra arabëve kishte hyrë në territorin bizantin. Nën udhëheqjen e Amr ibn As'it ata e sulmuan fortesën e Babilonit, e cila ishte fortesa më e madhe ushtarake në botë, nën kontrollin e bizantinëve.¹² Nuk është e qartë se në ç'mënyrë, një fortesë aq mirë e mbrojtur dhe e fortë, u pushtua nga një grup i muslimanëve të uritur e të varfër, të cilët si plumbi depërtuan në zemrën e saj.¹³ Pas humbjes së Babilonit, ushtria romake e humbi çdo shpresë për t'i bërë ballë ushtrisë muslimane.

Pas kësaj, një milion ushtarë të sëtërvitur mirë dhe me armatim bashkëkohor nuk mundeshin të konfrontohen me ushtrinë e disiplinuar islamike. Lindja dhe Perëndimi u pushtuan nga besimtarët muslimanë. Në rastin me Persinë, në betejën e Dhatul-Salasil, mbreti Jazdegerd i urdhëroi ushtrinë e tij që të lidhet me pranga të rënda, me qëllim që ushtarët të mos dezertojnë. Si të luftonte ushtari në kushte të atilla? Ai nuk e dinte përse lufton ose me kë po lufton. A ishte armiku një njeri që i kish të lidhura këmbët me pranga, apo ai ishte një njeri me të cilin duhej ballafaquar në fushëbetejë? Çdo ushtar ishte i hutuar sa i përket linjës së frontit. Si rezultat i kësaj, ushtritë persiane dhe bizantine iu dorëzuan ushtrisë muslimane menjëherë sapo u ballafaquan.

Elif, Lamë, Mimë. Bizantinët (rumët) u mundën, në tokën më afër (tokës së arabëve), por pas disfatës së tyre, ata do të ngadhënjëjnë, brenda pak (dhjetë) viteve. Çështja është vendim i All-llahut, fillim e mbarim (për disfatë e për fitore). E atë ditë (kur do të fitojnë bizantinët) besimtarët do të gëzohen. (XXX:1-4)

Është e paevitueshme ajo se superfuqitë do të konfrontohen me njëra-tjetrën deri në atë shkallë sa që faktorët siç janë korrupcioni, prostitucioni, depresioni dhe mungesa e produktivitetit, do t'i rrënojnë dhe shkatërrojnë sistemet e tyre administrative, rrjetat shoqërore dhe frymën luftarake. Ato do të dobësohen aq shumë sa që do të shkatërrohen nga sulmet e ushtarëve të varfër e të uritur muslimanë. Besimtarët e varfëruar e të mjerë do të lirohen dhe gëzohen në ditën kur, me ndihmën e Zotit do të ngadhënjëjnë. All-llahu ua dhuron fitoren atyre që e meritojnë ndihmën e Tij dhe që janë të caktuar që të fitojnë. "Ai ndihmon atë që do dhe Ai është i gjithëfuqishëm, mëshirues". (XXX:5). All-

¹² Kështjella e Babilonit gjendej në Egjipt. Ajo ishte e ndërtuar mbi një kodrinë shkëmbore. Ndonëse disa pjesë të saj janë shndërruar në atraksione turistike, ajo akoma përdoret nga armata e Egjiptit. Një shkrimtar francez ka shënuar se ajo është aq e madhe sa që të zë frymën, dhe është shumë vështirë që të gjitha pjesët e saj të shihen vetëm me të ecur. Në kohët e sotme, njerëzit e vizitojnë kështjellën me ndihmën e automjeteve.

¹³ Ngjashëm me Dien Bien Phou në Vietnam.

llahu do të bekojë grupin e vogël të njerëzve të cilët luftojnë për kauzën e Tij. Përveç kësaj, përshkrimet e bëra në ajetin e mësipërm janë konfirmuar edhe me ngjarjet që i diskutuam. *“Premtim i All-llahut është (ky), All-llahu nuk e thyen premtimin e Vet, por shumica e njerëzve këtë nuk e dinë”*. (XXX:6)

All-llahu premtonte se çdo grup që lufton për të drejtat e veta, do të ngadhënjejë ndaj masave të fuqishme. Ky është ligj universal. Premtimi i All-llahut, që është i vlefshëm në të gjitha kohët dhe në të gjitha vendet, kurrë nuk është i pavërtetë, por shumica e njerëzve nuk e kuptojnë këtë.

Të ashtuquajturit intelektualë nuk e dinë se premtimi i All-llahut paraqet fakt real të natyrës. Çka dinë ata? *“Edhe atë që dinë nga jeta e kësaj bote, është dije e cekët”*. (XXX:7). Ata kanë vetëm njohuri sipërfaqësore rreth asaj se kush ka qeverisje më të mirë, ku gjenden armët më të sofistikuara dhe ku është vendosur sasia më e madhe e pasurisë. Përpos kësaj, intelektualët i vlerësojnë dhe i gjykojnë situatat, por këtë e bëjnë në mënyrë sipërfaqësore dhe shkurtpamëse. *“Atë që dinë nga jeta e kësaj bote, është dije e cekët, por ndaj jetës së përjetshme (ndaj Ahiretit) ata janë plotësisht të verbëruar (të paimteresuara)”*. (XX:7)

Ata nuk e dinë si do të përfundojë ngjarja, sepse nuk mund të shohin më larg. Kur’ani i fton intelektualët e frustruar politikisht që të pranojnë një mënyrë më të mirë të menduarit, me qëllim që të kenë pikëpamje më optimiste. Ai u tregon atyre që të mos mbështeten aq shumë në konjunkturën, vlerësimet dhe analizat e tyre politike. Për të arritur një analizë më të mirë e më të thellë, Kur’ani e fton individin që të mendojë për njerëzimin në përgjithësi, për sistemin ekzistues në botë dhe për sovranitetin e tij. Në vend që risitë e botës t’i interpretojë sipas kërkesave të ditës (t’i intelektualizojë), njerëzimi duhet të përpiqet të zbulojë dhe kuptojë burimin e fatit të botës, vullnetin e All-llahut.

Dhe, a nuk menduan ata se All-llahu nuk i krijoi qiejt e tokën dhe çdo gjë që gjendet ndërmjet tyre pa ndonjë qëllim të caktuar dhe për një kohë të kufizuar, por një pjesë e njerëzve janë mohues të takimit me Zotin e tyre (në momentin e ringjalljes pas vdekjes). (XXX:8)

Në pjesën e parë të ajetit 8 (shih më lart), duhet theksuar këto fraza: *“pa ndonjë qëllim të caktuar”*, që do të thotë të mbështetur në fakte, dhe *“për një kohë të kufizuar”*, që nënkupton periudhën e caktuar kohore.

Është më se e qartë se All-llahu i krijoi tokën, qiejt, njerëzimin, racat, klasat, shoqëritë, sistemet dhe fuqitë, për një qëllim të caktuar. Me fjalë tjera, secili nga krijimet e All-llahut luan një rol të caktuar në këtë jetë. Kur njeriu mendohet rreth ligjeve universale të krijimit, rreth sovranitetit të shoqërive dhe ekzistencës në përgjithësi, atëherë ai mund të nxjerrë përfundimin se krijimi i gjithësisë mbështetet në disa fakte të caktuara. Prandaj, fati dhe ardhmëria e njerëzimit u nënshtrohen fakteve të njëjta. Pohimi se shtypësi gjithmonë mbetet në fuqi dhe se fati i njerëzimit gjendet në duart e Qezarëve dhe Husrefëve, është i pavërtetë. Ato janë fuqi të përkohshme dhe u nënshtrohen lajmeve të ditës; ato sot ekzistojnë por nesër jo. Në qoftë se dikush e kupton thelbin e *“një kohë të kufizuar”*, atëherë ai zbulon se fuqitë në pushtet do të mbijetojnë vetëm në një periudhë të shkurtër kohore. Le ta shpallin amshimin e vet këta zotër të njerëzimit dhe të botës! Ata nuk e përfillin fatin e historisë sipas të cilit çdo fuqi më në fund do të zhvlerësohet dhe zhduket. Sa u përket rrjedhave të sotme shtetërore, ndonëse perandoritë e Lindjes dhe të Perëndimit e kanë ndarë botën ndërmjet vete, megjithatë kjo gjendje nuk do të zgjatë shumë. Ato janë të destinuara që të kalben dhe shkatërrohen; kështu që muslimanët duhet të jenë të sigurt dhe të shpresojnë në fitoren që do të vijë. Ajeti në

vazhdim i referohet fatit të këitillë. *“Por, një pjesë e njerëzve janë mohues të takimit me Zotin e tyre (në momentin e ringjalljes pas vdekjes).”* (XXX:8)

Pas diskutimit filozofik, Kur’ani e përkujton njerëzimin për realitetin historik. Ai thekson se bota nuk është e kufizuar vetëm në Siujdhesën e Arabisë e as me perandoritë e Lindjes e të Perëndimit. Ai e këshillon njeriun që ky të studiojë historinë me qëllim që të shohë më larg se kufijtë gjeografikë të shekullit të shtatë.

“A nuk udhëtuan ata nëpër tokë e të shohin se si qe përfundimi i atyre që ishin para tyre!?” (XXX:9)

Çfarë befasi! Kur’ani i pyet njerëzit gjysmë të arsimuar dhe pseudointelektualët përse nuk udhëtojnë në tokë? A nuk dinë se ç’ndodhi me ata që jetuan para tyre? A nuk e kuptuan fatin e historisë dhe fatin e krijesave? Çka, në të vërtetë, ndodhi me këto superfuqi? Intelktualët e ashtuquajtur duhet të rikujtojnë se çka ndodhi me superfuqitë e mëparshme, dhe këtë ta krahasojnë me rrethanat dhe përfundimin e fuqive sunduese bashkëkohore. Të mos kufizohen vetëm në Mekke, Medine dhe Konstantinopojë por duhet edhe të vlerësojnë situatën dhe të gjejnë zgjidhje për të. *“Ata ishin edhe më të fortë se këta”*. (XXX:9)

Këto ishin pushtete që kanë qenë shumë më të forta se perandoritë e Persisë dhe Bizantit, por megjithatë edhe ato u zhdukën. Gjurmimet historike dhe arkeologjike (për kohën dhe pozitën e kolonive të tyre) zbulojnë se fuqitë e lashta kanë qenë shumë më të forta se fuqitë e sotme. *“Ata ishin edhe më të fortë se këta, ata e lëruan tokën dhe e rindërtuan atë më shumë sesa këta.”* (XXX:9). Ndryshe nga kolonialistët modernë, fuqitë e së kaluarës e gjurmonin tokën dhe gjithkund ku u jepej mundësia, krijojnë koloni të veta. Për shkak të fuqisë që kishin ato ishin në gjendje të eksploatojnë vise të shumta. *“Atyre u patën ardhur të dërguarit e vet me fakte të qarta”*. (XXX:9)

Siç është theksuar edhe në ajet, ata janë prezentuar me *“fakte të qarta”*. Me të vërtetë kjo frazë ka kuptim dhe domethënie të thellë. Ajo e tregon mënyrën për të ndarë të mirën nga e keqja, të drejtën nga e padrejta, dhe për t’ua bërë me dije njerëzve për kohën dhe shoqërinë në të cilën ata jetojnë. *“Faktet e qarta”* u zbuluan në kohën kur pjesa dërrmuese e njerëzve jetonin në errësirë, nuk kishin orientim në jetë, nuk kishin qëllim të jetës dhe ishin kapluar nga thashethemet dhe propaganda e shtypësve. Derisa shtypësit ishin të preokupuar me besimet egoiste dhe të rrejshme në autoritetin e tyre të paprekshëm, mesazhi i Të Dërguarit e nxiti mendimin e lirë. Në mes të ambientit të errësirës, hutisë, shkurtpamësisë, të nënshtrimit të masave ndaj shtypësve dhe të kënaqësisë së superfuqive nga iluzionet e tyre, lajmëtari u lajmërua me një udhërrëfyes të qartë për njerëzimin. *“Pra, All-llahu nuk ishte që t’u bëjë të padrejtë atyre, por ata vetvetes i bënë të padrejtë”*. (XXX:9)

Përkundër dhuratës udhërrëfyese të All-llahut, njerëzit akoma ishin mospërfillës. Natyrisht, ky nuk ishte gabim i All-llahut por i njerëzve, meqë Ai nuk i lente ata të jenë të vetmuar dhe pa ndihmë. Duke ua dërguar atyre nëpërmjet peygamberëve udhërrëfyesin e Tij të qartë, Ai i vendosi rregullat ndërsa masave ua dërgoi shpresën, dritën dhe ua hapi sytë. All-llahu iu drejtua si shtypësve, ashtu edhe të shtypurve. Ai u tha sundimtarëve se fuqia e tyre do të zhduket. Sa u përket masave Ai i njoftoi ato se dobësia e tyre do të jetë e përkohshme dhe se së shpejti ato do të kenë fuqinë në dorë. Përveç kësaj, nëse njerëzit mbeteshin të shtypur, atëherë ky ishte gabimi i tyre. Ai që është i shtypur vetvetiu e ka ndihmuar shtypësin. *“Ata vetvetes i bënë të padrejtë. Mandej përfundimi i atyre që bënë punë të këqija, ishte më i keqi, për shkak se argumentet e All-llahut i përgënjeshtroan dhe tallehin me to”*. (XXX:9-10)

Ajeti vazhdues i Kur'anit është madhështor dhe i vazhdueshëm si fenomen natyror. Ai shumë qartë thekson se në qoftë se grupi i njerëzve të shtypur e të varfëruar bëhet i vetëdijshëm për pozitën e tyre, e kupton rrugën e drejtë dhe vendos të lirojë vetveten, atëherë All-llahu atyre u garanton sukses. “... për ndihmën e All-llahut. Ai ndihmon atë që do dhe Ai është i gjithëfuqishëm, mëshirues.” (XXX:5). All-llahu do t’u ndihmojë atyre. Kushdo që shoqërohet me All-llahun do të ngadhënjejë mbi çdo fuqi. Këto janë fjalë të All-llahut që definitivisht do të vërtetohen. Kur’ani thotë: “All-llahu e fillon krijimin...” (XXX:11).

All-llahu xh.sh. dëshiron ta përmirësojë pozitën e pengjeve të varfër e të mjerë të Botës së Tretë (shkurtabiqët e Mekkes, për shembull) dhe t’i lirojë ata nga komplekset e tyre të inferioritetit. Ata më nuk do ta ndiejnë veten të lënë pas dore, të dobët, të dëshpëruar dhe të poshtëruar, kur do të ballafaqohen me superfuqitë, të cilat nga aspekti teknologjik e ushtarak janë shumë më përpara. All-llahu do t’i përlulë dhe shkatërrojë superfuqitë; All-llahu është fuqia e vetme që duhet marrë parasysh dhe në të cilën duhet mbështetur. Fuqitë e përcipta bashkëkohore do të shporren. “All-llahu e fillon krijimin, mandej e përsërit atë, e më në fund tek Ai do të kthehem”. (XXX:11). Me anën e Kur’anit u përtëri fati i njerëzimit i cili u jep shpresë dhe i inkurajon grupet e shtypura të të gjitha vendeve dhe sistemeve. “Përqëndrohu (o Muhammed) në vetveten tënde sinjerisht në fenë...” (XXX:30)

Njerëzit nuk duhet të hutohen nga liderët, partitë dhe fuqitë e ndryshme që ekzistojnë. Ata nuk duhet të konsiderojnë idhull liderin me vite të tëra, të mbështetin besimin dhe aspiratat tek ai, dhe, atëherë kur ai person të zhduket, të mbesin pa kurrfarë shprese dhe qëllimi. Po t’i kishin mbushur zemrat e veta me dashuri dhe po të mbështeteshin në besimin e tyre (në vend që të kenë besim dhe dashuri në individin), ata do të ishin heronj të vetvetes. Por jo, ata zgjodhën të jenë kukulla dhe adhurues të fuqive, zotërat e të cilëve qëmoti qenë të vdekur dhe patën lidhur aleancë me Shejtanin. “Përqëndrohu në vetveten tënde” dhe hiqi nga qafa shpresat e rrejshme dhe premtimet e kota që ekzistojnë si pasojë e mbështetjes në Lindje apo në Perëndim. “Përqëndrohu në vetveten tënde sinjerisht në fenë...” (XXX:30). Përveç kësaj, shko në drejtim të fesë, e cila është burim i njëmendtë i besimit. Cilin besim? Cilës bindje? Asaj që e shpëton njerëzimin nga të gjitha besimet e rrejshme dhe e shpie atë drejt së vërtetës. Kthehu nga besimi i atillë. Por cili është ai? “... Feja e All-llahut në të cilën i krijoi njerëzit, s’ka ndryshim”. (XXX:30). Në vend që të jetë peng dhe kukull e superfuqive, njeriu duhet t’i kthehet natyrës së vet njerëzore. Ai duhet të jetë vetvetja e tij, të nderojë vetveten dhe t’i zbulojë fuqitë e fshehta të brendshme. All-llahu gjendet në vetë njeriun, andaj mbështetu në Të, meqë Ai është burimi i vërtetë i shpresës dhe i lumturisë.¹⁴ Pra, cilën natyrshmëri duhet ta rifillojë njeriu? “... feja e All-llahut në të cilën i krijoi njerëzit.” (XXX:30)

Nga vetë natyra kuptohet se All-llahu e krijoi tërë njerëzimin, që do të thotë natyrën e njeriut e jo natyrën e atyre të cilët mbështeten në perandoritë e Lindjes apo të Perëndimit, dhe që e parapëlqejnë njërin sundues apo klasë mbi të tjerat. Natyra është ajo që e pranon njerëzimin si përfaqësues të All-llahut dhe mbrojtës të tokës. Natyra është ajo që njerëzimit i jep sovranitet mbi botë dhe e bën të lirohet nga pozita e pengut.

¹⁴ Për qëndrimet e dr. Sheriatit ndaj pikëpamjeve islamike të njeriut, shih Vepra të përmbledhura, vëll. 24 me nëntitullin “Njeriu”. Në anglishte konsultoi veprat e tij “Mbi sociologjinë e Islamit”, të përkthyer nga Hamid Algar (Berkeley: Mizan Prers, 1979) fq. 70-82 dhe 121-125, pastaj “Njeriu dhe Islami”, të përkthyer nga Fetullah Merxhani (Hjuston: FILINC, 1981) (E njëjta vepër është botuar edhe në gjuhën shqipe nga biblioteka “Zehra” nr. 3, Tetovë 1991, në përkthim të z. Bujar Hoxha), dhe “Njeriu pa vetvete”, botuar nga IRIS (Hjuston: IRIS, 1987).

Përqëndrohu në vetveten tënde sinqerisht në fenë, i larguar prej çdo të kote, (e ajo fe), feja e All-llahut në të cilën i krijoi njerëzit, s'ka ndryshim (mos ndryshoni) të asaj natyrshmërie të krijuar nga All-llahu, ajo është feja e drejtë... (XXX:30)

Të gjitha fenomenet në botë (dmth. çdo gjë që krijoi All-llahu) u nënshtrohen rregullave të krijimit. Njerëzimi patjetër duhet të mbështetet në këto rregulla dhe norma, të cilat asnjë ligj apo njeri nuk mund t'i ndryshojë. Madje edhe superfuqitë, të cilat pohojnë se janë të afta të ndryshojnë kahen e tërë botës dhe historinë e saj, janë plotësisht të paafta kur fuqia e tyre krahasohet me atë të All-llahut. “S'ka ndryshim (mos ndryshoni) të asaj natyrshmërie të krijuar nga All-llahu, ajo është feja e drejtë...” (XXX:30)

Njeriu gjithmonë mund të jetë i varur nga kjo ideologji e fuqishme dhe e qëndrueshme. Ajo kurrë nuk do të dështojë, “... por shumica e njerëzve nuk e dinë” (XXX:30). Pa prituri, Kur'ani flet për shiun:

Nga argumentet e Tij është edhe ajo që ua dëfton vetëtimën edhe si frikë e edhe si shpresë dhe nga qielli lëshon shi, e me të ngjall tokën pas vdekjes së saj. Në këtë ka argumente për një popull që di të mendojë. (XXX:24)

(Në mungesë të kohës do të prezentohet vetëm një shpjegim i shkurtër). Shiu që bie nga retë paraqet simbolikë; ai mund t'i referohet shiut të rëndomtë, por edhe rënies së ndërgjegjes, dashurisë dhe besimit të vërtetë i cili hyn në zemrën e popullit të vdekur për të ngjallur atë ashtu sikundër shiu i pranverës që u jep jetë drurëve të vdekur.

All-llahu është Ai që ju krijoi, që ju furnizoi, që ju bën të vdisni e pastaj ju ngjall. A ka ndonjë prej zotave tuaj që mund të bëjë diçka nga këto? I pastër është Ai pa të meta, i madhëruar është Ai nga çka ata ia mvëshin dhe trillojnë. Për shkak të veprave (të këqija) të njerëzve, janë shfaqur në tokë e në det të zeza (bela, skamje, katastrofa, humbje e bereqetit etj.), e për ta përjetuar ata një pjesë të asaj të keqeje që e bënë, ashtu që të tërhiqen (nga të këqijat). (XXX:40-41)

Korrupsioni paraqitet në të katër anët. Çka e shkakton atë? Vetë duart e njeriut. Dhe tani, njeriu është dëshmitar dhe i shijon frytet e punëve të veta (skamjen dhe poshtërimin). Ndoshta njerëzimi do të ngrihet nga gjumi dhe do të ndryshojë mënyrën e vet të jetesës. “All-llahu është Ai që ju krijoi, që ju furnizoi, që ju bën të vdisni e pastaj ju ngjall.” (XXX: 40). Pastaj njerëzimit ia rikujton historinë: “Thuaj: Ecni nëpër tokë dhe shikoni se si ishte përfundimi i atyre që ishin më parë, shumica e tyre ishin jobesimtarë”. (XXX: 42)

Është e qartë arsyeja e fatkeqësisë së tyre. Kufomat e tyre janë varrosur nën pallatet e shembura të fuqisë dhe thesarit. Fuqinë e tyre e mori era. Pasi që i urdhëron njerëzimit që me kujdes të studiojë historinë, Kur'ani përsëri rikujton: “Ti përmbaju fuqimisht fesë së drejtë... All-llahu është ai që i lëshon erërat.” (XXX: 43, 48).

Burimi i njëjtë që e sundon natyrën, i sundon edhe shoqëritë njerëzore. Parimet e njëjta që ndikojnë në tokën, bujqësinë, në shtazët dhe në bimët, në mënyrë të ngjashme do të ndikojnë edhe në psikologjinë dhe fatin e shoqërive, të klasave, grupeve, intelektualëve, të individëve të devotshëm dhe në fatin e popujve në përgjithësi. All-llahu dëshiron që njeriu të mendojë rreth natyrës dhe të nxjerrë përfundime. Nuk mjafton vetëm hulumtimi i historisë; edhe natyra duhet po ashtu të hulumtohet. “All-llahu është ai që i lëshon erërat, e ato i lëkundin retë dhe Ai i shtrin lart si të dojë...” (XXX:48)

All-llahu i lëshon erërat, ose thënë ndryshe, i lëshon flladet e urtësisë dhe të vetëdijësimit drejt gjeneratës apo popullit, ashtu që “ato lëkundin retë” (XXX:48). Ai i ngre retë përplot me ndjenja, mall, dashuri, vetëdije dhe përcaktim, dhe “i shtrin lart si të dojë”. Këto “potenciale” ngjiten lart në qiell, bashkohen dhe krijojnë një masë që

shtrihet nga një horizont në tjetrin. Pastaj do të fillojë të bie shi. Pika e shiut do të bie nga zemrat e këtyre reve. “*E kur ia lëshon atë kujt të dojë prej robërve të vet*”, (XXX: 48). Kur pikat e shiut do të bien në zemrat e atyre që duan t’i pranojnë, atëherë ata do të ngjallen dhe do të rriten, “*qe, ata gëzohen*” (XXX: 48). Këta njerëz janë ata të cilët do t’i pranojnë sihariqet dhe do të mbushen me shpresë. Ditët e errëta e të ftohta të jetës së tyre do të shndërrohen në ditë të ngrohta dhe freskuese. “*Shiko pra gjurmët e mëshirës së All-llahut...*” (XXX:50).

Njeriu duhet t’i vërejë gjurmët e mëshirës së All-llahut. Madje edhe në qoftë se sot ai torturohet, ai megjithatë nuk duhet të humbasë shpresën për ardhmërinë. “*Shiko pra gjurmët e mëshirës së All-llahut, se si e ngjall tokën pas vdekjes së saj, e s’ka dyshim se Ai është që do t’i ngjallë të vdekurit, pse Ai për çdo send është i plotfuqishëm*” (XXX: 50). All-llahu mund të bëjë çdo gjë që dëshiron. Natyrisht se Ai mund të ringjallë edhe një popull duke e lagur atë me vrushkujt e vetëdijes, të dashurisë e të besimit. Por, nga ana tjetër, Kur’ani nuk dëshiron ta prezentojë gjendjen në mënyrë ideale. Ai nuk do të japë pasqyrën e një utopie, apo të përdorë parulla të pabaza për t’i bërë njerëzit të lumtur. Kur të merren parasysh këto fakte, atëherë del se analizimi i problemeve dhe qasja reale ndaj tyre janë gjëra mjaft të rëndësishme dhe nuk duhet të injorohen. Kur’ani thotë: “*Në të vërtetë, ti (Muhammed) nuk mund t’i bësh të dëgjojnë të vdekurit...*” (XXX: 52)

I Dërguari dhe njerëzit që deshtën t’i nxitin varfanjakët dhe të shtypurit, të cilët ishin të përlulur nga ana e dy superfuqive, korrën sukses në disa lëmenj. Ata i inkurajuan njerëzit, u ndihmuan atyre që të fitojnë nderin e tyre, i çliruan nga skllavëria e Lindjes apo Perëndimit dhe i mësuan të mendojnë rreth detyrës së tyre për të përcaktuar fatin dhe ardhmërinë e vet, me qëllim që më në fund të bëhen edhe sundues të botës. Por, I Dërguari nuk mund t’i detyronte ata që ta dëgjojnë. Të vdekurit janë ata të cilët u ngjajnë kufomave dhe busteve, të zhveshur nga ndjenjat dhe energjitë e jetës. Ata asgjë nuk mund të kuptojnë. Madje edhe nëse atyre u prezentohen dëshmi të panumërta, ata nuk do të besojnë dhe do t’i ndjekin trillimet e veta. Vdekjen e tyre e shkaktuan xhelozia e tyre, vetëpëlqimi dhe injoranca e tyre. Ata që askujt nuk ia varin veshin, nuk mund të detyrohen të dëgjojnë. Prandaj për ata është e pamundur që të dëgjojnë ndonjë mesazh. Sa gjë e çuditshme! A flet Kur’ani për njerëzit e shekullit të shtatë apo i drejtohet njerëzimit të sotëm? Kini kujdes për urtësinë e Kur’anit. Njeriu nuk mund ta shtyjë të vdekurin që të dëgjojë. Njeriu nuk mund t’i detyrojë të shurdhët të dëgjojnë. Edhe nëse arrin të bëjë diçka të këtyllë, ata nuk do të mund ta kuptojnë.

Pa marrë parasysh faktin se ata lexojnë, dëgjojnë, mendojnë dhe janë të paanshëm, njerëzit e këtyllë nuk mund ta dëgjojnë mesazhin sepse atyre u mungojnë ndjenjat dhe vetëdija. Mesazhi nuk do të absorbohet përderisa personi nuk është i gatshëm të dëgjojë atë që i thuhet. “*Në të vërtetë, ti (Muhammed) nuk mund t’i bësh të dëgjojnë të vdekurit.*” (XXX: 50). Sa porosi e qartë dhe fakt i vërtetë! Kush do të thoshte se këto fjalë janë thënë para katërmëdhjetë shekujsh? A janë thënë këto fjalë për disa fise të shkretëtirës së Mekkes apo ato janë thënë për njerëzit e qytetëruar të shekullit njëzet? Ndonjë individ i ndërgjegjshëm i kohës së sotme a mund të thotë diçka më të vërtetë dhe më efektive nga ajo që është thënë?

Në të vërtetë, ti (Muhammed) nuk mund t’i bësh të dëgjojnë të vdekurit e as nuk mund ta bësh që i shurdhëti të dëgjojë thirrjen, kur ata kthejnë shpinën. Dhe as që je ti udhëzues i të verbërve nga humbja e tyre, ti nuk mund ta bësh të dëgjojë tjetër vetëm atë që u beson argumenteve Tona, se ata janë të bindur. (XXX: 52-53)

I verbëri në asnjë rast nuk do të shohë. Vetëm ata që mund të shohin, që e ndiejnë humbjen dhe që mundohen të ikin nga errësira, do të mund të pranojnë udhëheqjen. Ata që janë të verbër dhe që nuk duan të dëgjojnë nuk mund të udhëhiqen apo të kursehen nga humbjet. Vetëm ata që besojnë në All-llahun dhe i respektojnë shenjat e Tij do të kursehen (dmth. muslimanët që i përgjigjen thirrjes së All-llahut dhe kanë instinkt i cili ua mundëson të kuptojnë faktet dhe logjikën të cilat i shpien nga e vërteta).

All-llahu është Ai që ju krijoi në një gjendje të dobët, pastaj pas asaj dobësie ju dha fuqi... E atyre që iu është dhënë dija dhe besimi thanë: “Ju keni qëndruar aq sa u pat caktuar All-llahu deri në ditën e ringjalljes, e kjo pra, është dita e ringjalljes, por ju ishit që nuk e pranoni. (XXX: 54, 56)

Njeriu nuk duhet të jetë i dëshpëruar. All-llahu e krijoi atë jashtë çdo dobësie. Ata që janë të pajisur me dituri, dashuri dhe besim do të thoshin që t’i kushtohet kujdes më i madh ajetit të fundit të sures err-Rrûm, me qëllim që më mirë të kuptohet përfundimi.

“Ne në këtë Kur’an u kemi sjellë njerëzve nga të gjithë shembujt, po pasha All-llahun, edhe sikur t’u sillje çfarëdo mrekullie ti atyre, ata që nuk do të thonin: ju (Muhammedi me besimtarë) nuk jeni tjetër veçse mashtrues (gënjeshtarë).” (XXX: 58)

Nëpërmjet Kur’anit, All-llahu ia dërgoi njerëzimit të gjitha shenjat e vërteta, shembujt dhe dëshmitë, për çdo situatë apo ecuri. Rruga e njeriut ishte e ndriçuar, kurse përgjegjësitë e tij ishin emërtuar. Parimi i ekzistencës ishte krijuar rreth besimit dhe shpresës. Njerëzimit iu dhanë shumë shembuj, siç janë studimi i dukurive natyrore, studimi i historisë, shkatërrimi i fuqive të cilat mendonin se janë të përjetshme, si dhe fitorja e të varfërve, të dobtëve, të shtypurve dhe njerëzve pa kulm mbi kokë, të cilët mendonin se gjithmonë do të jenë të shtypur dhe nuk kishin kurrfarë shprese për liri. Individëve, të cilët me të vërtetë ishin të ndërgjegjshëm dhe i kuptonin gjërat, nuk u linte përshtypje lavdia e fuqive të mëdha, e as që gënjuheshin nga parullat e rrejshme e të pa baza-fraza këto që flitnin për njerëzimin dhe të drejtat e njeriut, kurse në të vërtetë e shkatërronin njerëzimin duke i shtyrë njerëzit që të besojnë se ata janë aq të dobët e të pafuqishëm, saqë punët e tyre duhet të caktohen nga të tjerët që janë më të aftë për t’i kryer ato. Ata që patën fatmirësinë dhe ishin syçelë, qenë në gjendje që t’i rikthehen besimit të vërtetë (nga gënjeshtarit iu kthyen të vërtetës, burimit të vërtetë të të gjitha fuqive, sovranitetit të botës, filozofisë së krijimit, fatit të kohës, shoqërisë, çështjes, natyrës dhe ligjeve të saj, luleve që çelnin në pranverë dhe gjetheve që binin në vjeshtë). Ata nuk i konsideronin lumturitë e një apo dy shekujve si bazë për analizat dhe besimet e tyre. Në vend të kësaj, ata mendonin me mendje të kthjellët dhe ishin analitikë. Duke e ekzaminuar historinë, ata nuk kufizoheshin vetëm në rrethin e tyre të ngushtë (dhe këtë ta trajtojnë si botën e tërë), por i hulumtonin të gjitha kohët dhe vendet. Ata e kuptuan fatin e fuqive të mëparshme, të cilat ishin edhe më shtypëse dhe kolonialiste se super-fuqitë bashkëkohore. Ata e panë se këto të fundit u zhdukën duke lënë pas rrënimet e shumta, kështu që njerëzimi të mund të nxirrte mësimin e duhur. Ata gjithashtu panë se si një grup i vogël i varfanjakëve ngadhënjeu mbi fuqitë e mëdha. Në këtë mënyrë ata e zbuluan vetveten dhe e gjetën forcën e të Plotfuqishmit, fuqinë e Zotit. Ata në vete gjetën besim dhe shpresë dhe kuptuan se Lindja është vetëm një ujë i egër, kurse Perëndimi vetëm një qen i tërbuar. Për arsye se Lindjen dhe Perëndimin i kishte kapluar dëshira për shtimin e kolonive, për agresion, egoizëm, për sjellje dhe eksploatim fashist, ata e kuptuan se kjo patjetër shpie nga korrupsioni, nihilizmi, çon në jetë të paqëllimtë e të pavlerë. Prapëseprapë, këto superfuqi “të mëdha” u rrëzuan nga një grup i vogël i

varfanjakëve të shtypur që erdhën nga shkretëtirat dhe që nuk thonin asnjë fjalë kur torturoheshin nga Ebu Xhehli dhe Umejje Ibn Hal-lafi.

Gjeneratat e sotme të muslimanëve mund të sundojnë botën nëse ato e njohin All-llahun, e kuptojnë botën dhe nëse i zbulojnë vlerat e mëdha që All-llahu ua ka dhuruar. Me një frymë të lartë, ata mund t'i tejkalojnë fuqitë dhe të bëhen udhëheqës të botës. Por, si është e mundur tërë kjo duke marrë parasysh vuajtjen, varfërinë, shpronësimin, dëshpërimin, paaftësinë, pesimizmin, keqkuptimin dhe edukimin e gabuar që sot ekzistojnë në botë. Kur'ani i thotë njerëzimit: *“Ti pra bëj durim, pse premtimi i All-llahut është i saktë, e kurrsesi të mos luhasin ty ata që janë të dyshimtë.”* (XXX: 60). Besimtarët duhet të jenë të durueshëm dhe të bëjnë rezistencë. Premtimi i All-llahut është i saktë. Besimtarët nuk duhet t'u lejojnë mosbesimtarëve që t'ua ndryshojnë pozitat e tyre.

Ç'DUHET BËRË: PLANI PRAKTIK PËR HUSEJNIJE IRSHAD

Pjesa e dytë e botimit të përpunuar të ligjëratës së mbajtur në Husejniye Irshad, (Përmbledhja e veprave) vëllimi 20, fq. 333-472

Husejniye Irshad, qysh nga fillimi i formimit të saj ka pasur për qëllim udhëheqjen e intelektualëve duke u mbështetur në kuptimin e përpiktë të kohës së sotme, sociologjisë, religjionit dhe Islamit (siç e diskutuam në kaptinën e dytë), duke e pranuar me vetëdije të lartë përgjegjësinë e saj dhe duke e ndjekur programin e aksionit. Për të gjithë intelektualët me përgjegjësi dhe për të gjithë muslimanët e zgjuar e të vetëdijshëm të cilët janë duke kërkuar mënyra të reja për t'u shërbyer Islamit dhe muslimanëve, programi i saj do të shtjellohet në vazhdim. Arsyeja jonë për kumtimin e këtij programi është e dyfishtë. E para, ky program i cili është propozuar këtu si “program shkencor islamik për arsimimin dhe ngritjen e muslimanëve në Iran”, është prezentuar ashtu që njerëzit, të cilët mendojnë dhe janë të vetëdijshëm, me anën e këshillave dhe mendimeve të tyre kritike, të mund të na ndihmojnë në përpunimin dhe kompletimin e tij.

E dyta, ky program është prezentuar me qëllim që muslimanët e ngritur e të arsimuar të shoqërisë sonë të implementojnë - në çfarëdo forme të përshtatshme, me çfarëdo resurse që kanë, në cilatdo rrethana që gjenden dhe kudo që janë - një pjesë apo disa pjesë nga ky program voluminoz nëpërmjet ndonjërit prej këtyre kuptimeve: duke i mobilizuar resurset e tyre materiale dhe shpirtërore; duke u shërbyer me të gjitha mënyrat e mundshme të obligimeve religjioze; dhe duke i përkushtuar një pjesë të madhe të mundësive njerëzore dhe materiale që janë harxhuar gjatë aktiviteteve të ndryshme islame, nëpër institucionet dhe tubimet e ndryshme, aktivitete këto nëpër të cilat njerëzit njoftohen me frymën e vërtetë, progresive dhe kuptimin e Islamit, i ringjallin të vërtetat e Islamit dhe njoftohen me karakterin e vërtetë të familjes së Të Dërguarit. Xhamitë, Husejniyet, si dhe tubimet formale dhe private të tubimeve fetare duhet të shndërrohen në qendra të aktiviteteve për ringjalljen e Islamit të vërtetë dhe për ngritjen e vetëdijes fetare të njerëzve. Të gjithë njerëzit me përgjegjësi patjetër duhet të fillojnë zbatimin (aq sa munden apo e shohin të nevojshme) e programeve hulumtuese, arsimuese apo propaganduese që janë përkufizuar në këtë propozim. Për të vënë në jetë këtë program, të gjithë individët që duan t'i shërbejnë religjionit dhe shoqërisë së tyre, e njëkohësisht edhe institucioneve të mëdha apo të vogla anekënd vendit të vet, duhet që t'i shfrytëzojnë të gjitha mundësitë e tyre. Në qoftë se një grup i caktuar nuk është në gjendje të implementojë asnjë pjesë të këtij programi në ndonjë tubim formal, dhe nëse grupi nuk është i aftë të themelojë një organizatë e cila do ta ndiqte këtë politikë, megjithatë ai grup këtë mund ta bëjë në ndonjë tubim privat në mesin e miqve apo në rrethin e ngushtë familjar. Por në qoftë se as kjo nuk është e mundur, atëherë çdo individ duhet të bindë vetveten që të bëjë çdo gjë brenda mundësive të veta. Kështu, pak nga pak, të gjitha përpjekjet e ndara dhe të gjitha valët e vogla e të mëdha të paorganizuara, në mënyrë të natyrshme e të pashmangshme do të bashkohen me njëra-tjetrën dhe do të krijohet një Lëvizje islame si trend i përhapur

dhe i fuqishëm ideologjik që do të përfshijë tërë shoqërinë. Vetëm atëherë dikush do të mund të thotë se lëvizja e re islame e ka gëlltitur shoqërinë, dhe se Islami konstruktiv dhe i zgjuar, Islami i rilindur do të dominojë në kohën tonë... Gjatë implementimit të këtij plani të gjerë, para së gjithash neve na nevojitet ndihma dhe udhëheqja e ulemave të ndritur të shkollave tona tradicionale, por edhe ndihma e udhëheqja e profesorëve të universitetit, shkolltarëve, shkollarëve, përkthyesve dhe e ekspertëve të shkencave shoqërore. Kemi shpresën se pjesëtarët e gjeneratës së re, të cilët e ndiejnë mungesën e institucioneve hulumtuese të kulturës e të shkencës dhe që e dëshirojnë renesansën intelektuale, do të na bashkangjiten në këtë rrugë.

PROGRAMI

Në kohën e sotme, Husejnije Irshadi përbëhet nga tri njësi organizative për qëllimet e hulumtimit, edukimit, propagandës dhe nga njësia e katërt për përkrahje dhe logjistikë.

I. Hulumtimi (përbëhet nga gjashtë grupe hulumtuese)

- A. Islamologjia
- B. Filozofia e historisë dhe historia e Islamit
- C. Kultura dhe shkencat islame
- D. Shkencat shoqërore
- E. Vendet islame
- F. Arti dhe letërsia

II. Edukimi (përbëhet nga pesë grupe mësimore)

- A. Islamologjia
- B. Kur'anologjia
- C. Stërvitja misionare
- D. Letërsia dhe arti
- E. Gjuhët dhe letërsitë arabe dhe angleze

III. Propaganda

- A. Predikimet dhe fjalimet fetare
- B. Konferencat shkencore
- C. Kongreset shkencore, seminarët dhe intervistat

IV. Njësitë organizative logjistike

- A. Qendra për libra, dokumente dhe statistikë
- B. Libraria (biblioteka) e lëvizshme
- C. Shtëpia botuese
- D. Publikimet (botimet)
- E. Periodikët
- F. Përkthimet
- G. Haxhxi dhe ritualet fetare

I. HULUMTIMI

FILOZOFIA DHE OBJEKTIVAT E SEKSIONIT PËR HULUMTIME

Observimi, arsyeja dhe hulumtimi shkencor janë kornizat e pikëpamjes kulturore islame dhe të religjionit. Ndryshe nga disa tekste religjioze që kanë ngjyra rënduese dhe komanduese, nga disa doktrina religjioze të kohës së sotme, nga disa parime misterioze dhe jashtë çdo arsyeje që nuk lënë vend për logjikën, arsyen dhe shkencën, e që pretendojnë për njohjen e doktrinave religjioze, Kur'ani (që është libër hyjnor dhe flet me gjuhën e shpalljes) - i cili konsideron se shenjtëria e shpirtit, çiltërsia e zemrës dhe sinqeriteti i të kuptuarit paraqesin kushtet themelore për pranimin e së vërtetës dhe pozicionimin në drejtim të “udhëheqjes”⁶⁵ - vazhdimisht i fton ithtarët e vet që të mendojnë dhe të kundrojnë. Jo vetëm që Kur'ani i këshillon ithtarët e vet që të vëzhgojnë, mendojnë dhe hulumtojnë, me qëllim që sa më mirë ta kuptojnë natyrën, historinë dhe shkencat shoqërore, por ai gjithashtu e rekomandon edhe njohjen e filozofisë së jetës, shkakun përfundimtar të krijimit, misterin e ekzistencës, dhe madje edhe natyrën e Zotit. Kur'ani e pranon këtë metodologji si rrugë e cila i shpëton njerëzit nga skllavëria e injorancës, nga përrallat e vjetra si dhe nga traditat dhe besimet e trashëguara e të prapambetura. Ai gjithashtu mbetet në pohimin se kjo rrugë i shpie njerëzit nga vetëdijësimi, urtësia dhe e vërteta. Këto urdhra që Kur'ani i përsërit me qëllim të mendimit dhe të hulumtimit, papritur i ngrenë muslimanët e hershëm nga preokupimet e tyre primitive (beduinët) dhe nga kultura fisnore arabe; nga tradicionalizmi, stagnimi dhe nga adhurimi i zakoneve të vjetra iraniane; abstraksionizmi filozofik dhe idealizmi i kulturës greke; nga mistika e brendshme, puritanizmi eremit, spiritualizmi dehës dhe nga traditat tronditëse devijante dhe stagnuese të Krishterimit; dhe, më në fund, nga fryma iluzioniste antishoqërore dhe antishkencore e Indisë, dhe i drejtuan ata nga progresi shoqëror. Me gjithë trazirat politike e ushtarake dhe kolapsin moral të institucionit të Hilafetit, dhe ringjalljen e aristokracive paraislamike arabe dhe iraniane, qysh në shekullin e parë të Islamit, urdhëresat e Kur'anit mundësuan themelimin e qendrave të ndryshme shkencore, kulturore dhe intelektuale. Ato ishin përplot me biseda të shenjta e të nivelit të lartë, me argumente të logjikshme, dialog shkencor dhe racional për gjykime të pavarura (ixhtihad) si dhe me studime, kërkime, përkthime, dhe madje edhe me hulumtime shkencore. Lulëzuan shkolla të ndryshme të mendimeve, u ushtruan ekspertë të shumtë dhe u arrit përparim i dukshëm në njohjen e aspekteve të ndryshme të Kur'anit, traditave, fesë, historisë, jurisprudencës, gjuhës, letërsisë dhe të arteve. Në të njëjtën kohë, njohja e historisë dhe e popujve nga vendet tjera, nxjerrja dhe shfrytëzimi i të gjitha resurseve nga kultura dhe qytetërimet e kaluara, si dhe kërkimi dhe përvetësimi i trashëgimisë kulturore dhe shpirtërore të historisë së njerëzimit, u përhapën nëpër tërë shoqërinë islame të sapothemeluar, që shtrihej nga Spanja e deri në Taxhikistan. Thënë shkurtimisht, Islami, si një besim dhe idelogji, nga popujt e prapambetur dhe nga fiset analfabete krijoi një ummet të qytetëruar dhe dinamik. Ai krijoi një civilizim dhe shkencë që në fakt janë nëna e civilizimit të sotëm. Qytetërimi dhe shkencat islame ishin shkaqet themelore të fundosjes së feudalizmit; ato rezultuan me ngritjen e klasës së mesme, me vdekjen e frymës së Mesjetës në Evropë; e mbinë farën e lëvizjes protestante; dobësimin e diktaturës së zezë të Papës; e ndryshuan frymën eremite të katolicizmit; shkaktuan lëvizjen e renesansës; ndikuan në fillimin e lëvizjeve për lundrim, zbulime gjeografike dhe migrime; dhe më në fund e nxitën

⁶⁵ Devocioni i shpirtit, pastërtia e zemrës dhe sinqeriteti i të kuptuarit njihen si parakushte të së vërtetës edhe nga ana e shkencëtarëve bashkëkohorë dhe intelektualëve të ngritur. Madje edhe njerëzit e zakonshëm mund të shohin se mungesa e këtyre attributeve themelore i shpie shkencën dhe mendimin drejt katastrofës.

domosdoshmërinë e orientimit shoqëror nga fryma e re e Perëndimit. Kulmin e lavdisë dhe të shkëlqimit, qytetërimi dhe shkencat islame i arritën në shekujt e tretë dhe të katërt islam (shekulli IX dhe X r.e.). Zbatimi i tyre nxori dhe ushqeui gjeni të shumtë nga radhët e popujve dhe racave të ndryshme, nga klasat e qytetëruara dhe të paqytetëruara, si dhe nga radhët e sundimtarëve dhe të të sunduarve. Ai të gjithëve ua hapi dyert e progresit shkencor, intelektual dhe kulturor, me ç'rast u mundësoi individëve me prejardhje fshatare, e madje edhe skllevërve, që të arrijnë në pozitë e autoriteteve shpirtërore dhe të udhëheqësve fetarë, të ulen në bankën e gjykimit dhe të marrin përsipër udhëheqjen intelektuale dhe shkencore të Botës Islame. Gjykimi i pavarur (ixhtihad), i cili paraqet vijën më të spikatur të frymës shkencore dhe pikëpamjes ideologjike të Islamit, jo vetëm që e parandaloi shndërrimin e mendimit islam në një formë statike në pajtim me qëndrimin e mykur të një kohe të caktuar; jo vetëm që e parandaloi mendimin islam që me kalimin e kohës ai të tjetërsohet dhe të mos lëvizë, krahas procesit të ndryshimeve shoqërore, rrethanave ekonomike dhe proceseve të vdekjes, të lindjes dhe domosdoshmërive tjera të jetës; dhe më në fund, jo vetëm që shkaktoi që mendimi islam të mbetet i ri dhe përparimtar, por ai gjithashtu kontribuoi në lulëzimin e mendimit islam dhe në evolucionin progresiv të tij. Gjykimi i pavarur shkaktoi që mendimi islam të rritet, të begatohet dhe më lehtë të qarkullojë nëpër kursin e historisë. Jo vetëm që gjykimi i pavarur (ixhtihad) nuk e lejoi Islamit që të mbetet pas kohës, por ai atë e shpie para saj. Thënë shkurt, qëllimi i gjykimit të pavarur nuk ishte vetëm të sjellë ligje islamike për nevojat e reja dhe t'i koordinojë ato me jetën dhe lëvizjen e re, por gjithashtu edhe t'i krijojë nevojat si dhe të inkurajojë dhe të udhëheqë jetën. Ky është shkaku që në të kaluarën, ulematë e mëdhenj të Islamit ishin njëkohësisht natyralistët dhe humanistët më të mëdhenj të kohës, dhe pikërisht për këtë, shkollat islamike, njëkohësisht ishin edhe qendrat e vetme për studimin e shkencave natyrore dhe humanitare. Në të vërtetë, ndarja e shpirtërores (ruhani) nga joshpirtërorja, ndarja e shkencëtarëve religjiozë nga shkencëtarët që nuk i njohin shkencat religjioze, dhe ç'është më e keqja, ndarja e "shkencave të vjetra" (dmth. religjioze) dhe "shkencave moderne", paraqesin fenomene të cilat nuk përkojnë me misionin e Islamit dhe me frymën dhe pikëpamjet e tij.

Në Islam, madje edhe nëpër xhami nuk pranohet kurrfarë dallimi ndërmjet fesë dhe gjërave të kësaj bote, e as që pranohet ndonjë ndarje ndërmjet shkencave fetare dhe atyre jofetare, apo ndonjë ndarje tjetër në shkencë, adhurim apo në politikë. Xhamia e Të Dërguarit njëherët ishte shtëpi e tij dhe e përkrahësve që ishin pa kulm mbi kokë; ajo ishte vend i lutjeve dhe përkushtimeve; vend ku mësoheshin dhe diskutoheshin shkencat. Ajo gjithashtu ishte qendër për qeverisjen dhe udhëheqjen e çështjeve politike, shoqërore dhe ushtarake të muslimanëve, si dhe paraqiste një parlament të lirë në të cilin çdo njeri ishte përfaqësues. Por tani, tragjedia dëshpëruese u bë realitet. Kultura islame vështrohet si një "shkencë e vjetër", kurse shkencat tjera natyrore e shoqërore (mjekësia, astronomia, fizika, kimia, matematika, historia, gjeografia, ekonomia, drejtësia, politika, sociologjia etj.) e kanë kapluar zemrën dhe mendjen e shoqërisë dhe lulëzojnë të larguara e të izoluara nga kultura islame.

Përse ndodh kjo? Në qoftë se besojmë se e vërteta e Islamit ka rëndësi të përjetshme, atëherë si pasojë e kësaj muslimanët duhet të jenë ata që fajësohen për ngecje dhe mungesë të progresit. Pa dyshim, askush nuk mund ta mohojë rolin që armiqët dhe faktorët e jashtëm e luajtën në këtë drejtim. Por, a ka qenë Islami ndonjëherë pa armiq? Islami ka dëshmuar se kurdoherë që është paraqitur nevoja për t'u ballafaquar me provokimet e armikut të jashtëm e të fuqishëm, ai ka dalë më i fortë dhe ngadhënjimtar, ndërkaq saherë që ka pësuar disfatë, ajo ka ndodhur si rezultat i

hipokrizisë dhe dobësive të brendshme, si dhe për shkak të neglizhencës së miqve të tij. A nuk qe ky po ai Islam, i cili me një ushtri prej jo më shumë se disa qindra ushtarë, me mjaft lehtësi e shkatërroi të fuqishmin dhe e bashkoi frontin e fiseve arabe? A nuk ishte ky po ai Islam, i cili në të njëjtën kohë, me disa mijëra muslimanë varfanjakë i shkatërroi të dy perandoritë e mëdha të botës, atë Persiane dhe Bizantine; a nuk ishte familja e mjerë, e leçitur dhe e urrejtur e Emevitëve ajo e cila dominoi me po atë Islam nga brenda dhe e theri gjeneratën e parë të familjes së Të Dërguarit, duke i mundësuar aristokracisë paraislamike të Kurejshëve që të mbretërojë me Islamin? Prandaj, ne nuk duhet ta zmadhojmë rolin e armikut të jashtëm dhe në këtë mënyrë të lirojmë vetveten nga barra e rëndë e përgjegjësive, të cilat na ngarkojnë në kohën e sotme. Ne nuk duhet t'i inkriminojmë armiqtë tanë me qëllim që t'i shfajësojmë miqtë. Përkundrazi, në qoftë se armiku ka qenë në gjendje që të luajë ndonjë rol në fatin tonë, atëherë kjo ka ndodhur ngase këtë e kanë lejuar dobësitë tona. Asnjë pushtues kurrë nuk ka mundur të sundojë me një popull përderisa njerëzit e mundur nuk e kanë pranuar disfatën. Siç ka thënë i madhi Imam Aliu (karriera e të cilit dhe e fëmijëve të tij edhe e ka paralajmëruar tragjedinë e këtillë): që të zë vend shtypja në këtë botë, nevojitet bashkëpunimi i dy individëve: i shtypësit (zâlim) dhe i atij që e pranon shtypjen (mazlûm).

Ajo që sot shkencat islamike i ka bërë “shkenca të vjetra”, është mu ai shkak i cili gjatë historisë e ka parandaluar botëkuptimin islamik që të ecë krahas kohës. Pa udhëheqjen islame jeta e vazhdoi rrugën e shtrembëruar, kurse kultura dhe botëkuptimi islamik, të cilët nuk e mbanin hapin me kohën, u “vjetëruan” dhe e humbën zemrën dhe mendjen e tyre. Mbetën vetëm besimi dhe ritualet religjioze, dhe atë vetëm në mesin e njerëzve të rëndomtë. Shkencat islamike mbetën prapa dhe ngelën në atë shkallë në të cilën shkencat gjendeshin disa shekuj më parë. Si pasojë e kësaj, shkencat islamike u zhvleftësuan dhe mbetën të mbyllura brenda mureve të shkollave të vjetra të burgosura me librat e tyre të vjetër. Truri aktiv dhe i ndërgjegjshëm i bashkësisë së sotme shoqërore e shkencore dhe i inteligjencies sonë u tjetërsuan nga Islami duke i përqaftuar “shkencat e reja” dhe duke e pranuar mënyrën perëndimore të të menduarit. Natyrisht se mu për këtë arsye, Islami bashkëkohor është izoluar nga shkenca; “zemra” është ndarë nga “mendja”; “ndjenjat” janë zhveshur nga “arsyeja”, kurse mësimet mbetën pa shpirt, pa kuptim dhe pa filozofi. Si rezultat i kësaj, Islami, i cili një kohë ishte frymë e thellë, e fuqishme dhe e gjallë fetare; Islami i cili ishte i pajisur me logjikë të rrjedhshme, filozofi, shkencë, art, letërsi, me misionin për jetën dhe udhëheqjen e shoqërisë; dhe Islami, i cili si një agjent aktiv dhe krijues i dha qytetërimin dhe shoqërisë bashkëkohore një gjallëri të jetës, u shndërrua në një frymë abstrakte të fosilizuar brenda formave tradicionale të aksioneve, ceremonive dhe riteve të lashta. Ai u bë hambar i fanatizmit, injorancës dhe tjetërsimit nga koha bashkëkohore dhe nga lëvizja e historisë. Ithtarët e tij u bënë një grup i degjeneruar. Menjëherë sapo lexuan disa tekste nga librat dhe u njoftuan me magjinë e sjelljeve të padobishme moderne, ata e lanë religjionin e prindërve të vet apo më në fund edhe u revoltuan ndaj tij. Prindërit nuk kishin zgjidhje tjetër përveç se të arsyetohen dhe vajtojnë, ose në rastin më të keq, të dëshpëruar të mos i trazojnë fëmijët e vet, dhe nën emrin e lirisë e të modernizimit, edhe ata t'i pranojnë këto majmunëri dhe sjellje të pahijshme.

Në ç' mënyrë mendjen e Islamit mundemi ta kthejmë prapë te zemra e tij? Si është mundësia që “shkencat tradicionale islamike” përsëri të dominojnë në skenën e shkencave? Në ç' mënyrë të lirohet besimi religjioz nga myku i sotëm tradicional, dhe atij t'i kthehet vetëdija, drita shkencore dhe logjika racionale? Si të rikonstruohet Islami i cili sot është i ndarë në dy pjesë: në traditat e trashëguara dhe në shkencat

anakronike? Si të ringjallim dhe ristrukturojmë shoqërinë, koka e së cilës është e ndarë nga trupi, i cili ende është i ngrohtë nga nxehtësia dhe gjaku i religjionit të trashëguar, kurse koka është përplot me ndjenja dhe mendime të huaja? Fundja, si mundemi ta ngjallim shpirtin tonë jetëdhënës, krijues, revolucionar dhe dritëdhënës, shpirtin që buron fuqi dhe është i kapluar me urtësi, shpirtin i cili ithtarëve të vet u jep nder dhe pavarësi, jetë dhe dituri, besim dhe gjallëri, spiritualitet dhe begati, u jep misticizëm dhe i armatos, u jep urrejtje dhe dashuri, hakmarrje dhe falje, luftë (xhihad) dhe paqe, fanatizëm dhe tolerancë, liri dhe udhëheqësi, realizim dhe idealizëm, krenari dhe modesti, servilizëm dhe revoltë, apo njerëzi dhe vetëdije? Si është e mundur që Islami i këtillë të përjashtohet nga thellësitë e historisë dhe nga vendet e vjetra të fortifikuara e të izoluara, dhe të rivendoset në zgavrën e kohës së sotme, në ndërgjegjen e pastër të kësaj gjenerate të pashpresë, të paqëllimtë dhe në mesin e të vdekurve, që me një jetë të këtillë të mundohet t'i ringjallë dhe t'i zgjojë shoqëritë pseudoislamike?

Në të vërtetë, pyetja është se si të bëhet kjo? Sido që të jetë përgjigjja, është e sigurt se ajo duhet të jetë e shpejtë, të jetë e gjallë, të jetë me përgjegjësi dhe atë për të gjithë ne. Nuk është me rëndësi se kush jemi, cilës klasë i përkasim dhe cilat janë aftësitë tona, sepse për të kërkuar përgjegjësi nga dikush, mjafton që ai të jetë pjesë e racës njerëzore.

Unë besoj, se ajo që e ka penguar implementimin e frymës islame në kursin e kohës, dhe që pikëpamjen dhe kulturën islame e ka bërë anakronike, është vdekja e frymës së gjykimit të pavarur (ixhtihad). Në sferën fetare, shpirtërore dhe kulturore islame, gjykimi i pavarur ishte portë nëpër të cilën kalonte karvani i kohës dhe kanal për të shkuar në shtëpinë islame të diturisë, dhe gjithmonë merrte frymë të freskët. Ixhtihadi paraqet një përpjekje të lirë e të pavarur që synon arritjen e kuptimit të thellë e progresiv të Islamit në të gjitha dimensionet e tij. Ai është një vegël me anën e së cilës muxhtehidi i ndërgjegjshëm (personi që merret me ixhtihad) e prezenton interpretimin e ri e të ndryshueshëm të Islamit në pajtim me pikëpamjen e tij përparimtare dhe të lartësuar. Kjo e nënkupton gjuhën shumëdimensionale të Kur'anit dhe zbulimin e kuptimit të brendshëm të tij, i cili ashtu si natyra, ka aspekte të ndryshme kur shihet nga kënde të ndryshme. Kjo e nënkupton nxjerrjen e vazhdueshme të të vërtetave të Islamit krahas evoluimit të mendimit të njerut dhe të shkencës. Dhe më në fund, kjo e nënkupton nxjerrjen e përfundimeve dhe standardeve të reja në pajtim me nevojat e ndryshueshme dhe parimet e institucioneve të sistemeve shoqërore, dhe në pajtim me lëvizjen zhvillimore dhe deterministe të historisë dhe njerëzimit. Për këtë arsye, ixhtihadi është një faktor me ndikim të madh në krijimin e lëvizjes, të jetës dhe përtëritjes së vazhdueshme të kulturës dhe frymës islame, si dhe të rregullave praktike dhe legale që paraqiten krahas ndryshimit të kohës.

Ata të cilët kanë menduar qartë dhe intelektualët e shekujve të kaluar, kanë parashikuar se lëvizja dhe fryma revolucionare do ta humbin vlerën dhe dimensionin progresiv atëherë kur do ta fitojnë fuqinë dhe statusin. Ato do të bëhen konservative dhe madje rezistuese (në mënyrë reaksionare) ndaj çdo ndryshimi të ardhshëm shoqëror. Thënë ndryshe, çdo lëvizje më në fund transformohet në institucion. Për shembull, Krishterimi ishte një lëvizje revolucionare në Perandorinë Romake, por pastaj në Mesjetë u shndërrua në një rend sundues konservativ. Deri në kohën e Revolucionit francez, borgjezia paraqiste një lëvizje përparimtare e revolucionare brenda rendit të prapambetur feudal të Mesjetës. Por tani ajo u bë një rend fanatik e konservativ, dhe madje edhe reaksionar. E njëjta vlen edhe për "Islamin e Imametit" (Shiizmin), i cili është Islami i vërtetë. Gjatë historisë islame, Shiizmi paraqiste një lëvizje revolucionare intelektuale, shoqërore e politike kundër "Islamit të Halifatit" (i

cili e transformoi Islamin dinamik dhe progresiv në një rend të prapambetur sundues). Sidoqoftë, pas Safavidëve⁶⁶, Islami i Imametit vetvetiu u institucionalizua. Fundja, socializmi ishte lëvizje revolucionare në Evropën Lindore deri në Luftën e Dytë Botërore. Në kohën e sotme, ai është një rend konservativ dhe statik që në mënyrë reaksionare i kundërvihet çfarëdo lëvizjeje të re intelektuale dhe shoqërore. Gjithashtu edhe individët kanë ngjashmëri me lëvizjet. Koha e ka dëshmuar se ka pasur shumë udhëheqës revolucionarë, të cilët pas ardhjes në pushtet janë shndërruar në sundues dhe gardianë konservativë.⁶⁷ Duke u mbështetur në këto përvoja shkencore e historike dhe me qëllim të mbrojtjes së shkallës së mendimit revolucionar nga shndërrimi në një rend konservativ e të prapambetur, një mendimtar i njohur revolucionar i ka propozuar tezat e njohura të “revolucionit permanent”. Në Islam, ixhtihadi e garanton revolucionin permanent. Njeriu mund të shohë se në ç’ mënyrë pejgamberia dhe I Dërguari i Islamit nga njëra anë, dhe zhvillimi historik i shoqërive muslimane nga ana tjetër (së bashku me frymën e ixhtihadit), e ndihmojnë Islamin duke ia siguruar atij çlirimin nga kalbësirat e ndonjë kohe të caktuar apo periudhe të historisë, që Islami ende të mbetet kompatibil me zhvillimet dhe ndryshimet historike të shoqërisë. Në këtë mënyrë, ai e ndihmon Islamin që të shkojë në një hap me kohën. Ixhtihadi juridik u ndihmon muslimanëve që t’i zgjidhin nevojat shoqërore, kurse ixhtihadi intelektual i ndihmon Islamit që të përvetësojë një manifestim të ri gjatë fazave të ndryshme zhvillimore të historisë, dhe në varësi nga mundësia, përfshirja, thellësia dhe niveli i përparimit shkencor të kohës, e bën më të lehtë përvetësimin e dimensioneve më të reja të esencës së brendshme të Islamit. Është e tepërt të thuhet se zhvillimi dhe ndryshimi i vazhdueshëm i Islamit si dhe i dallimeve, manifestimeve dhe interpretimeve të tij, janë në kundërtënie me origjinën e tij. Ashtu si edhe vetë natyra, Islami paraqet një të vërtetë të lashtë dhe objektive. Sido që të jetë, njohja dhe kuptimi i tij, vendosja e marrëdhënieve me të, shkalla e nevojës për të, këndi nga i cili njeriu e vështron atë dhe pasqyra e tij e cila reflektohet në perceptimin dhe fytyrën e atyre që e studiojnë; të gjitha këto janë dukuri relative që vazhdimisht ndryshojnë dhe u nënshtrohen transformimeve të zhvillimit.

Duke u nisur nga e tërë kjo, në kohën tonë parashtrohet nevoja e domosdoshme për një lëvizje të thellë shkencore, e cila mbështetet në ixhtihadin që ka karakter kërkimor. Synimi i një lëvizjeje të atillë do të ishte prezentimi i së vërtetës reale dhe fytyrës origjinale të Islamit; ngritja e nivelit të njohjes dhe të vetëdijes fetare në shoqëri, dhe afrimi i shtresës së edukuar dhe gjeneratës së re me atë Islam, nga i cili kolonizatorët kulturorë kanë bërë përpjekje të mëdha që ta tjetërsojnë duke i propaganduar vlerat dhe kulturën e tyre.

Duke besuar në Islam dhe duke qenë të vetëdijshëm për kohën e tyre, të gjithë muslimanët e ndritur e të arsimuar ndiejnë përgjegjësi dhe besojnë se propaganda fetare duhet të jetë e koordinuar me kërkimin shkencor. Duke u ushqyer vazhdimisht nga burimet vetjake të kërkimit shkencor, fjalimet fetare dhe predikimet (të cilat shpeshherë bazohen në sensacione, oratori, tërheqje vërejtjesh dhe në ngulitje emocionale) përvetësojnë baza shkencore dhe thellësi intelektuale, dhe kështu lirohen nga monotonia e tyre ekzistuese dhe format përsëritëse. Me anën e kërkimeve shkencore islame, detyra kryesore e propagandimit (dmth. misioni më i madh universal dhe njerëzor i Islamit) respektivisht përgjegjësia themelore e çdo muslimani

⁶⁶ Dinastia Safavide e cila Shiizmin e bëri religjion zyrtar të Iranit, paraqet rast unik për Sheriatin. Ai dëshmon se rrënjët e Shiizmit konservativ dhe të frymës jorevolucionare rrjedhin nga Safavidët. Shih “Shi’a Safavi ve Shia Alevi”, në Vepra të përmbledhura, vëllimi 9.

⁶⁷ George Jurdaqi ka thënë: “Në mesin e revolucionarëve, vetëm Aliu ishte njeriu që kurrë nuk e humbi frymën e vet revolucionare, si atëherë kur ishte në pushtet, ashtu edhe kur nuk ishte”. Largimi i tij nga Muavija dhe refuzimi për të bërë kompromis me Talhanë dhe Zubejrin janë tregues për frymën e tij revolucionare.

dhe fshehtësia e vitalitetit dhe e progresit të Islamit në kohën e sotme - e cila e paraqet skenën e “luftës për idetë” - pra lufta dhe xihadi ideologjik, mund të zhvillohen në mënyrë më të përshtatshme.

Sot në Perëndim, në mesin e qarqeve pseudoshkencore, intelektuale dhe religjioze në Afrikën e zezë, ku Islami po bën gara me Krishterimin kurse komunizmi vjen duke u rritur, dhe në shoqëritë muslimane, Islami është shtyrë në një pozitë të pambrojtur i cili sulmohet nga të gjitha frontet ideologjike.

Të gjithë kundërshtarët e Islamit janë të pajisur me teknologjitë më të reja shkencore e filozofike të artit, sociologjisë dhe propagandës. Përveç kësaj, fuqitë e mëdha kolonialiste, ekonomike dhe politike të botës, në mënyrë indirekte u ndihmojnë armiqve të Islamit. Në një luftë të këtyllë, është e qartë se deri në ç’masë duhet që qortimi, këshillat dhe predikimet morale në formën e tyre ekzituese (që pa dyshim janë të dobishme) të mund ta bartin barrën e rëndë të përgjegjësive së mbrojtjes shkencore dhe ideologjike të Islamit. Gjithashtu është e qartë se metodat ekzituese të propagandës nuk mund t’u bëjnë mirë vlerave të larta humaniste të Islamit të cilat janë shtrembëruar, e as që mund t’u bëjnë mirë të vërtetave të ndritshme të tij, të cilat kanë qenë të fshehura dhe të panjohura nën thellësitë e gërmadhave të historisë. Këto metoda nuk mund t’ua prezentojnë të vërtetat e Islamit besimtarëve të padijshëm e të dobët të tij, e as kundërshtarëve të fuqishëm e të vetëdijshëm që i ka.

II. LE TË HAPIM DERËN E IXHTIHADIT

Dyert e mbyllura të ixhtihadit shkencor dhe të atij intelektual patjetër duhet të rihapen. Fatmirësisht, krenaria dhe përparësia më e madhe shkencore e Shiizmit gjatë historisë kulturore e intelektuale të Islamit ishte fakti se ai i mbajti të hapura “dyert e ixhtihadit”. Superioriteti i jurisprudencës shiite ndaj shkollave tjera të jurisprudencës (të cilat ia mbyllën derën ixhtihadit pas vdekjes së Ebu Hanifes, Malikut, Shafi’ut dhe Ahmed ibn Hanbelit) qëndron në shkakun se ai i la dyert e hapura për hulumtime të reja, konkluzione e madje edhe për dekretimin e rregullave dhe ligjeve të reja. Përveç kësaj, kur dyert e ixhtihadit mbeten të hapura, atëherë shprehja e mendimit të lirë dhe zhvillimi i shkencës dhe intelektit (që mund të ndodhë vetëm atëherë kur ekziston liria e kërkimit shkencor dhe kur idetë e mendimtarëve dhe të hulumtuesve bien ndesh me njëra-tjetrën) bëhen realitet.

Vetëm në dritën e këtij diskutimi mund të kuptohen thellësia dhe vlera e vërtetë e shprehjes së Të Dërguarit të Islamit: **“Dallimet (e mendimit) ndërmjet ulemave të bashkësisë sime janë bekim”**. Mu për këtë arsye Shiizmi beson se në qoftë se studiuesi bën ndonjë gabim në ixhtihadin e tij shkencor dhe arrin në një përfundim të gabuar, ai megjithatë do të shpërblehet, sepse sipas traditës shiite, “muxhtehidi i cili arrin në përfundim të drejtë fiton dy shpërblime, kurse ai që arrin në përfundim të gabuar fiton një.”⁶⁸ Si rrjedhojë e kësaj, me qëllim të njohjes së vlerës së kërkimit shkencor që nga fillimi, dhe posaçërisht për t’u bërë i vetëdijshëm për nevojën dhe domosdoshmërinë për përvetësimin e njohjes shkencore të Islamit dhe analizës metodike të historisë, qytetërimit dhe të kulturës islame, Husejnije Irshadi një pjesë të përpjekjeve të veta (për aq sa lejonin mundësitë në vitet e para të tij) ua përkushtoi mu këtyre objektivave. Ai e ftoi një grup të dijetarëve dhe të hulumtuesve nga havzai që të fillojnë kërkimet e tyre rreth disa aspekteve të kulturës dhe shkencave Islame. Me këtë rast, ne kërkua nga ata që ta ndihmojnë Institutin e Irshadit gjatë botimit të

⁶⁸ Kjo mënyrë e të menduarit tregon shkallën e lartë në të cilën feja jonë e respekton hulumtimin shkencor. Islami beson në atë që sot quhet “frymë shkencore” apo “kureshtje e hulumtimit”.

librave të ndryshëm, pamfleteve dhe propagandës shkencore duke i hartuar, shpjeguar dhe duke i kumtuar konferencat shkencore që mbaheshin në Irshad.

Me qëllim që të gjitha hulumtimet e ixhtihadit të arrijnë nivelin e lartë universitar, të jenë shkencore dhe të kenë metodologji të duhur, Instituti i Irshadit beson se paraprakisht nevojitet të shfrytëzohen të gjitha resurset dhe metodologjia e shkencave shoqërore, veçanërisht të historisë, teologjisë, drejtësisë, ekonomisë, sociologjisë, orientalistikës dhe të historisë së qytetërimeve. Ata duhet të angazhohen për hulumtime dhe analiza shkencore në lëmenjtë e mendimit islam, në lëmin e historisë, kulturës, shoqërisë, filozofisë, shkencës, letërsisë, artit dhe qytetërimit në përgjithësi. Vetëm atëherë kërkimet islamike do të mund t'u bënin ballë punimeve të orientalistëve dhe islamologëve të Lindjes e të Perëndimit; madje edhe do të ishin mbi këto të fundit, sepse veprave të tyre s' do të mund t'u besohej jo vetëm pse janë shkruar nga jomuslimanët, por edhe pse kanë anime politike apo koloniale, dhe për shkak se e ushqejnë fanatizmin dhe urrejtjen religjioze, racore, etnike apo atë historike. Me këtë do të marrë hov rritja e shkencëtarëve të rinj muslimanë, që në zemrat dhe mendjet e tyre e ndiejnë Islamin, të cilët kanë njohuri shkencore për kulturën, qytetërimin dhe shkollat e mendimit islam, që e njohin metodologjinë e kërkimeve shkencore, e njohin progresin shkencor në botën e sotme dhe me një fjalë, i njohin të dyja kulturat. Faktori më i rëndësishëm në mungesën e njohurive tona shkencore për Islamin, ishte ai se ata që e kanë njohur kulturën islame zakonisht nuk i kanë njohur pikëpamjet shkencore dhe metodat kërkimore, kurse ata të cilët i përkisnin kulturës bashkëkohore dhe i kanë njohur metodat moderne të kërkimit shkencor, kanë qenë të tjetërsuar nga Islami. Kështu, në mungesë të kërkimeve tona islamike dhe shkencore, synimi ynë më i rëndësishëm shkencor e islamik është që të vendoset bashkëpunimi ndërmjet këtyre dy grupeve dhe të hapet rruga në të cilën të gjitha resurset shkencore dhe i tërë përparimi ekzistues në hulumtimet bashkëkohore do të mund të shfrytëzohet në shërbim të njohjes së të vërtetës së Islamit dhe kulturës së vërtetë të tij.

Kësisoj Instituti Irshad, programin e tij kërkimor e ka mbështetur në këto pika:

1. Domosdoshmëria dhe nevoja për hulumtimin shkencor islam.
2. Nevoja për observimin, teorinë dhe kërkimin gjatë studimit të dukurive natyrore; të historisë dhe fatit të popujve dhe kombeve të tjera; të ndryshimeve historike të pushteteve, religjioneve dhe personaliteteve në të kaluarën, si dhe të mendimeve dhe veprave të së kaluarës, të cilat vazhdimisht janë përmendur dhe theksuar në Kur'an. Konceptet siç janë observimi, teoretizimi, gjykimi, shkenca, të shkruarit, mësimi, njohja e të vërtetave, vetëdijësimi dhe njohja e fesë, u takojnë atyre koncepteve të shenjta të cilat i thekson Kur'ani. I Dërguari i Islamit, me shumë se cilido udhëheqës fetar, moral dhe shoqëror në historinë e njerëzimit, u bën thirrje ithtarëve të vet që gjatë tërë jetës së tyre të mos pushojnë së mësuari. Mësimin e pandalur ai e cilësoi si obligim (vaxhib) për meshkujt dhe femrat, dhe u urdhëroi ithtarëve të vet që edhe në skajet më të largëta të rruzullit tokësor të kërkojnë dituri ('ilm), dhe atë ta përvetësojnë nga çdo burim - qoftë edhe nga jobesimtarët. Përveç kësaj, Imamët shiitë, liderët dhe ulematë e mëdhenj islamikë, ishin themelues të qendrave të mëdha shkencore dhe pararojë e lëvizjeve intelektuale të cilat i shfrytëzuan përvojat shkencore dhe kulturore të të gjitha qytetërimeve, religjioneve dhe popujve të përparuar nga mbarë bota.
3. Domosdoshmëria e mbylljes së hendekut të thellë e të errët, i cili gjendet ndërmjet nesh dhe kroit të Islamit burimor. Gjatë katërmbëdhjetë shekujve të kaluar, shpirti dhe mendimi islam u kontaminuan nga mbeturinat nga viset e ndryshme; nga rrëketë e kulturave dhe religjioneve të huaja dhe nga elementet e jashtme të traditës etnike, të

mitologjive dhe besimeve të trashëguara të njerëzve të ndryshëm të cilët kanë kaluar në Islam. Përveç kësaj, ai e humbi pastërtinë burimore nga mendimet dhe opinionet joislamike të shkollave filozofike, mistike dhe shkencore, të cilat iu bashkangjitën Islamit gjatë historisë; si dhe nga besimet, shpjegimet dhe opinionet e ulemave islamikë, të cilët nën ndikimin e shkencave dhe besimeve të kohës së tyre, apo nën ndikimin e ngritjeve të tyre etnike dhe nacionale, e formësuan Islamin sipas shijes, ndjenjave apo urtësisë së tyre.

4. Ixhtihadi (dhe nevoja për të), është faktori i vetëm që e garanton ndryshimin dhe evoluimin e njohjes shkencore dhe përparimtare të Islamit; ai është faktor që e siguron jetën, lëvizjen dhe përkatësinë e përvetshme të shkencave dhe urdhrave islamikë në historinë dhe shoqërinë e ndryshueshme të njerëzimit; si dhe është njëra ndër karakteristikat e frymës shkencore dhe botëkuptimit shoqëror të Islamit, e sidomos njëra nga veçoritë kryesore të kulturës dhe jurisprudencës shiite.

5. Propaganda islame (dhe rëndësia e saj) në kohën e sotme, koha e “luftës së ideve të fuqishme” dhe mosqëndrueshmëria e mendimeve dhe vlerave morale; koha e kolapsit të kulturave dhe religjioneve të vjetra; koha e trazimit shpirtëror, vakuimit të intelektit dhe mungesës së besimit. Kjo gjithashtu është kohë e krizës së ndërgjegjes njerëzore dhe e dyshimit të njeriut në ardhmërinë, kohë kur ai kërkon besim të ri dhe kur fillon të anojë nga burimi i spiritualitetit të Lindjes. Islami patjetër duhet të ringjallet me anën e konkludimeve dhe përfundimeve shkencore që dalin nga burimet e të vërtetave të panumërta të kulturës islamike dhe të shkollës së mendimit islamik. Ai duhet të armatoset me gjuhën dhe me kuptimet tjera të shkencave bashkëkohore, duke i marrë parasysh dhembjet dhe nevojat e njeriut, e sidomos nevojat e gjeneratës së re. Ai duhet t’u drejtohet ndryshimeve, të metave dhe transformimeve spirituale që dominojnë nëpër shoqëritë islame, dhe duhet të prezantojë Islamin në mënyrën e tij burimore, ashtu që i atillë, ai të mund të ekzistojë edhe në kohën e sotme.

6. (Nevoja për të shquar) Islamin si “ideologji” e cila paraqet sistem të besimit, bindje, orientim intelektual, përgjegjësi shoqërore dhe botëkuptim të veçantë, nga Islami si kulturë dhe qytetërim i historisë, dhe për ta dalluar atë nga përmbledhja e shkencave, teorive dhe nga punimet filozofike, shkencore, morale, letrare dhe mistike. Gjatë katërmëdhjetë shekujve të kaluar, ato aq shumë u përziën nga ulematë islamikë, nga mendimtarët dhe gjenitë e ndryshëm, sa që të paktë janë ata njerëz që mund t’i ndajnë nga njëra-tjetra.

7. (Nevoja për ngritjen) e masave të gjera të shoqërisë sonë që i mbetën më besnike Islamit dhe janë më të afërta me të, sesa njerëzit tanë të arsimuar, të cilët janë zhytur në vlerat dhe karakteristikat kulturore të Perëndimit, kështu që nuk janë të afërt me vlerat shkencore islamike, të cilat janë të rrethuara me mykun e “shkencave të vjetra” dhe studiohen nga një grup ekspertësh që nuk kanë lidhje me këta intelektualë. Ky dualitet e ka përçarë unitetin tonë shoqëror dhe zemrën e mendjen e shoqërisë sonë i ka ndarë nga njëra-tjetra. Zgjidhja e vetme për të rimëkëmbur jetën dhe shëndetin e shoqërisë sonë është që besimi fetar i masave të gjera të lë pas vete formën e padijshme dhe tradicionale dhe të bëhet më i gjallë, me njohuri të qartë dhe formë të ndërgjegjshme, kurse te gjenerata e re dhe intelektualët të plotësojë zbrazëtirën e shpirtit të tyre, karakterin e tyre të pajetë, kolapsin e origjinalitetit të tyre, vetëtjetërsimin e tyre, adhurimet e tyre të tjera dhe imitimimin e tyre të personaliteteve ta zëvendësojë me frymën e besimit, me njohjen shkencore e logjike të Islamit dhe me të mirat e kulturës së tij të pasur dhe të vlerave të larta burimore. Përveç kësaj, rimëkëmbja e unitetit dhe e shëndetit të shoqërisë sonë kërkon që shkencat islamike t’i lënë mënjane fortësat e tyre të vjetëruara dhe të bëhen agjentë aktivë në kohën e sotme, të jenë më të afërta me shpirtin e njerëzve bashkëkohorë, me dhembjen,

nevojat, gjuhën dhe me diturinë e tyre, dhe përsëri ta rikthejnë ixhtihadin e tyre risimtar, krijues, përparimtar dhe dinamik.

Njësia kërkimore e Institutit të Irshadit duhet të administrohet nën kontrollin e drejtpërdrejtë dhe përgjegjësinë e një ekipi të përbërë nga shkollarë të shquar, ekspertë dhe hulumtues të degëve të shumta të shkencës islamike, shkollave fetare, historisë, kulturës, civilizimit dhe të lëmenjve të shumtë të shkencës dhe kulturës bashkëkohore. Fryma humane dhe botëkuptimi i qartë i besimit dhe vetëdijes islame, që paraqet kriteriumin kryesor për identifikimin e mendimtarit të vërtetë, duhet të vijë në shprehje gjatë kërkimit shkencor të tyre. Ky grup do të quhet “Këshilli suprem i kërkimeve”. Anëtarët e tij u takojnë dy llojeve:

1) Individë të jashtëm të cilët janë ftuar për shkak të kualifikimeve të tyre të shquara shkencore. Ata do të marrin pjesë në të gjitha diskutimet, gjatë tërë procesit të marrjes së vendimeve dhe në ushtrimin e fuqisë.

2) Drejtorë të gjashtë grupeve kërkimore që zgjedhen për shkak të pozitave të tyre dhe roleve që i luajnë në lëmenjtë e posaçëm të hulumtimit. Gjashtë grupet kërkimore, ku secili prej tyre është nën udhëheqjen e një shkencëtari ekspert, i përbëjnë njësitë kërkimore.

“Këshilli suprem i kërkimeve” do t’i përcaktojë objektivat e përgjithshme të çdo grupi kërkimor dhe do të koordinojë punën e grupeve të ndryshme, duke i përfshirë këtu edhe projektet kërkimore dhe programet e tyre shkencore. Gjashtë grupet kërkimore janë:

- A) Islamologjia
- B) Filozofia e historisë dhe historia e Islamit
- C) Shkencat dhe kultura islame
- D) Shkencat shoqërore
- E) Vendet islame
- F) Arti dhe letërsia

A) GRUPI I ISLAMOLOGJISË

Qëllimi kryesor i këtij grupi është që ta kuptojë Islamin e vërtetë si një fe. Kjo parashihet përfshirjen e besimeve dhe ideve islame; studimin e frymës, të botëkuptimeve dhe filozofinë e porosive islame përgatitjen e interpretimeve të dokumentuara dhe logjike, si dhe analizat dhe justifikimet për të gjitha elementet përbërëse të shkollës islamike të të menduarit.

Pa dyshim se të gjitha shkencat islamike dhe të gjitha shkencat shoqërore dhe natyrore, siç janë teologjia analitike (kelam), biografite (Ilm ur-Rixhal), drejtësia, historia, sociologjia filozofia etj., janë mjaft të dobishme në kuptimin e Islamit. Sidoqoftë, burimet elementare të kërkimit në grupin e islamologjisë janë pesë burimet nga të cilat rrjedh Islami burimor dhe në të cilat ai mund të riidentifikohet. Këto janë:

- 1) All-llahu, 2) Kur’ani, 3) I Dërguari, 4) Individët e krijuar dhe të stërvitur nga Islami, dhe 5) Qyteti islamik (Medina)

1) All-llahu

a) Parimi i adhurimit të shpirtit të njeriut dhe natyrës së tij të lashtë. Këtu duhet të studiohen teoritë psikologjike, opinionet e shkencëtarëve shoqërorë, opinionet e filozofëve dhe ato të mendimtarëve.

b) Historia e teizmit prej kohës së paraqitjes së njeriut në tokë. Këtu duhet të studiohen fiset dhe religjionet primitive, njerëzit parahistorikë, njerëzit primitivë, rrasat e vjetra të gurit, simbolet dhe mitet, kulturat, qytetërimet dhe religjionet e

historisë, si dhe historia e zhvillimit të ndryshëm të konceptit të Zotit gjatë epokave të ndryshme të historisë.

c) Teizmi komparativ: Nxjerrja dhe identifikimi i atyre karakteristikave që duhet t'i ketë All-llahu (es-Sifat-uth-Thubutije) dhe atyre që Ai nuk mund t'i ketë (es-Sifatus-Selbijje) nga tekstet e Kur'anit dhe nga shkrimet tjera origjinale islame (traditat, rrëfimet dhe fjalimet e liderëve islamë). Ne gjithashtu do t'i ndjekim edhe kërkimet e ngjashme për zotat e religjioneve tjera të mëdha.

d) Njëjësia (tevhid): Ekzaminimi i këtyre aspekteve të saj: aspektin filozofik, shkencor dhe religjioz të tevhidit; dimensionet psikologjike, morale dhe humanitare, rolin sociologjik, antiklasor, antiracor, antietik dhe antimonopolist, fillimin, ndryshimin, evoluimin dhe dallimin e konceptit të njëjësisë në histori, dhe atë që nga faza primitive e deri më sot; dhe më në fund, njëjësia si botëkuptim dhe si rend moral, dhe krahasimet e saj me botëkuptimet tjera siç janë panteizmi, dualizmi, trinia, politeizmi, materializmi, skepticizmi, absurditeti, sufizmi, realizmi, natyralizmi, nihilizmi, idealizmi, shkencorja, humanizmi, konsumerizmi, e kështu me radhë.

e) Përkthimi dhe njohja me veprat e shkollarëve të mëdhenj islamë, shkollarëve të religjioneve tjera, të filozofëve dhe autorëve të njohur në lëmin e spirituales, religjiozes, apo të ndjenjave të brendshme. Ne gjithashtu do t'i prezentojmë veprat e mëdha letrare e artistike të cilat kanë të bëjnë me ndjenjat dhe kulturën religjioze. Kujdes i veçantë do t'i kushtohet njohjes së ideve të atyre njerëzve, të cilët nëpërmjet kërkimeve dhe studimeve kanë bërë një punë mjaft të madhe në drejtim të sqarimit pozitiv të Zotit, botëkuptimeve religjioze, besimit, ndjenjave të brendshme apo në drejtim të mohimit shkencor të shkollave të mendimit antireligjioz.

Të gjitha kërkimet e lartpërmendura shkencore dhe shoqërore, si dhe analizat e shkollave tjera të mendimit, duhet të shfrytëzohen vetëm me qëllim që njeriu i sotëm ta njohë All-llahun ashtu siç e kuptuan Atë njerëzit, të cilët njohuritë e para për Islamin i fituan nga vetë burimi i dorës së parë (I Dërguari), pra në mënyrën në të cilën Atë e prezatoi Islami burimor. Kështu, Zoti duhet të prezentohet ashtu që nga njëra anë, grupet religjioze të cilat kanë paqartësi dhe parafytyrim të gabuar për Të, t'i rishqyrtojnë besimet e tyre; dhe nga ana tjetër, grupet që janë të tjetërsuara nga religjioni - ata që s'e pëlqejnë atë ngase kanë njohuri të gabuara për të, apo janë indiferentë ndaj tij dhe kanë qëndruar larg tij - të njoftohen me besimin fetar të ndërgjegjshëm, përparimtar dhe shkencor. Posaçërsht, All-llahu duhet të njihet në aso mënyre që të paraqesë njohjen e thellë, pozitive dhe komplete të Islamit, me një përfshirje të thellë të qasjes ndaj besimit, njohjes së Zotit, adhurimit, marrëdhënies ndërmjet njeriut dhe Zotit dhe marrëdhënies ndërmjet Zotit dhe gjithësisë; dhe gjithashtu me një njohje komplete të mënyrës me të cilën, nëpërmjet një metode unike shkencore e intelektuale, Kur'ani e prezenton Zotin. Është e domosdoshme të prezentohet Zoti sepse kjo njëherit është edhe mënyrë e prezentimit të Islamit. Mënyra më e mirë për të kuptuar zotin e ndonjë religjioni, është njohja dhe kuptimi i atij religjioni, si dhe zbulim i dimensionit më të spikatur të tij. Perëndia e çdo religjioni e paraqet zemrën dhe kahun e tij. Përveç kësaj, zoti i çdo religjioni është themeli, nga të cilat të gjitha besimet, parimet, vlerat dhe fryma e vërtetë e librit të tij, si dhe karakteristikat dhe personaliteti i profetëve të tij, e marrin kuptimin dhe domethënien e vet.

2) *Kur'ani*

a) Ne patjetër duhet të përgatitim një përkthim të saktë e të rrjedhshëm të Kur'anit në persishte, kështu që folësit persianë, e sidomos gjenerata e re, të kenë qasje më të lehtë ndaj Kur'anit. Nga njëra anë, përkthimi i këtillë do të duhej të ketë saktësi

shkencore dhe përpikshmëri në reprezentimin e koncepteve kur'anore dhe përdorimin e fjalëve dhe shprehjeve, kurse nga ana tjetër, ai do të duhej të ketë cilësi letrare dhe stil të lartë në zgjedhjen e fjalëve dhe konstruktin e fjalive. Me këtë rast duhet shfrytëzuar interpretuesit e ndryshëm të Kur'anit, gjuhëtarët dhe ekspertët nga lëmi i letërsisë, rrëfimet dhe gojëdhënat historike, si dhe studimet ekzistuese të orientalistëve dhe të atyre që e kanë përkthyer Kur'anin në gjuhët evropiane. Gjithashtu duhet kërkuar ndihmë edhe nga shkrimtarët profesionalë persianë të kohës së sotme.

b) Ne patjetër duhet t'i përkthejmë dhe t'i njohim të gjitha studimet e muslimanëve jo-iranianë dhe të shkencëtarëve e të ekspertëve jomuslimanë, që kanë të bëjnë me Kur'anin apo me disa aspekte specifike të tij (formën, stilin apo përmbajtjen). Ne gjithashtu duhet të bëjmë edhe krahasim ndërmjet Kur'anit dhe librave religjiozë të religjioneve tjera.

c) Ne duhet t'ua bëjmë të afërt qarqeve religjioze dhe shkencore tekstin e Kur'anit, ashtu që ta trimërojnë përhapjen e kuptimit, mësimin dhe interpretimit të tij. Vetëm atëherë do të mund t'i kthehemi Kur'anit, dhe kjo është mënyra e vetme për shpëtimin dhe vetëdijësimin tonë, dhe rruga e vetme për njohjen dhe kuptimin e drejtë e të vërtetë të Islamit.

d) Ne duhet të afrohem me shkencëtarët dhe ekspertët e shumtë të shoqërisë sonë të cilët bëjnë kërkime, apo me ata shkollarë që kanë bërë studime me vlerë unike për Kur'anin. Këto përpjekje nuk janë të organizuara dhe nuk shkojnë sipas një programi të përpiluar më parë. Gjithashtu, duke marrë parasysh mungesën e burimeve dhe për shkak të rrethanave ekzistuese materiale dhe shpirtërore, ata ose kanë pushuar së punuari, ose nuk kanë qenë në gjendje që hulumtimet e tyre t'i vënë në letër. Njëri nga synimet tona kryesore këtu duhet të jetë inkurajimi i këtyre hulumtuesve të mëdhenj, koordinimi i studimeve të tyre dhe ndihma që këta njerëz punimet e veta t'i kompletojnë, t'i shkruajnë dhe t'i botojnë. Në këtë mënyrë, shoqëria jonë do të ketë një afërsi dhe njohuri më shkencore me dimensionet e ndryshme të Kur'anit.

e) Ne duhet t'i kuptojmë vlerat intelektuale, shkencore, morale, sociale, historike, artistike dhe letrare të Kur'anit, gjë të cilën do ta bëjmë duke krijuar një lëvizje intelektuale dhe shkencore të Kur'anologjisë. Gjithashtu duhet që artikujt, tezat dhe librat shkencorë t'i botojmë në një gjuhë e cila flet me frymën dhe botëkuptimin bashkëkohor shkencor. Kjo do të shkaktojë që ky libër i madh të dalë jashtë atyre kufijve në të cilët vetëm ulematë dhe interpretuesit e kuptojnë, ashtu që pastaj të përshkojë edhe ndërgjegjen e njerëzve të ndërgjegjshëm.

Nga të gjitha këto përpjekje të niveleve të ndryshme, ne do të jemi në gjendje t'i përmbledhim pjesët e nevojshme dhe t'i përvetësojmë njohuritë shkencore për t'i përgatitur dhe për t'i shkruar shpjegimet e thjeshta, të përpikta dhe të ndritura të Kur'anit, gjë që do të jetë shumë e dobishme për qytetarët tanë të arsimuar dhe për intelektualët.

3) I Dërguari

a) Biografia e Të Dërguarit (Siretun-Nebijj)

I) Ne duhet t'i përkthejmë dhe në mënyrë kritike t'i shënojmë të gjitha biografitë autoritative të Të Dërguarit të madh të Islamit.

II) Ne duhet t'i përkthejmë dhe t'i vlerësojmë hulumtimet e bëra nga orientalistët jomuslimanë, nga specialistët islamikë dhe nga autorët të cilët kanë bërë punime të dalluara lidhur me jetën dhe karakterin e Të Dërguarit të Islamit, si dhe t'i theksojmë paragjykimet e tyre religjioze dhe shmangiet apo animet antireligjioze dhe kolonialiste.

III) Ne duhet t'i ndjekim kërkimet dhe analizat shkencore, sociologjike, psikologjike dhe ato kritike, që kanë të bëjnë me dimensionet e ndryshme të karakterit të Të Dërguarit, kurse ndërkohë t'i prezentojmë diskutimet logjike, racionale dhe historike (të cilat nuk i nënshtrohen konsensusit) lidhur me jetën e tij individuale, shoqërore dhe politike. Përveç kësaj, ne duhet t'i përgënjeshtrojmë akuzat dhe dyshimet që të krishterët ia ngjesin Të Dërguarit, dhe t'i fshijmë armiqtë dhe urrejtjen koloniale, historike dhe etike që njerëzit e kanë ndaj Të Dërguarit të Islamit.

IV) Dhe më në fund, ne duhet të hartojmë dhe botojmë një biografi analitike, të dokumentuar dhe të gjithëmbarshme të Të Dërguarit, që do të mbështetet në të dhënat historike, dhe me ndihmën e mjeteve hulumtuese dhe metodave shkencore, do të lirohet nga shkurtpamësia sektariane dhe etnike. Ajo do të jetë e shkruar në stilin bashkëkohor dhe tërheqës të prozës persiane, ashtu që pasqyra e vërtetë e Të Dërguarit të Islamit do të prezentohet nga këndet e ndryshme dhe në mënyrë të atillë që do t'i zbulonte dimensionet dhe do të na i bënte më të afërta aspektet e panjohura të shpirtit dhe personalitetit të tij të madh. Në këtë mënyrë, ithtarët e tij më për së afërmi do të njoftoheshin me jetën dhe mendimet e tij, si dhe me personalitetin moral dhe human të këtij udhëheqësi të madh.

b) Traditat (Sunneti)

I) Historia e përpilimit të Hadithit (traditave), rrëfyesit e traditave (muhaddithûn), roli i traditave në Islam dhe çështja e haditheve të deformuara.

II) Shkenca e rrëfimeve (të haditheve), taksonomia e traditave metoda e kërkimit dhe e nënkuptimit të traditave dhe vlerësimi i tyre kritik.

III) Shkenca e traditave, shkollat e ndryshme të transmetimit të traditave, dhe burimet parësore të saj.

IV) Hulumtimet e burimeve kryesore të traditave dhe klasifikimi i tyre sipas temës, rrëfyesit të parë dhe vargut të rrëfyesve.

V) Shkollat Ahbari dhe ajo e qasjes analogjike (kijas), hadithet e Të Dërguarit dhe të Imamëve, qasja shiite dhe sunite, si dhe katër burimet e ligjshmërisë në Islam, respektivisht Kur'ani, hadithi, konsensusi (ixhama) dhe gjykimi i pavarur (ixhtihadi).

VI) Rivlerësimi i metodave të vjetra të qasjes kritike ndaj hadithit, duke e shfrytëzuar metodologjinë bashkëkohore kontekstuale dhe historike.

VII) Vlerësimi shkencor e historik i validitetit (apo i mungesës së tij) të hadithit në përmbledhjet e haditheve, të cilat tani përdoren nga opinioni dhe përmenden nga predikuesit dhe të mësuarit për t'i formësuar mendjet e njerëzve.

VIII) Studimi kritik dhe "ixhtihadik" i të gjitha haditheve dhe burimeve të tyre me qëllim të hartimit të një libri autoritativ që do t'i përfshinte hadithet më të vlefshme dhe do të përdorej për ngritjen, arsimimin dhe zgjimin e shoqërisë sonë. Libri do të ketë përkthim të qartë dhe të kulluar dhe do të jetë i shënuar kurse konceptet teknike të tij do të shpjegohen plotësisht. Ai do t'i zëvendësonte librat ekzistues, të cilat mund të shfrytëzohen vetëm nga studentët që kanë njohuri të larta nga shkencat islamike. Këta libra ekzistues shpeshherë lënë përshtypje të keqe në mendjet e besimtarëve, dhe gjithashtu u mundësojnë jobesimtarëve dhe elementeve armiqtësore që ta diskreditojnë Islamin. Në të kaluarën, ulematë tanë shiitë, të përpiktë e të vetëdijshëm, të cilët e kombinuan përpikshmërinë e madhe religjioze me standardet dhe saktësinë shkencore, u jepnin "leje për t'i rrëfyer hadithet" (ixhaze) vetëm disa njerëzve të zgjedhur.⁶⁹

Sidoqoftë, tani kjo nevojë e kufizimit shkencor praktikisht është eliminuar.

Shpeshherë ata predikues të cilët nuk kanë mundur të vazhdojnë me studimin e

⁶⁹ Lejimi (ixhaze) është ekuivalent me një diplomë të dalluar, dhe e tregon ekzistencën e rregullave formale në institucionet tona arsimore religjioze (havzat). Më vonë, evropianët e përkthyen ixhaz-in në "licencë" kurse ixhtihadin në "doktoraturë".

shkencave islamike dhe kanë dështuar nëpër shkollat tradicionale, tani në fjalimet e veta fillojnë t'i përmendin edhe hadithet. Si rrjedhojë e kësaj del se detyra kryesore me të cilën ballafaqohen hulumtuesit e ndërgjegjshëm muslimanë, të cilët e njohin shpirtin e Islamit dhe metodat historike dhe shkencore, është fillimi i përpilimit të një përmbledhjeje autoritative të haditheve. Një punë e këtillë duhet të organizohet sipas subjekteve që trajtohen, kështu që do të ishte e dobishme si për hulumtuesit shkencorë të lëmenjve të ndryshëm, ashtu edhe për ata që duan të kenë njohuri për Islamin e vërtetë, Të Dërguarin e tij dhe për idetë dhe shpalljet e tij të mëdha. Kjo gjithashtu do të mund të përdorej edhe si pikënisje e përgjithshme për fjalët e Të Dërguarit, duke i bërë ato të vlefshme për çdonjërin në një formë të re të liruar nga kufizimet e "librave të vjetër", të cilët u janë në dispozicion vetëm ekspertëve. Ndryshe nga e kaluara, dituria dhe shkenca sot janë bërë pronë e përbashkët e të gjithëve. Madje edhe në shoqërinë tonë të prapambetur, veprat e mëdha letrare, filozofike, shkencore, religjioze dhe artistike dhe kryeveprat e letërsisë janë bërë të vlefshme për të gjithë njerëzit që dinë të lexojnë, qofshin ata edhe nxënës të shkollave fillore, dhe atë me një gjuhë të thjeshtë e të liruar nga zhargoni teknik. Mungesa e shpjegimit të qartë e të kulluar për mendimet e Të Dërguarit vazhdon të jetë tragjedi e madhe ideologjike, religjioze dhe morale. Kjo edhe më tepër e shton përgjegjësinë e hulumtuesve, prandaj kursi i aksionit për shërimin e kësaj sëmundjeje është më se i domosdoshëm.

4) Personalitetet arketipe dhe shembullore

Çdo religjion dhe shkollë ideologjike apo morale e të menduarit paraqet fabrikë të zhvillimit njerëzor. Vlera e vërtetë e fabrikës mund të matet në dy mënyra. Ndonëse e pasigurt, e gjatë, e komplikuar dhe e vështirë, mënyra e parë është që fabrika të studiohet drejtpërdrejt, që do të thotë se duhet studiuar parimet teknike, mekanizmin e punës dhe pjesët e komponentëve të ndryshëm të saj. Këtu bëjnë pjesë edhe llogaritjet matematikore për vlerësimin e funksioneve të saj të bazuara në parimet shkencore dhe teorike të industrisë dhe në rregullat mekanike dhe matematikore.

Mënyra e dytë që është e sigurt, e qartë, e kuptueshme, e thjeshtë dhe e lehtë për t'u ndjekur, është që të vlerësohet saktësia teknike dhe shkencore e fabrikës dhe validiteti i rezultateve duke ekzaminuar disa mostra të produkteve të saj. Kjo mund të bëhet duke i krahasuar produktet në fjalë me produktet e fabrikave të ngjashme. Metoda e këtillë është e vlefshme për çdonjërin i cili pa kurrfarë përvoja shkencore dhe teknike, ka sens për ta kuptuar dhe ndier atë. Për shembull, një vozitës analfabet, i cili nuk ka kurrfarë njohurish teknike për të vlerësuar fabrikat e mëdha që prodhojnë automjete, shumë lehtë mund t'i krahasojë produktet e tyre në treg. Ngjashëm me këtë, mënyra më e lehtë për të njohur një religjion është që të shihet se çfarë individësh nxjerr ai religjion. Mjafton të hidhet një sy te individët që i ka prodhuar Islami, dhe të vërehet se ata janë mishërim i Kur'anit. Ata janë dëshmi se Islami nuk është një religjion idealist utopik që nuk e përfill realitetin.

Individët prototipë të sajuar nga Islami janë ata të cilët I Dërguari i Islamit vetë i ka paraqitur si të atillë. Këta gjithashtu janë po ata njerëz për të cilët historia ka qenë dëshmitare e mënyrës së jetës së tyre, dhe po ata njerëz të cilëve çdo hulumtues i vetë-dijshëm e i drejtë duhet t'ua njohë virtytet e tyre njerëzore dhe vlerat, shpirtin dhe moralin e jashtëzakonshëm. Para së gjithash, këta janë anëtarët e familjes së Të Dërguarit ('itre), familje kjo babai i së cilës është Aliu, nëna Fatimeja, bijtë e së cilës janë Hasani dhe Husejini, kurse bija është Zejnebja. Personalitetet e shenjta dhe fetare që dolën nga kjo familje e ruajtën orientimin burimor të Islamit dhe me gjakun e tyre, burgosjen, luftërat shkencore dhe intelektuale, i mbrojtën traditat e Muhammedit, dhe tërë këtë e bënë në kohën e ringjalljes së injorancës dhe aristokracisë arabe; në kohën

kur udhëheqja islamike u shndërrua në një imitim të mbretërive despotike të dinastisë së Sasanidëve dhe të Perandorisë tiranike të Bizantit, në kohën kur shkollat e të menduarit dhe religjionet ishin bërë shërbëtore të përlurura të politikës dhe gënjeshtrove, të përziera me mitologji etnike me tribalizëm, urrejtje dhe eksploatim; në kohën kur Islami ra thellë nën shërbimin e shtypjes, diktaturës dhe të klasave plaçkitëse skllavopronare. Individët shembullorë dhe ata të cilët në mes të stuhisë së filozofisë greke, misticizmit indian, eremitarizmit të devijuar të krishterë dhe në mes të mitologjive etnike persiane (që të gjitha këto u krijuan nga veprimet mashtruese të sajara nga ulematë “e shitur” religjiozë dhe nga kleri i oborreve mbretërore), mbetën pishtarë të “rrugës”, përkrahës të qyteteve dhe politikanë të vërtetë të njerëzve; ata mbetën të qëndrueshëm si mali dhe u bënë ballë rrëkeve të gjakut, shtypjes, gënjeshtrove dhe grabitjes së bukës e të besimit të njerëzve (për këtë dhe botën tjetër)⁷⁰. Është turp që për këta dy apo tre njerëz të mëdhenj, kanë mbetur vetëm disa libra në persishte - gjuhë kjo e cila është gjuha e ithtarëve zyrtarë të këtyre njerëzve bujarë. Madje edhe këto janë përkthime dhe atë shpeshherë nga veprat e autorëve të krishterë!

Nuk mjafton vetëm dashuria dhe admirimi i këtyre njerëzve bujarë. Njohja dhe kuptimi i tyre janë gjëra që e pasurojnë shpirtin, dritën dhe njerëzimin, dhe e tregojnë rrugën e vërtetë. Kësisoj, me qëllim që njerëzit t'i kuptojnë këta, shkencëtarët, hulumtuesit, autorët dhe ekspertët e historisë së Islamit duhet t'i përdorin të gjitha resurset e tyre që ta prezantojnë shkollën e të menduarit, mënyrën e jetesës, kahen sociale dhe rolin historik e kulturor që e kanë patur këta individë shembullorë. Për të arritur këtë, ne duhet:

- a) Të bëjmë analizën historike, filozofike, ideologjike, sociale dhe shkencore të ummetit (bashkësisë islame) dhe të imamit (udhëheqjes).
- b) Të studiojmë rolin shoqëror, politik dhe intelektual të Aliut si dhe jetën dhe personalitetin e tij. T'i përkthejmë veprat që për të i shkruajtën autorët e huaj, dhe të fillohet me një hulumtim historik nga autorët dhe ekspertët lidhur me manifestimet e shumta të shpirtit të tij multidimensional.
- c) Të shpallim një konkurs të përgjithshëm për shkrimin më të mirë që e zbërthen personalitetin e Aliut, dhe të caktojmë shpërblime të volitshme për fituesit e vendit të parë dhe atij të dytë.
- d) Të hartojmë një Nehxh-ul-Belaga themelor (të thënat e Imam Aliut) me një përkthim të saktë e të rrjedhshëm në persishte, dhe atë me ndihmën e disa historianëve, autorëve dhe njerëzve që flasin një arabishte të kulluar.
- e) Të përgatitim një biografi në mënyrë analitike dhe shkencore për çdo imam, duke i përshkruar me këtë rast rrethanat shoqërore si dhe kushtet e tij politike, intelektuale dhe kulturore. Secila biografi do t'i përmbante veprat dhe fjalimet e Imamit dhe rolin e tij politik e ideologjik.
- f) Të bëhet ndjekja e kërkimeve të pavarura shkencore rreth personalitetit dhe ideve të Imamit të gjashtë, për shkollën e tij të të menduarit, për rolin shoqëror dhe intelektual, për nxënësit dhe për qendrën shkencore (havza). Të vlerësohet lëvizja e madhe shkencore të cilën e krijoi ai në historinë e Islamit.⁷¹
- g) Të caktohet një shpërblim intelektual e shkencor “Medalja e Aliut”, me një shumë të caktuar dhe adekuate, për çdo poet, autor, hulumtues apo njeri i shërbimeve tjera i cili ka bërë punë të dalluar në pajtim me mënyrën e të menduarit të Aliut. Ky shpër-

⁷⁰ Këtu referenca parësisht ka të bëjë me Imamët shiitë dhe ithtarët e shokët e tyre.

⁷¹ Rëndësia e Imam Xhaferit (Imamit të gjashtë shiit) qëndron në sistematizimin që ai e bëri në Shkollën shiite të jurisprudencës.

blim i cili mund t'i jepet çdokujt, pa marrë parasysh përkatësinë kombëtare apo religjioze të tij, do të ndahet me një ceremonial të madh.

h) Të përgatitet një program i përimtësuar dhe i saktë për hartimin e biografisë së çdonjërit dhe të çdo shoku të madh të Të Dërguarit, si dhe për pionierët vetëflijues e të ndershëm të Islamit në shekujt e parë të tij.

Këshilli Suprem i Kërkimeve do t'i zgjedhë këto personalitete dhe pas miratimit, emrat e tyre do t'ia japë çdo grupi hulumtues me relevancë, i cili pastaj duke i ftuar shkollarët dhe autorët që janë të kualifikuar për t'i ndjekur kërkimet, do t'i caktojë njerëzit që do të shkruajnë për biografinë e secilit prej të zgjedhurve. Për t'i nënshkruar kontratat e nevojshme, çdo grup hulumtues do të marrë mbi vete përgjegjësinë e mbikëqyrjes shkencore, dorëzimin e librave dhe dokumenteve, krijimin e një metode të hulumtimit dhe sigurimin e kushteve të përshtatshme materiale dhe jomateriale për hulumtime.

5) *Utopia Islamike (el-Medinet-ul-Fâdile)*

I Dërguari i Islamit ishte peygamberi i vetëm që arriti të themelojë një bashkësi shembullore të bazuar në besimet religjioze të tij. Të gjithë profetët tjerë u ndalën vetëm në fazën e dorëzimit të mesazheve të tyre, dhe të gjitha përpjekjet e tyre kufizoheshin ose në prezentimin e shkollës së tyre të menduarit, ose në dorëzimin e librave të tyre për disa apostuj të zgjedhur. Madje edhe Musau, i cili e fitoi lirinë e popullit të vet nga skllavëria dhe foli për shoqërinë ideale në "Tokën e Premtuar", as që arriti të fillojë procesin e ngritjes së asaj shoqërie; përpara se fëmijët e Izraelit të arrijnë në Jerusalem, Musau vdiq, dhe i vëllai Haruni ishte ai i cili duke e vazhduar rrugën e tij, hyri në qytet dhe e themeloi shoqërinë hebraike. Me fjalë të tjera, religjioni i ri gjithmonë është themeluar në njërin nga këto dy mënyra: ose gjenerata e dytë e ithtarëve të religjionit të ri e ndërtoi shoqërinë e vet, ose diku tjetër ndonjë shoqëri, që tanimë ekzistonte dhe ishte e themeluar, që e përkrahu religjionin pa kurrfarë transformimesh radikale në strukturën shoqërore-politike të saj, siç ishte rasti me Krishterimin në Perandorinë e Bizantit. Perandori e ndërroi religjionin e tij pa e ndërruar perandorinë. Edhe I Dërguari i Islamit, gjatë stërvitjes së ithtarëve të zgjedhur të tij dhe gjatë procesit të pranimit dhe kompletimit të Kur'anit dhe të Islamit, ishte gjithashtu mjaft i zënë me ndërtimin e shoqërisë. Ai nuk foli për "utopinë", "qytetin e Zotit" apo për "tokën e premtuar", por ai vetë i vuri themelet e shoqërisë ideale të tij. Ai nuk foli për një utopi abstrakte apo të ardhshme, por për një shtet të njëmendtë. Ai nuk e ndërtoi bashkësinë e tij ideale me fjalë, por me baltë, me ligje dhe me njerëz.

Kjo utopi e njëmendtë, ky komunitet islamik i materializuar ishte "qyteti i Të Dërguarit", el-Medine. Duke e studiuar këtë shoqëri shembullore, njeriu mund të arrijë deri te njohja e botëkuptimit islamik të shoqërisë, e filozofisë politike dhe e nocioneve të shoqërisë njerëzore. Ajo gjithashtu e zbulon mënyrën dhe metodën e Të Dërguarit për themelimin e një shoqërie, mënyrën e veprimit të saj, infrastrukturën e saj, klasat, grupet, marrëdhëniet ndërmjet grupeve dhe individëve, institucionet sociale dhe legale të saj, pozitën e individëve në të, rolin e ideologjisë, moralit, religjionit dhe të pushtetit në shoqëri, relacionin ndërmjet njerëzve dhe pushtetit, marrëdhëniet në mes të politikës, ekonomisë dhe religjionit, dhe më në fund, marrëdhëniet ndërmjet shoqërisë dhe minoriteteve religjioze si dhe ato ndërmjet asaj, shoqërive tjera dhe fuqive të huaja. Për të kuptuar Medinen si shembull të një shoqërie islame, duhet që të kuptohet vetë Islami, ashtu siç duhet të kuptohet për t'i kuptuar individët shembullorë të Islamit. Njohja e Medines posaçërisht gjatë dekadës së parë të saj, e paraqet njohjen e Islamit nga aspekti sipas të cilit Islami është një shkollë e të

menduarit, e cila synon ndërtimin e shoqërisë njerëzore të mbështetur në ideologjinë, lëvizjen dhe udhëheqjen e përvetshme revolucionare. Për të studiuar qytetin, ne duhet:

a) Të studiojmë historinë e Mekkes dhe ndryshimet fundamentale që zunë vend në pozicionet ekonomike dhe strategjike të saj, gjatë viteve para ardhjes, së të Dërguarit. Studimi i shoqërisë së Mekkes do të thotë studimi i njerëzve të saj, familjeve, minoriteteve, të të huajve, skllevërve, fiseve, tregjeve, poetëve dhe religjioneve të saj, i Qabes dhe rëndësisë shoqërore, religjioze dhe ekonomike të saj, dhe i ideve të reja në kohën e ardhjes së të Dërguarit.

b) Të studiojmë historinë e Muhaxhirinëve (të atyre që migruan me Të Dërguarin nga Mekka në Medine). Të prezentojmë çdonjërin prej tyre dhe t'i studiojmë marrëdhëniet familjare dhe klasore të çdo emigranti. Gjithashtu të studiohet shpërngulja (hixhret), roli i saj historik, psikologjik dhe intelektual në historinë e qytetërimeve dhe të kulturave, si dhe në historinë e personaliteteve të shquara të njerëzimit.

c) Të studiohet Medina paraislamike, fiset Avs dhe Hazreth,⁷² familjet hebraike, traditat, marrëdhëniet fisnore, roli social dhe ekonomik i hebrenjve, marrëdhëniet ndërmjet hebrenjve dhe arabëve, produktiviteti ekonomik i Medines si dhe sociologjia dhe gjeografia e natyrës, e ekonomisë dhe e njerëzve të qytetit të Medines.

d) Të studiohet ardhja e Muhaxhirinëve (ardhacakëve) në Medine, ndryshimet demografike të qytetit dhe ndarja e tij në Muhaxhirinë dhe Ensarë (muslimanët vendas të Medines), marrëdhëniet ndërmjet këtyre dy poleve, si dhe ngjashmëritë dhe dallimet midis tyre.

e) Të studiohet fillimi i ndërtimit të shoqërisë së re dhe shpalljet e Marrëveshjes së Vëllazërisë (ndërmjet Avsëve dhe Hazrethëve) si zëvendësim për Marrëveshjen e Fiseve (Half).

f) Të studiohen përgatitja e kushtetutës, së re, karta e Medines, fjalimet dhe marrëveshjet e hershme dhe ndryshimet legale.

g) Të studiohet xhamia si shtëpi e udhëheqësit, si seli e qeverisjes politike dhe ushtarake, si qendër fetare dhe shpirtërore, si qendër e mësimave dhe diskutimeve shkencore dhe akademike, si parlament i lirë i njerëzve, si shtëpi e atyre pa kulm mbi kokë, e udhëtarëve dhe e emigrantëve të vetmuar, si vend i këshillimeve ku merreshin vendime të rëndësishme politike dhe ushtarake, si shtëpi e njerëzve dhe si vend për adhurimin e Zotit.

B) GRUPI PËR FILOZOFINË E HISTORISË DHE HISTORINË E ISLAMIT

Kur'ani i kushton rëndësi të madhe historisë. Gjatë studimit të çështjeve kryesore të Kur'anit, bie në sy se historia e përbën pjesën dërrmuese të tyre. Përveç kësaj mendimet, studimet dhe mësimet që dalin nga historia e popujve dhe e shteteve apo nga ngjarjet e ndryshme historike, janë rekomanduar me një theks të madh dhe ton të qartë. Ky urdhër është shprehur me një pikëçuditëse me qëllim që t'i nxitë njerëzit që të udhëtojnë nëpër botë dhe ta mësojnë historinë e atyre të cilët jetuan më parë dhe që ishin më të fuqishëm.⁷³ Përsëritja e fjalëve “*udhëtoni nëpër botë*” dhe “*mësoni*”, në çdo varg që ka të bëjë me historinë, e dëshmon të vërtetën e madhe shkencore se edhe për njohjen dhe studimin e historisë, Kur'ani e sugjeron mësimin dhe analizën objektive të realitetit të jashtëm dhe të prekshëm. Kjo tregon se Kur'ani nuk i rekomandon përgjithësimet e tipit aristotelian që bazohen në vargëzimin sipas logjikës

⁷² Avs dhe Hazreth ishin dy fiset e mëdha të Medines para ardhjes së Të Dërguarit në këtë vend.

⁷³ “A nuk udhëtuan ata nëpër tokë e të shikojnë se si përfunduan ata që ishin më parë, të cilët ishin edhe më shumë prej tyre dhe më të fortë për nga forca”. (XL: 82 Kjo urdhëresë, me ton dhe theks të njëjtë dhe me pak ndryshime në formulim, disa herë është përsëritur në Kur'an. (Shih për shembull III:132; XVI:39; XXII:44; XXX:9; XXXV:44; XL:21; XLVII:10)

dhe në logjikën abstrakte racionale. Ai nuk e rekomandon as praktikën e disa historianëve bashkëkohorë, të cilët të zhytur në burimet dhe të mbyllur nëpër bibliotekat, i shfletojnë faqet e librave të shkollarëve të mëparshëm dhe mbështeten vetëm në atë që e kanë thënë apo e kanë shkruar “ekspertët e kohës së kaluar”. Në vend të kësaj, Kur’ani thekson se historia duhet të përdoret si “kuptim” që njeriu bashkëkohor të ndriçojë të sotmen dhe t’i kuptojë ligjet (sunen) e historisë, ligjet e ndryshimeve në shoqëri, dhe ligjet e lindjes e të vdekjes së fuqive të cilat pretendonin se ato dhe sundimi tiranik i tyre ndaj njerëzve tjerë paraqesin dukuri dhe fenomene të vazhdueshme.

Që nga shekulli i nëntëmbëdhjetë, historia (e cila deri atëherë e nënkuptonte njohjen e biografive të personaliteteve dhe të pushteteve, si dhe ngjarjet që kishin të bëjnë me to) ka ndryshuar në mënyrë drastike. Ajo është transformuar prej “përmbledhjeve të informatave”, në një “shkencë” e cila në pajtim me ligjet e veçanta e të sakta shkencore, e analizon procesin e hijeshimit të njeriut kundruall kursit të kohës, ndryshimeve dhe revolucioneve. Ajo ka fituar kredibilitet dhe i është bashkangjitur shumë afër filozofisë, letërsisë, kulturës dhe shkencave, psikologjisë, sociologjisë, ekonomisë dhe madje edhe gjeografisë dhe arkeologjisë. Në disa pikëpamje, historia i ka përfshirë të gjitha shkencat nën krahët e saj - deri në atë masë sa që kur Emersoni është pyetur: “Çka është histori?” ai është përgjigjur: “Çka nuk është histori?” Gjatë Historisë islame, shumë popuj dhe raca në katërmëdhjetë shekujt e kaluar kanë qenë në procesin e krijimit (me shpirt dhe besim të përbashkët e të fuqishëm) të kulturës; të shkencave dhe veprave të mëdha artistike: të ngjarjeve habitëse si dhe të mendimeve dhe ndjenjave. Prandaj, në procesin e ushtrimit të gjenive të mëdhenj, të personaliteteve të shquara dhe të rrethave të reja, Historia islame ka qenë laborator i madh për ekzaminimin e përvojës njerëzore, analizimin e problemeve sociologjike dhe studimin e marrëdhënieve ndërmjet religjionit dhe qytetërimit. Ajo gjithashtu paraqet lidhjen më të rëndësishme ndërmjet botës së vjetër dhe asaj të re. Përveç kësaj, analiza shkencore e Historisë së Islamit është mënyra e vetme për t’iu afruar burimeve origjinale të Islamit. Ajo është historia e vetme e cila çdo njeriu të vetëm mund t’ia tregojë elementet që i janë shtuar Islamit në kursin e ndryshimeve dhe ndeshjeve historike të tij. Dhe, kjo është historia e vetme që mund t’i identifikojë rrethanat në të cilat Islami e ka ndryshuar frymën dhe kahen e tij, përderisa nuk arriti aty ku është sot.

Me këto botëkuptime dhe objektiva dhe me ndihmën e të gjithë hulumtuesve nga fusha e Historisë islame, Grupi për Histori në programin e vet të studimeve do t’i përfshijë këto tema:

- 1) Rëndësia e historisë dhe theksi të cilin Islami dhe Kur’ani ia kushtojnë pikëpamjes historike.
- 2) Fillimi i mbledhjes së të dhënave të historisë, shkollat e ndryshme të historiografisë dhe historianët e mëdhenj muslimanë; përkthimi, prezentimi dhe kritika e burimeve dhe dokumenteve historike si dhe e atyre me prejardhje joislamike që i takojnë Historisë islame.
- 3) Rrethanat në botë në kohën e caktimit të Të Dërguarit Muhammed, duke përfshirë këtu edhe rrethanat në Iran, Bizant, në hebraizëm, krishterim, zoroastrianizëm, manikeizëm, në filozofinë greke, shkollën e Aleksandrisë, eremitarizëm, në letërsi, moral, misticizëm, shkencë, në rendet shoqërore të atëhershme, ekonomi, në regjimet politike, konfliktet klasore, etnike dhe racore, rrethanat te arabët paraislamike e tjerë.
- 4) Halifët e udhëhequr drejt (El-Hulefai Rashidun): (a) Ebu Bekri; analiza kritike e karrierës dhe regjimit politik të tij; analiza sociale, ideologjike, politike dhe klasore e

mbledhjes në Sakife;⁷⁴ transformimi i Islamit në një forcë të përgjithshme ofensive ushtarake, dhe fillimi i pushtimeve gjeografike; dhe, kritika politike, morale dhe sociale e Ebu Bekrit. b) Umeri; zgjedhja e tij, biografia, personaliteti dhe regjimi i tij politik, si dhe roli i tij politik e ushtarak gjatë pushtimeve gjeografike dhe organizatat e reja së bashku me fuqinë dhe dobësinë e tyre. c) Uthmani; biografia dhe personaliteti i tij, origjina dhe marrëdhëniet klasore dhe familjare dhe regjimi i tij politik; Këshilli i Umerit (i cili e zgjodhi Uthmanin), një analizë politike dhe klasore e Këshillit (shûrâ), marrëdhëniet ndërmjet anëtarëve të tij të taborit kundër Aliut, ringjallja e aristokracisë në kohën e Uthmanit, urgjenca për monarkinë (në vend të Halifatit), ringjallja e Emevitëve, formimi i klasës së re dhe rritja e dallimeve klasore; risitë politike, sociale dhe religjioze, shndërrimi i shokëve të Të Dërguarit në një aristokraci të re, viktimat e ndryshimeve në rendin islamik (Ebu Dherri dhe Abdull-llah ibn Mes'udi) dhe revolucioni i parë nga ana e popullit. d) Aliu; biografia dhe personaliteti i tij shumëdimensional; origjina klasore e përkrahësve dhe kundërshtarëve të tij, tri periudhat e shquara kohore në jetën e tij - periudha e luftës dhe heroizmit për Zotin, periudha e durimit për unitetin e njerëzve dhe periudha e angazhimit të madh për drejtësinë.⁷⁵

5) Emevitët; rrënjët e tyre familjare dhe racore, roli i tyre në Islam, dominimi i tyre, aspektet politike, racore, religjioze, sociale, ekonomike dhe kulturore të sundimit të tyre, pushtimet e tyre, rendi i tyre shoqëror-ekonomik dhe ndryshimet e risitë (herezitë) që ata i shfaqën në Islam; roli i Shiitëve në kundërshtimin e rendit sundues, lufta për themelimin e drejtësisë dhe për mbrojtjen e mendimit islam si dhe fryma dhe objektivat e tyre; roli i iranianëve gjatë sundimit të Emevitëve, kushtet e minoriteteve racore dhe religjioze gjatë kësaj periudhe, marrëdhëniet e Emevitëve me të krishterët dhe Perandorinë Bizantine, ndikimi i Perandorisë së Bizantit në Islam dhe pakënaqësitë politike, intelektuale dhe ushtarake kundër Emevitëve.

6) Irani, Spanja dhe Egjipti (dhe roli i tyre në historinë e Islamit)

7) Nahdatur-Rida, pakënaqësitë e iranianëve; pozita politike e Imamit të gjashtë, roli i Abasidëve në historinë e Islamit, fitorja e frymës iraniane në Islam dhe roli i iranianëve në politikën, filozofinë, artin dhe në shkencat islamike; studimi i Shiitëve në kohën e dinastisë Abaside dhe lëvizja e tyre politike, kombëtare, religjioze, sektariane, filozofike dhe shkencore gjatë këtij sundimi; ndarja politike e botës islame dhe paraqitja e turqve në botën islame.

8) Kryqëzatat, shkaqet e tyre, pasojat kulturore dhe qytetare, ndikimi i Islamit në transformimin e Perëndimit, fundi i Mesjetës, ngadhënjimi i shkencës dhe i lirisë në Evropë dhe paraqitja e qytetërimit të ri.

9) Fillet e degjenerimit në Islam, rrjedha e tij dhe shkaqet politike, të jashtme, të brendshme, intelektuale, ekonomike, religjioze, racore dhe shkaqet sociale të tij.

10) Renesansa dhe zgjimi islamik, rezistenca antikolonialiste islamike dhe lufta kundër Perëndimit, roli i Islamit në lëvizjet liridashëse bashkëkohore në Azi dhe Afrikë.

⁷⁴ Tubimi në Sakife me rastin e vdekjes të Të Dërguarit është njëra nga ngjarjet më kritike në historinë e hershme të Islamit. Bashkësia e re e sapothemeluar islame u tubua në Sakife që të vendosë për pasardhësin e Të Dërguarit. Përderisa shiitët besonin se I Dërguari e kishte zgjedhur Imam Aliun për pasardhës të vetin, sunitët u përcaktuan për anëtarin e respektuar të bashkësisë së tyre.

⁷⁵ Sipas Sheriatit, periudha e parë fillon prej kalimit të Aliut në Islam e deri në vdekjen e Të Dërguarit (? 610-632 e.r.); e dyta është në kohën e sundimit të halifëve të drejtë (632-656); ndërsa periudha e fundit është koha e sundimit të Aliut (656-661).

C) GRUPI PËR KULTURËN DHE SHKENCAT ISLAME

- 1) Filozofia e shkencës, koncepti i shkencës dhe domethënia e tij në Kur'an dhe në mendimet e liderëve të parë të Islamit; krahasimi i konceptit të shkencës në kulturat e ndryshme të Kinës, Indisë, Iranit, Athinës, në epokën parahistorike, në Mesjetë dhe në Kohën e Re.
- 2) Mbështetja e Islamit në shkencën dhe roli i tij në lëvizjen e madhe shkencore të Kohës së Artë Islamike.
- 3) Paraqitja e shkencave në historinë e Islamit, fushat e para shkencore siç janë historia (dmth. udhëheqja e Të Dërguarit dhe e Xhihadit të tij), traditat (hadith), kuptimi i mirëfilltë i Kur'anit, letërsia dhe gjuhësia, jurisprudenca, teologjia, dialektike, misticizmi, gjeografia, ekonomia, mjekësia, astronomia, matematika, kimia e tjerë.
- 4) Vlera shkencore e shkencave (matematike dhe natyrore) të rënda (ekzakte) islamike; roli i shkencëtarëve muslimanë në krijimin dhe kompletimin e çdo dege të shkencave dhe të tërë asaj që Evropa bashkëkohoret e trashëgoi prej tyre.
- 5) Kontributi i shiitëve dhe iranianëve në kulturën islamike dhe në shkencat islamike (jo vetëm në ato religjioze por edhe joreligjioze).
- 6) Huluntimi i përimtësuar në fushën e filozofisë islame, paraqitja e mendimit filozofik dhe zhvillimi i tij, shkollat e ndryshme të filozofisë, mendimtarët e mëdhenj filozofikë, dhe universaliteti i opinionëve dhe i teorive të filozofëve muslimanë veçanërisht i filozofëve të mëdhenj nga koha e Ibn Rushdit (vdiq më 595 /1198), të cilët kryesisht janë iranianë, por megjithatë edhe sot nuk janë të njohur në botë.
- 7) Trendi intelektual i misticizmit dhe gnosticizmit islamik, paraqitja e tyre, ndryshimet dhe mënyrat e tyre; rrënjët islamike dhe joislamike të këtij trendi dhe roli social e politik i tij; si dhe efektet pozitive dhe negative të misticizmit në mendimet, besimin, letërsinë, artin dhe në jetën kulturore.
- 8) Arti islamik, arkitektura, muzika, piktura, prarimi, etj., dhe vlerësimi i vlerave bashkëkohore të tyre.
- 9) Shiizmi, si një lëvizje e pavarur ideologjike kundër filozofisë dhe Sufizmit.
- 10) Burimet origjinale të filozofisë dhe shkencës në Islam, Greqi, Iran, Indi, Kinë, Egjipt (e në religjionet tjera), hebraizëm, krishterim, zoroastrianizëm, manikeizëm, budizëm e kështu me radhë.
- 11) Botimi i librave shkencorë dhe autentikë në gjuhën e sotme persiane, rreth filozofisë, filozofëve, sufizmit, jurisprudencës, shkollave të ndryshme të jurisprudencës, për artin e letërsinë, shkencën dhe për gjenitë e mëdhenj islamikë. Këto libra duhet të jenë të prekshme për njerëzit tanë të arsimuar dhe për lexuesit e librave, me qëllim që këta t'i afrojnë dhe njoftojnë me vlerat dhe resurset intelektuale dhe kulturore islame.

D) GRUPI PËR SHKENCAT SHOQËRORE

Islami është një religjion shoqëror dhe qytetar. Sa i përket pikëpamjes sociologjike, rëndësia më e madhe qëndron në faktin se I Dërguari i Islamit vetëm i vuri themelet e një shoqërie të re. Më pastaj, kjo shoqëri u rrit në një bashkësi të madhe të përbërë nga popuj të shumtë të qytetëruar dhe raca të ndryshme, të përbërë nga shoqëritë në shkallë të ndryshme të “zhvillimit” dhe me sisteme të nduarnduarshme religjioze dhe socio-politike. Përveç kësaj, duke i shfrytëzuar resurset e nevojshme dhe kushtet e volitshme, si dhe qëndrimet islame ndaj urbanizmit, tregtisë, kureshtjes shkencore, migrimit e veçanërisht për pikëpamjet ndaj botës dhe njëjesisë (Tevhid), Islami ishte në gjendje të veprojë si një agjent i fuqishëm në drejtim të transformimit të shpejtë të zakoneve primitive, tradicionale, pastorale dhe agrokulturore në një borgjezi të

avancuar e të urbanizuar, dhe të luajë një rol të rëndësishëm në zhvillimin dhe rumbullakimin e organizatave dhe institucioneve të nevojshme për progresin social. Thënë shkurt, Islami e mundësoi krijimin e njerit nga qytetërimet më të mëdha në historinë e Azisë, Afrikës dhe të një pjese të Evropës. Duke u nisur nga kjo, shtrohet nevoja që grupi për shkencat shoqërore t'i studiojë këto subjekte.

- 1) Filozofia politike islame dhe sistemet politike të tij gjatë periudhave të ndryshme kohore.
- 2) Organizatat dhe institucionet sociale dhe politike në shoqëritë islamike, duke e përfshirë këtu edhe halifatin, agjencitë qeveritare, sistemin juridik, policinë, armatën, pasurinë publike, tatimet, e kështu me radhë.
- 3) Institucionet dhe organizatat urbane.
- 4) Institucionet e prikës (vakëf), pronësinë e tokave të pushtuara, shpërndarjen e tokës (tujûl) dhe pronësinë e llojeve të ndryshme të tokës.
- 5) Tregtinë, prodhimin urban dhe industrial, tregjet, paratë, etj.
- 6) Grupet dhe klasat shoqërore dhe ekonomike, stërnipërit dhe pasardhësit e Të Dërguarit, gjykatësit, juristët (fukaha), profesionistët dhe tregtarët.
- 7) Sistemin e prodhimit dhe gjeografinë ekonomike të shoqërive muslimane, si dhe shndërrimin e ekonomisë agrare në një ekonomi urbane.

E) GRUPI PËR VENDET ISLAME

Që nga paraqitja e saj, fuqia universale e Islamit ka qenë në konflikt të vazhdueshëm religjioz, politik, ushtarak dhe ekonomik me Krishterimin, e veçanërisht me Perandorinë Bizantine. Pasi që Islami i shkaktoi disfatë Bizantit në jug të Detit Mesdhe dhe Konstantinopojën e shndërroi në "Islampol" (Stamboll), duke e detyruar kështu kishën që të zhvendoset në anën tjetër të Detit Mesdhe, Perëndimi, lakmia ekonomike e të cilit iu bashkangjit urrëjtjes historike dhe religjioze të tij ndaj Lindjes, filloi një luftë të gjatë e të stërgjatë me Botën islame e cila akoma po vazhdon edhe sot. Ajo filloi me frontin luftarak në formë të Kryqëzatave dhe me frontin politik në formë të marrëdhënieve të fshehta me mongolët të cilët u nxitën që Islamit t'i shkaktojnë goditje prapa shpine.

Përkundër faktit se zjarri i hipokrizisë religjioze dhe i përçarjeve racore e politike ndizej nga brenda, deri në fund të shekullit të nëntëmbëdhjetë, Islami me mjaft sukses u bëri ballë sulmeve plaçkitëse të Perëndimit, kurse disa herë edhe vetë iu kërcënua Perëndimit deri në pikën e shkatërrimit, dhe atë prej rrethimit të Vjenës e gjer te dominimi në Detin Mesdhe. Kolonizatorët e dijsëm dhe orientalistët e tyre të rinj më në fund arritën sukses në shkatërrimin e "kësaj fuqie të rrezikshme dhe bezdisëse" (Islamit) nga brenda. Duke i ushqyer paragjykimet etnike, përçarjet sektariane dhe duke i përdorur dredhitë e shkathta politike, kolonizatorët e përçanë këtë skelet të madh social e kulturor të Islamit - i cili një kohë ishte mjaft i gjallë dhe lëvizte me një frymë, me një ide, me një histori dhe me një besim - të cilin pastaj dalëngadalë e gëlltitën. Në këtë mënyrë vendet islame, ndonëse mjaft të afërta ndërmjet tyre, u ndanë e u tjetërsuan nga njëri-tjetri dhe mbetën të ndara me urrëjtje dhe armiqësi. Gjuha e përbashkët u harrua, kultura e përbashkët u zhduk; mirëkuptimi, afërsia, miqësia, lidhjet shpirtërore dhe ideologjike që e frymëzonin fuqinë, pavarësinë dhe mbështetjen në forcat e veta, të gjitha këto u shkatërruan menjëherë dhe çdo vend i tjetërsuar nga vetvetja dhe nga vendet tjera islame u hodh në përqaftimin e Perëndimit, dhe duke i pranuar vlerat e tij politike, ekonomike dhe kulturore, iu mor mendja dhe e humbi vetveten. Kjo solli deri te situata e sotme, në të cilën madje edhe intelektualët dhe elementet e edukuara të vendeve islame, që janë të afërt me autorët e zakonshëm, poetët e panjohur dhe dëfrimet e përditshme të Evropës dhe Shteteve të Bashkuara, të

mos jenë të vetëdijshëm për lëvizjet e mëdha intelektuale dhe sociale që janë duke ndodhur në vendet tjera islame. Ata asgjë nuk dinë për mendimet dhe besimet e mendimtarëve përparimtarë muslimanë, nuk i kuptojnë institucionet shoqërore dhe kulturore, publikimet, autorët, poetët, reformistët, veprat e mëdha letrare, shkencore dhe intelektuale të muslimanëve si dhe nuk janë aspak të vetëdijshëm për mënyrën në të cilën jetojnë fqinjët e tyre muslimanë dhe për fatin që ata e kanë. Në të vërtetë, ata shpeshherë as që i kanë dëgjuar emrat e disa vendeve muslimane, dhe nëse i dinë këto emra, atëherë nuk dinë se a janë ato vende muslimane apo jo.

Për t'i njohur njerëzit tanë, posaçërisht intelektualët tanë dhe grupet e arsimuara me historinë e çdo vendi islam, me gjeografinë, antropologjinë, besimet, traditat, karakteristikat religjioze të atij vendi, me sistemet politike, rrjedhat intelektuale e shoqërore, me mendimtarët, shkencëtarët dhe krijuesit e atij vendi, nevojitet që si hap i parë e i rëndësishëm të përgatiten vepra të vlefshme ideologjike, shkencore, letrare, historike dhe artistike.

Kjo do t'i shpie ata në drejtim të kthimit nga identiteti i tyre kulturor. Kjo kërkon ringjalljen e frymës së pavarësisë ideologjike dhe intelektuale të gjenerata e re; luftimin e ideve të liga që vijnë nga Perëndimi dhe luftimin e kolonializmit moral, intelektual e kulturor; rezistencën ndaj imponimit të vlerave evropiane; ringjalljen e frymës së mirëkuptimit dhe miqësisë, dhe bashkimin e atyre lidhjeve që janë shkëputur si pasojë e mashtrimit të armikut të përbashkët; përhapjen e shkencave islamike dhe të botëkuptimeve islame; dhe forcimin intelektual, shpirtëror dhe social të shoqërive të përçara islame, me qëllim që t'u bëhet ballë sulmeve të tërbuara hegjemoniste të fuqive kulturore e ekonomike të botës bashkëkohore kapitaliste të krishterë.

Në pajtim me programin që përgatitet, Grupi për vendet islame, me ndihmën e hulumtuesve dhe përkthyesve, të cilët i njohin këta lëmenj, duhet që të përpilojnë nga një libër për çdo vend musliman, ashtu që të jepet një pasqyrë e vërtetë për njerëzit e saj. Si shtojcë e kësaj dhe për shkak të nevojës për njohjen historike, gjeografike, sociale, intelektuale dhe kulturore të shoqërive islame, ky grup duhet të themelojë një "Zyrë për informacione dhe marrëdhënie islamike", detyra e së cilës do të jetë:

- 1) Përpilimi i informatave dhe statistikës adekuate për të gjitha institucionet, organizatat, qendrat kërkimore, universitetet dhe kolegjet islamike në botë.
- 2) Grumbullimi i të dhënave të sakta që kanë të bëjnë me universitetet nga mbarë bota, të cilat një pjesë të planprogramit mësimor e shkencor ia kanë kushtuar Islamit.
- 3) Prezentimi i teksteve apo shkrimeve nga ndonjë seminar apo konferencë shkencore që kanë të bëjnë me çështjet siç janë feja islame, historia, qytetërimi, kultura dhe arti islam, apo vendet islame, pa marrë parasysh vendin e mbajtjes së këtyre tubimeve.
- 4) Përmbledhja e të dhënave më të reja statistikore për muslimanët nga bota, për pakicat dhe emigrantët e ndryshëm, duke i përfshirë këtu të dhënat për kushtet në të cilat ata jetojnë, si dhe për problemet dhe aktivitetet e tyre intelektuale islamike.
- 5) Përgatitja e një liste të plotë të të gjithë islamologëve bashkëkohorë, aktivitetet dhe veprat e tyre shkencore, dhe kritika e veprave dhe mendimeve të tyre, e shërbimeve dhe të arriturave shkencore.
- 6) Përvetësimi i njohurive të tërësishme e të sakta për ulematë, hulumtuesit, mendimtarët, autorët dhe personalitetet tjera bashkëkohore në vendet islame; përgatitja e profileve të tyre dhe e tipologjisë së aktiviteteve shkencore e islamike që ata e ushtrojnë.
- 7) Ftesa drejtuar autorëve të jashtëm, mendimtarëve, shkencëtarëve dhe hulumtuesve të mëdhenj të shoqërive islame që të marrin pjesë nëpër seminarat dhe konferencat shkencore islamike për të vendosur marrëdhënie të ndërsjella shkencore, intelektuale

dhe hulumtuese, ndërmjet qendrave islamike (havza) nga njëra anë, dhe mendimtarëve dhe hulumtuesve islamikë nga ana tjetër.

8) Ndihma dhe udhëzimi i studentëve, hulumtuesve dhe shkencëtarëve të cilët e vizitojnë Iranin, me qëllim që ta vështrjnë dhe njohin shoqërinë islame të Iranit, të bëjnë kërkime rreth shkencave islamike, apo t'i përgatitin tezat e tyre të doktoratës në temat e çështjeve islamike; kjo ndihmë duhet t'u afrohet edhe atyre që udhëtojnë nga Irani në drejtim të vendeve tjera islame.

9) Dhënia e bursave për studentët e aftë dhe hulumtuesit që dëshirojnë të punojnë në degë të ndryshme të Islamologjisë.

10) Themelimi i një shpërblimi universal shkencor të quajtur "Medalja e Aliut", i cili do t'u jepet atyre që e kanë studiuar jetën dhe veprimtarinë e Imam Aliut, ndërsa do të ndahet nga një këshill i posaçëm.

F) GRUPI PËR ARTIN DHE LETËRSINË

Arti është shprehje e shpirtit krijues të njeriut. Ai ka një lidhshmëri të madhe me religjionin. Në histori, në të gjitha qytetërimet, në të gjitha kulturat, në të gjitha religjionet dhe në të gjitha fazat e të gjitha shoqërive, si ato primitive ashtu edhe të avancuara, arti dhe religjioni kanë pasur marrëdhënie të afërta dhe të qëndrueshme. Parimisht, arti ka natyrë mistike dhe thelb religjioz. Ndonëse tani arti është larguar nga religjioni, kurdoherë që ai i kapërcen kufijtë e argëtimit, ai megjithatë merr një formë religjioze dhe gnostike. Kjo mund të shihet jo vetëm në artin modern dhe "avangard", por edhe në imazhin e padurueshëm e të huaj të "artit të kufizuar" i cili gjendet në shërbim të partive dhe qeverive të botës komuniste, ku çdo artist duhet të kufizojë veten brenda kufijve të ideologjisë qeveritare, dhe ku në emër të "artit të angazhuar", artisti prodhon "art të kufizuar", njëri nga kufizimet e të cilit është të qenurit antireligjioz.

Aristokratët, klasat sunduese dhe njerëzit e pasur që janë të preokupuar me dëfrime, hedonizëm, me mbushjen e vakuumit të jetës së tyre të pasur dhe ekzistencës së tyre të kotë, me krijimin e ndjenjave devijante dhe nevojave të rrejshme, duke e paaftësuar shpirtin dhe vullnetin e masave, dhe duke e verbëruar vetëdijen e tyre, janë përpjekur që ta ndajnë artin nga religjioni. Në vend që të krijojnë besim dhe gjallëri, arti i këtillë e mashtron mendjen, i paaftëson masat dhe i përmbush nevojat artificiale e të sëmura të aristokracive të reja e të vjetra. Veç kësaj, ata e dëshirojnë këtë ndarje ashtu që religjioni t'i humbë mjetet më të fuqishme të tij, shprehjen dhe ndikimin. Arti pastaj kalon në absurditet⁷⁶ kurse religjioni e humb qartësinë e vet, arti bëhet i pakuptimtë dhe i paqëllimtë kurse religjioni e humb forcën tërheqëse dhe bukurinë, dhe përfundimisht arti korruptohet, ndërsa religjioni shëmtohet.

Bie në sy se paraqitjet dhe manifestimet religjioze, aforizmat, shenjat dhe ikonat, ritet, ceremonialet dhe mënyrat e të shprehurit e kanë humbur forcën tërheqëse dhe efektivitetin në lëvizjen e njerëzve. Religjioni u bë si një rrobë e veshur nga e prapta.⁷⁷ Programet religjioze, këngët, proza dhe poezia, figurat, gjestet, sjelljet dhe traditat, predikimet, fjalimet, ritualet dhe në përgjithësi të gjitha "simbolet" religjioze janë prezentuar në mënyrë të turbullt dhe jo joshëse. Gjërat e këtilla i tolerojnë vetëm njerëzit religjiozë dhe atë për shkak të respektit që e kanë ndaj besimeve dhe bindjes

⁷⁶ Nuk është gjë e rastit që sot vlen parulla "arti për hir të artit", dhe që "e pakuptimta, e kota dhe absurdja" konsiderohet të jetë shkollë e rëndësishme e artit.

⁷⁷ "Islami është si rrobë e veshur nga e prapta". Këto janë fjalët e bukura dhe me domethënie të thellë të Aliut, i cili shumë mirë e njohte Islamin dhe kohën në të cilën jetonte. Këtu Aliu flet për frymën dhe synimin e Islamit që është përmbysur dhe bukuria e të cilit është fshehur dhe ka humbur shkëlqimin.

së tyre, për shkak të realitetit sublim të religjionit, apo për shkak të rëndësisë religjioze dhe dinjitetit të personaliteteve dhe ngjarjeve për të cilat bëhet fjalë. Le të shohim edhe një shembull tjetër, përkatësisht programet e radios dhe televizionit. Në kohën kur programi ka të bëjë me çështjet religjioze, atëherë bukuria dhe forca tërheqëse e tij humb, ndërsa njeriut i mbetet t'i ndjekë vetëm për shkak të bekimit për botën tjetër. Nëse shkohet sipas fjalës së urtë popullore se “punët më të mira janë ato më të mundimshmet”, atëherë del se programet e radios dhe televizionit që kanë përmbajtje religjioze duhet të shihen si fyerje me qëllim të faljes së mëkateve. Ky shpërftyrim shfaqet me një shkathtësi të atillë sa që opinioni të bukurën e sheh si binjake të blasfemisë, kurse të shëmtuarën si binjake të religjionit. Shtrembërimi është aq i madh sa që nëse një ngjarje prezentohet në mënyrë të shëmtuar (edhe pse është në kundërshtim me religjionin), ajo do të shihet vetëm si një dukuri religjioze, si diçka që e personifikon realitetin më të çmuar, si ngjarje e lavdishme apo si bekim më i madh i Zotit. Nga ana tjetër, në qoftë se ngjarja e njëjtë prezentohet në mënyrë të bukur dhe artistike, atëherë ajo do të shihet si blasfemi, kurse rrethanat religjioze që aty theksohen, do të konsiderohen si jo të përshtatshme. Për shembull, në qoftë se emisioni është unik nga shëmtimi dhe trajtimi sipërfaqësor dhe nëse muzika e tij e nevrkos njeriun, atëherë ai mund ta zgjedhë Qerbelanë me tërë karakteristikat, personalitetet dhe ngjarjet e saj. Në emisionet e këtilla dalin në skenë edhe personazhet e Imam Husejnit, Zejnebes dhe familjes së Imamit. Përveç kësaj, paraqitjet dhe bisedat e tyre janë direkte, të qarta dhe pa asnjë metaforë, dhe janë të përcjella me zërin e bririt, daulles dhe të ndonjë instrumenti tjetër muzikor që nuk tingëllojnë ashtu si duhet. Ata të cilët i luajnë rolet e këtyre njerëzve të shenjtë mund të jenë gjithkush, me kusht që të mos jenë të pastër dhe të bukur. Tërësia e lëvizjeve të tyre të lira, aktrimeve të neveritshme dhe e figurave të shëmtuara e paraqet “simulimin e kryengritjes së Ashuras”. Sa i përket mendimit të publikut, këtu nuk ka asgjë të keqe; madje kjo është edhe e mirë. Por në qoftë se ky simulim kishte së paku diçka të ngjashme me realitetin që synohet të prezentohet dhe, nëse personalitetet dhe e vërteta për ngjarjet që trajtohen mund të ngjallen nëpërmjet fuqisë së artit, atëherë jo vetëm që nuk do të lejohej të portretohet lëvizja e Husejnit dhe robërimi i Zejnebes dhe familjes së saj, por madje njeriu as që do të mund të tregonte vdekjen e vetmuar të Ebu Dherit në shkretëtirën e Rabadhahut. Kjo do të ishte herezi, shtrembërim, blasfemi dhe korrupsion.

Në këtë mënyrë, pak nga pak, religjioni ynë u nda nga arti; religjioni ynë i cili veten ua përkushtoi manifestimeve të bukura dhe të shquara të artit dhe, në të cilin, madje edhe xhamia, që paraqet shtëpi të Zotit dhe vend për adhurimin e Tij, u bë shtëpi e së bukurës dhe artit, dhe vend ku artistët e aftë muslimanë e demonstroi krijimtarinë e mrekullueshme artistike të tyre, dhe këtë shtëpi të Zotit e mbuluan me një përzierje të atillë të hijshme misterioze artistike sa që kur dikush hynte aty për t'u falur, ai menjëherë çlirohej nga tendosja e jashtme dhe brengat e përditshmërisë, dhe i drejtohej “Bukurisë Absolute - All-llahut xh.sh.”.⁷⁸

Islami nuk e parapëlqen llojin absurd dhe devijant të artit dhe letërsisë, - “artin për hir të artit” dhe “artin e lirë” (dmth. artin pa përgjegjësi - dhe në mënyrë të qartë e dënon atë, duke instituar që ai të mos lulëzojë. Në të njëjtën kohë, ai është patron i “artit të ndërgjegjshëm”.⁷⁹ Përkundër faktit se Kur'ani poetët i quan gënjeshtarë të paudhë që vetëm flasin dhe asgjë nuk bëjnë, kurse ithtarët i kanë njerëz të paqëllimtë dhe të

⁷⁸ “O Zoti im, unë të lus Ty për cilësitë më të bukura dhe *elokuente* që Ti i ke. Çdo gjë Ytja është më e bukura dhe më e lartësuar. O Zoti im, unë të lus Ty për të gjitha cilësitë e Tua” (lutje shiite).

⁷⁹ Sartri beson se ekziston ndryshim në llojin ndërmjet artit dhe letërsisë. Këtu nuk dëshirojmë të hyjmë në këtë polemikë. Arti këtu përdoret në aplikimin e vet të zakonshëm që gjithashtu e përfshin edhe letërsinë.

devijuar, dhe përkundër faktit se I Dërguari i Islamit e përshkruan veten si një poet të dobët duke thënë se “zemra e poetit është e ndotur”, ai megjithatë i lëvdon Hasan Ibn Thabitin dhe Zuhejrin - dy poetët që shkruajtën për kauzën e ideologjisë islame - dhe i cilëson si patronë të mëdhenj të artit dhe të poezisë në histori.

Hasan Ibn Thabiti, i cili ishte njëri nga shokët e Të Dërguarit, poezinë e tij e përdori si shpatë kundër poetëve të fisit Kurejsh dhe kundër poetëve tjerë arabë paraislamike, të cilët talleshin me Islamin, me idealet e tij, me revolucionin e ri dhe shkollën e re të mendimit. Ai u shërbye me poezinë e vet që t’i luftojë ata të cilët i përkrahnin dallimet racore dhe fisnore dhe deklaroheshin si superiorë, që t’i luftojë njerëzit të cilët i propagandonin mitet paraislamike dhe traditat e paraardhësve të tyre, dhe atyre që u këndonin këngë kënaqësive dhe joshjeve individualiste dhe antishoqërore. Krahas muxhahidinëve edhe poetët gjithashtu i luftonin armiqtë e Islamit, dhe ndonëse këtë e bënë në mënyrë të ndryshme, ata megjithatë i fituan lëvdatat dhe shpërblimet nga I Dërguari, të cilat asnjë muxhahid i martirizuar s’i kish fituar më parë. Poezia paraislamike (xhahilijje) e cila ishte e ndyrë, i shërbente aristokracisë dhe ishte pararojë e mashtrimit, e korrupsionit të ndjenjave dhe mendimeve dhe e helmimit të gjakut të shoqërisë, nuk mundi të eliminohej dot nga shpata e Sa’d ibn Ebi Vekkasit,⁸⁰ ajo u eliminua nga poezia e Hasanit, e këtij artisti të përgjegjshëm e syçelë, i cili ishte në gjendje ta zhbëjë këtë korrupsion, t’i çarmatosë këta poetë dhe t’ua hapë sytë atyre njerëzve të sëmurë e të prishur nga mendja që ishin nisur rrugës së gabuar, dhe këta t’i orientojë në kahe të drejtë.

Në qoftë se arti sot është shndërruar në mjet për përhapjen e korrupsionit; nëse teatri dhe filmi janë bërë agjentë të degjenerimit dhe shtrembërimit; në qoftë se piktura, muzika dhe poezia janë bërë gjuhë e seksit, errësirës dhe narkozës; dhe në qoftë se është e domosdoshme për t’iu kundërvënë tërë këtyre, atëherë mënyra e vetme për ta bërë këtë është që të themelohet një lëvizje e vërtetë konstruktive artistike, që arti të jetë në shërbim të besimit dhe vetëdijësisë të popullit, dhe që nga konteksti i shoqërisë të eliminohen arti dhe letërsia e pandërgjegjshme.

Në këtë mënyrë mund të çarmatosen forcat antinjerëzore, antimorale dhe antiislamike, të cilat janë pajisur me artin dhe letërsinë vetëm për t’i korrumpuar njerëzit, për t’i minuar themelet shpirtërore të besimeve dhe virtyteve të njeriut, për të paralizuar vullnetin dhe ndjenjat e përgjegjësisë dhe për t’i mpirë nervat e sëmura të shoqërisë. Kjo është ajo mënyrë me të cilën religjioni dhe besimi pajisen me artin dhe letërsinë për t’i përmbushur detyrat e parashtruara.

Si ideologji, ashtu edhe si qytetërim dhe kulturë, Islami i respekton vlerat artistike, letrare dhe estetike. Zoti i Islamit, i cili është manifestim i Bukurisë Absolute, e do bukurinë. Bukuria natyrore dhe njerëzore vazhdimisht përmenden në Kur’an dhe aq shumë lëvdohen saqë herë-herë Zoti edhe betohet në to. Si libër i shpalljes dhe i fjalëve të Zotit, Kur’ani vetë paraqet manifestimin e bukurisë, në shprehje dhe në mrekullinë e fjalëve. Çdo i dërguar ka bërë nga një mrekulli: Musa e shndërroi hostenin e tij në gjarpër, kurse Isai i dha dritën të verbërit dhe i dha jetën të vdekurit. Ndërkaq, mrekullia e Të Dërguarit të Islamit është e llojit letrar: elokuenca dhe artikullimi i Kur’anit. Theksi i jashtëzakonshëm që Kur’ani e vë në artin e sintaksës, në strukturën teknike dhe bukurinë muzikore të fjalëve, në fuqinë e mrekullueshme të mesazhit dhe në përshkrimin e imagjinatës, bie në sy nga vetë stili i fjalëve të Kur’anit.

⁸⁰ Sa’d ibn Ebi Vekkas ishte njëri nga prijësit ushtarakë të Islamit të hershëm dhe njëri nga shokët e Të Dërguarit. Ai mori pjesë në shumë beteja, duke i përfshirë këtu edhe ato të Bedrit dhe Uhudit. Ai i priu ushtrisë islame kundër persianëve të cilëve u shkaktoi disfatë në vitin 637 e.r.

Nga pikëpamja muzikore, Kur'anit paraqet një tekst ritmik me vargje që i përngjajnë poezisë, sikur të bëhej fjalë për ndonjë psalm. Në të vërtetë, Zoti shumë qartë i urdhëroi besimtarët që Kur'anin ta lexojnë ngadalë dhe me ritëm.⁸¹ Disa studime kanë treguar se Kur'anit paraqet një simfoni me përpikshmëri shkencore, një komponim i ndërgjegjshëm i kombinimit të këngëve të mrekullueshme artistike. Fakti se ata që e recitonin Kur'anin fitonin një prestigj të konsiderueshëm edhe në kohën e Të Dërguarit,⁸² dhe fakti se në historinë e Islamit recitimi i Kur'anit me tone dhe mënyra të ndryshme ka qenë një fushë e madhe artistike në të gjitha shoqëritë muslimane, flasin shumë për këtë karakteristikë të tij.

Le të shohim këtu edhe një rrëfim për Bilalin. Ai ishte një abisinas me theks të huaj. Shqiptimi i tij i fjalëve nuk ishte i drejtë: shkronjën “sh” ai e shqiptonte si “s”. Por ai kishte zë të bukur. Përkundër pranisë së shokëve të vet, I Dërguari prapëseprapë e zgjodhi Bilalin si zëdhënës zyrtar të fesë së vet, dhe si të atillë e mbajti gjer në fund të jetës së vet. Disa njerëz pëshpëritnin se shqiptimi i Bilalit do të mund t'i minonte fjalët e Zotit. Por I Dërguari u përgjigjej se Zoti, të cilit më shumë i intereson bukuria se sa shqiptimi i drejtë i shkronjave, e pranon “s”-në e Bilalit në vend të “sh”-së.⁸³ Arti i të thënave dhe prozës së Imam Aliut - i cili ishte Kur'an i gjallë dhe personifikimi i Islamit - janë shembuj të mrekullive që mund të bëhen me fjalët. Përveç kësaj, tekstet e shumicës së lutjeve shiite janë si himne në të cilat muzika dhe teksti kanë një stil artistik dhe letrar për t'i shprehur të vërtetat e mëdha dhe për t'i inspiruar ndjenjat hyjnore.

Ndryshe nga opinionet e disa individëve të Perëndimit, të fanatikëve dhe njerëzve që nuk janë të vetëdijshëm për tekstet religjioze e as për historinë dhe kulturën islamike, dhe të cilët mendojnë se shijet dhe besimet e tyre tradicionale dhe të trashëguara e përbëjnë Islamin e vërtetë, qytetërimi dhe kultura e pasur islame ofrojnë mjaft mundësi për lulëzimin e gjenive të artit dhe stërvitjen e tyre në frymën e manifestimit të së bukurës dhe asaj estetikes. Kjo është arsyeja për të cilën Islami posedon resurse të begatshme dhe të vlefshme artistike, letrare dhe estetike, të cilat duhet të zbulohen dhe nxirren nga ata që i kanë trashëguar. Ato nuk duhet të mbeten të mbuluara për hir të njerëzimit dhe posaçërisht për hir të muslimanëve, ideologjia dhe kultura e të cilëve buron prej atyre dhe për të cilat ata kanë shumë nevojë.

Arti gjithashtu paraqet një forcë të madhe që ka ndikim të jashtëzakonshëm. Ai mund të ndërtojë apo shkatërrojë. Nga njëra anë ai mund të jetë roja dhe përkujtuesi i vlerave më të larta të njeriut, i dëshirave më të mëdha dhe i virtyeteve shpirtërore, të cilat janë shkatërruar nga sulmet e rënda e të pamëshirshme të ekonomisë dhe industrisë që janë bërë në emër të profitit, nga botëkuptimi shkencor borgjez me logjikën e tij të thatë, racionale dhe llogaritëse, dhe nga shkenca servile bashkëkohore që është udhëhequr nga qëllime të caktuara. Nga ana tjetër, arti shpeshherë është bërë aleat i po këtyre grabitqarëve dhe agjent i fuqishëm për mashtrimin, udhëheqjen e gabuar, narkotizimin dhe preokupimin e intelektualëve, duke mundësuar kënaqësi për të fuqishmit, duke e paaftësuar rininë dhe duke i dehur masat.

Në kohën e sotme, arti dhe letërsia rriten, zgjerohen dhe ndryshohen me një forcë të pashembullt. Ato luajnë një rol themelor në zhvillimin e intelektit; në propagandimin;

⁸¹ “Dhe Kur'anin lexoje me vëmendje.” (LXXIII:3)

⁸² I Dërguari e kishte zakon që Kur'anin ta lexojë me zë të lartë, të bukur e të fortë. Leximi i tij i tubonte jobesimtarët rreth vetes. Gjatë heshtjes së pikëlluar që i përcolli masakrat e Qerbelasë e të Medines, kur shtypja e arriti kulmin, Imami i katërt shiit Ali ibnul Husejni e lexonte Kur'anin në xhaminë e Të Dërguarit ose në shtëpinë e vet (që gjendej në afërsi të xhamisë). Leximi i tij ishte aq i bukur saqë zemrat pa dashur drejtoheshin nga ai. Bukuria e fjalëve të mrekullueshme të Kur'anit kishte ndikim aq të madh, saqë i shponte zemrat, e trazonte shpirtin dhe ndikonte në karakterin e lashtë të dëgjuesve.

⁸³ Sipas një hadithi të Të Dërguarit, “Nga ana e Zotit, ‘s’-ja e Bilalit do të pranohej si ‘sh’”.

në nxitjen; në ndërrimin e “llojeve” të kulturave, shijeve, ndjenjave dhe besimeve; në marrëdhëniet publike; dhe, në ndryshimin e vlerave morale dhe të tendencave shpirtërore, sociale dhe të atyre religjioze. Për këtë shkak qeveritë, pushtetet, sistemet shoqërore, ekonomike dhe politike si dhe ideologjitë, të gjitha këto e kanë përdorur artin dhe letërsinë në format e tyre më të avancuara dhe të llojllojshme. Këtu qëndron edhe arsyeja e përzjerjes së artit dhe letërsisë me fuqinë e hatashme të shkencës dhe teknologjisë, dhe e ndikimit të madh që ato e kanë pasur si mënyrë më efektive e luftës dhe si gjuhë themelore dhe e fuqishme e shprehjes dhe inspirimit; që kanë bërë uzurpimin e hapësirave të shpirtit dhe të menduarit nga të gjitha religjionet, kulturat dhe traditat. Arti veçanërisht ka vepruar në shoqëritë e sotme islame, sidomos në ato shoqëri ku besimi dhe shpresat e reja akoma nuk kanë krijuar ndonjë kahe, drejtim apo lëvizje në radhët e njerëzve të saj, e posaçërisht të gjenerata e re e saj.

Në emër të religjionit, masat janë mpirë dhe janë preokupuar me traditat e pashpirta, me përsëritjet e padobishme dhe me ndjenjat e vjetra e të imagjinuara, me përkulje, urrejtje dhe dashuri. Intelektualët gjithashtu janë preokupuar me artin modern, me besëtytnitë e reja, ndjenjat e imagjinuara, nevojat artificiale dhe joreale, me dhembjet dhe përkuljet, me maniret qesharake të marra nga të tjerët dhe me imponimin e modës së të huajve. Ata kanë qenë të zënë me filozofitë e absurditetit, “artin për hir të artit”, me ekzistencializmin artificial e të pështirë, me nihilizmin, modernizmin ekstrem dhe tradicionalizmin e imituar. Në qoftë se dikush është religjioz, besimtar dhe fetar, atëherë ai është i zënë me gjëra të caktuara; por nëse është intelektual dhe modernist, atëherë ai është i zënë me gjëra tjera.

Në kohën e sotme, arti i mban masat duke e shfrytëzuar seksin e fëlliqur dhe kurvërinë, kurse intelektualët i preokupon me subjektivizmin e imitimit të sëmurë, pseudo-filozofik dhe anakronik. Ai ka shkaktuar që intelektualët të pushojnë së menduari për dhe rreth kohës së tyre, dhe të refuzojnë çdo përgjegjësi që ka të bëjë me fatin e shoqërisë së tyre. Ai gjithashtu i ka inkurajuar ata që të kërkojnë strehim në eremitarinë dhe sufizmin e rrejshëm e të pashpirt, dhe më në fund, i ka izoluar dhe pa e kuptuar i ka burgosur në imagjinatën e tyre dhe në “botën e rrejshme të brendshme”, e cila është ndërtuar vetëm për ata. Dhe, ç’është më e keqja, ata që kanë kontroll të plotë mbi artin bashkëkohor dhe që e kanë përdorur atë për korrupsionin moral e intelektual dhe për fundosjen e të gjitha vlerave njerëzore, janë përpjekur që (a) këtë rol korrupsionist ta prezentojnë si mision të vërtetë dhe natyror të artit, dhe (b) ta parandalojnë forcën rezistuese të oponentit të tyre, (të religjionit) i cili duke u armatosur me artin, do të parandalonte çdo goditje eventuale kundër tyre. Për këtë arsye, njerëzit religjiozë gjithmonë janë tmerruar kur është përmendur fjala “art”. Por kur konfrontohet me artin, religjioni vetëm e gjykon atë, gjë që paraqet vetësiguri për ata që e kontrollojnë artin, sepse kjo do të thotë se Islami, ithtarët, kultura, shoqëria dhe besimet e të cilit janë viktima të artit të shkujdesur, seksual, devijant dhe kundërnjerëzor, asnjëherë nuk do të armatosen me këtë mjet aq mjaft të fuqishëm të shprehurit të kohës së sotme, dhe se kurrë nuk do të pajiset me forcën zhvilluese të artit. Është fitore e madhe për ata të cilët e kontrollojnë artin njohuria se Islami do të vazhdojë t’i kryejë detyrat e veta me gjuhë dhe shprehje anakronike, me mjete anakronike të propagandës, hulumtimit dhe të ngulitjes - mjete këto që janë të padobishme apo që kanë efekt dhe ndikim të vogël në botën bashkëkohore. Islami do të pësojë disfatë dhe do të eliminohet sa herë që do të konfrontohet me sulmet e hapura e të fuqishme të formave bashkëkohore të artit. (Kështu, Grupi për Art dhe Letërsi është organizuar për këto arsye):

E para, të luftojë artin e pandërgjegjshëm, devijant e të korrumpuar, i cili i shkatërron të gjitha vlerat, i prish rregullat, e infekton shoqërinë, e helmon gjakun dhe në mënyrë direkte apo indirekte e sulmon Islamin.

E dyta, të pajisë Islamin - si shkollë e të menduarit, si shpallje, si lëvizje intelektuale dhe ideologjike dhe si kulturë dhe qytetërim i madh - me gjuhën dhe mënyrat e sotme të të shprehurit, pra me artin. Në këtë, mënyrë shpallja islamike do të ketë forcë tërheqëse, do të ndikojë dhe motivojë, dhe do të përhapet përtej kufijve të caktuar nga gjenerata e vjetër dhe grupet tradicionale, të cilat u janë besnike religjionit të stërgjyshërve të vet. Në fund të fundit, Islami mund ta pushtojë kohën dhe të bëhet subjekt kryesor i diskutimit dhe interesimit në mesin e gjeneratës së re dhe të intelektualëve të shoqërisë bashkëkohore.

E treta, të zbulohen trashëgimitë e harruara letrare dhe thesaret artistike në besimin, qytetërimin, kulturën dhe historinë islame, si dhe të bëhen të arritshme për gjeneratën e sotme. Në këtë mënyrë të gjitha manifestimet e vlefshme të Islamit dhe të gjithë gjenitë muslimanë do të bëhen të njohur, kurse gjithashtu do të mundësohet që njerëzimi të fitojë një njohuri të re për marrëdhëniet e reja me frymën dhe mundësitë e ndryshme të Islamit.

Me këtë rast, programi i Grupit për Art dhe Letërsi do të përbëhet nga grupe të organizuara kërkimore për këto lëmenj:

1) Arti dhe letërsia islame

a). Letërsia

I. Letërsia tematike dhe e lirë në pajtim me botëkuptimin islam

II. Aspektet letrare dhe artistike të Kur'anit

III. Vlera letrare e Nehxh-ul-Belagas

IV. Drejtimit letrare

V. Stilet e të shkruarit dhe shkrimtarët e mëdhenj

VI. Poetët dhe poezia ideologjike dhe popullore

VII. Roli politik, social dhe intelektual i poezisë në historinë e Islamit

VIII. Shkollat e ndryshme të poezisë, stilet dhe llojet e ndryshme të poemave

IX. Teknikat letrare

X. Poezia dhe letërsia e shkruar përballë poezisë së pandërgjegjshme dhe asaj të oborreve

XI. Poezia dhe letërsia religjioze

XII. Poezia dhe letërsia revolucionare

XIII. Literatura Shiite

XIV. Gadîr-i, Ashura (dhe ngjarjet tjera në historinë dhe letërsinë islame)

b). Arti islamik

I. Arkitektura islame

II. Artet dekorative

III. Muzika religjioze dhe joreligjioze

IV. Vizatimi dhe miniaturat

V. Planifikimi urbanistik

VI. Veshja, kozmetika dhe moda

VII. Kaligrafia dhe kaligrafët

VIII. Arti i libërlidhjes

IX. Artet komerciale

X. Arti popullor

XI. Arti religjioz

2) *Arti dhe letërsia moderne*

a) Letërsia dhe poezia moderne

I. Shkrimtarët modernë, stili modern dhe shkrimtarët e mëdhenj iranianë të kohës së sotme

II. Poezia moderne dhe poetët modernë në gjuhën persishte

III. Lëvizjet dhe ndryshimet letrare, ngjarjet letrare dhe shkrimtarët e mëdhenj bashkëkohorë në botën islame (arabë dhe joarabë, afrikanë dhe nga pakicat muslimane)

IV. Poezia bashkëkohore arabe (moderne dhe klasike)

V. Letërsia dhe poezia islame

VI. Letërsia dhe poezia sociale dhe antikoloniale

VII. Palestina në letërsinë dhe poezinë bashkëkohore të botës islame

VIII. Poetët dhe autorët e mëdhenj në shoqëritë e sotme islamike

IX. Njohja me veprat e shquara nga popujt tjerë islamikë

b). Arti modern

I. Arti iranian, shkollat dhe lëvizjet e ndryshme artistike dhe artistët e shquar iranianë

II. Arti islamik, shkollat dhe lëvizjet e ndryshme artistike dhe artistët e shquar islamikë

III. Shkollat e mëdha artistike, filozofia e artit dhe llojet e ndryshme të artit

IV. Arti modern dhe artistët e shquar bashkëkohorë

V. Marrëdhëniet ndërmjet artit dhe shoqërisë, artit dhe religjionit, artit dhe filozofisë dhe misioni i artit

3) *Aktivitetet artistike*

a). Trupa e filmit

I. Zgjedhja, përgatitja dhe shfaqja e filmave dokumentarë, historikë, shkencorë, intelektualë dhe moralistë

II. Dublimi

III. Drejtimi

IV. Aktrimi

V. Xhirimi i filmit

b). Trupa teatrore

c). Trupa për përkthimin dhe shkrimin e shfaqjeve dhe skenareve intelektuale, historike dhe islamike

d). Trupa e vizatimit.

e). Organizimi i ekspozitave të fotografive dhe të krijimeve artistike

f). Mësimi i teknikës së aktrimit

g). Organizimi i konferencave shkencore dhe kërkimore lidhur me rrjedhat artistike

I PROGRAMET E HULUMTIMIT TË INSTITUTIT IRSHÂD

Për ata të cilët dëshirojnë të bëjnë kërkime shkencore islamike, e me qëllim që t'iu mundësohet zgjedhja e subjekteve hulumtuese, më poshtë do të bëjmë caktimin e disa temave të ndryshme dhe do të diskutojmë për sferën e veprimtarisë, kuptimin, synimet dhe vlerat e tyre. Temat dhe projektet e hulumtimit për vullnetarët janë:

A. Islamologjia

B. Studimi i Shiizmit, duke i përfshirë këtu Imamët shiitë, rrethanat dhe personalitetin e tyre

C. Historia politike dhe shoqërore, ku bëjnë pjesë shokët e Të Dërguarit - njohja e personaliteteve dhe e rolit të tyre në shoqëri (në detaje) - dhe lëvizjet kolonialiste dhe anticolonialiste në shoqëritë islame.

D. Lëvizjet revolucionare dhe figurat revolucionare

E. Shkollat e mendimit dhe mendimtarët e mëdhenj, duke i marrë parasysh edhe lëvizjet religjioze dhe risitë religjioze (bid'a)

F. Kërkimi dhe grumbullimi i librave të referencës, i dokumenteve dhe i veprave tjera (këtu bëjnë pjesë: burimet e para, kërkimet e reja dhe grumbullimi i tërë asaj që në gjuhë të ndryshme është shkruar për Islamin)

G. Arti islamik

H. Studimi i shoqërisë islame me qëllim të njohjes së të gjitha vendeve, popujve dhe pakicave muslimane në botë.

Gjithashtu është i nevojshëm organizimi i një biblioteke në të cilën librat klasifikohen sipas temës, autorit dhe titullit, si dhe nevojitet themelimi i një biblioteke kërkimore.

Përveç kësaj duhet bërë edhe një program për përkthimin e veprave me vlerë nga gjuhët e tjera në atë persishte, si dhe përkthimin e teksteve islame dhe të punimeve cilësore kërkimore të shkencëtarëve iranianë nga persishtja në gjuhët e huaja.

Me qëllim që vullnetarët të mund të jenë në gjendje që temat e tyre t'i zgjedhin në bazë të aftësive të veta, në bazë të lëmenjve shkencorë, të burimeve dhe në bazë të shijes së tyre, në vazhdim do t'i shënojmë disa tema nga fushat e veçanta:

A. Islamologjia (këtu do të studiohen)

1. Ekonomia dhe prona
2. Halifati apo sundimi
3. Etika
4. Të drejtat, karakteret dhe rolet e grave
5. Edukimi islam, filozofia e tij, botëkuptimi islam, sistemet, metodat dhe historia e tij
6. Besimet
- I. Elementet themelore të cilat sipas Kur'anit i formojnë themelet e koncepteve kryesore ideologjike në Islam
- II. Konceptet ideologjike të Kur'anit.
7. Filozofia e krijimit të njeriut dhe humanizmi islam
8. Sociologjia e Islamit dhe sociologjia islame
9. Paraqitja e shkencave të hershme në qytetërimin islam
10. Klasifikimi tematik i haditheve të Të Dërguarit dhe i rrëfimeve të Imamëve
11. Islamologët dhe Islamologjia në botë
- I. Islamologjia në Mesjetë (Krishterimi dhe paragjykimet e tij)
- II. Islamologjia pas Renesansës (politika dhe kolonializmi)
- III. Islamologjia bashkëkohore (vala e re e punimeve të drejta shkencore)
12. Metafizika në gjuhën dhe në pikëpamjen e Islamit të hershëm, ashtu siç theksohet në Kur'an, siç theksohet nga I Dërguari, nga Aliu, nga Imamët tjerë dhe nga shokët e tyre, krahasimi me pikëpamjen bashkëkohore dhe karakterizimi i saj
13. Realizmi islam me theks në:
 - I. Filozofinë
 - II. Antropologjinë
 - III. Etikën
 - IV. Drejtësinë
14. Shkaqet e përparimit të Islamit në botë

15. Bota përpara misionit të të Dërguarit (Arabia, Irani, Roma, Greqia, India, Kina, etj.)
16. Hadithet e shkruara dhe autentike
17. Shtrembërimet historike në Islam
18. Risitë religjioze (herezia)
19. Fjalori i termave ideologjike dhe shkencore islame
20. Sektet në Islam
21. Elementet që kanë ndikuar në besimin religjioz dhe në traditat e muslimanëve
22. Shkollat juridike: Xha'feri (Shiite), Hanefi, Shafi'i, Maliki dhe Hanbeli

B. Studimet shiite

1. Çështja e Imametit (udhëheqjes)
2. Çështja e autoritetit dhe e kujdestarisë (vilaje) në mesin e: a) Shiitëve; b) Gulatëve (Shiitëve ekstremistë; c) Mistikëve d) Hindusëve dhe Budistëve
3. Drejtësia ('adl)
4. Koncepti i Mehdiut a) në religjionet e ndryshme (kristianizëm, zoroastrianizëm, hebraizëm), b) në sociologji (mesianizëm), c) në filozofinë e historisë (fundi i historisë), d) te sektet e ndryshme islame, e) koncepti (parimi) i pritjes së kthimit të Mehdiut (Muntedhar) dhe f) kthimi i Mehdiut dhe shenjat e kthimit të tij (studimi sociologjik dhe kritika shoqërore e frymës dhe ideve revolucionare të cilat përmbahen në skenën e “shenjave të kthimit” të Mehdiut dhe e mundësojnë shpjegimin e “fundit të botës”
5. Koncepti i shefa'atit (ndërmjetësimit)
6. Stacionet (shtëpitë) dhe shkallët pas vdekjes dhe krahasimi i tyre me të gjithë filozofët grekë dhe të tjerët deri në shekullin e shtatëmbëdhjetë
7. Administrimi (qeverisja) në Islam pas Të Dërguarit (Vilajat)
8. Metoda kërkimore shiite dhe krahasimi i saj me ato të: a) Ahbaritëve, b) Mu'tezilitëve c) Sufive dhe të d) filozofëve
9. Gjykimi i pavarur (ixhtihadi)
10. Teksti i lutjeve dhe i zjaret namazeve (lutjeve të haxhilerëve), të cilat janë veçori e Shiitëve
11. Shkolla e Imametit të gjashtë nga pikëpamja e edukimit shiit dhe lëvizjes kulturore
12. Koncepti i takijjes (simulimit)
13. Koncepti i Gijabit (i fshehjes) të Imametit të dymbëdhjetë
14. Koncepti i nijabatit (zëvendësit) të Imametit të dymbëdhjetë
15. Koncepti Isme (imuniteti nga të bërit e mëkateve)
16. Sektet e ndryshme në Shiizëm

C. Historia sociale dhe politika (temat që hulumtohen)

1. Ngjarja e Sakifes (njohja metodike e saj dhe përmbledhja dhe analizimi i të gjitha argumenteve për të apo kundër saj).
2. Ebu Bekri dhe dy vitet e tij të Halifatit, personaliteti dhe regjimi sundues i tij
3. Umeri, personaliteti dhe sundimi i tij
4. Këshilli i Umerit; analiza sociologjike, politike dhe ideologjike e tij
5. Uthmani, personaliteti dhe sundimi i tij
6. Revolucioni kundër Uthmanit; analizimi i shkaqeve të revolucionit, faktorët që ndikuan në të dhe prapavija e tij
7. Emevitët dhe Beni Hashimitët (fisi i Të Dërguarit); studimi i konflikteve të tyre sociale, politike, ekonomike dhe familjare, para dhe pas paraqitjes së Islamit

8. Fillimi i ngjitjes së Emevitëve në pushtet në sistemin islam, analizimi i elementeve që vepronin kundër revolucionit islam
9. Ebu Sufjani, personaliteti dhe roli i tij në shoqëri
10. Muavija dhe roli i tij themelor
11. Prej Muavijes e deri te Umer Ibn Abdulazizi dhe koha e tij
12. Prej Umer Ibn Abdulazizit e deri në fund të Emevitëve
13. Lëvizjet e Horasanit, Ebu Muslimit dhe të Ibrahim el-Imamit
14. Analiza politike, sociale, intelektuale, njerëzore dhe klasore e rezistencës ushtarake, politike dhe kulturore të iranianëve kundër Halifatit
15. Filozofia e epërsisë racore në kohën e Emevitëve
16. Studimi i shkaqeve të shpërbërjes dhe kolapsit të Emevitëve
17. Ringjallja e traditave religjioze, etnike, sociale, politike dhe klasore të Romës dhe Iranit gjatë sundimit të Emevitëve dhe Abbasidëve
18. Kryqëzatat
19. Mongolët
20. Çintegrimi i pushtetit brenda popullit islam
21. Fillimi i tatëpjetës së Islamit, shkaqet e saj dhe profili i sotëm i Islamit
22. Historia e Islamit bashkëkohor
23. Modernizimi perëndimor në shoqëritë bashkëkohore islame

D. Revolucioni islamik

1. Ebu Dherr el-Gaffari
2. Huxhr ibn Adi
3. Lëvizja e Imam Husejnit
4. Lëvizja e Muhtarit dhe përkrahësit e tij iranianë
5. Lëvizja Tavvabine (njerëzit si Sulejman Ibn Surd el-Huza'i)
6. Abull-llah ibn Zubejri
7. Alevitët
8. Revolucioni i Zejd ibn Aliut dhe Jahja ibn Zejdit
9. Revolucioni Zenxh
10. Lëvizja e pasardhësve të Imam Hasanit (es-Sâdât el-Hasanije)
11. Shiitët Imami
12. Lëvizjet e Ismailitëve; a) Aspektet e tyre filozofike, shkencore dhe religjioze; b) Aspektet e tyre ushtarake dhe politike; c) Aspektet e tyre klasore dhe rurale; d) Struktura e organizimit të tyre të rregullt; e) Përkrahësit dhe aleatët e tyre; f) Shkatërrimi dhe rënia e tyre
13. Gulatët (ekstremistët shiitë); studimi i pikëpamjeve të tyre politike dhe intelektuale dhe roli i tyre shoqëror e politik
14. Lëvizja *Sarbedârâne*, nga pikëpamja shiite dhe nga perspektiva iraniane
15. Rilindja islame. Këtu do të studiohen lëvizjet intelektuale dhe revolucionare gjatë dy shekujve të kaluar. Veç tjerash, këtu bëjnë pjesë: a) Sejjid Xhemali, Abduhu, Kevakibi, Sir Sejjid Ahmed Hani, Hasan el-Benna, Ikbali etj.; b) Lëvizja “Rikthimi nga vetja” (Selefijje); c) Lëvizja e Vëllazërve Muslimanë; d) Lëvizja e Halifatit në Indi; e) Abdelkadiri në Algjer, Senusi në Afrikë, Shoqëria e Ulemave Islamikë në Tunizi, Algjer, Marok dhe Mauritan, Partia e Yllit e Afrikës Veriore, Lëvizja antikolonialiste e muslimanëve në Indi; Fronti Çlirimtar në Algjer, etj.; f) Risetë religjioze (bid’atet), duke i përfshirë (I) Vehhabizmin, (II) Babizmin, (III) Bahaizmin, (IV) Kadianizmin, (V) Kasravizmin

E. Shkollat e Mendimit filozofik, Mistik dhe Religjioz

1. Filozofët
 - a. Prej Ibn Sinasë (Avicenës) e deri te Ibn Rushdi (shekulli i 16-të), faza e fundit e epërsisë së filozofisë islame ndaj filozofisë perëndimore
 - b. Prej Ibn Rushdit e deri te Haxhixh Mulla Hâdî Sabzavari
 - c. Filozofët e mëdhenj islamikë nga e kaluara dhe e sotnja
2. Sufistët
 - a. Periudha e sufizmit të ekstazës (praktik)
 - b. Periudha e sufizmit shkencor dhe edukativ (teorik)
 - c. Personalitetet e ndryshme, parimet themelore të shkollave të tyre të mendimit dhe analiza, krahasimi dhe kritika e atyre shkollave të mendimit
3. Shkollat e mendimit
 - a. Mu'tezile
 - b. Esh'ari
 - c. Sufizmi
 - d. Hikme (filozofia)
 - e. Ahbari (shkolla e mendimit)
4. Teologjia dialektike (Kelam)
 - a. Kelami klasik (nga filozofia islame)
 - b. Kelami i ri (nga filozofia greke)
 - c. Kelami modern (pikëpamja bashkëkohore perëndimore)

F. Hulumtimi dhe Kompilimi i Burimeve dhe i Librave të Referencës

1. Punimet nga arabishtja
 - a. Përmbledhja e librave të referencës
 - b. Përmbledhja e punimeve kërkimore (punimet e të gjithë hulumtuesve bashkëkohore që kanë të bëjnë me çështjet e ndryshme islamike)
2. Punimet nga gjuhët frënge, angleze, gjermane, ruse, italiane dhe spanjolle
3. Punimet nga gjuhët persiane, turke, armene, kurde etj.;
 - a) Grumbullimi i punimeve nga Mesjeta dhe nga shekujt e mëparshëm;
 - b) Grumbullimi i të gjitha punimeve rreth çështjeve bashkëkohore, në formë të librave, raporteve vjetore, shkrimeve përkujtimore, revistave, enciklopedive, tezave të doktoratave, konferencave, seminareve dhe të kongreseve kombëtare apo ndërkom-bëtare

G. Arti islam

1. Njohja e artit islam, a) Aspektet artistike dhe kulturore; b) Pikëpamja ideologjike (arsyetimi filozofik, intelektual dhe social i artit); c) Ana teknike; d) Pikëpamja estetike; e) Pikëpamja religjioze (arti i ndaluar, arti i lejuar, arti i pranuar, qëndrimet pozitive dhe negative të Islamit dhe mendimtarëve islamikë kundruall llojeve të ndryshme të artit)
2. Arkitektura islame
3. Artet komerciale (industriale)
4. Artet religjioze
5. Artet dekorative
6. Arti dhe skulptura
7. Artet folklorike (në periudhat e ndryshme të historisë dhe në mesin e shoqërive dhe popujve të ndryshëm muslimanë)
8. Arti modern në shoqëritë islame dhe ndeshja ndërmjet vlerave artistike islame dhe atyre të Perëndimit

H. Vendet dhe shoqëritë islame

1. Shoqëritë klasike muslimane që formalisht njihen si të atilla
2. Shoqëritë ku jetojnë muslimanët, si grupe të vogla apo të mëdha (psh. India dhe Ballkani)
3. Pakicat muslimane në botë, siç janë në Shtetet e Bashkuara të Amerikës, apo në Afrikë. Për t'i ndjekur hulumtimet gjeografike rreth vendeve dhe shoqërive islame, duhet të konsultohet atlasit islamik. Për aspektet sociale të projektit hulumtues, duhet ndërmarrë këto hapa: a) Të përpilohet një histori e shkurtër e një vendi apo shoqërie, sidomos për kohën pas kalimit të këtij vendi apo shoqërie në Islam - kjo është e dobishme për t'i bërë informatat e përgjithshme të nevojshme për kërkimin tonë; b) Gjurmimi i grupeve gjuhësore, racore dhe religjioze në atë vend apo shoqëri; c) Studimi i strukturës prodhuese ekonomike dhe klasore të atij vendi apo të asaj shoqërie; d) Analiza e ndryshimeve sociale dhe politike të atij vendi apo të asaj shoqërie gjatë këtyre fazave: I) Në shekujt e fundit (100 vitet e fundit); II) Pas Luftës së Parë Botërore; III) Pas Luftës së Dytë Botërore; IV) Çfarëdo lëvizje antikolonialiste; V) Pas pavarësisë; e) Analiza e lëvizjeve religjioze, intelektuale dhe kulturore të atij vendi, veçanërisht në këto dy dimensione: I) E tërë veprimtaria intelektuale, sociale dhe politike që ishte rezultat i sulmit të tërbuar të Perëndimit; II) Të gjitha lëvizjet që janë rezultat i rilindjes religjioze, i rilindjes kombëtare apo i të dyjave; f) Studimi i personaliteteve të shquara religjioze, intelektuale dhe sociale të çdo shoqërie dhe i veprave të tyre.

II. SEKSIONI I ARSIMIT

Në kohën e sotme, arsimimi i veçantë në Husejnije Irshad zhvillohet në pesë fusha kryesore. Shpresohet se, me ndihmën e All-llahut, me kontributet e ulemave, intelektualëve dhe shkencëtarëve të mëdhenj islamë dhe me asistimin e muslimanëve ambiciozë të këtij vendi, ky do të jetë hapi i parë drejt themelimit të një “Universiteti të Lirë Islamik” në të cilin arsimi do të mbështetet në filozofinë islamike të edukimit të kuadrove. Në atë universitet do të pranohej mënyra humaniste dhe përparimtare e edukimit e universiteteve islamike nga e kaluara, dhe do të shfrytëzohej përvoja e vlefshme trembëdhjetëshekullore e havza-së sonë (që nga koha e Imamit të gjashtë e deri më sot). Ai do të jetë një program mësimor i duhur për kohën e sotme, për shoqërinë tonë muslimane dhe për gjeneratën tonë të re. Ai do të shkojë krahas me të arriturat e fundit shkencore dhe do të pajiset me pajisjet më bashkëkohore. Përveç kësaj, aty do të mësohen të vërtetat jetëdhënëse islamike, kultura, shkencat, besimet, historia dhe jeta e personaliteteve të mëdha muslimane. Si rezultat i kësaj, shoqëria jonë shiite në Iran do të ketë një universitet të avancuar universal islamik. Në kohën e sotme, në pesë fushat e arsimit duhet të regjistrohen katër mijë studentë (çdonjëri me arsim superior):

1. Islamologjia: studimi i Islamit si ideologji

- a. Botëkuptimi i njëjesisë (tevhidi)
- b. Filozofia e historisë
- c. Sociologjia
- d. Antropologjia
- e. Ideologjia
- f. Shoqëria ideale
- g. Njeriu ideal
- h. Filozofia dhe synimi i krijimit të njeriut

2. Studime kur'anore

- a. Klasat për mësimin e leximit të drejtë të Kur'anit
- b. Interpretimi dhe analiza e tekstit të Kur'anit
- c. Hululumet e aspekteve të ndryshme të Kur'anit

3. Përgatitja e predikuesve (mubel-ligûn)

- a. Mësimi i gjuhës arabe: I) Gramatika me metodat bashkëkohore të mëimit të gjuhëve; II) Biseda e përcjellë nga një mësues i arabishtes; III) Tekstet nga letërsia arabe siç janë Nehxh-ul-Belâga, es-Sahifet-us-Sexhxadijje... dhe veprat e autorëve bashkëkohorë arabë dhe të njerëzve të penës
- b. Mësimi i gjuhës angleze: I) Gramatika; II) Biseda e përcjellë nga një mësues i anglishtes; III) Tekstet nga letërsia
- c. Mësimi i tekstit dhe përkthimi i Kur'anit
- d. Interpretimi dhe analiza e tekstit të Kur'anit me metoda shkencore
- e. Konferencat shkencore, seminarët dhe grupet për bisedime (diskutime të lira)
- f. Mësime analitike dhe logjike të ideologjisë islame dhe besimet kardinale
- g. Përfshirja analitike e historisë socio-politike të Islamit
- h. Shkollat kryesore bashkëkohore të filozofisë në botë
- i. Shkencat shoqërore
- j. Ligji komparativ islamik
- k. Terminologjia e mendimit dhe e shkencave islamike
- l. Mësimi i artit të folurit publik dhe të mbajtjes së predikimeve

4. Grupi i artit (mësimor)

- a. Piktura dhe vizatimi
- b. Filmi dhe teatri (mësimi, praktikimi dhe ushtrimi i roleve që janë me karakter informativ dhe edukues për mendimin dhe historinë islame)
- c. Klasat e artit (mësimi i stileve të ndryshme artistike)
- d. Kërkimet grupore në fushat e ndryshme të artit
- e. Ekspozita e vizatimeve dhe pikturave

5. Grupi i gjuhës dhe letërsisë

- a. Grupi i arabishtes: I) Gramatika; II) Biseda; III) Tekstet nga letërsia
- b. Grupi i anglishtes: I) Gramatika; II) Biseda; III) Tekstet nga letërsia

III. NDARJA E KONVERTIMIT (TEBLÎG)

- A. Predikimi dhe fjalimet publike
- B. Ceremonialet religjioze, kremtet, vajtimet etj.,
- C. Produksioni i filmit dhe teatrit
- D. Shfaqjet artistike
- E. Haxhxi: mësimi i filozofisë së Haxhxit, analizimi i riteve të Haxhxit, duke u njohur edhe me historinë dhe sjelljen e Të Dërguarit (një muaj në Mekke dhe Medine)
- F. Konferencat shkencore në fusha të ndryshme
- G. Thirrja e shkencëtarëve, autorëve, mendimtarëve dhe islamologëve të mëdhenj nga bota që të marrin pjesë në konferencat, seminarët dhe të mbajnë ligjëratat
- H. Organizimi i seminareve, ceremonialeve memoriale dhe i konferencave islamike
- I. Botimi dhe distribuimi i teksteve të të gjitha konferencave, ligjëratave, raporteve dhe kumtesave të dhëna në Institutin Shkencor të Irshadit. Gjithashtu, botimi dhe distribuimi i teksteve të të gjitha fjalimeve, i teksteve shkencore, religjioze dhe letrare; i poezive dhe i shkrimeve të tjera që kanë vlerë islamike.

IV. NDARJA E LOGJISTIKËS

A. Qendra për Statistikë, Dokumentacion dhe e Burimeve të Kërkimeve

1. Grumbullimi i burimeve të hulumtimeve historike, juridike, filozofike, letrare dhe teologjike
2. Sigurimi i të gjitha punimeve që autorët muslimanë, autorët jomuslimanë dhe shkencëtarët i kanë botuar në gjuhët e ndryshme.
3. Sigurimi i fotokopjeve apo mikrofilmave të të gjitha dorëshkrimeve dhe librave që gjenden në bibliotekat private, publike dhe në muzeumet, e që janë të dobishme për studimet islamike
4. Grumbullimi i një koleksioni të plotë të slajdeve, fotografive, hartave dhe udhëzuesve që ekzistojnë, e që kanë të bëjnë me artin dhe arkitekturën islamike. Gjithashtu, grumbullimi i monedhave islamike, i veprave artistike, i gjësendeve arkeologjike, i veprave antike të artit, kaligrafisë dhe i gjërave tjera islamike nga periudhat e ndryshme
5. Përmbledhja e tezave, gazetave dhe artikujve të revistave që janë botuar rreth çështjeve islamike
6. Blerja apo abonimi në gazetatat, revistat apo publikimet shkencore, të cilat botohen rreth Islamit nga shkencëtarët dhe organizatat kërkimore nga mbarë bota
7. Përgatitja e hartave gjeografike, e udhëzimeve dhe librave lidhur me gjeografinë historike, historinë, antropologjinë, sociologjinë, lidhur me kushtet ekonomike, intelektuale, letrare, artistike dhe me rrethanat religjioze të shoqërive muslimane dhe të pakicave muslimane nga mbarë bota.
8. Vendosja e komunikimit me qendrat statistikore, bibliotekat, institucionet shkencore dhe orientaliste, shtëpitë botuese dhe muzetë, me qëllim të sigurimit të informatave dhe statistikës për dokumentet relevante për Islamin.
9. Sigurimi i mjeteve teknike të nevojshme për hulumtimin, studimin dhe mbrojtjen e dorëshkrimeve, mikrofilmave, slajdeve, hartave, të pullave postare, monedhave dhe veprave antike të artit.
10. Mbledhja e shiritave dhe incizimeve të bëra nëpër kongreset islamike, apo nëpër kongreset globale për Islamin, hulumtimi shkencor, mësimet audio-vizuele dhe grumbullimi i filmave shkencorë, historikë, moralë, religjiozë dhe islamikë
11. Përpilimi i një liste shkencore dhe metodike për të gjitha punimet, veprat, librat, artikujt dhe dorëshkrimet në gjuhë të ndryshme dhe klasifikimi i tyre sipas temave që i shtjellojnë. Kjo nevojitet për t'u lehtësuar hulumtimin e burimeve të ndryshme nga njerëzit e ndryshëm.
12. Sigurimi i kompletimit të librave dhe dokumenteve historike e shkencore shiite, i artikujve për Shiizmin të shkruara në gjuhë të ndryshme, dhe i çdo gjëje që do t'i shpejtonte kërkimet rreth Shiizmit, kulturës, historisë dhe shkencave të tij.

B. Biblioteka e lëvizshme

Ndryshe nga e kaluara, sot librat nuk u përkasin vetëm shkencëtarëve dhe njerëzve të arsimuar. Ato janë pjesë e ushqimit të përditshëm dhe nevojë themelore e të gjitha familjeve, andaj çdokush që kthehet nga puna në shtëpi, në qoftë se jeton në këtë shekull, mban në dorë një libër apo revistë ashtu siç e mban bukën, mishin, pemët apo pijet.

Por megjithatë, shoqëria jonë akoma vuan nga tragjedia e analfabetizmit, madje edhe ata që dinë të lexojnë nuk ndiejnë nevojë për libra. Në të vërtetë, inteligjencia jonë përparimtare në të dy sistemet e edukimit, si në atë të “vjetrin” (religjioz) ashtu edhe në atë “modern”, është burgosur brenda kufijve të limituar të teksteve të saj që

shkojnë sipas kursit të caktuar, dhe nuk beson se ka nevojë të lexojë libra të llojllojshëm.

Duke u nisur nga kjo, librat nuk kanë mundur të lirohen nga burgjet e bibliotekave zyrtare apo private të botës së “elitës”, që me flatra të hapura të hyjnë nëpër rrugët, fabrikat dhe fermat, me qëllim që të shtrojnë mbulesën intelektuale për tërë shoqërinë. Natyrisht se këtyre faktorëve kulturorë dhe arsimorë duhet t’u shtohen edhe faktorët ekonomikë. Niveli i ulët i të ardhurave, çmimet gjithmonë e më të larta, shtimi progresiv i shpenzimeve për imitimet e imponuara dhe luksin e panevojshëm, si dhe konsumimi i cili ka për detyrë ta zhbëjë kompleksin e “prapambeturisë”, të gjitha këto janë kombinuar që çdonjërin ta hedhin në gërmadhat e “jetës së rreme” ku nuk ka mbetur kurrfarë vendi për librat. Sepse, individët që janë mbuluar me borxhet dhe qiratë, që shpirtërisht më tepër i gëzohen fijos së mëndafshit sesa një libri filozofik apo poetik, dhe që, sa u përket personaliteteve të tyre intelektuale dhe njerëzore, janë bërë kufoma me kthetra dhe dhëmbë - njerëz që tepër janë të zënë me dinakëritë, trillimet, me lutjet për t’iu bërë shërbime, me faje, frikë, ankthe, pikëllime dhe zemërngushtësi (për para) - nuk janë njerëz që “lexojnë libra”.

Përkundër të gjithë faktorëve negativë që u cekën më parë, nevoja e kohës i ka sjellë librat në qendër të vëmendjes së shoqërisë sonë. Ekspansioni relativ i arsimit të mesëm e të lartë, ekspansioni i mas-mediave, rritja e vendbanimeve, shkatërrimi i rendit tradicional dhe krijimi i një strukture të re klasore (shtimi i borgjezisë, klasës së mesme dhe inteligjencies), krizat ideologjike, rritja e përleshjeve intelektuale, rritja e hapësirës dhe thellimi i vetëdijes sociale, politike dhe religjioze, paraqitja e çështjeve të reja ideologjike, ndikimi i shkollave bashkëkohore të mendimit filozofik e social, revolucionet antikoloniale, politike e intelektuale, krizat dhe lëvizjet në Botën e Tretë, hapja e fortesave tradicionalisht të mbyllura ndaj valëve të reja të artit, letërsisë dhe ideologjisë në botë - nëpërmjet radios, televizionit, teatrit, revistave, përkthimit, udhëtimit, nëpërmjet këmbimeve ekonomike dhe kulturore, studimit jashtë vendit dhe mësimin të gjuhëve të huaja - e kanë bërë “leximin” nevojë të domosdoshme dhe detyrë të pashmangshme.

Problemet kryesore me të cilat ballafaqohen besimtarët religjiozë bashkëkohorë, e veçanërisht ata njerëz religjiozë që e njohin botën e sotme dhe proceset intelektuale, shkencore, sociale dhe kulturore në të, janë ato se ata e kanë ndier nevojën e librave në jetën e tyre personale, familjare dhe kolektive. Ata e dinë se nuk ekziston kurrfarë mënyre për të parandaluar ndikimin e librave dhe se, në qoftë se ata nëpër shtëpitë e veta nuk sjellin libra të “mirë”, atëherë aty do të hyjnë librat e “këqij”, kurse idetë dhe “mendimi” i tyre do të depërtojnë edhe në skutat më të fshehta të jetës së tyre private. Ata gjithashtu e dinë se nuk ka kurrfarë udhëzimi të sigurt, apo ndonjë mënyrë tjetër e cila atyre do t’u mundësonte që t’i dallojnë librat e “mirë” nga librat e “këqij”. Kjo veçanërisht është e vërtetë për faktin se në botën e sotme të revistave dhe librave, vetëm ekspertët dhe specialistët janë të aftë të sjellin ndonjë vendim apo gjykim. Nga ana tjetër, libri nuk paraqet ndonjë mall që nëse zgjedhet pa dashur, do të shkaktojë vetëm humbje në të holla, dhe dëmi nuk kufizohet vetëm në gabimin e blerjes së prodhimit të falsifikuar në vend të atij origjinal. Dëmi nuk është i atillë se ne nuk do të mund ta konsumojmë atë që e kemi blerë dhe se do ta flakim mënjandë. Ai është më serioz. Libri është sikurse ushqimi, por ushqim për shpirtin dhe mendjen. Ai është ilaç për dhembjet, sëmundjet dhe për të metat e ndjenjave dhe mendimeve të njerëzimit. Kësisoj, në qoftë se ai është i helmueshëm dhe nëse është i falsifikuar, atëherë do të paraqiste rrezik të madh që shpie drejt korrupsionit.

Në shoqëritë e industrializuara ekzistojnë shumë mënyra nëpërmjet të cilave mund të identifikohe librat e mirë. Atje ka biblioteka teknike, botues të regjur, shkencëtarë të

shquar që lehtë identifikohen, institucione religjioze apo intelektuale, dhe ç'është më e rëndësishmja, atje ka revista, librari, biblioteka dhe programe të posaçme radiotelevizive në të cilat kritikët i prezantojnë dhe vlerësojnë librat e botuar në një mënyrë të saktë dhe në rrethana të liruara nga opinionet apo animet personale. Si rezultat i kësaj, pa marrë parasysh prirjet e tyre religjioze, politike, filozofike, letrare apo shkencore, njerëzit mund të identifikojnë tipin e vërtetë të botuesve apo të kritikëve dhe me ndihmën e tyre, shumë lehtë dhe me një siguri dhe saktësi të madhe, t'i zgjedhin librat që i duan dhe që dëshirojnë t'i kenë.

Për fat të keq, mundësitë dhe lehtësitë e këtilla nuk vlejnë edhe në shoqërinë tonë. Kështu, njeriu që mban përgjegjësinë për familjen e vet vuan pak a shumë nga dilema se në ç' mënyrë t'ia mundësojë familjes së tij ushqimin e shëndoshë dhe të pastër shpirtëror dhe intelektual. Ai për vete, për bashkëshorten, e posaçërisht për fëmijët e tij duhet të sigurojë libra të mirë. Por ai akoma nuk e di se në ç' mënyrë, prej nga dhe në bazë të çfarë kriteriumeve duhet t'i zgjedhë librat apo revistat, dhe nuk disponon me kurrfarë mjetesh që do t'i ndihmonin të bëjë një zgjedhje të atillë.

Përveç kësaj, ekziston edhe një problem tjetër, mjaft i rëndësishëm, e ky është faktori ekonomik. Kostoja e lartë e jetesës, nga njëra anë, dhe çmimi i lartë i librave, nga ana tjetër, gjithnjë e më tepër e zvogëlojnë mundësinë e blerjes së librave. Në qoftë se kësaj liste ia shtojmë edhe vështirësinë për të shkuar nëpër bibliotekat publike, gjë që paraqet problem të përbashkët për pjesën dërrmuese të familjeve, atëherë mund të kuptojmë se përse njerëzit tanë janë aq shumë të privuar nga leximi i librave të mirë. Duke i pasur parasysh këta faktorë, Husejnije Irshadi ka një plan për krijimin e një "biblioteke të lëvizshme". Me ndihmën e të gjithë besimtarëve të vetëdijshëm që ndiejnë njëfarë përgjegjësie për fatin e besimit, mendimit, moralit, religjionit dhe veçanërisht për fatin e gjeneratës së re të kësaj shoqërie, së shpejti pritet të hapet biblioteka e lëvizshme. Objektivat më të rëndësishme të kësaj librarie janë si vijojnë:

1. Njerëzit të fitojnë shprehi të leximit dhe posaçërisht të krijojnë qëndrime se sot, librat bëjnë pjesë në nevojat më elementare për çdo familje. Të gjithë ata të cilët mbajnë përgjegjësi për familjen e vet, nuk duhet që shtëpinë e tyre ta shohin si një kotec pulash për të cilin duhet siguruar vetëm bukë dhe ujë, por përkundrazi, atë duhet ta shohin si njësi njerëzore e cila ka nevojë të papërshkrueshme për ushqim intelektual, ashtu siç duhet që përgjegjësit e familjeve të mendojnë që ushqimin e këtillë t'ia sigurojnë edhe vetes.
2. Të përgatitet ushqimi i shëndoshë e i pastër intelektual, shkencor, letrar dhe ideologjik për familjet.
3. Librat e helmueshëm e të korruptuar dhe publikimet tjera të shfrytëzohen dhe përdoren në mënyrë të logjikshme e të drejtë, që do të thotë se në vend të tyre të përdoren vepra të mira e të pastra, pra libra konstruktivë e të dobishëm.
4. Të forcohet fryma e besimit, mbështetja në vlerat morale dhe të zgjerohen pikëpamjet dhe njohuritë fetare islame.
5. Të ngrihet niveli i diturisë së opinionit, i njohurive dhe i ndërgjegjes dhe të edukohen të rinjtë (si nga aspekti intelektual ashtu edhe ai emocional), të cilët janë në moshë dhe nivele të ndryshme të arsimit.
6. Të ngrihet niveli i forcave të rezistencës shoqërore, shkencore dhe logjike, sidomos në mesin e të rinjve dhe të njerëzve të arsimuar, nëpërmjet forcimit dhe pasurimit të resurseve tona shpirtërore dhe intelektuale, si dhe të vetëdijësimit tonë religjioz dhe historik përballë sulmeve të tërbuara kulturore, intelektuale dhe morale të Perëndimit.
7. Të eliminohen mangësitë shpirtërore që janë paraqitur nga mungesa e aftësisë financiare për t'i blerë të gjitha librat e nevojshëm për familjet. Kjo mund të arrihet në qoftë se të gjithë librat e nevojshëm arrijnë të hyjnë në çdo shtëpi dhe atë, duke e

parandaluar varfërinë ekonomike e cila është shkaktare e varfërisë intelektuale dhe shkencore.

8. Të rregullohet pakënaqësia e zyrtë kulturore e shoqërisë sonë, e cila e ka vështirësuar dallimin dhe njohjen e librave të mirë në mesin e shumë librave të dyshimtë, të panjohur dhe të helmueshëm, si nga vendi ashtu edhe nga jashtë.

Për t'i plotësuar këto objektiva, libraria e lëvizshme do të punojë si vijon:

1. Të regjistrojë nga një përfaqësues nga çdo familje, që do të mjaftonte për sigurimin e librezës së anëtarësimit për familjen e tërë.

2. Të përgatitë një listë të librave të “dobishëm” me tema të ndryshme nga publikimet në Iran (dhe nëse është e mundur edhe nga botimet jashtë Iranit) që dalin një herë në muaj, dhe e tërë kjo të mbikëqyret nga një komitet i shkencëtarëve dhe njerëzve të arsimuar, si dhe nga mendimtarët e rryer të fushave të ndryshme letrare dhe shkencore. Kjo listë pastaj do të ndahet në seksione sipas moshës së lexuesve, sipas nivelit të arsimimit dhe sipas temave të zgjedhura. Husejnije Irshad do t'i sigurojë këto libra dhe me to do ta furnizojë bibliotekën e lëvizshme.

3. Mbajtja e një liste complete të librave që do t'u huazohen lexuesve; librat do të jenë të vlefshëm për të gjithë anëtarët e bibliotekës.

4. Librat do t'u dërgohen anëtarëve të bibliotekës me anë të postës apo korrespondencës.

5. Librat do të dërgohen drejtpërsëdrejti me makinë speciale, e cila do t'i mbledhë librat që janë dhënë më parë dhe do t'i ndjekë kërkesat e reja. Në këtë mënyrë, të gjithë anëtarët e familjes do të mundën që me një anëtarësi të vetme dhe me pagesën mujore prej dhjetë rjalëve (rreth pesëmbëdhjetë centë), të njihen me të gjitha botimet në vend, të zgjedhura nën mbikëqyrjen e ekspertëve më të shquar, të vetëdijshëm e të arsimuar.

C. Botimi

1. Botimi i asaj që Husejnije dëshiron ta publikojë

2. Përshkrimi nga shiritat e kasetave, organizimi dhe botimi i përmbajtjeve që i përfshijnë ligjëratat gjatë orëve të mësimi, konferencat shkencore dhe raportet e kërkimeve.

3. Distribrimi: Kjo njësi do t'i shpërndajë, do t'i shesë dhe shkëmbejë punimet e Husejnijes

D. Shtypi

1. Revistat

2. Antologjitë

3. Kuartalet

4. Gazetat (e ditës)

E. Përkthimi

1. Grupi i gjuhës arabe

2. Grupi i gjuhës angleze

3. Grupi i gjuhës frënge

4. Grupi i gjuhës gjermane

F. Organizimi i Haxhxhit dhe i riteve islamike

SHTOJCË:

Suretu “err Rrûm”

Me emrin e All-llahut, Mëshiruesit, Mëshirëbërësit!

1. *Elif, Lamë, Mimë.*
2. *Bizantinët (rumët) u mundën,*
3. *Në tokën më afër (tokës së arabëve), por pas disfatës së tyre, ata do të ngadhënjëjnë,*
4. *Brenda pak viteve. Çështja është vendim i All-llahut, fillim e mbarim (pas disfatës dhe për fitore). E atë ditë (kur do të fitojnë bizantinët) besimtarët do të gëzohen*
5. *Për ndihmën e All-llahut. Ai ndihmon atë që do dhe Ai është i gjithëfuqishëm, mëshirues.*
6. *Premtim i All-llahut është (ky), All-llahu nuk e thyen premtimin e Vet, por shumica e njerëzve këtë nuk e dinë.*
7. *Edhe atë që dinë nga jeta e kësaj bote, është dije e cekët, por ndaj jetës së përjetshme (ndaj Ahiretit) ata janë plotësisht të verbëruar (të painteresuar).*
8. *Dhe, a nuk menduan ata me veten e tyre se All-llahu nuk krijoi qiejt e tokën dhe çdo gjë që gjendet ndërmjet tyre pa ndonjë qëllim të caktuar dhe për një kohë të kufizuar, por një pjesë e njerëzve janë mohues të takimit me Zotin e tyre (në momentin e ringjalljes pas vdekjes).*
9. *A nuk udhëtuan ata nëpër tokë e të shohin se si qe përfundimi i atyre që ishin para tyre!/? Ata ishin edhe më të fortë se këta, ata e lavruan tokën dhe e rindërtuan atë më shumë sesa këta, atyre u patën ardhur të dërguarit e vet me fakte të qarta. Pra, All-llahu nuk ishte që t’u bëjë të padrejtë atyre, por ata vetvetes i bënë të padrejtë.*
10. *Mandëj përfundimi i atyre që bënë punë të këqija ishte më i keqi, për shkak se argumentet e All-llahut i përgënjeshtruan dhe talleshin me to.*
11. *All-llahu e fillon krijimin, mandëj e përsërit atë, e më në fund tek Ai do të ktheheni.*
12. *E ditën kur të ndodhë kijameti, kriminelët heshtin.*
13. *Ata nuk do të kenë ndërmjetës (ndihmëtarë) prej shokëve (zotave) të tyre, e me shokët (zotat) e tyre ata ishin jobesimtarë.*
14. *Dhe ditën kur të ndodhë kijameti, atë ditë do të ndahen (njerëzit)*
15. *E ata, të cilët besuan dhe bënë vepra të mira, ata do të jenë të gëzuar në një kopsht (të xhennetit).*
16. *E për sa u përket atyre që nuk besuan, dhe i bënë të rreme argumentet Tona dhe takimin në botën tjetër, ata do të kenë mundime (azab) të vazhdueshëm.*
17. *Atëherë, All-llahun lartësojeni kur të vijë mbrëmja dhe kur të agojë mëngjesi.*
18. *Falënderimi i takon vetëm Atij prej gjithçka që ka në qiej e në tokë, edhe në mbrëmje edhe ditën.*
19. *Ai krijon të gjallin prej të vdekurit dhe të vdekurin prej të gjallit, Ai e ngjall tokën pas vdekjes së saj, e po ashtu edhe ju do të nxirreni (të gjallë prej varrezave).*
20. *Nga faktet (e fuqisë) e Tij është edhe ajo, se Ai ju krijoi prej dheu, e mandëj ju (u zhvilluat në) njerëz që veproni të shpërndarë.*
21. *Dhe nga faktet (e madhërisë së) e Tij është që për të mirën tuaj, Ai krijoi nga vetë lloji juaj palën (gratë), ashtu që të gjeni prehje tek ato dhe midis jush krijoi dashuri e mëshirë. Në këtë ka argumente për njerëzit që mendojnë.*

22. Nga argumentet e Tij është krijimi i qiejve e i Tokës, ndryshimi i gjuhëve tuaja dhe i ngjyrave tuaja. Edhe në këtë ka argumente për njerëz.
23. Nga argumentet e Tij është edhe gjumi juaj natën dhe ditën, edhe përpjekja juaj për të fituar nga të mirat e Tij. Në këtë ka argumente për popullin që dëgjon.
24. Nga argumentet e Tij është edhe ajo që ua dëfton vetëtimën edhe si frikë e edhe si shpresë, dhe nga qielli lëshon shi e me të ngjall tokën pas vdekjes së saj. Në këtë ka argumente për një popull që di të mendojë.
25. Nga argumentet e Tij është që me fuqinë e Tij bëri të qëndrojë (pa shtyllë) Qielli e Toka, mandej kur t'ju thërrasë juve me një të thirrme prej Tokës, ju menjëherë dilni.
26. E Tij është ç'ka në qiej e në tokë dhe të gjithë vetëm Atij i përuken.
27. Dhe Ai është që e shpik jetën dhe pastaj e përsërit atë, e ajo (përsëritja) është edhe më e lehtë për Të (sipas mendimit tuaj). Shëmbëlltyra më e lartë është vetëm e Tij në qiej e tokë dhe Ai është mbizotëruesi, i urti.
28. Ai (Zoti) ju jep një shembull nga vetë ju; a i keni shokë (ortakë) ata që janë në posedimin tuaj (shërbëtorët), në atë që Ne u dhamë juve (në pronësi), që të jeni ju dhe ata të barabartë në të, (në përdorimin e saj) e të frikësoheni prej tyre (se po marrin kompetencë) si frikësoheni ju ndërmjet vete. (Ju nuk pranoni ortakë shërbëtorët tuaj, të jeni të barabartë, nuk keni frikën e tyre, e si më përshkruani Mua ortakë)? Ne kështu ua sqarojmë faktet njerëzve që janë të zotët e mendjes.
29. Jo (ata nuk kanë fakt), por ata që i bënë të padrejtë vetes, të cilët pa ndonjë fakt të dijesh shkuan pas dëshirave të epshit të vet. Po kush mund ta vë në rrugë të drejtë atë që All-llahu e ka lënë të humbur, e ata nuk do të kenë ndihmëtarë.
30. Përqëndrohu në vetveten tënde, singërisht në fenë, i larguar prej çdo të keqe, (e ajo fe), feja e All-llahut në të cilën i krijoi njerëzit, s'ka ndryshim (mos ndryshoni) të asaj natyrshmërie të krijuar nga All-llahu, ajo është feja e drejtë por shumica e njerëzve nuk e dinë.
31. (Përqëndrohuni në atë fe) Të kthyer singërisht tek Ai, kini frikë prej Atij dhe faleni namazin e mos u bëni nga idhujtarët.
32. Të cilët e përçanë fenë e tyre dhe u ndanë në grupe, ku secili grup i gëzohet idesë së vet.
33. Kur njerëzit i prek ndonjë e keqe, ata me përuken i luten Zotit të tyre, duke iu drejtuar vetëm Atij, e kur Ai nga të mirat e veta u shijon atyre, ja që një grup prej tyre i përshkruajnë shok Zotit të vet.
34. Le të mohojnë atë që Ne u kemi dhënë, pra kënaquni, e më vonë do të kuptoni.
35. A mos Ne u kemi shpallur atyre ndonjë argument, që ai vërteton (flet) për atë, që ata Mua më përshkruajnë shok?
36. E kur Ne u japim njerëzve begati të mira, ata u gëzohen atyre, e nëse ata i godet ndonjë e keqe për shkak të veprimtimit të tyre, atëherë ata e humbin shpresën.
37. Vallë, po a nuk shohin ata se All-llahu i jep furnizim të mjaftueshëm atij që do Ai dhe ia pakëson. Në këtë, për një popull që beson, ka argument.
38. Andaj, jepja të afërmit atë që i takon, e edhe të varfërit edhe udhëtarit, e kjo është shumë më e dobishme për ata që veprojnë për hir të All-llahut dhe të tillët janë ata të shpëtuarit.
39. Dhe çka të jepni nga pasuria për ta shtuar e rritur (me kamatë) në pasurinë e njerëzve, ajo nuk do të shtohet tek All-llahu, e çka të jepni nga sadakaja (bamirësia) me qëllim që t'i afroheni All-llahut, të tillët janë ata që u shumëfishohet (shpërblimi).
40. All-llahu është Ai që ju krijoi, që ju furnizoi, që ju bën të vdisni e pastaj ju ngjall. A ka ndonjë prej zotave tuaj që mund të bëjë diçka nga këto? I pastër është Ai i pa të meta, i madhëruar është Ai nga çka ata ia mveshin dhe trillojnë.

41. Për shkak të veprave (të këqija) të njerëzve, janë shfaqur në tokë e në det të zeza (bela, skamje, katastrofa, humbje e bereqetit etj.), e për ta përjetuar ata një pjesë të asaj të keqeje që e bënë, ashtu që të tërhiqen (nga të këqijat).
42. Thuaj: “Ecni nëpër tokë dhe shikoni si ishte përfundimi i atyre që ishin më parë, shumica e tyre ishin jobesimtarë”.
43. Ti përmbaju fuqimisht fesë së drejtë, para se të vijë dita që nuk ka kthim, pse prej All-llahut është caktuar, atë ditë ata (njerëzit) ndahen.
44. Kush nuk besoi, barrën e mosbesimit të vet e ka kundër vetes, e kush bëri punë të mirë, ata vetvetes i përgatitën vendin (xhennetin).
45. Që t’i shpërblejë Ai (All-llahu) nga të mirat e veta, ata që besuan dhe bënë vepra të mira, vërtet, Ai nuk i do jobesimtarët.
46. Nga argumentet e Tij është edhe: që ai t’i lëshojë erërat myzhdexhinj dhe t’u shijojë juve nga mëshira e vet (shiu); dhe që të lundrojnë anijet me vullnetin e Tij, dhe që të përfitoni nga të mirat e Tij dhe ashtu, ju të jeni mirënjohës.
47. Ne edhe para teje popujve të tyre u dërguam peygamberë dhe ata u erdhën atyre me argumente të qarta, e kundër atyre që bënë krim, Ne ndërmorëm masa ndëshkuese. Obligim yni ishte të ndihmojmë besimtarët.
48. All-llahu është ai që i lëshon erërat, e ato lëkundin retë dhe Ai i shtrin lart si të dojë e i bën ato edhe të ndara në pjesë, dhe përmes tyre e sheh se si bie shi, e kur ia lëshon atë kujt të dojë prej robërve të vet, qe, ata gëzohen.
49. Edhe pse para se t’u binte (shiu) atyre, ata më para tij ishin të dëshpëruar.
50. Shiko pra gjurmët e mëshirës së All-llahut, se si e ngjall tokën pas vdekjes së saj, e s’ka dyshim se Ai është që do t’i ngjallë të vdekurit, pse Ai për çdo send është i plotfuqishëm.
51. E sikur Ne të lëshojmë një erë e ta shohin atë (të mbjellat) e zverdhura, pa dyshim ata pas kësaj do të jenë mohues (përbuzës).
52. Në të vërtetë, ti (Muhammed) nuk mund t’i bësh të dëgjojnë të vdekurit e as nuk mund të bësh që i shurdhëti të dëgjojë thirrjen, kur ata kthejnë shpinën.
53. Dhe as që je ti udhëzues i të verbërve nga humbja e tyre, ti nuk mund ta bësh të dëgjojë tjetër vetëm atë që u beson argumenteve Tona, se ata janë të bindur.
54. All-llahu është Ai që ju krijoi në një gjendje të dobët, prandaj pas asaj dobësie ju dha fuqi, e pas fuqisë, dobësi e pleqëri. Ai krijon çka të dojë, Ai është më i dijshti, më i fuqishmi.
55. E ditën kur të bëhet kijameti (Ditën e gjykimit), kriminelët betohen se nuk qëndruan (në Dynja) gjatë, por vetëm një çast të shkurtër. Kështu kanë qenë ata që i bishtëruan të së vërtetës.
56. E atyre që iu është dhënë dija dhe besimi thonë: “Ju keni qëndruar aq sa u pat caktuar All-llahu deri në ditën e ringjalljes, e kjo pra është dita e ringjalljes, por ju ishit që nuk e pranoni!”
57. E atë ditë për ata që bënë zullum, arsytimi nuk u bën dobi e as që kërkohet prej tyre të justifikohen.
58. Ne në këtë Kur’an u kemi sjellë njerëzve nga të gjithë shembujt, po pasha All-llahun, edhe sikur t’u sillje çfarëdo mrekullie ti atyre, ata që nuk besuan do të thonin: ju (Muhammedi me besimtarë) nuk jeni tjetër veçse mashtrues (gënjeshtarë).
59. Në këtë mënyrë All-llahu vulos zemrat e atyre që nuk kuptojnë.
60. Ti pra bën durim, pse premtimi i All-llahut është i saktë, e kurrsesi mos të të luhasin ty ata që janë të dyshimtë.

Tekstet e prezentuara domosdoshmërisht nuk përfaqësojnë politikën e redaksisë të Dielli.net!
dielli@dielli.net